

Jog

történeti szemle

2013
3–4. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

Egy internálótábor utóélete
Krakkó szabad királyi város központi
igazgatása 1815-től 1846-ig

A „jó állam” eszmetörténeti
alakváltozásai

A modern kriminalisztika történeti
előzményei

A személyi szabadsághoz való jog
történeti fejlődésének főbb állomásai
a magyar és a német jogban
a 19. században

A nyilvános gyakorlatba vétel mint
újdonságromboló körülmény eredete
a magyar szabadalmi jogban

Az osztrák császári udvarban szolgáló
magyar udvarhölgyek házassági
szerződésai

A közélet tisztasága elleni
bűncselekmények hazai
szabályozásának előzményei

A Szent Korona Amerikában

Az Igazságügyi Palotától
a Néprajzi Múzeumig

Zsoldos Ignác

TANULMÁNYOK

BANK Barbara: Egy internálótábor utóélete – avagy a recski internálótábor újraindítására tett kísérlet 1955-ben.....	1
CICHON, Pawel: Krakkó szabad királyi város központi igazgatása 1815-től 1846-ig.....	7
FEJES Zsuzsanna: A „jó állam” eszmétörténeti alakváltozásai.....	17
FENYVESI Csaba: A modern kriminalisztika történeti előzményei.....	27
MOHÁCSI Barbara: A személyi szabadsághoz való jog történeti fejlődésének főbb állomásai a magyar és a német jogban a 19. században.....	35
PERES Zsuzsanna: Az osztrák császári udvarban szolgáló magyar udvarhölgyek házassági szerződésai.....	42

MŰHELY

ELEK László: A közélet tisztasága elleni bűncselekmények hazai szabályozásának előzményei.....	49
PAPP László: A nyilvános gyakorlatba vétel mint újdonságbomboló körülmény eredete a magyar szabadalmi jogban.....	55
RAJKOVÁ, Marta: A Szent Korona Amerikában.....	61

ELŐADÁS

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Az Igazságügyi Palotától a Néprajzi Múzeumig.....	71
--	----

KÖNYVEKRŐL

Máthé Gábor professor ünnepi köszöntése két kötetben – HOMOKI-NAGY Mária.....	82
Parergon parergum – ünnepi tanulmányok Mezey Barna professor tiszteletére – LÁSZLÓ Balázs.....	86
Tanulmányok Gecsényi Lajos tiszteletére – ÓLMOSI Zoltán.....	90
A történelmi Magyarország bíróságai – A „Bíróságok, igazságügyi paloták régi képeslapokon” című kötetéről – NÁNÁSI László.....	93

SZEMLE

Váry Albert emléknep Csengődön – TÓTH-ZSÁMBOKI Judit.....	96
Gondolatok a Magyar Tudományos Akadémián a Tripartitumról megrendezett konferencia kapcsán – BÓNIS Péter.....	99

HÍREK

E számunk szerzői.....	103
E számunk szerzői.....	108

A címlapon:

Zsoldos Ignác

(Pápa, 1803. július 2. – Veszprém, 1885. szeptember 24.): jogtudós.

1827-től szolgabíró, 1832-től főszolgabíró, 1834-től Veszprém vármegye főjegyzője, 1843 végétől a pesti váltótörvényszék bírása, 1848 elejétől alelnöke. A függetlenségi nyilatkozat (1849. április) elfogadása után állásáról lemondott, Bécsbe költözött, s 1850-től a legfelső semmitőszék magyar osztályának udvari tanácsosa lett. 1865-től a magyar hétszemélyes tábla tanácselnöke, 1867-től a Kúria tanácselnöke volt. A Magyar Tudós Társaság levelező (1837), majd rendes (1838) tagja. Számos tanulmánya jelent meg a halálbüntetésről, a válóperekről, a mezei rendőrségről, a váltótörvényről stb., s az elsők között tanulmányozta szakszerűen és korszerű felfogással a helyi közigazgatás, az önkormányzat kérdéseit. Magyarra fordította Lucius Annaeus Seneca műveit.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztő bizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztő bizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna,

Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./Fax.: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jогtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Széchenyi István Egyetem Jогtörténeti Tanszéke, a Miskolci Egyetem Jогtörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jогtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jогtörténeti Tanszéke és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatás-történeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Kiadói munkák: Gondolat Kiadó

Az 1953. július 26-án megjelent, 1034/1953. (VII. 26.) számú Minisztertanácsi határozat¹ szabályozta az internáló- és kitelepítő táborok feloszlatását. Ezen a napon jelent meg a *Magyar Közlöny*-ben a közkegyelem gyakorlásáról szóló 1953. évi 11. törvényerejű rendelet is.² A tervek szerint augusztus elejétől megindultak az internáló-, kitelepítő- és zárt táborokban levő személyek felülvizsgálatai.³ Akikről a felülvizsgáló bizottság úgy döntött, hogy nem veszélyesek a „demokratikus államrendre”, azokat szabadon bocsátották. Ez sok esetben bizonyos feltételek mellett valósulhatott meg. Többen voltak olyanok, akiket megadott városból és/vagy területről kitiltással vagy rendőrhatalósági felügyelet alá helyezés mellett engedtek el. Azon személyek, akiket a vizsgálóbizottság továbbra is kockázatosnak tartott az elbocsátásra, azokat Kistarcsán, a két különbíróság valamelyike további börtönbüntetésre ítéelhette. A hivatkozott minisztertanácsi határozat szerint a táborok teljes felszámolását 1953. október 31-éig be kellett fejezni. Ehhez a határozathoz, illetve a belügyminiszter 1. számú utasításának végrehajtásához 1953. július 30-án ütemterv is készült.⁴ Ezt követően, 1953. szeptember 11-én kelt az Országos Rendőrkapitányság vezetőjének 00451-15/1953. T.Ü.K. számú utasítása, amely összefoglalta az állambiztonsági internáltak szabadon bocsátásával kapcsolatos eljárást.⁵

A szabadítások az internálótáborokból hol akadályoztatva, hol zökkenőmentesen folytak, és a visszaemlékezések, illetve levéltári dokumentumok alapján 1953. szeptember 19-ével a recski internálótábort kiürítették, vagyis a jelentések szerint nem volt már több internált a táborban.⁶

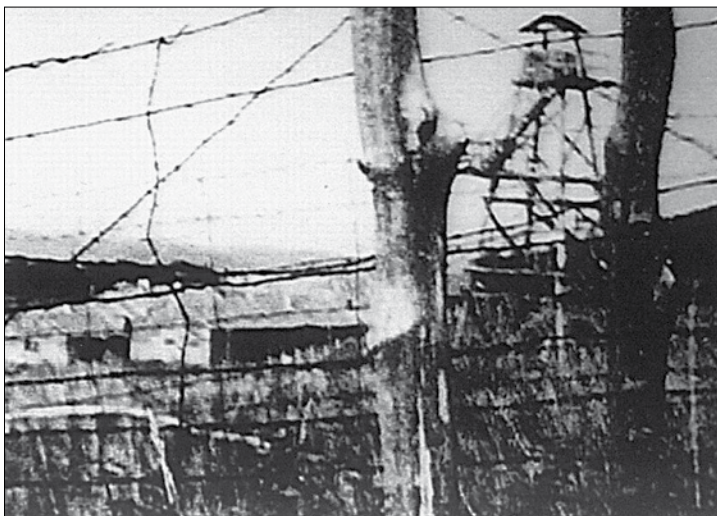
1954 nyarán Erdey Sándor és Benkő Zoltán volt recski internáltak visszamentek a tábor helyszínére, de csak a kőbányába mentek fel, és messziről készítették pár felvételt az elhagyott táborról, amelyet nem közelítették meg, mivel a tábor területén focimeccs volt éppen, és nem akarták megkockáztatni, hogy felismerjék őket.⁷ „A Mátrába érve irányt vettem Recsk felé, csak mikor a falu előtti jelzőtábla előtt, akkor vették észre a többiek, hogy hol vagyunk. [...] Meglehetősen gyors tempóban elértük a tábor [..] közben már feltűntek az üres őrtornyok és a táborkerítés, ugyanabban az állapotban, ahogy mi annak idején hagytuk. Megint Recskben voltunk! Elértük a tábor, megpillantottuk a törzépületet, a barakkokat, a kórházat és a legszörnyűsebbeket, a fogdát. Már a sorompónál is voltunk, amely ugyanúgy mint régen, le volt engedve. A mellette lévő őrbódéból mindannyiunk

Bank Barbara

Egy internálótábor utóélete – avagy a recski internálótábor újraindítására tett kísérlet 1955-ben

„Semmi nem vész el csak átalakul”

megkönnyebbülésére nem ÁVH-s, hanem egy szimpatikus idősebb bácsika jött ki és igazolványt kért. [...] A felnyitott sorompón áthaladtunk a szerszámtároló latrina és a sikló mellett, és máris a bánya alsó szintjén, a rakodónál voltunk. Egy ismeretlen irodaépületből, melyet szabadulásunk óta építettek, kijött egy civil ruhás bányai alkalmazott a mi fogadásunkra. [...] megkérdeztem tőle, hogy kik vannak lent a táborban? A kiöntőhöz lépve lemutatott: Az ÁVH-sok éppen futballoznak a falu válogottjával. A vér egy pillanatra meghűlt ereinkben, de azért folytattuk a »vizsgálatot«. Minden gépi berendezést működőképesen, eredeti állapotában találtunk. A dudva, a fű itt is, mint a barakkoknál, mindent benőtt, de emlékeinket ez sem tudta elhomályosítani. [...] Villámgyorsan lefényképeztem, »terepszemlénket« gyorsan befejeztük és visszaindultunk a tábor felé. Érthető okokból nem fordultam rá a labdarúgó pálya felé vezető útra, hanem kissé tovább mentem az elhagyott barakkok irányába. [...] A gépház tető fedezete alatt még egy pár felvételt csináltam az elhagyott táborról és máris tovább rogtunk.⁸

A recski tábor kerítése és a barakkok (Gyarmathy Livia gyűjtéséből)

A visszaemlékezésből megtudható, hogy 1954-ben, az akkori „hírek” szerint, a tábor köztörvényes elítéltekkel lebontatták. Nagyon sokáig „mindenki” így tudta, hiszen

nem volt róla írott dokumentum, „csak” a visszaemlékezések, illetve a dezinformációk. A Magyar Országos Levéltárnak nem olyan régen átadott többdoboznyi anyagában aztán előbukkantak azok a dokumentumok, amelyek segítségével rekonstruálhatóvá és jól nyomon követhetővé vált a recski internáló- és munkatábor 1953. szept-

tember 19-i bezárását követő sorsa. Mielőtt azonban az internálótábor további története ismertetésére sor kerülne, fontos kitekinteni Magyarország akkori külpolitikájára és katonapolitikájára, ugyanis pont ennek a két sarkalatos témának a „szélén” járva érthető meg a recski internálótábor későbbi sorsa.

Az ország háborús mozgósításának mind elvi, mind szervezeti kereteit a Honvédelmi Minisztérium Miniszteri Kollégium ülésén tárgyalták meg, 1949. május 10-én és ezt követően, szeptember 9-én.⁹ A kollégium a következő alapelveket fogalmazta meg: az ország-mozgósítási munkákat egyetlen koordinációs szervnek kell irányítania, amelyet az Országos Tervhivatalban (OT) állítottak fel. A védelmi kiadások tervezése a továbbiakban is az OT feladata és felelőssége. A háborús és békeidőszaki követelményeket, miután a hadsereg vezérkara kidolgozza, ezeket átadja az OT-nak. Minden fontosabb minisztériumban létre kell hozni az ország-mozgósítással és katonai kérdésekkel foglalkozó (fő) osztályokat. Az ország-mozgósítási munkának a Koordinációs és Racionalizálási Munka fedőnevet adták, amelyet „KORA” mozaikszóval rövidítettek.¹⁰ A kül- és belpolitikai történések következtében a mozgósítási munkák irányítására, a tárcaközi koordinációk ellátására (Nehézipari Minisztérium – HM – OT) létrehozta egy új kormányzati szervet, az Üzemgazdasági Tanácsot.¹¹ A tanács elnökévé Gerő Ernő államminisztert nevezték ki, valamint tagja lett Farkas Mihály honvédelmi miniszter, Vas Zoltán, a Tervhivatal elnöke, Zsofinyecz Mihály nehézipari miniszter, Friss István, az MDP Államgazdasági osztályának vezetője és Székely Béla vezérőrnagy, vezérkari főnök. Az előterjesztésben pontosan meghatározták a testület feladatát, amely elképzelésben egyik pontként az ország népgazdasági mozgósítási tervének elkészítése is szerepelt.¹²

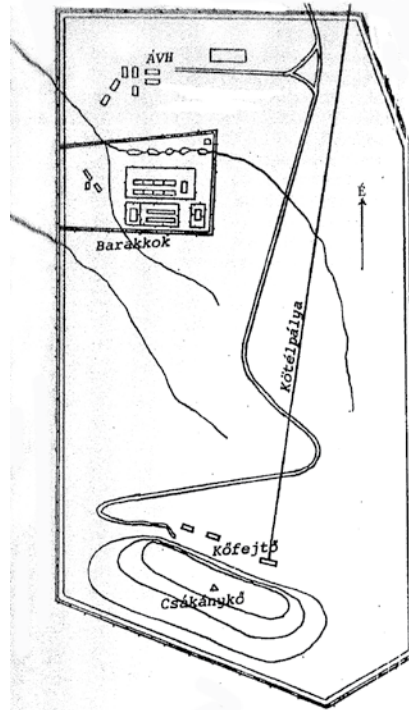
A nagyon részletesen és aprólékosan kidolgozott tervet és a szigorúan központosított tervezés nagy apparátus mozgósítását tette szükségessé. Ezért 1951 októberében az OT-nak öt általános igazgatási egységbe szervezetteren 8 elvi és 12 szakfőosztályra működött. A XIX-es kódszámon az Általános Üzemi Főosztálynak hét osztálya működött, ebből a számunkra érdekes a Különleges Munkáltatási csoport, a letartóztatottak és elítéltek foglalkoztatása.¹³

A munka addig hol gördülékenyebben, hol nagyon nehezen folyt, egészen 1953 nyaráig, amikor a felállt Nagy Imre-kormány programjában nemcsak az amnesztiát és a törvénytelen ségek megszüntetését ígérte, hanem kiemelt szerepet kapott az akkor már extrém kereteket öltött hadi-

ipari termelés csökkentése, és ennek polgári célokra való fokozott ütemű átállítása. Az új katonapolitikai elvek kialakításakor a honvédség vezetőinek figyelembe kellett venniük úgy a júniusi párthatározatokat, mint a júliusi kormányprogram céljait és a szovjet katonapolitika elvárásait.

A hadsereg létszámának csökkentését, szervezetének egyszerűsítését és leépítését, a hadiipar átalakítását úgy kellett végrehajtaniuk, hogy a katonaság harckészültsége és a hadrafoghatóság nem csökkenhetett.¹⁴ A katonapolitika legfőbb irányító szerve továbbra is a Honvédelmi Tanács maradt, amelynek élén a mindenkori miniszterelnök állt, a tanács tagjai pedig a párt első titkárából, a belügy-, a honvédelmi, a kohó- és gépipari miniszterekből, valamint a vezérkar főnökeiből állt össze.¹⁵ A hadművelési és a mozgósítási problémák továbbra is a Honvédelmi Tanács alá tartoztak. A további felszólalásokból, intézkedésekből az a kép tűnik ki, hogy a katonai vezetés gondolkodásában továbbra is élt az a sztálini nézet, hogy elkerülhetetlen egy újabb világháború. Ennek egyik bizonyított megnyilvánulása volt Bata István altábornagy, akkori honvédelmi miniszternek a Katonai Tanács 1953. október 29-i ülésén elhangzott beszéde, melyben a kül- és belpolitikai helyzet értékelésekor kifejtette: téves

az a gondolat, hogy a „háborús veszély elmúlt volna, és a hadsereg felszerelésében, kiképzésében sokkal lassúbb ütemet lehet diktálni. [...] Ha a békét fenn akarjuk tartani, akkor erősnek, még erősebbnek kell lennünk. [...] Csak az erő és egyedül csak az erő képes visszatartani az imperialista gyűjtogatókat a III. világháború kirobbanásától.” Egyik legfontosabb feladatként meghatározta, hogy az „erőnket nem kímélve mindent elkövessünk, hogy a vezetésünk alatt álló hadsereget [...] olyan kiképzési és harckészültségi színvonalra emeljük, hogy bármely percben készen legyen a rohambrigád megtisztelő feladatának végrehajtására”.¹⁶ Hasonlóan fogalmazott pár hónappal a Bata-féle beszéd előtt, 1953 augusztusában Nógrádi Sándor is, aki a Néphadsereg országos pártaktíva-értekezletén elmondott beszédében hangsúlyozta, hogy a nemzetközi helyzet bizonyos enyhülésre nem szüntette meg a harmadik világháború kitörésének lehetőségét, és visszautasította azokat a véleményeket, amelyek szerint megszűnt a háborús veszély.¹⁷ Mindezeket felül Kovács István ezredes, a hadművelési csoportfőnök 1954. október 11-én előterjesztett egy javaslatot a honvédelmi miniszter részére a „Néphadsereg hatéves perspektivikus átfegyverzési tervéről”. A tervzetben az ország védelmi képességének és a hadsereg harckésztségének erősítése érdekében a légvédelem és a légerő korszerűsítését tartotta a legfontosabbnak. Szerinte a harmadik világháborút egy nagy erejű atombom-

A recski kényszermunkatábor alaprajza
(Sztáray Zoltán könyvéből)

ba-támadással fogják megkezdeni, ezért kell az atom-bombákat szállító repülőgépeket már a felszállásukat követően támadni, és lehetőleg a saját területük felett hatástalanítani. A megelőző csapáshoz és a védelemhez viszont elengedhetetlen a légvédelem és a légierő korszerűsítése, fejlesztése. Sőt! A vezetés folytonosságának biztosításához atombiztos főparancsnoksági és hadsereg-vezetési harcálláspontok kiépítését javasolta. Kovács István egy rövidebb (1955–1956) és egy hosszabb (1957–1960) periódussal tervezve kívánta megvalósítani ezen feladatokat. Az első időintervallumban került volna sor a honvédség békeszükségeinek kielégítésére, a légvédelem, légierő és a raktárhálózat korszerűsítésére, a második periódusban pedig az „M” igények¹⁸ kielégítését és kiépítését tervezték.¹⁹ Így nem csoda az sem, hogy 1954 közepén felöltött a vezetőkben a volt recski internálótábornak az újraaktiválása mozgósítás esetén. Hogy ez végül is miért nem valósult meg, abba valószínűleg bele-szólott az 1956-os forradalom és szabadságharc, illetve a hadsereg leépítése.

1954. június 3-án kelt az a titkos levélmásolat, amely a recski ingatlanok átadásáról szól. Eszerint a Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium (HM) között létrejött megállapodásban kijelentették a felek, hogy a recski ingatlanokat a HM átvette.²⁰ Abban az állapotban a tábor épületeit a HM raktárnak használta: „elsősorban a mezőgazdasági kiállítás miatt kiürítendő marhaistállóban elhelyezett anyagok beraktározására használja fel.”²¹ 1954. december 22-én Pápai Imre államvédelmi hadnagy kiszállt a volt tábor területére, és felülvizsgálta a „Recsk-i (kőbánya melletti) volt internálótábor állapotát és annak felhasználási lehetőségét”.²² Ez a jelentés két szempontból is fontossá vált: elsősorban azért, mert ez az első hivatalos és részletes „leltárjelentés” a táborról, arról hogy milyen állapotban találták az akkor kivonuló tisztek, hány épületből állt, milyen körletekre osztották, hogy nézett ki. Másodsorban pedig azért jelentős, mert megtudjuk belőle, hogy a HM visszaadta a volt internálótábor területének bérleti jogát a BM kezelésébe. A jelentés további részében a kőbánya melletti tábor három nagy „körletre” osztotta: az őrség területére, az internáltak szálláshelyére és a munkahelyre, vagyis a kőbánya területére, melyeket külön-külön megvizsgált és egyben javaslatokat tett a tábor további felhasználására, az épületek állagának javítására.

Az őrség körletében nyolc darab, részben szétszedhető, vasvázás barakképület és hat darab, részben téglából, illetve kőből épített épület állt. Az őrségi rész épületeinek állaga megfelelőnek tűnt, azonban karbantartási munkák végzése feltétlenül szükségesnek bizonyult.

Ugyancsak itt találtak rá egy 45 KW-os aggregátorra és tartozékára az őrség főépülete mögött, az úgynevezett aggregátorházban. Ennek az állapota kifogástalan volt. Az épületekkel kapcsolatban a felülvizsgáló tiszt javasolata az volt, hogy a vasvázás barakkokat szedjék szét, és a későbbiekben más helyen használják fel. Továbbá az aggregátort és a műszerfalat szereljék le, és szállítsák fel Budapestre. A téglavázás épületeket meghagyásra ja-

vasolták, amelyeket „a kőbányát üzemeltető bánya részére fel lehetne ajánlani munkásszállás és iroda részére”.²³ A garázsépület elbontásra „ítélték”, és az onnan kikerülő anyagot a BM Heves megyei Főosztály részére akarták átadni, „mely anyagokat szintén garázsépítés céljára tehergépkocsik elhelyezésére a Főosztály feltudná használni. Ezt a munkát rab munkaerővel a Főosztály elvégezné.”²⁴

Az internálótábor második nagy részét képezte az internáltak szállása. Az oda felhúzott építmények, a kórházi épület kivételével, favázás barakkok voltak.²⁵ A favázás épületek külső burkolata hasábfá, belső burkolata 6-os téglafal, tetőfedése cserép volt. Tetőzete megroskadt, a cserép igen sok helyen már akkor hiányzott, melynek következtében az épület erősen beázott. Az ajtók, ablakok nem záródtak, nagy részük széttöredezett. Az internált részhez tartozott továbbá az istállóépület, a fűrészszín és a virágház, amely igen rossz állapotban volt akkoriban is. A szállás barakkok nem szakszerű építéséből kifolyólag (120 méteres barakképület egybeépítve) végeredményben azt a következtetést vonták le a felülvizsgálók, hogy állandó karbantartás mellett sem lehet biztosítani ezen épületek állagát. Erre a területre azt javasolták, hogy az internált rész kerüljön teljes lebontásra, kivéve a kórház épületét. Az előterjesztés szerint a bontásból nyert faanyagot tüzelőként használják fel, mely így több tonnát tesz ki. A tetőfedő cserép és a téglát átadását bontott anyagként a helyi TŰZÉP-nek vagy más szervnek adják át.

A harmadik körlet a munkahely (kőbánya) volt, ahol két kisebb építmény kivételével egyéb épületet nem leltároztak. Ezeket az épületeket az üzemeltető vállalat akkor is folyamatosan használta.

Az internálótábor és a kőbányát kettős kerítésrendszer vette körül: 2-2½ méter magas gömbfa tartóoszlopra

A recski kényszermunkatábor barakkjának belseje

A recski kényszermunkatábor őrei

drótkerítést, három méterenként szögesdrótot húztak fel. A teljes kerítés hossza körülbelül 10 km volt. A felülvizsgálati eredmény az volt, hogy a kerítést teljesen le kell bontani, és a faoszlopokat tüzelőként használják fel.²⁶ Ide tartoztak még az őrtornyok, amelyekből a tábor területén 80 darab állt akkor, de ezeknek a deszkaanyaga is 30%-ban megromlott. Ezért az őrtornyokat is lebontásra ítélték. A vizsgálat azt a végkövetkeztetést vonta le, hogy „a táborba beépített faanyagot felbecsülni nem lehetséges, miután igen nagy mennyiségről van szó. A tábor területén több őrbódé van, azonban ezek állapota igen rossz. A tábor karbantartása – le nem bontása esetén – évente több százezer forintot tenne ki, de így sem lehetne biztosítani az épületek állagának tartós megőrzését. A Honvédség az átvétel után 300.000 Ft összeget fizetett ki a karbantartási munkálatokra, minden különösebb eredmény nélkül.”²⁷ Mindezen felül szó volt még a recski, úgynevezett alsó tábor állagáról is. Ebből megtudjuk, hogy azt is felszámolták, és az őrzéséről senki nem gondoskodott, de erről a BM Heves megyei Főosztály nem tett jelentést. Az alsó tábor 5-6 darab favázas barakkból állt, amelyek „lebontása nehézségbe nem ütközik, mivel komolyabb értéket nem képvisel”.²⁸ Pápai hadnagy az ez csupán egy javaslatétele volt. 1954. december 28-án kelt feljegyzésében Papp Gyula rendőr főhadnagy²⁹ azt írta, hogy „a tábor területeit sem a Megyei főosztály, sem pedig más BM szerv ott nem tudja felhasználni, sem hivatali, sem más célra, mert ez a tábor Recsk községhez is 6 km-re van”.³⁰ A táborral kapcsolatos további javaslatételekre – és a szükséges intézkedések megtételére – 1955. január 10-éig kért haladékot Papp. Ám a táborral kapcsolatos ügyek intézése még ebben az évben, 1954. december végén tovább zajlott. A BM Anyagi és Technikai Főosztály Elhelyezési Osztálya, az egri megyei börtön képviselője és a recski Kőbánya Vállalat igazgatója levelet írt Nagy Ivánnak Egerbe, a megyei börtönbe, miszerint az alsó tábor felmérték, és ezt követően kijelentette, hogy az lakások kialakítására nem alkal-

mas, de az építőanyaga felhasználható újabb építkezésekhez. Megnézték a felső tábor is, amelyről azt írták, hogy a vállalat bejelenti az igényét a „telepre”, mert ott kis javításokkal vannak lakható épületek.³¹ Később folytatódott a huzavona, hogy a volt internálótábor – mind a felső, mind az alsó tábor – kinek a kezelésében maradjon, mivel 1955. január–februárban kiderült, hogy a HM továbbra is igényt tartott a felső táborra, ami azért érdekes, mert valószínű, hogy egy 1954 végén vagy 1955 elején készült beszámoló arról tudósít, hogy az épületek a karbantartás hiánya miatt folyamatosan tönkremennek.³² Az alsó tábor átadásának ügyében tárgyalásokat folytatott a BM és a Kőbánya Vállalat illetékese,³³ a HM pedig továbbra is húzta az időt, folyamatosan megválaszolatlanul hagyva a BM illetékesei által írt leveleket, miközben Hantos László államvédelmi alezredes osztályvezetőnek záros határidőn belül javaslatot kellett tennie a tábor végleges felhasználására.³⁴

A dilemmát és az időhúzást Garasin Rudolf büntetés-végrehajtási ezredes³⁵ által aláírt jelentés döntötte el, miszerint a recski tábor „Mozgósítás” esetére használható állapotba kellett hozni.³⁶ Vagyis a visszaemlékezéseknek, „szájhagyománynak” ellentmond a Garasin által készített, 1955. június 16-i beszámoló és tervezet, amelynek címzettje Berecz Béla³⁷ államvédelmi vezérőrnagy, a Belügyminisztérium Anyagi és Technikai Osztályának vezetője volt. A jelentésben az állt, hogy Garasin utasítást kapott arra, hogy a recski tábor „M” esetre³⁸ készítse elő. Ezért megvizsgálták a tábor állapotát, az épületeken való javítási lehetőségeket, illetve a bővítések szükségességét. A tervet három szakaszban szándékoztak megvalósítani. Az elképzelések szerint 1955-ben a táborban meglévő épületek állagának a megóvása, a tetőzetek megjavítása, az ajtók, ablakok rendbehozatala volt a cél. A lényeges az volt, hogy a felújítás és a tatarozás mind a felső, mind az alsó táborra³⁹ vonatkozott. Garasin végig a két táborban gondolkodott, nem csak az eredeti felsőben. Az általa felvázolt tervben 1956-ban tatarozták volna a barakkokat,

a fürdőhelyiség megépítését és a villamos berendezések rendbehozatalát, helyreállítását is ekkorra szándékozták befejezni. Erre az évre tervezték még egy 250 férőhelyes laktanya építését is. Az 1957-es évben akarták megvalósítani azt, hogy a tábor férőhelyét további 1500 fő befogadóképességgel bővítsék, amellyel párhuzamosan és értelemszerűen a konyhához is hozzá kell építeni. A felújításokhoz és a bővítésekhez szükséges összeget az egri megyei börtön részére kellett kiutalni. A felújításokhoz, illetve a tábor karbantartásának megkezdéséhez kizárólag a miniszter írásbeli utasítására volt szükség. Az biztos, hogy 1955. június 27-én a BM Elhelyezési és Felhasználási Osztály arra kapott ígéretet, hogy a beruházásra vonatkozó éves igényeik feljegyzésre kerülnek. Berecz Béla államvédelmi vezérőrnagy azonban 1955. szeptember végén tájékoztatta a BM Büntetés-végrehajtási Parancsnokságot, hogy a recski tábor készenléthe való helyezéséhez a kért felújítási összeget és a karbantartási anyag szükségleteit jelentette Bartos Antal miniszterhelyettesnek. Erre Bartos azt az utasítást adta, hogy „a bizottság mérje fel a tábor készenléti állapotban való elhelyezésének minimális szükségleteit. A munkálatok kivitelezéséhez hozzáfogni azonban csak a Miniszter Elvtárs írásbeli parancsa után karbantartási pénzkeretet biztosítunk.”⁴⁰ Azután megint sokáig nem történt semmi. Erre abból lehet következtetni, hogy a dokumentumok 1956. március 30. előttről, 1955 szeptembere óta nem tudósítanak. 1956. március 30-án aztán Parádon a Belügyminisztérium által kijelölt bizottság és a Belkereskedelmi Minisztérium képviselője aláírt egy jegyzőkönyvet, miszerint a Belkereskedelmi Minisztérium megbízottja kijelenti, hogy a megtartott helyszíni szemle alapján a felső tábor kőépületei, továbbá az alsó tábor épületei raktár céljaira megfelelnek. Ezeket hajlandók raktározás céljára átvenni. A felső tábor fafelépítményű volt szállás-, műhely és egyéb körleteit a tárca használni nem tudja, ezért azt nem akarták átvenni. A Belügyminisztérium megbízottjai úgy reagáltak a kérésekre, hogy a Belkereskedelmi Minisztérium kérésének megfelelően

számításba jöhet a fenti épületek ideiglenes használatra történő átadása a következő feltételek mellett. A Belkereskedelmi Minisztérium mint üzemeltető mindaddig, amíg az épületek a használatában lesznek, az épületek karbantartásáról, állagmegóvásáról és őrzéséről gondoskodni fog. Amennyiben a Belügyminisztériumnak a jövőben az épületekre szüksége lesz, a felszólítástól számított három hónapon belül az épületeket eredeti jellegüknek megfelelően visszaadja a BM kezelésébe. A beépített aggregátort és egyéb biztonsági berendezéseket a BM az épületek átadásának idején elszállítja.⁴¹ Ezek azonban csak irányelvek voltak. Az, hogy a tényleges szerződés miért nem valósult meg, az ezekből a dokumentumokból nem derül ki, annyi azonban bizonyos, hogy egy hónappal ezen jegyzőkönyv után Berecz Béla államvédelmi vezérőrnagy újfent javaslatot tett a recski volt internálótábor felhasználására.⁴² Ez a titkos jelentés lényegében ugyanazokat a megjegyzéseket, javaslatokat tartalmazza, mint az előző tervezetek.

Hogy miért nem valósult meg Garasin Rudolf tervezete, arra jelenleg nem állnak rendelkezésre dokumentumok, de annyi biztos, hogy a tábor 1957-ben lebontották, nem újjáépítették. 1957. február 7-én felfektették a Belügyminisztériumban azt az ügyiratot, amely a „Recski bontási anyag felszámolása” címet kapta.⁴³ A Belügyminisztérium Építési és Elhelyezési Osztálya kapta meg feladatként, hogy téglánként felszámolja a volt recski internáló- és munkatábor. A javaslat értelmében elsősorban több büntetés-végrehajtási intézet kapta meg a bontott anyagokat. Így kapott a Fejér és a Győr megyei rendőr-főkapitányság, az állampusztai, nagyfai, baracska és a pálhalmi munkahely-parancsnokság az igényelt bontási anyagokból. Ezenkívül tüzelőanyagot utaltak ki a Nógrád megyei Rendőr-főkapitányság számára. Ezért összegzésként elmondható, hogy az 1950–1953 között működött recski kényszermunkatábor „véglegesen” 1957. február–márciusban bontották le teljesen úgy, hogy csak az államvédelmi hatóság belső őrségének törzsepületéhez nem nyúltak, és csak a mögötte levő aggregátorházat hagyták meg részben épen.

BANK, BARBARA

Das Nachleben eines Internierungslagers – ein Versuch zur Wiedereröffnung des Internierungslagers in Recsk im Jahre 1955

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz rekonstruiert die Geschichte des Internierungslagers, betrieben ab 1950 durch die Staatssicherheitsbehörde in der Nähe des Dorfes Recsk zwischen 1953-1957 anhand der Dokumenten, die vor kurzem im Ungarische Nationalarchiv zugänglich wurden, und stellt dabei die politische und militärische Faktoren, die Pläne und Maßnahmen der ungarischen Führung, die sich unter den Umständen des Kalten Krieges auf den Dritten Weltkrieg vorbereitete, sowie die für die Mobilmachung des Landes im Kriegsfall geschaffenen institutionellen Rahmen. Die ab Sommer 1953 amtierende Regierung von Imre Nagy versprach eine Amnestie und die Beseitigung der Gesetzeswidrigkeiten; am 26. Juli 1953 wurde in einem Beschluss des Ministerrates über die Auflösung

der Internierungslager verfügt. Mit der Wirkung von 19. September 1953. wurde auch das Internierungslager von Recsk geräumt. Die militärische Führung bekannte sich aber weiterhin für die Unabdingbarkeit eines neunten Weltkrieges, und Mitte des Jahres 1954 kam die Reaktivierung des Internierungslagers von Recsk auch zur Sprache. Am 22. Dezember 1954. überprüfte ein Leutnant der Staatssicherheit, Imre Pápai „den Zustand und die Nutzungsmöglichkeit des ehemaligen Internierungslagers bei (dem Steinbruch) Recsk“; es ist der erste offizielle und detaillierte „Inventarbericht“ über das Lager, über dessen Zustand, Gebäuden und Baracken. Laut eines Entwurfs von 16. Juni 1955 wurde dem Oberst des Strafvollzugs, Rudolf Garasin – der für den Fall der „Mobilmachung“

die Sanierung des Lagers von Recsk vorgeschlagen hat – die Weisung erteilt, das Lager für den Fall „M“ vorzubereiten, und die Kapazität bis Anfang 1957 um 1500 Plätze zu erweitern. Ende April 1956 schlug Béla Berecz, Generalmajor der Staatssicherheit erneut die Benutzung

des ehemaligen Internierungslagers vor. Die Pläne von Garasin wurden nicht verwirklicht, für die Feststellung der Ursachen davon stehen zur Zeit keine Dokumente zur Verfügung. Das Zwangsarbeitslager wurde im Februar-März 1957 „endgültig“ und vollständig abgerissen.

Jegyzetek

- ¹ *Magyar Közlöny*, 32. szám, 1953, 198. p. A rendőrhatósági őrizet alá helyezés (internálás) intézményének megszüntetése, valamint a kintlételek feloldása.
- ² *Magyar Közlöny*, 32. szám, 1953, 195–197. p.
- ³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) XIX–A–83–a–501–1953. Az 1953. július 24-én megtartott Minisztertanácsi értekezlet négy pontban foglalta össze az internálás és a kitelepítés megszüntetéséről szóló döntését. Elsőként leszögezték, hogy a rendőrhatósági őrizet alá helyezés (internálás) intézménye megszűnik, és az erre vonatkozó jogszabályok hatályukat veszítik. A következő két pontban utasítja a belügyminisztert, hogy az internálásokat, a kitelepítéseket 1953. október 31-ig fel kell oldani. A negyedik pontban rögzítette azt, hogy a határozat nem érinti az egyes városokban való letelepedés engedélyhez kötéséről szóló jogszabályok hatályát.
- ⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL) 4.1 A-506. 152–153. p.
- ⁵ ÁBTTL 4.1. A-508. 133–136. p. Szigorúan titkos utasításként kapta meg valamennyi első fokú és középfokú rendőri hatóság vezetője.
- ⁶ ÁBTTL 4.1. A-506.
- ⁷ Erdey Sándor: *A recskai tábor rabjai* (Budapest, 1989, 261–264. p.)
- ⁸ Erdey: i. m., 261–264. p.
- ⁹ Bővebben: Germuska Pál: *Totális mozgósítástól a stratégiai tervezésig – Az Országos Tervhivatal Általános Szervezési Főosztályának története, 1948–1971.* (Hadtörténelmi Közlemények, 2008. 1., 69–90. p.; a továbbiakban: Germuska 2008)
- ¹⁰ A későbbiekben majd csak „KR”. Az országmozgósítási előkészületeket ettől kezdődően – a határozat értelmében – az OT Általános Üzemi Főosztálya fogta össze. Ennek az előterjesztése az MDP Államvédelmi Bizottságának részére 1950 májusára készült el.
- ¹¹ MNL OL XIX–A–83–a, 57. d. A Minisztertanács 1950. szeptember 22-i ülésének határozata alapján.
- ¹² MNL OL XIX–A–83–a, 57. d. 1950. szeptember 22-i Minisztertanácsi értekezlet. Bővebben: Germuska 2008, 77. p.
- ¹³ MNL OL M-KS 276. f. 116. cs. 15. ö. e. „T”; Germuska 2008, 79. p. A másik hat osztálya: Távlati Tervezési Osztály, Elvi Csoport, Terv Csoport, Ipari Osztály, Testületi Osztály, Áruraktározási Csoport (tartalékolás).
- ¹⁴ Okváth Imre: *Bástya a béke frontján – magyar haderő és katonapolitika 1945–1956.* (Budapest, 1998, 320. p.; a továbbiakban: Okváth 1998)
- ¹⁵ Okváth 1998, 281. p. A Nagy Imre-kormány alatt nem született olyan párt- vagy kormányhatározat, amely a Honvédelmi Tanács hatáskörére vonatkozóan rendelkezett volna, ezért a szerepe, illetve jogállása 1955 végéig tisztázatlan és rendezetlen volt.
- ¹⁶ Hadtörténelmi Levéltár (HL) 102/05/2. d. III. cs. 155.; és Okváth 1998, 284–285. p.
- ¹⁷ Okváth 1998, 284. p.
- ¹⁸ Mozgósítás igénye.
- ¹⁹ Okváth 1998, 308. p. és HL MNVK Hdm. Csfég. 1954. 8. d. 1. cs.
- ²⁰ MNL OL XIX–B–1–ax 11. doboz. A megállapodás titkosított volt és a 37-397/1954. számon iktatták.
- ²¹ MNL OL XIX–B–1–ax 11. doboz. A dokumentumra tollal Pápai Imre államvédelmi hadnagy rávezette, hogy 1954. június 15-én tudomásul vették a megállapodást.
- ²² MNL OL XIX–B–1–ax 9. doboz. 1954. december 23-án kelt jelentés, amelyet Pápai Imre államvédelmi hadnagy, Hantos László államvédelmi alezredes részére címzett a BM Elhelyezési Felhasználási Alosztályához.
- ²³ MNL OL XIX–B–1–ax 9. doboz.
- ²⁴ MNL OL XIX–B–1–ax 9. doboz.
- ²⁵ Nem biztos, hogy a kórház épülete téglából volt. Valószínű, hogy fölcserélték az épületeket, mivel a fogda épületének az alapzata tűnik még ma is masszívnak, ezt nem tudták teljesen megsemmisíteni, viszont a kórház épülete „eltűnt”. Így a fogda lehetett a téglaeépület és a kórház – amelyet a visszaemlékezések alapján is gyorsan felépítettek, amikor engedélyt kaptak arra – tűnik a favázás barakknak.
- ²⁶ A kerítés teljes lebontása sem valósult meg, máig áll a bánya és a táborok közötti részen a szögesdrótkerítés, amelyet az akkor még facsemeték, később megnőtt és terebélyesedett fák teljesen bekebeleztek, ezért ehhez nem tudtak hozzányúlni.
- ²⁷ MNL OL XIX–B–1–ax 9. doboz.
- ²⁸ MNL OL XIX–B–1–ax 9. doboz.
- ²⁹ Papp Gyula rendőr főhadnagy, 1954 végén a BM Heves megyei Főosztály Anyagi Osztályvezetője volt.
- ³⁰ MNL OL XIX–B–1–ax 11. doboz.
- ³¹ MNL OL XIX–B–1–ax 11. doboz.
- ³² MNL OL XIX–B–1–ax 9. doboz.
- ³³ MNL OL XIX–B–1–ax 11. doboz. 1954. február 4-i beszámoló.
- ³⁴ MNL OL XIX–B–1–ax 11. doboz. 1955. március 5.
- ³⁵ Garasin Rudolf (Csáktornyai, 1895–Budapest, 1969): mérnök szak-képzettségű. 1915 októberében orosz hadifogságba esett, ezt követően a Vörös Gárda önkéntese, szakaszparancsnoka, majd zászlóaljparancsnoka. 1918-ban a nemzetközi brigádban harcolt. 1921-től a magyar emigráció ügyeinek intézésével foglalkozott. 1924-től különböző nyomdaipari üzemek igazgatója volt. 1932-től a moszkvai nyomdaipari tröszt vezérigazgatója. 1940-től a moszkvai könnyűipar helyettes főnöke. 1941-ben a moszkvai Népfelkelők Lenin hadosztály 1. gyalogezredének hadtestparancsnoka, majd sebestüléséből felgyógyulva, az egyik szibériai katonai építkezési osztag vezetője. 1943-tól az I. Ukrán Front politikai osztálya, 1944-től a Központi Politikai Osztály instruktoraként antifasiszta iskolát, partizáncsoportot szervezett. 1947 áprilisában leszerelt. 1951-ben jött Magyarországra. 1951–1955 között az Igazságügyi Minisztérium, majd a Belügyminisztérium kötelékében teljesített szolgálatot büntetés-végrehajtási ezredes rangban. 1957–1961 között mongóliai nagykövet, majd 1961-ben nyugdíjazták.
- ³⁶ MNL OL XIX–B–1–ax 11. doboz.
- ³⁷ ÁBTTL 2.8.1 – 0467. Berecz Béla (Mezőtúr, 1907–Budapest, 1994) államvédelmi vezérőrnagy. 1951–1953 között a MN Hadtápszolgálat Főnökség Hadbiztos Csoportfőnökség vezetője volt, honvéd vezérőrnagy rangban. 1953. szeptember 29-én a HM Hadtáp Csoportfőnökség állományából a BM Anyagi és Technikai Főosztály állományába nevezték ki főosztályvezetőnek. 1962-ben nyugállományba helyezték.
- ³⁸ Mozgósítás esetén.
- ³⁹ 1951 nyarán megnyitotta az ÁVH a recskai úgynevezett alsó tábor, vagy kis tábor. Kezdetben a felső, nagy táborból csoportosítottak át politikai internáltakat, kb. 100 főt. Három barakkot építettek velük, ahová elszállásolták őket. Ha valaki „vétett” lent, annak a büntetése az volt, hogy fölvitték a felső táborba, és ott fogdába tették. Az alsó táborban lápot csapoltak, utat építettek, csatornáztak. A táborok felszámolása következtében köztörvényesek dolgoztak tovább az útépitésen.
- ⁴⁰ MNL OL XIX–B–1–ax 3. d.
- ⁴¹ MNL OL XIX–B–1–ax 9. d.
- ⁴² MNL OL XIX–B–1–ax 3. d.
- ⁴³ MNL OL XIX–B–1–ax 3. d.

KÖNYVAJÁNLÓ

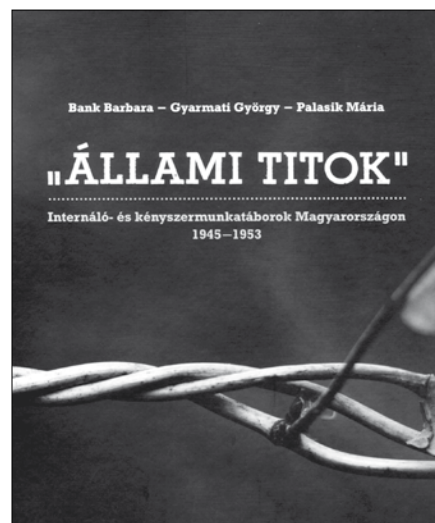
BANK BARBARA, GYARMATI GYÖRGY, PALASIK MÁRIA:
„Állami titok”

Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945–1953

L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2012, 114 p.

ISBN 978 963 236 588 6

Tóth Géza volt a recski tábor legalacsonyabb embere; az egyetlen, aki az emeletes priccsek alsó traktusán egyenesen tudott ülni anélkül, hogy beverte volna a fejét. Korábban a Meteorológiai Intézet egyik vezetője volt. Internálását annak köszönhetette, hogy az általa szerkesztett időjárás-előrejelzések egyike másnapra lágy nyugati szellőket ígért, majd a prognózis úgy folytatódott, hogy a következő napokra északkelet felől – azaz a Szovjetunió irányából – fagyos légrétegek betörése várható. Másnap letartóztatta az Államvédelmi Hatóság. A nem meteorológiai hidegháborús légkör éber fürkészei az előjelzésbe csempészett imperialista propagandával, valamint kémtevékenységgel is meggyanúsították. Utóbbinak az volt az alapja, hogy a jelzett napokon valóban egy új szovjet katonai kontingens érkezett Magyarországra, amiről persze senki illetéktelennek nem volt szabad tudnia, és a rádióelhárítás hivatásosai ennek virágnyelven való megszellőztetését hallották ki az időjósáslásból. Így lett a recski rabszengben Tóth Géza ragadványneve Északkeleti Betörés. Van, aki név szerint, van, aki csak az osztályellenség és/vagy rendszerellenség titulussal illetett sokaság egyik névtelenjeként tűnik fel a kötet lapjain. A diszkrimináltak eme második világháború utáni panorámája nem a szorosabb értelemben vett börtönvilág Magyarországon. A börtönbüntetésre ítéltéken kívül ugyanis – bírósági bizonyítás nélkül – tízezrek raboskodtak éveken át internáló vagy kényszermunkatáborokban, illetve éltek lakhelyükről száműzve meghurcolt páriaként az internálásszerű kitelepítések zárt táboráiban. Szabadulásuk alkalmával kötelezettségvállalást kellett aláírniuk, hogy mivel a velük történtek – azaz a sorsukat megnyomorító atrocitások – állami titkot képeznek, arról soha, senkinek nem beszélhetnek. Noha ők, a meghurcoltak állnak a leírás középpontjában, kikerülhetetlenül szövéődött a történetek felidézésébe az Államvédelmi Hatóság ténykedése, mivel ez a szerv volt a kulcsszereplője – legodaadóbb kiszolgálója és végrehajtója – a Rákosi-kori terroruralom legkülönbözőbb formaváltozatainak.
(A könyv fülszöveg-ajánlása)

Az 1815. május 3-i bécsi kongresszus ülésén kiegészítő szerződést írtak alá Ausztria, Poroszország és Oroszország képviselői, amelyben azt a döntést fogalmazták meg, hogy Krakkót és a hozzá kapcsolódó területeket a három nagyhatalom „pártfogása” alatt álló *szabad, független és szigorúan semleges várossá* nyilvánítják.¹ A szerződéshez csatolták az 1815. május 3-i első alkotmányt, amely köztársaságként határozta meg Krakkó államformáját, ezért Krakkó Szabad Várost *Krakkói Köztársaságnak* is nevezték.²

Krakkó Szabad Város nem volt szuverén államalakulat, hiszen nem folytathatott önálló külpolitikát.³ Ausztria, Oroszország és Poroszország érdekeit e nagyhatalmak diplomáciai megbízottjai (az úgynevezett rezidensek) képviselték Krakkóban, a Kormányzó

Pawel Cichoń

Krakkó Szabad Város központi közigazgatása 1815-től 1846-ig

Szenátus akkreditálta őket, és egyidejűleg a konzuli posztot is betöltötték.⁴

Az állami hivatalszervezet kialakításában és működési elveinek szabályozásában nem volt teljes Krakkó Szabad Város önállósága, hiszen a fontos ügyekben a pártfogó nagyhatalmak kényszerítették rá a maguk döntéseit.⁵

Krakkó látéképe a 18. század közepe táján (metszet)

Krakkó Szabad Város és környékének térképe (K. Belcikowski metszete, 1827)

Viszonylagos semlegességet biztosított a Krakkói Köztársaságnak, hogy tilos volt idegen csapatokat állomásoztatni a városban. Az viszont tény, hogy a pártoló nagyhatalmak a legkülönbözőbb ürügyeket használták fel arra, hogy Krakkó Szabad Város területére vezényeljék a hadseregeiket.⁶

Az állam területe egy kb. 65 km hosszú sávot foglalt el a Visztula bal partján. Krakkóban sáncok jelezték a városhatárt, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy útját állják a szesz- és fegyvercsempészetnek. Tíz vámháznál felügyelték a város elhagyását, 1843-tól ezeknek a száma tizenkettőre emelkedett.⁷

Krakkó Szabad Város területe kb. 1150 km² volt.⁸ A székvároson kívül még három magántulajdonban álló mezőváros, Chrzanów, Trzebinia és Nowa Góra, illetve 224 falu tartozott hozzá.⁹ A Krakkói Köztársaságban az államalakulat fennállásának egész időtartama alatt mindvégig dinamikusan nőtt a város és a környék népessége.¹⁰

Krakkó Szabad Városban és Körzetében egyszintű területi felosztást vezettek be: városi, illetve falusi községekre osztották (1815. évi alkotmány, IX. cikkely),¹¹ ezek élén álltak a községi bírók. Ezt a beosztást demográfiai kritériumok alapján alakították ki (a városi községek lakossága kb. 2000 fő volt, a falusi községé kb. 3500).¹² A két községtípus megkülönböztetése megfelelt a hagyományoknak, és tükrözte a közigazgatási felosztás adott egységének társadalmi-gazdasági struktúráját.¹³ 28 község alakult az állam teljes területén, ebből Krakkón belül 11. A többi 17 községet a környéken alakították ki. Az összes, 28 község közül 26 volt kettős jellegű, politikai és közigazgatási egység.¹⁴

A községnek akkor volt politikai státusa, ha lakói rendelkeztek aktív vagy passzív választójoggal a községi gyűléseken (az I–IX. krakkói községekben, illetve minden falusi községben). A zsidó népességnek nem volt ilyen joga, ezért a krakkói Kazimierz városrész két községének (a X. és XI. községnek), amelyet kizárólag zsidók laktak, nem volt politikai státusuk.¹⁵ Ezzel szemben a választókerületeket alkotó 26 keresztény községet speciális céllal, a választásokra való tekintettel alakították ki. A községek közigazgatási státusa azt jelentette, hogy az állam alapvető területi felosztásának egységei voltak. Ebben az értelemben a Krakkó Szabad

Város és Körzete államalakulatban kijelölt mind a 28 községnek volt ilyen státusa.

1838 decemberében Krakkó városban új közigazgatási felosztást vezettek be. Az addigi 11 városi község helyett 5 kerületet alakítottak ki, a községi bírók feladatát pedig a Rendőri Igazgatóság vette át, amelynek nevében kerületi biztosok jártak el.¹⁶

A Krakkó város területén kívül fekvő községek a körzeti község nevet viselték, állhattak néhány faluból és majorból, illetve lehetek magántulajdonban lévő mezővárosok.¹⁷

Ugyancsak 1838-ban Krakkó Szabad Város körzetében is új területi beosztást vezettek be. Az addigi 17 falusi község helyébe lépett 9 kerület, amelyeknek az élén kerületi biztosok álltak.

Krakkó Szabad Város hatalmi rendszerében a végrehajtó hatalom került a törvényhozó hatalom fölé.

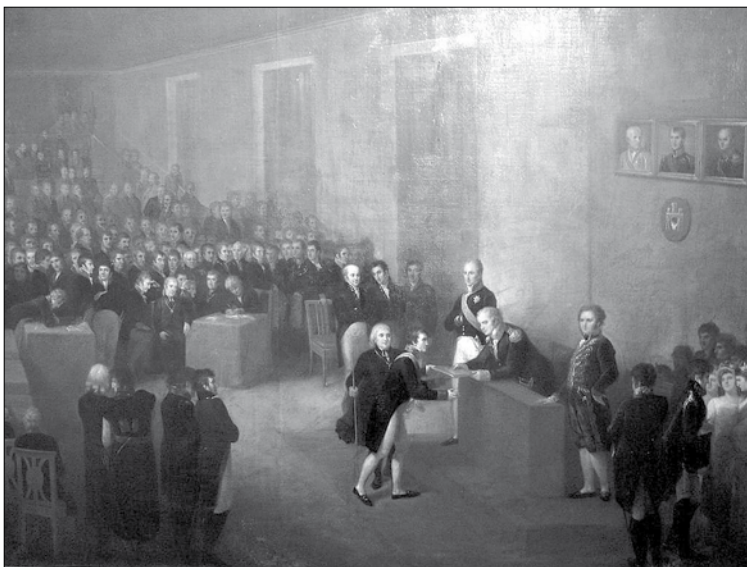
Krakkó Szabad Város központi közigazgatási szervei között hatáskörük szerint három kategóriát különböztet-

hetünk meg: 1. kormány- és államigazgatási szervek; 2. közigazgatási szakszervek; 3. az államigazgatást ellenőrző szervek.

A kormány- és államigazgatási szervekhez soroljuk a Kormányzó Szenátust, amely 1815 novemberétől 1846 márciusáig működött, illetve a Polgári Államigazgatási Tanácsot, amely 1846 márciusától 1846 novemberéig, vagyis a Krakkói Köztársaság politikai létének végéig végezte a feladatát.

A legfőbb végrehajtó hatalmat az alkotmányban előírtak szerint a Kormányzó Szenátus gyakorolta. Ez a testület töltötte be egyszerre a kormány és a legmagasabb szintű, központi államigazgatási szerv funkcióját.¹⁸ Következésképpen Krakkó Szabad Város végrehajtó és közigazgatási hatóságainak minden hivatalát kizárólag a szenátus állíthatta fel.

Az 1818-as alkotmány szerint a Kormányzó Szenátus testületéhez egy elnök és tizenkét szenátor tartozott. Nyolc szenátort (négyet életük végéig, négyet pedig meghatározott időtartamra) az egykamarás krakkói parlament, vagyis a Képviselők Gyűlése választott, négyet (közülük kettőt életük végéig) a Jagello Egyetem és a krakkói székesfőkéntalan delegált. Minden évben távozott három ideiglenes szenátor. Az 1833-as alkotmány értelmében a Kormányzó Szenátus testülete kilencfősre zsugorodott: az elnök mellett nyolc szená-

*Krakkó Szabad Város alkotmányának elfogadása 1815-ben
(Józef Brodowski olajfestménye, Jagello Egyetem)*

tor maradt. Hét szenátort (közülük kettőt élete végéig) szintén a gyűlés választott, egyet pedig a krakkói székes főkáptalan. Ugyanakkor a Jagelló Egyetem elveszítette a képviselőjét a kormányban. 1837-től a Kormányzó Szenátus egyre inkább elveszítette önállóságát, hiszen ettől az évtől kezdve kaptak jogot a rezidensek arra, hogy kihúzzanak neveket a jelöltlistáról, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy közvetlenül befolyásolhatták a kormány összetételét. 1843-tól vezették be azt az elvet, hogy az elnököt – ugyanúgy, mint az összes szenátort – a *pártfogó udvarok* nevezték ki.¹⁹

A Kormányzó Szenátus struktúrájában világosan elkülönültek a testületi szervre, a plénumra jellemző tevékenységek (a plénumhoz tartozott az összes szenátor, az elnök vezetésével), illetve a testületi osztályok munkája.²⁰

1822-től a Kormányzó Szenátuson belül két osztály működött: 1. Belügyi és Rendőrségi Osztály, 2. a Kincstári és Nemzeti Javak Osztálya.²¹

A plénum hatáskörébe tartozott a döntéshozatal az egész állam számára jelentős kérdésekben, például a külpolitikai ügyekben, illetve a rezidensekkel folytatott levelezés, valamint az egyes osztályok határozatai ellen benyújtott fellebbezések megvitatása. Szintén a plénum feladata volt, hogy törvényjavaslatokat dolgozzon ki a Képviselői Gyűlés számára, rendelkezzen az 50 lengyel zlotynál nagyobb összegű közpénzek elköltéséről, illetve eljárjon azokban az ügyekben, amelyek nem tartoztak a szenátus más szerveinek vagy osztályainak a hatáskörébe. A plénum minden kérdésről határozat formájában döntött, és a határozat végleges volt.²²

A Kormányzó Szenátusnak a törvényhozás területén is fontos jogosultságai voltak, nevezetesen: kizárólagos joga volt törvényjavaslatok benyújtására, összehívhatta a szejmet, három szenátort delegálhatott a Képviselők Gyűlésének tanácsába, akik közül az egyik hivatalból az elnöki tisztet töltötte be, azonkívül végrehajtási utasítást adott ki a szejm határozataihoz.²³ Az 1818. évi alkotmány kizárólag a közigazgatási és a rendőri szervezetre vonatkozó előírások kiadásának jogát tartotta fenn a szenátus számára (IV. cikk). A Kormányzó Szenátus töltötte be „az alkotmány őrének” funkcióját, döntött arról, hogy a gyűlésnek benyújtott tervezet vagy beadvány összhangban áll-e az alkotmány betűjével és szellemével.²⁴

A Kormányzó Szenátus állt az egész közigazgatási struktúra csúcán. Személyi felügyeletet gyakorolt a közigazgatás hivatalnokai fölött. Ez abban nyilvánult meg, hogy a szenátus *in pleno* nevezte ki és hívta vissza a közigazgatási hivatalnokok többségét.²⁵ 1833-tól a szenátusnak joga volt arra, hogy kihúzzon neveket a szenátorjelöltek listájáról, a szenátuselnöki poszt, a békebírói, a három bírósági szint elnöki és bírói, illetve az albírói posztok jelöltlistáiról. A szenátus kizárólagos jogosultságai közé tartozott a községi gyűlések választói névjegyzékének hitelesítése, a választások kiírása és felügyelete.

A Kormányzó Szenátus *in pleno* joga volt a kegyelmezés is.²⁶ Felügyelői jogosultsága volt az általános

bíróságok fölött, ami a bírósági függetlenség korlátozásával járt.²⁷ A Kormányzó Szenátus adott állampolgárságot is a külföldieknek.²⁸ Befolyásolhatta Krakó Szabad Város területi felosztását, illetve a területi közigazgatási szervek működését.²⁹ Kereskedelmi és egyéb egyezményeket is kötött Krakó Szabad Város nevében, de csak a pártfogó államokkal.³⁰

A Kormányzó Szenátus osztályai nem a szenátustól elkülönülve működő minisztériumok voltak, hanem csak szakosodott belső szervezeti egységek. A Belügyi és Rendőrségi Osztályhoz hét szenátor tartozott, a Kincstári és Nemzeti Javak Osztályán csak öt szenátor dolgozott.³¹ Az osztályok kettős szerepet tölthettek be. Egyfelől önálló hatáskörrel, hatósági döntéshozatali kompetenciával működtek, másfelől a szenátus plénumának jogosultságával véleményező funkciót láttak el, előkészítették a megfelelő indítványokat, illetve véleményeket, amelyek később a plénum elé kerültek.³² Az egyes osztályokon testületi alapon hozták a döntéseket, de nem vezették be a *quorum*, a minimális létszám követelményét. Ezért kivételes esetben a testületi szerv kizárólagos hatáskörét akár önállóan is gyakorolhatta az osztály egyetlen tagja.³³

Az osztályok önálló hatáskörében hozott döntések esetében a szenátus plénumához lehetett fellebbezni. De ez még nem jelentette azt, hogy kétszintű volt az eljárás, mert az osztályok nem számítottak a szenátus plénumától független hatalomnak. Ezért az osztály döntése elleni fellebbezés valójában olyan beadvány volt, amely újbóli megismerésre és megvitatásra utalta az ügyet a szenátus plénumához.³⁴

A Belügyi és Rendőrségi Osztály feladatai közé tartozott minden olyan ügy, amely a nyugalomhoz, a rendhez, illetve a közbiztonsághoz kapcsolódott.³⁵ Részt vett az előzetes cenzúra feladatainak végrehajtásában is.³⁶

A Kincstári és Nemzeti Javak Osztálya volt a szabályszerű állami gazdálkodás, a költségvetési, adó- és illetékügyek felelőse, intézte a közjóságok kezelését, felügyelte az egyetemet, a közoktatási intézmények és az állami üzemek vagyónát.

A fenti hatáskörökben eljáró osztályok több közigazgatási szakszervet is igénybe vettek, amelyeknek ezek az osztályok voltak a feletteseik, ezek gyakorolták a felügyeletet.³⁷

A Kormányzó Szenátus tevékenységében kulcsszerepet játszott az elnök, akit eleinte hároméves, 1833-tól hatéves mandátumra választott meg a Képviselők Gyűlése. A szenátus elnöke 1818 és 1824 között választás útján került a posztjára, de 1827-től kezdve (miután érvénytelenítették J. Nikorowicz megválasztását) minden elnök kinevezés útján lépett hivatalba.³⁸

A szenátus elnökének nem voltak széles körű alkotmányos jogosítványai. Ezzel kapcsolatban a feladatkörét elsősorban a *szenátus belső rendelkezései* (...) szabályozták, azon belül is az 1816. június 15-i első *Rendelkezés*, illetve más jogszabályok is, és befolyásolta a hatóságok működési gyakorlata.³⁹

Az elnöknek több önálló jogosítványa is volt, amelyeket két kategóriára oszthatunk: 1. belső jellegű hatáskörök; 2. külső jellegű hatáskörök.

A belső hatáskörökhöz sorolhatjuk a Kormányzó Szenátus üléseinek vezetését, a szenátus munkájának irányítását, az aktuális ügyekről való beszámoltatást, illetve azt a jogát, hogy személyeket delegálhatott és rendelhetett ki az egyes osztályokra és bizottságokra,⁴⁰ a szenátus határozatainak jóváhagyását (amelyeket a főtitkár ellenjegyzett).⁴¹ Véleményegyenlőség esetén az elnök ítélete volt a döntő. Az elnök ad hoc bizottságot hívhatott össze egyes ügyek kivizsgálására.⁴²

A külső hatáskörök között az elnök joga volt, hogy képviselje Krakkó Szabad Várost a pártfogó hatalmak előtt, ő irányította a diplomáciai politikát, kapcsolatot tartott a rezidensekkel.⁴³ Felügyeletet gyakorolt a teljes állami közigazgatás működése fölött is.⁴⁴ 1829-től kezdve minősítési lapokat, úgynevezett *conduite-listákat* vezetett minden állami hivatalnokról. Személyesen irányította az úgynevezett felsőbb rendőrséget, örködött *az állam javai és biztonsága* fölött.⁴⁵ Az elnök volt az országos fegyveres erők legfőbb parancsnoka, ezért ő adta ki az utasításokat a csendőrpáncsnoknak, illetve felügyelte a csendőrség (a krakkói „hadsereg”) működését.⁴⁶

1846. február 21-én tört ki a krakkói felkelés, de az országot felosztó államok hadseregei villámgyorsan elfojtották, és a győztesek átvették a hatalmat. Nem sokkal azután, hogy elhagyták Krakkót a felkelő seregek, felállították *Krakkó Szabad Város és Körzete Ideiglenes Polgári Közigazgatását*. Ennek testületébe formálisan bekerült az elnök a Kormányzó Szenátus tagjaival.⁴⁷ Az *Ország Katonai és Civil Igazgatásának* ideiglenes parancsnoka egy osztrák tábornok, Heinrich Castiglione lett. A testület végrehajtó szerve két osztály: a Bevételi és Kincstári Osztály, illetve a Belügyi és Rendőrségi Osztály lett.⁴⁸

1846. április 22-én kezdte meg ténykedését Krakkó Szabad Város és Körzete Polgári Közigazgatási Tanácsa. E testület feladata volt, hogy végrehajtsa Castiglione parancsait, valamint intézze a Krakkó Szabad Város kormányzásával kapcsolatos aktuális ügyeket.⁴⁹ A tanács négy tagból állt, akiket Castiglione kért fel: egy igazgató, két ülnök és egy titkár.⁵⁰ A Közigazgatási Tanács két osztályra oszlott: a Belügyi és Rendőrségi Ügyosztályra, illetve a Bevételi és Kincstári Ügyosztályra. Mivel a Közigazgatási Tanács a Kormányzó Szenátust váltotta föl, átvette egyúttal a szenátus minden alapvető korábbi feladatát és hatáskörét. A tanács gyakorolta Krakkó Szabad Város tisztviselőinek kinevezési és visszahívási jogát, a Kormányzó Szenátussal megegyező szabályok szerint, mindössze azzal a különbséggel, hogy minden esetben szükséges volt a Katonai-Polgári Közigazgatás vezetőjének egyetértése. Ugyanígy, ha a kegyelmi jogkörét gyakorolta a Közigazgatási Tanács, a Kormányzó Szenátus működésének addigi szabályai szerint ki kellett kérnie az említett vezető egyetértését.

A „felsőbb szintű rendőrség és a külföldiek” ügye Krakkó Szabad Városban közvetlenül és kizárólag az

említett vezető hatáskörébe tartozott. A Közigazgatási Tanács egyes osztályai is átvették a szenátus megfelelő grémiumainak addigi hatásköreit. Az említett osztályok vezetői viszont önálló jogosultságot szereztek arra, hogy döntéseket hozzanak az osztályukhoz tartozó ügyekben (a második szint és a fellebbezések elbírálása kivételével), holott korábban kötelező jelleggel ki kellett kérniük két megbízott referens véleményét. A Közigazgatási Tanácsnak olyan ügyekben kellett második szintként döntenie, amelyek korábban a szenátus osztályainak jogkörébe tartoztak.

Az újonnan felállított kormány szerv azoknak a későbbi császári államhatalmi szerveknek az elődje volt, amelyeket azt követően működtettek Krakkóban, hogy a város beolvadt a Habsburg-monarchiába.⁵¹ 1846. december 1-jén a Polgári Közigazgatási Tanácsot átnevezték, Császári és Királyi Közigazgatási-Polgári Tanács lett a neve, és igazgató állt az élén.⁵²

A Krakkói Köztársaságban a kormányzati és közigazgatási feladatokat ellátó szervek szerepét betöltő Kormányzó Szenátus, majd a Polgári Közigazgatási Tanács mellett több államigazgatási szakszervezet állítottak fel, amelyek eleinte közvetlenül a Kormányzó Szenátus, az egyes osztályok, ugyanakkor néha a rendőri vezetés vagy kizárólag a rendőri vezetés alá rendelve működtek. Hasonló elveken nyugodott e szervek hierarchiában elfoglalt helye a Polgári Közigazgatási Tanácshoz képest is.

Kronológiailag vagy a Kormányzó Szenátus adott osztályai alá rendelt viszony alapján két csoportra lehet osztani ezeket a testületeket: 1. a Belügyi és Rendőrségi Ügyek Osztálya alá tartozó hierarchikus szervek;⁵³ 2. a Kincstár és Nemzeti Javak Osztálya alá tartozó hierarchikus szervek:

a) A Közvetett (magasabb szintű) Rendőri Hivatal (1816), amely Rendőri Igazgatósággá alakult át (1827-ben). Ez a szerv foglalkozott a tágran értelmezett köznyugalommal, renddel és közbiztonsággal kapcsolatos ügyekkel. A Rendőri Igazgatóság tevékenysége szorosan összefüggött a szabályozási-rendőri feladatok végrehajtásával. Különböző megelőző feladatokat látott el, amelyeknek a célja az volt, hogy óvják a belső rendet és a közbiztonságot, eleinte csak Krakkó városon belül, de 1839-től már az egész állam, Krakkó Szabad Város területén is. Korlátozott keretek között a külső veszélyek, például a koldusok, csavargók, külföldi bűnözők elleni védelmet szolgáló feladatokat is végezhetett. Büntető intézkedésekre is jogosult volt, kisebb vétségek esetén közigazgatási-rendőrségi büntetést szabhatott ki. Másrészt a Rendőri Igazgatóság büntetési és ítélkezési jogkört is kapott, amely megerősítette a mindenfajta törvénysértési jelenség ellen küzdő intézmény szerepében.⁵⁴

b) Építészeti Hivatal (1816), amelynek közvetlen felletése a szenátus volt. Hatáskörébe tartozott a telkek fontosabb méreteinek, felosztási adatainak rögzítése, tervek, térképek és költségvetések készítése azokban az ügyekben, amelyekkel megbízta a szenátus, valamint jóváhagyta a vízi és szárazföldi építmények ter-

veit és költségvetését, amelyet építészek készítettek elő, mielőtt beküldték volna elfogadásra a szenátushoz. A Belügyi és Rendőrségi Osztály alá két építésmérnök tartozott: egy városi és egy körzeti (a hivatalukat Helyi, illetve Körzeti Építésznek is nevezték). A városi építész felelt az állami középületekért, a kövezetért, az utakért, a hidakért és a vízi műtárgyakért Krakkó városhatárain belül, azonkívül felügyelte a magánépítkezéseket (a tervezési fázisban és a beruházás megvalósításának folyamatában).⁵⁵ A hasonló jogkörök Krakkó Szabad Város Körzetében a körzeti építészhez tartoztak.⁵⁶ 1819-ben a fent említett szervek helyett új hivatalt állítottak fel Krakkó Szabad Város és Körzete Építési Hivatala néven.⁵⁷ Kineveztek egy építészeti vezetőt is, aki átvette az addigi városi építész köteleit az adott területen, és a Rendőri Igazgatóság volt a felette.⁵⁸ 1843-ban az Építési Hivatal helyett felállították az úgynevezett Építési Osztályt, ide osztották be az építészeti szolgálatok minden dolgozóját, azokat is, akik korábban a felosztott hivatal struktúráin kívül álltak.⁵⁹ Az Építési Osztály testületi módon működött, így tudták kidolgozni Krakkó Szabad Város vezetése egységes építészeti irányvonalának politikáját.⁶⁰

c) Az Utak és Hidak Felügyelője (1817) a neki alárendelt ún. konduktorokkal. Feladataihoz tartozott a fontosabb országutak építése és karbantartása (Lublin, Varsó és Wrocław irányában), illetve a többi út felügyelete.⁶¹

d) A Városgazda (1816), aki a város tisztaságáért, a csatornahálózatért, illetve az utcák, terek közvilágításáért felelt.⁶² Jogköréhez tartozott a hivatal pénzügyi gazdálkodásának vezetése, a folyó munkálatok számláinak kiegyenlítésére szánt összegek felvétele a szenátus főpénztárából, emellett az állami téglagyárak és építőanyag-raktárak fölött gyakorolt közvetlen felügyelet. 1841-ben a Városgazda hivatala helyett fölállították a Városgazdálkodási Hivalt, amelynek ügyköre elsősorban az iparosokkal való szerződéskötés és az állami gyáraknak szánt építési anyagok megvásárlása volt.⁶³

e) A Főorvos (1816), aki az egészségügyi szolgálattal, illetve az úgynevezett orvosi rendőrséggel foglalkozott Krakkó Szabad Város és Körzete területén. A hivatal állományába tartozott a főorvoson kívül még két *physicus* orvosdoktor (egy városi és egy körzeti), három sebészmeister és két bába.⁶⁴

f) A Cenzori Bizottság (1832). Két szenátor volt a bizottság tagja, valamint egy tisztviselő-elnök, akit a szenátus nevezett ki. A határozathozatalnál döntő szavazata volt, a szenátorokkal egyenrangú pozícióban.⁶⁵ Bonyolultabb ügyekben kötelezően tanácskoznia kellett a szenátussal.⁶⁶ A szenátus bírálta el a bizottság

döntése ellen benyújtott fellebbezéseket is. 1836-tól a Cenzori Bizottságban az elnök önállóan és a bizottságon kívül tanácskozhatott a rezidensekkel, elfogadhatott tőlük utasításokat vagy kötelező jellegű javaslatokat. A bizottság ellenőrzött minden nyomtatott dokumentumot, a teljes sajtót, a beérkező könyveket, a kisnyomtatványokat, az árlistákat stb. Ellenőrizte a litográfiákat, a színházi előadásokat, sőt a sírfeliratok tartalmát is.⁶⁷

g) Az Egyetemi Építményfelügyelő (1833).⁶⁸ Szolgálati és pénzügyi felelősséggel tartozott a kormánybiztossal és a szenátussal szemben is. Kötelességei közé tartozott az egyetemi épületek állapotának folyamatos ellenőrzése, a szükséges javítási munkálatok bejelentése,

az ezekre vonatkozó tervek és költségvetések elkészítése, az építésvezetőkkel és a munkásokkal kötendő szerződések előkészítése, a felújítási munkálatok felügyelete, valamint az olyan pénzügyi kiadások intézése, amelyekre a Kormányzó Szenátus előzőleg engedélyt adott.⁶⁹ A felügyelő feladatai közé tartozott, hogy örökjön az

egyetemi épületek technikai állapota és külleme fölött, azonkívül ezek *kvázi* üzemeltetőjének és gondnokának szerepét is betöltötte. „*Örködni kellett a tűzvédelem, a rendvédelem és a tisztaság állapota fölött*”, el kellett végeznie az időszakos leltárt az egyetemi épületekben, bejelentőkönyvet kellett vezetni a Rendőri Igazgatóság számára, ahol nyilvántartják a lakók és a vendégek adatait, azonkívül biztosítani a fűtést és a világítást az előadóterekben.⁷⁰

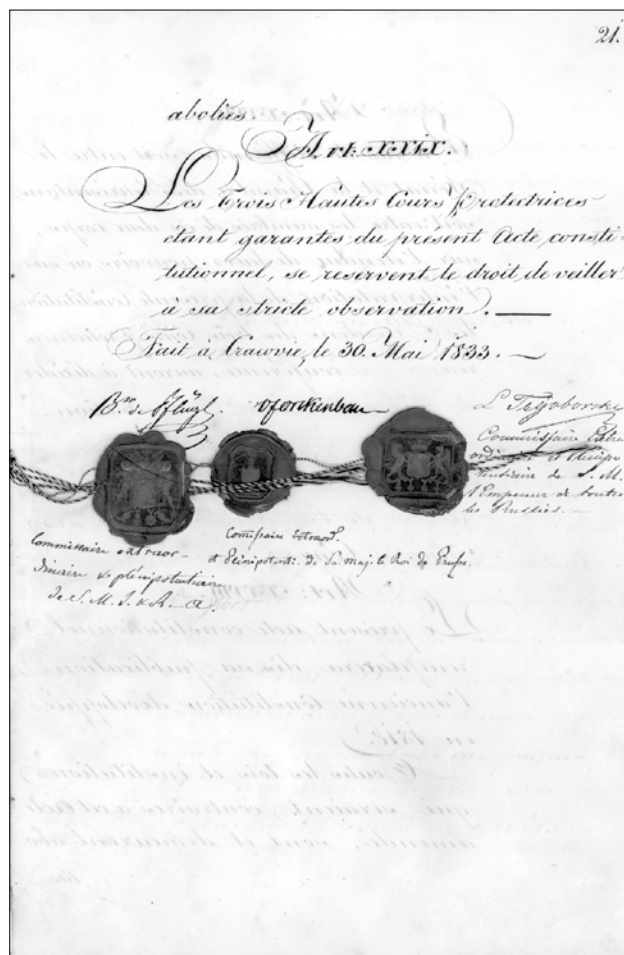
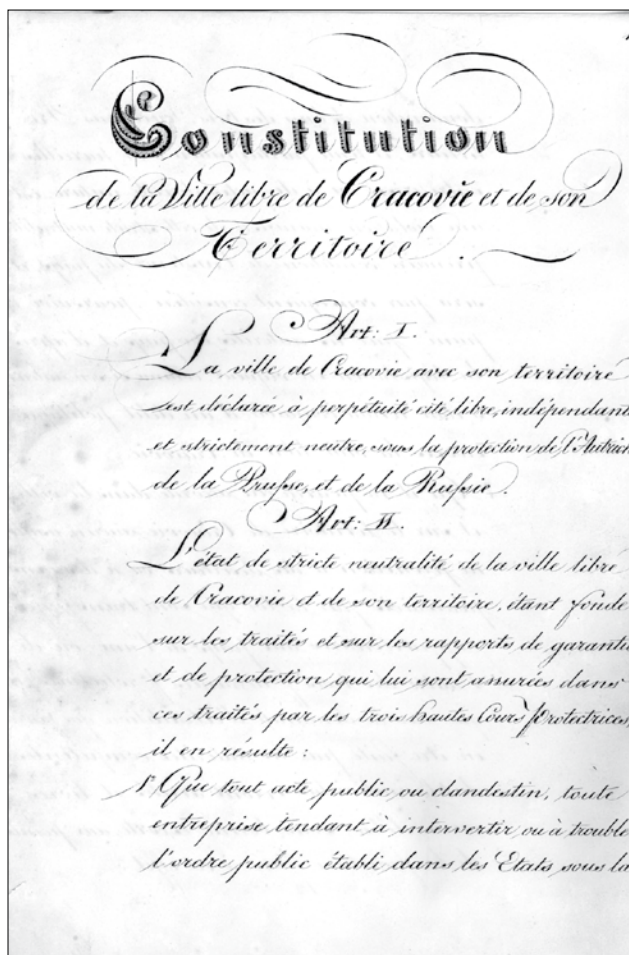
A Kincstári és Nemzeti Javak Osztálya alá sorolt szervek közé tartozott:

a) A Gazdasági Bizottság (1816), amely azt ellenőrizte, hogy a szenátus célszerűen használta-e fel a pénzeszközöket a kommunális beruházásokra Krakkó város területén. Társadalmi jellegű szervezet volt, amely a város modernizálási folyamatában segítette a hatóságokat. A Gazdasági Bizottság felügyelte a város technikai infrastruktúrájának (az utcai kövezet, a csatornák, a városi beépítés) állapotát. A bizottság hagyta jóvá a Városgazdálkodási Hivatal jelentéseit az építkezésekre szánt közkiadások ügyében, ellenőrizte az általa kiállított számlákat és megkötött szerződéseket, valamint felügyelte a hivatal által kezelt állami építőanyag-raktárokat. Azonkívül áttekintett és véleményezett minden tervet, költségvetést és dokumentumot, amely Krakkó Szabad Város magán- és közcélú építkezéseire vonatkozott, mielőtt engedélyezte volna a szenátus.⁷¹

b) A nemzeti javak intendánsa (1816), aki közvetlenül a szenátustól is kaphatott megbízásokat. Legfőbb feladata volt, hogy kezelje a nemzeti javakat és az álla-

Krakkó Szabad Város 1 zlotys pénzérméje, 1835 (elő- és hátlap)

Krakko Szabad Város 1833. évi alkotmányának első és utolsó lapja

mi épületeket (a krakkói kormányobjektumok kivételével). Emellett közvetlenül felügyelte a különféle javakat, épületeket és erdőket, akár nemzeti, akár kincstári tulajdonban voltak. Elkészítette a köztulajdonú javak és épületek bérletiszerződés-tervezeteit.⁷²

c) A bányafelügyelő (1816), aki az állami bányákat felügyelte.⁷³

d) A Közterhek Bevételi Felügyelője (1816), aki a Krakói Köztársaság kincstárának bevételei fölött őrködött, valamint a pénztár szabályszerű vezetését, az adók megfelelő beszedését felügyelte.⁷⁴

Minden közigazgatási szakszerv beszámolási kötelezettséggel tartozott a Kormányzó Szenátussal szemben.

Különleges státusa volt Krakko Szabad Város igazgatási rendszerében a Földművelési Bizottságnak, amelyet azzal a céllal hívtak életre, hogy agrárreformot vezessen be a nemzeti és szellemi javakban. Eleinte a krakkói Szervezési Bizottság alá tartozott, majd annak feloszlata után önálló, autonóm státust kapott, független lett a Szabad Város hatóságaitól. A bizottság köteles volt beszámolni a tevékenységéről a pártfogó hatalmak uralkodóinak, az általa hozott szabályok pedig kötelezően érvényesek voltak a szenátusra és a többi állami szervre. Bevezette a parasztok bérezését, vagyis az úrbéri munka helyett a pénzbeli bért, szabályozta a

parasztok tulajdoni állapotát, biztosította nekik az épületek, a jószágok és a vetés birtoklását, ezzel elősegítette a földtulajdonhoz jutás folyamatát.⁷⁵

Az államigazgatás egyetlen külső szerve, amely valójában nem játszott nagyobb szerepet ebben a tekintetben, Krakko Szabad Város Képviselői Gyűlése volt; ezt az 1815-ös alkotmány értelmében állították föl, és elsősorban törvényalkotó testületként működött. A gyűlés 41 tagból állt, ebből 26 fő a közvetlen községi választásokon került be (minden községből egy fő). A szenátus három-három tagot delegált a testületbe a saját tagjai közül, a főkáptalan a prelátusok közül, és az egyetem az összes kar doktorai közül. Helyet kapott még a gyűlésben hat békebíró. A képviselők száma az 1833-as alkotmány értelmében harminc főre csökkent.⁷⁶

A Képviselők Gyűlése minden évben csak egyszer, decemberben ülésezett, négyhetes időtartamban.⁷⁷ 1833-tól a gyűlés már csak háromévenként tartott ülésszakot, egy hathetesnél nem hosszabb időszakban, a tanácskozásokon elhangzottakat pedig titkosították. 1842 után már csak akkor kellett összehívni, ha a Rezi-densek Konferenciája ezt szükségesnek találta. Utoljára 1844-ben ülésezett a gyűlés.⁷⁸

A Képviselők Gyűlése volt felhatalmazva arra, hogy ellenőrizze a közigazgatás számláit.⁷⁹

Egy 1842-es rendelet megfosztotta a Képviselők Gyűlését attól a jogától, hogy törvénytervezeteket nyújtson be a szenátusnak. Szavazattöbbséggel fogadták el a szejm határozatait. Külön szavazási szabályok vonatkoztak az adók és a költségvetés elfogadására, illetve az évente benyújtott elszámolási beszámolókra.⁸⁰

A gyűlés bizonyos mértékig felügyelte a közigazgatást is, hiszen lehetősége volt vádat emelni a törvénytörő hivatalnokok ellen.⁸¹ Ez a jogosultság már az 1815. évi alkotmányból is levezethető volt. A képviselők kétharmados szavazattöbbséggel vád alá helyezhettek minden közhivatalnokot uzsoraügyletért, nyomásgyakorlásért vagy hivatali visszaélésért, és a vád alá helyezettet átadhatták a Legfelsőbb Bíróság ítéltetésének.⁸²

Krakkó Szabad Város rövid politikai léte azzal zárult le, hogy I. Ferdinánd császár 1846. november 11-én kiadott rendeletének értelmében Ausztria bekebelezte.⁸³

Összegzésként: Krakkó Szabad Város központi igazgatásában a kormányzati központ erős pozíciójára épülő, eredeti szervezeti megoldásokat alkalmaztak, a kormány pedig teljes mértékben felettes szerve volt mind a szakigazgatási, mind a területi államigazgatási hivataloknak. A központi igazgatás az ügyosztályokra bontás és a területi működés elvein alapult. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az ország csekély mérete miatt az állami feladatok legfőbb terhe éppen a közigazgatási szakszerveken nyugodott, amelyek közvetlenül és folyamatosan irányították Krakkó Szabad Város és Körzetének közügyeit. A pártfogó nagyhatalmak állandó és szigorú felügyeletet gyakoroltak a működésük fölött, ezért a központi államigazgatási szervek valóban e nagyhatalmak eszközei voltak abban, hogy a maguk érdekeit érvényesítsék a Krakkói Köztársaság területén.

(Fordította: Mihályi Zsuzsanna)

PAWEL CICHON

Die Zentralverwaltung der Freien Stadt Krakau 1815–1846

(Zusammenfassung)

An der Wiener Kongress, am 3. Mai 1815 wurden Krakau und die dazu gehörenden Gebiete von den Vertretern von Österreich, Preußen und Russland in einem Ergänzungsvertrag für einen freien, unabhängigen und strikt neutralen Stadtstaat unter dem „Protektorat“ der drei Großmächten erklärt. Die erste Verfassung vom 3. Mai 1815 bestimmte die Staatsform von Krakau als Republik, deswegen wurde die Feie Stadt Krakau auch als Republik Krakau bezeichnet, die aber kein souveränes staatliches Gebilde war, die Interessen der Großmächte wurden durch diplomatischen Vertretern (Residenten) vertreten. In der Zentralverwaltung der Freien Stadt Krakau wurden originelle, auf eine starke Stellung der Regierungszentrale basierende organisatorische Lösungen angewandt, die Regierung war in vollem Umfang das übergeordnete Behörde sowohl der Ämter der Fachverwaltung als auch der regionalen Staatsverwaltung. Die Zentralverwaltung funktionierte als Kollektivorgan und war in Abteilungen geteilt. Wegen der geringen Größe des Landes ruhte die Hauptlast der staatlichen Aufgaben gerade auf den Fachbehörden der Verwaltung, die die

Angelegenheiten der Freien Stadt Krakau und ihres Bezirks unmittelbar und kontinuierlich verwalteten. Die Organe der zentralen Staatsverwaltung waren in der Wirklichkeit die Instrumente der protektierenden Großmächte um die eigenen Interessen auf dem Gebiet der Republik Krakau durchzusetzen, in den wichtigen Fällen haben die Großmächte ihre Entscheidungen aufgezwungen. Der Aufsatz beschreibt die politische und Verwaltungsgliederung der Freien Stadt Krakau mit der Fläche von etwa 1150 km², die Änderungen der Verwaltungsgliederung, die Verwaltungsbehörden und deren Zuständigkeiten (Regierender Senat, bzw. Bürgerliche Staatsverwaltungsrat; die nach der Niederschlagung des Krakauer Aufstandes im Jahre durch die Sieger errichtete Interimsverwaltung der Freien Stadt Krakau und ihres Bezirks, die im Jahre 1846 aufgestellte Bürgerliche Verwaltungsrat der Freien Stadt Krakau und ihres Bezirks, Abgeordnetenversammlung der Freien Stadt Krakau etc.). Die Frei Stadt Krakau wurde laut einer am 11. November 1846 erlassenen Verordnung des Kaisers Ferdinand I. von Österreich annektiert.

Jegyzetek

¹ A Kongresszus Általános Okiratának CXVIII. cikkelye kimondta, hogy a kiegészítő szerződés a záródokumentum elválaszthatatlan részét képezi. Meciszewski, H.: *Sześć lat politycznego bytu Rzeczypospolitej Krakowskiej* (Berlin, 1846, 7., 99. p.); Zajewski, W.: *Kongres wiedeński i święte Przymierze*. In: *Europa i świat w epoce restauracji, romantyzmu i rewolucji 1815–1849* (Varsó, 1991, 43–48. p.); Gill, A.: *Freiheitskämpfe der Polen im 19. Jahrhundert. Ehreungen-Aufstände-Revolutionen* (Frankfurt am Main, 1997, 62–69. p.); Bieniarzówna, J.–Małeck, J. M.: *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796–1918*. (Kraków, 1979, 3. köt., 39. p.); Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)*

(Biblioteka Krakowska 116. Kraków, 1976, 8. p.); Uő: *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)*. In: *Historia państwa i prawa Polski, 3. köt., od rozbiorów do uwłaszczenia* (Warszawa, 1981, 793–795. p.); Wachholz, Sz.: *Rzeczpospolita Krakowska od 1815 do 1830* (Warszawa, 1957, 34. p.); Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII wieku do współczesności), Zarys dziejów* (Olsztyn, 2005, 87. p.); Uő: *Historia Policji w Polsce. Od X wieku do współczesności* (Warszawa, 2008, 74. p.); Majer, P.: *Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski w rozwoju dziejowym od X wieku do końca Polski Ludowej* (Szcztyno, 2012, 128., 129. p.); Malec, J.–Malec, D.: *Historia ad-*

- ministracji i myśli administracyjnej (Krakkó, 2000, 110. p.); Witkowski, W.: *Historia administracji w Polsce 1764–1989* (Varsó, 2006, 258. p.); Grodziski, S.: *Rzeczpospolita Krakowska, jej lata i ludzie* (Krakkó, 2012, 10. p.)
- ² Krakkó Szabad Városban később két további alkotmány lépett hatályba: az első 1818. november 11-én, a második 1833. szeptember 11-én. Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 41. p.; Goclon, J. A.: *Konstytucje Wolnego Miasta Krakowa z 1815, 1818 i 1833 r.* In: Kallas, M. (szerk.): *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu* (Varsó, 1990, I. köt., 237. p.); Witkowski, W.: i. m., 258. p.; Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 87. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 108. p.; Bieniarzówna, J.: *Senat w Rzeczypospolitej Krakowskiej*. In: *Senat w Polsce. Dzieje i teraźniejszość. Sesja naukowa Kraków 25 i 26 maja 1993* (Kancelaria Senatu RP, Varsó, 1993, 167. p.)
- ³ Nem egyszerű feladat meghatározni Krakkó Szabad Város nemzetközi jogi státuszát. A nemzeti jog legvitatottabb problémái közé tartozik ez a kérdés. A témáról bővebben lásd Pęksa, W.: *Poglądy na temat statusu prawnomiędzynarodowego Wolnego Miasta Krakowa*. In: *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*. Szerk. W. Uruszczaka i D. Malec (Krakkó, 2008, 2. köt., 190–198. p.); Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 87. p.; Wachholz, S.: i. m., 37., 39., 40., 135. p.; Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 43. p.; Witkowski, W.: i. m., 263. p.; Goclon, J. A.: i. m., 242–244. p.
- ⁴ Az 1815. és az 1818. évi alkotmány semmiféle jogkört nem állapított meg a rezidensek számára. Mégis közvetlenül felügyelték a Krakkói Köztársaságban érvényes jogrend fenntartását, ezért – informális – jelentőségük a befejezett tények politikájából adódik. Egy későbbi időszakban a pártoló nagyhatalmak jelentős befolyása nyilvánult meg abban, hogy felállították az Újjászervezési Bizottságot (1833–1836), illetve 1833-ban állandó Rezidensi Értekezletbe tömörültek a rezidensek. Az 1833. évi alkotmány értelmében a rezidensek hivatalos jogosítványt kaptak arra, hogy a Szabad Város hatóságainak feletteseiként lépjenek fel. Wachholz, S.: i. m., 37., 39., 208–216. p.; Witkowski, W.: i. m., 263. p.; Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 80. p.; Bieniarzówna, J.: *Senat, 171. p.*; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 44–46. p.; Uő: *Zgromadzenie Reprezentantów Wolnego Miasta Krakowa*. (Czasopismo Prawno-Historyczne, XXXVI., 1984, 144. p.)
- ⁵ Witkowski, W.: i. m., 263. p.; Wachholz, S.: i. m., 37., 135. p.
- ⁶ Többek között 1836-tól 1841-ig tartották megszállva Krakkó Szabad Várost az országot felosztó nagyhatalmak hadseregei. Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 83., 84. p.
- ⁷ Bieniarzówna, J.: *Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846 wybór źródeł* (Wrocław, 2004, 8. p.); Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 39., 46., 47. p.
- ⁸ Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 8. p.; Wachholz, S.: *Rzeczpospolita*, 47. p. Vannak szerzők, akik másképp adják meg Krakkó Szabad Város területének nagyságát, 1164 km²-t jelöl meg például W. Witkowski: i. m., 259. p.; Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 87. p.; Bardach, J.–Leśnodorski, B.–Pietrzak, M.: *Historia ustroju i prawa polskiego* (Varsó, 1993, 374. p.); Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 44. p.
- ⁹ Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 8. p.; Meciszewski, H.: i. m., 31. p.; Wachholz, S.: i. m., 48. p.; Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 44. p.
- ¹⁰ 1815-ben Krakkó Szabad Város állam lakossága kb. 88 ezer fő volt, ebből Krakkóban élt 23,4 ezer. 1843-ban a lakosok száma már 146 ezer, illetve 43 ezer volt. Witkowski, W.: i. m., 259. p.; Rolle, K.: *Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915* (Krakkó, 1931, 42. p.)
- ¹¹ Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 89., 90. p.; Malec, J.–Malec, D.: i. m., 111. p.
- ¹² Rolle, K.: i. m., 44. p.; Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 45., 46. p.
- ¹³ Meciszewski, H.: i. m., 30. p.; Rolle, K.: i. m., 44. p.
- ¹⁴ Witkowski, W.: i. m., 267. p.; Malec, J.–Malec, D.: i. m., 112. p.
- ¹⁵ Jakimyszyn, A.: *Żydzi krakowscy w dobie Rzeczypospolitej Krakowskiej. Status prawny. Przeobrażenia gminy. System edukacyjny* (Krakkó, 2007, 109. p.)
- ¹⁶ Rolle, K.: i. m., 44. p.; Malec, J.–Malec, D.: i. m., 113. p.; Witkowski, W.: i. m., 269. p.
- ¹⁷ Witkowski, W.: i. m., 267. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 70., 119. p.; Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 89. p.; Rolle, K.: i. m., 42., 44. p.
- ¹⁸ A későbbi alkotmányok mellett a *Krakkó Szabad Város és Körzete Szenátusának belső rendelkezései* 1816-os, 1833-as és 1843-as statútumai is szabályozták a Kormányzó Szenátus felépítését és működési módját.
- ¹⁹ A szenátus első összetételéhez a Szervezeti Bizottság nevezte ki a tagokat. Bąkowski, K.: *Historia Krakowa w zarysie* (Biblioteka Krakowska 6. sz. Krakkó, 1916, 180. p.); Wachholz, S.: i. m., 146. p.; Witkowski, W.: i. m., 264. p.; Malec, J.–Malec, D.: i. m., 111. p.; Grodziski, S.: *Rzeczpospolita Krakowska...*, 12. p.; Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 87. p.; *Ustrój i prawo...*, 49. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa*, 830. p.
- ²⁰ Wachholz, S.: i. m., 304. p.; Witkowski, W.: i. m., 266. p.
- ²¹ 1815. november 29-én öt osztályt alakítottak ki a Szenátusban: 1. Közigazgatási Osztály; 2. Kincstári és Nemzeti Javak Osztálya; 3. Rendőrségi Osztály; 4. Igazságügyi, illetve Jogi Osztály; 5. a Későbbi Szervezet Felállításának Osztálya. Egy évvel később háromra korlátozták a részlegek számát: 1. Belügyi és Igazságügyi Osztály; 2. Rendőrségi és Csendőrségi Osztály; 3. Állami Bevételei és Kincstári Osztály. Witkowski, W.: i. m., 266. p.; Wachholz, S.: i. m., 304., 307. p.; Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 88., 89. p.; Misiuk, A.: *Historia Policji w Polsce...*, 75. p.; Goclon, J. A.: i. m., 246. p.; Grodziski, S.: *Rzeczpospolita Krakowska...*, 13. p.
- ²² Wachholz, S.: i. m., 281. p.
- ²³ Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 51., 71. p.; Wachholz, S.: i. m., 148. p.; Witkowski, W.: i. m., 265. p.
- ²⁴ Ajnenkiel, A.: *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997* (Varsó, 2001, 111–112. p.)
- ²⁵ Witkowski, W.: i. m., 264–265. p.
- ²⁶ Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 51. p.; Pauli, L.: *Austriacki kodeks karny z 1803 r. w Wolnym Mieście Krakowie (1815–1833)* (Krakkó, 1970, I. rész, 94–95. p.)
- ²⁷ Goclon, J. A.: i. m., 260. p.; Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 88. p.
- ²⁸ Az 1818-as alkotmány III. cikkelye, Kallas, M.–Krzymkowski, M.: i. m., 183. p.
- ²⁹ Wachholz, S.: i. m., 288–291. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 71. p.
- ³⁰ Wachholz, S.: i. m., 40. p.
- ³¹ Witkowski, W.: i. m., 267. p.
- ³² Wachholz, S.: i. m., 281. p.; Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 89. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 53. p.
- ³³ Wachholz, S.: i. m., 306. p.
- ³⁴ Wachholz, S.: i. m., 282, 300. p.
- ³⁵ Wachholz, S.: i. m., 281. p.; Cichoń, P.: *Stan i potrzeba badań nad dziejami Dyrekcji Policji Wolnego Miasta Krakowa*. In: *Spoleczeństwo a władza: ustrój, prawo, idee*. Szerk. Jacek Przygodzki és Marian J. Ptak (Wrocław, Kolonia Limited, 2010, 452–453. o.)
- ³⁶ Gutkowski, T.: *Cenzura w Wolnym Mieście Krakowie 1832–1846* (Krakkó, 1914, 10, 11, 91. p.); Witkowski, W.: i. m., 267. p.
- ³⁷ Wachholz, S.: i. m., 282. p.
- ³⁸ Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 72. p.; Witkowski, W.: i. m., 264. p.
- ³⁹ Kopff, W.: *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej* (Biblioteka Krakowska 31. Krakkó, 1906, 15., 26. p.)
- ⁴⁰ Witkowski, W.: i. m., 265. p.

- ⁴¹ Andrasz-Mrozek, M.: *System kancelaryjny Senatu Rządzącego Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846*. In: *Krakowski Rocznik Archiwalny*, 3. köt., 1997, 114–130. p.
- ⁴² Witkowski, W.: i. m., 266. p.; J. A. Goclon, i. m., 245. o.
- ⁴³ Kopff, W.: i. m., 15., 26. p.
- ⁴⁴ Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 88. p.
- ⁴⁵ Witkowski, W.: i. m., 265. p.
- ⁴⁶ Wachholz, S.: i. m., 283., 287., 288. p.
- ⁴⁷ Bąkowski, K.: *Kronika Krakowska 1796–1848, cz. 3, od r. 1832 do 1848* (Biblioteka Krakowska 42. Krakko, 1909, 193–194. p.); Mataniak, M.: *Rada Administracyjna Miasta Krakowa i Jego Okręgu. Z dziejów XIX – wiecznej administracji krakowskiej*. In: *Studia z dziejów Państwa i Prawa Polskiego* (Krakkó–Lublin–Łódź, 2011, XIV. köt., 150. p.); Kopff, W.: *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej*, 91. p.
- ⁴⁸ Mataniak, M.: i. m., 151. p.
- ⁴⁹ Kopff, W.: i. m., 95–96. p.; Misuk, A.: *Historia Policji w Polsce...*, 76. p.; Grodziski, S.: *Rzeczpospolita Krakowska...*, 20. p.; Grodziski, S.: *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji* (Wrocław, 1971, 155., 156. p.); Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 89. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa*, 806. p.
- ⁵⁰ Mataniak, M.: i. m., 151, 152. p.
- ⁵¹ Misiuk, A.: *Administracja spraw wewnętrznych...*, 89. p.
- ⁵² Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa*, 806. p.
- ⁵³ Ebbe a kategóriába sorolom azokat a szerveket is, amelyek korábban a Belügyi Osztálynak, illetve a Rendőri és Csendőri Osztálynak voltak alárendelve a Kormányzó Szenátusban.
- ⁵⁴ Bövebben erről a témáról lásd Cichoń, P.: *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827–1846* (Krakkó, 2014)
- ⁵⁵ Bęczkowska, U.: *Karol Kremer i Krakowski Urząd Budownictwa w latach 1837–1860* (Krakkó, 2010, 86. p.); Borowiejska-Birkenmajerowa, M.–Demel, J.: *Działalność urbanistyczna i architektoniczna Senatu Wolnego Miasta Krakowa w latach 1815–1846*. In: *Studia i materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki*, R. 4, 1963, 46. p.
- ⁵⁶ Bęczkowska, U.: i. m., 88., 89. p.
- ⁵⁷ Bęczkowska, U.: i. m., 90. p.
- ⁵⁸ Az Építészeti Hivatalról, az építészek munkájáról, a városi és magánberuházások megvalósításával kapcsolatos véleményezési tevékenységről, az építési igazgatási szervek reformjairól lásd Bęczkowska, U.: i. m., 92–96. p.
- ⁵⁹ Bęczkowska, U.: i. m., 104., 107–109. p.
- ⁶⁰ Bęczkowska, U.: i. m., 111–114. p.
- ⁶¹ Wachholz, S.: i. m., 281. p.; Bęczkowska, U.: i. m., 89. p.
- ⁶² Wachholz, S.: i. m., 283–284. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 66. o.
- ⁶³ Bęczkowska, U.: i. m., 88., 89., 97. p.
- ⁶⁴ Kukulski, Z.: *Józef Jakubowski Protomedyk i profesor uniwersytetu z czasów Wolnego M. Krakowa* (Krakkó, 1936, 24. p.)
- ⁶⁵ Gutkowski, T.: i. m., 27., 28. p.; Witkowski, W.: i. m., 267. p.
- ⁶⁶ Gutkowski, T.: i. m., 92. p.
- ⁶⁷ Gutkowski, T.: i. m., 29, 30. p.
- ⁶⁸ Bęczkowska, U.: i. m., 97. p.
- ⁶⁹ Bęczkowska, U.: i. m., 98. p.
- ⁷⁰ Bęczkowska, U.: i. m., 98. p. Az egyetemi objektumok igazgatásának további változásairól lásd Bęczkowska, U.: i. m., 100., 123., 124. p.
- ⁷¹ Wachholz, S.: i. m., 301. p.; Bęczkowska, U.: i. m., 100., 107. p.
- ⁷² Malec, J.–Malec, D.: i. m., 112. p.; Witkowski, W.: i. m., 267. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 66. p.
- ⁷³ Malec, J.–Malec, D.: i. m., 112. o.; Witkowski, W.: i. m., 267. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 66. p.
- ⁷⁴ Wachholz, S.: i. m., 283. p.
- ⁷⁵ Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 43. p.; Goclon, J. A.: i. m., 246–247. p.; Bardach, J.–Leśnodorski, B.–Pietrzak, M.: i. m., 375. p., Wachholz, S.: i. m., 37. p., 60–79. p. A bizottság működésének részletes szabályait, illetve a többi állami szervvel, valamint a pártfogó államok uralkodóival fennálló kapcsolatát az 1816. március 12-i utasítás írta elő. A Földművelési Bizottság tevékenységéről lásd többek között: *Memorial o stanie i położeniu Rzeczypospolitej Krakowskiej*, 1–197. p.; Bieniarzówna, J.: *Rzeczpospolita Krakowska*, 102–104. p.; Wachholz, S.: *Reforma chłopska w Rzeczypospolitej Krakowskiej*, 287–335. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 44. p.
- ⁷⁶ A gyűlés korlátozott törvényhozói hatáskörrel rendelkezett. Nem dönthetett az alkotmány módosításáról, sem pedig a Szervezési és Újjászervezési Bizottság által kiadott jogi dokumentumokról (statútumokról, rendelkezésekről). A Képviselők Gyűlésére vonatkozó szervezeti, strukturális kérdéseket és a testület hatáskörét a következő alkotmányok szabályozták: az 1815., az 1818., az 1833. évi, illetve az 1842-es Politikai gyűlések statútuma. Bartel, W. M.: *Zgromadzenie*, 145. p.; Malec, J.–Malec, D.: i. m., 111. p.; Witkowski, W.: i. m., 261–262. p.
- ⁷⁷ Wachholz, S.: i. m., 146. p.
- ⁷⁸ Bartel, W. M.: *Zgromadzenie*, 145. p.; Bieniarzówna, J.–Małecki, J. M.: *Dzieje Krakowa*, 42., 82., 94. p.
- ⁷⁹ Wachholz, S.: i. m., 148., 149. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo...*, 146. p.
- ⁸⁰ Bartel, W. M.: *Zgromadzenie*, 146. p.
- ⁸¹ Malec, J.–Malec, D.: i. m., 111. p.; Witkowski, W.: i. m., 268. p.
- ⁸² L. Pauli vette észre, hogy fennállnak bizonyos hasonlóságok az említett intézmény és az angol *impeachment* intézménye között. Pauli, L.: *Austriacki kodeks karny z 1803 r. w Wolnym Mieście Krakowie (1815–1833)* (Krakkó, 1970, II. rész, 26. p.); Fierich, F. X.: *Sąd Trzeciej Instancji i Najwyższy Sąd Sejmowy na tle całokształtu organizacji sądownictwa Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815–1833)* (Rozprawy Akademii Umiejętności [Wydz. Hist.-Filoz.], 60. köt., Krakkó, 1917, 125. p.)
- ⁸³ Ez a bécsi egyezmény értelmében történt, amelyet Ausztria, Oroszország és Poroszország uralkodója kötött 1846. november 6-án a Krakkó várossal kapcsolatos 1815. május 3-ai szerződések visszavonásáról és hatályon kívül helyezéséről. Bieniarzówna, J.: *Rzeczpospolita Krakowa 1815–1846 wybór źródeł*, 461–464. p.; Księżarski, H.: *Dokumenty dotyczące wcielenia Rzeczypospolitej Krakowskiej do monarchii c.k. austriackiej w 1846 r.* (Krakkó, 1872, 18., 19. p.); Bąkowski, K.: *Historia Krakowa w zarysie*, 186., 187. p.; Bartel, W. M.: *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)*, 795. p.

I. Bevezetés

Az utóbbi évtizedekben az állam- és jogtudomány, a közigazgatás-tudomány, valamint a politikatudomány érdeklődésének középpontjába került a *jó állam mibenlétének* problematikája. Az államról való gondolkodás egészen az ókorig nyúlik vissza, és már az államfejlődés kezdetén összekapcsolódik a jó és ideális vezető és vezetés, valamint a *megfelelő politikai berendezkedés* kérdésével. Az állam helyes működtetésének kutatása végigvonul az államfejlődés valamennyi korszakán, és számos elmélet tesz kísérletet a *jó állam lényegének, fogalmi és tartalmi elemeinek* meghatározására.

Az állam jóságának megfogalmazására tett kísérletek a 20. században csúcsosodtak ki, ekkor bontakoztak ki az ún. *instrumentális államfelfogások*, amelyek alapján az állam valamilyen célhoz igazodik, úgy jelenik meg, mint annak elérését lehetővé tévő vagy elősegítő eszköz, összekapcsolódva a *közjó és közérdek* fogalmával. Ennek értelmében az államhatalom a társadalom céljainak megfogalmazására, valamint a társadalom e célok elérése érdekében való megszervezésére szolgál, s helyessége – helyes iránya és helyes gyakorlása – a közjó előmozdításának függvénye; beleértve itt e fogalomba a közérdek érvényesítését és védelmét, valamint a közjavak biztosítását. Ebben a vonatkozásban az államhatalom nemcsak a társadalommal áll kapcsolatban, hanem a gazdasági folyamatokkal is.

A 20. századra bizonyossá vált, hogy a nemzetállam és joga egyre kevésbé alkalmas az új szabályozási szükségletek kielégítésére, miközben fokozódik az igény a globalizáció által életre hívott kapcsolatok és az ezekből adódó konfliktusok intézményesítésére. A *jó állam fogalma tehát szorosan összekapcsolódik a jó kormányzás fogalmával*, amely már nemcsak nemzeti szinten, hanem a globalizációs és integrációs folyamatok valamennyi (nemzetek feletti, ún. szupranacionális, és nemzeti szint alatti, ún. szubnacionális) szintjén és szereplője vonatkozásában új értelmet nyer, és új jelentéstartalommal telik meg.

Tanulmányom első részében bemutatom a jó állam kialakítására tett államelméleti kísérleteket az ókortól a 20. századig, majd vizsgálom a jó állam és a jó kormányzat/kormányzás összefüggéseit, s annak 20–21. századi értelmét és jelentéstartalmát, amely meghatározó eleme napjaink államtanának és közjogi gondolkodásának is.

II. A jó állam eszmetörténete

Jó állam az antik politikai gondolkodásban – az igazságos állam

Az ókori görög politikai gondolkodást tekinthetjük az európai államfejlődés kezdetének, melynek során a politikai kérdésekről való gondolkodás mércéje – az állami jelenségek megítélését befolyásoló eszme – az igazságosság volt. A *jó állam fogalma összekapcsoló-*

Fejes Zsuzsanna

A „jó állam” eszmetörténeti alakváltozásai¹

dott az igazságos politikai berendezkedés igényével, amelynek tartalma és természete valamennyi gondolkodónál más és más formában jelent meg.² Abban azonban valamennyi elmélet megegyezett, hogy a politikai közösségnek elsősorban igazságosnak kell lennie, az érdekek érvényesítése, a konfliktusok megoldása vagy az egyéni szabadság biztosítása csak ezután következik.

Platón a tökéletesen berendezett államra vonatkozó utópiáját az *Állam* (Politeia) című dialógusában dolgozta ki. Az igazságosság erkölcsi-politikai problémája e dialógus gondolatmenetében a mindenképp beteljesülő, azaz a tökéletes rend, a megfelelő arány: az elemek, minőségek, erények viszonyában érvényesülő helyes mérték kifejeződése. Az igazságosságnak ez a szemlélete a görög filozófia klasszikus korszakát megelőző múltba nyúlik vissza. A „*diké*” itt alapvetően az univerzum rendjét jelenti.³ Platón államelméletében a *Jó és az Igazságosság* úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a lét és az emberi-társadalmi rend alapelvei. Ahogy a Jó ideája tökéletes rendbe fogja össze az ideákat, és megismerhetővé teszi a gondolkodás számára a szemlélet tárgyait, eszmei létet és igazságot kölcsönözve számukra, éppúgy az igazságosság „létükhöz és igazságukhoz” juttatja a lelki alkatban az emberi lélek funkcióit, a cselekvésben az egyes erényeket, a közösségben pedig az emberi rendeket.⁴ A platóni igazságosság-felfogás lényege a helyes, azaz az igaz belátáson alapuló uralom és az eszményi rendből adódó, rendeltetésszerű feladatok teljesítésének a gondolatában ragadható meg.⁵ Az állam politikaelmélete erkölcsi megalapozottságú, abban az élet legfőbb tudománya a jó és a rossz közötti választás – amin az igazságos és igazságtalan közti döntés értendő –, és helyesen választva lehet az ember a legboldogabb. A politikaelméleti kérdések csak ebben a gondolatszerkezetben, az igazságosság problémájának a közvetítésével jelentkeznek.⁶ Platón művében nem a valóságosan létező városállamokat elemezte, hanem az általa helyesnek tartott eszményi államot írta le, amelyet az értelem képviselői, a filozófusok vezetnek, akik bölcsességük révén ismerik a tökéletes létezők világában meglévő jót és helyeset, s mint törvényadók előírják annak követését.

Arisztotelész ezzel szemben már úgy vélte, hogy a valóságos politikai viszonyok elemzése megelőzi a lehető legjobb állam kérdéseit. Empirikus módszerrel 158 görög polisz politikai berendezkedését vizsgálta meg, s – a mérséklet etikai tanával összhangban

Ambrogio Lorenzetti: A jó kormányzás allegóriája (freskó, 1338–1339, Siena, Palazzo Pubblico)

– a hatalmon lévők száma és a közérdek érvényesülése alapján jó és „korcs” államformákat különböztetett meg. Elmélete szerint az az állam működik jól, amely a középrétegekre támaszkodik, a közjó szem előtt tartásával a szélsőségektől mentes közérdeket érvényesíti.⁷ Arisztotelész politikaelmélete jelentős hatást gyakorolt a középkori és kora újkori politikai gondolkodásra, és az államformák tanával, a közép és harmonikus egyensúly elvével hosszú időre szóló mintákat teremtett.

A jó államnak az igazságosság problémakörével való összekapcsolása csak a hellenisztikus korban szorult háttérbe, amikor is a „jó uralkodó” jellemzőiről adott leírások vették át a helyét, és a Nagy Sándor alatt világbirodalomná nőtt makedón állam alapjaiban kérdőjelezte meg a már korábban is válsággal küszködő városállamok politikai rendszerének működését.

Ahogy az antik görög állambölcseletben általában, a római politikai gondolkodásban is két kérdés állt a vizsgálódás középpontjában: a jó állam és a jó polgár kérdése. A jó állam a római jog terminológiája alapján az állami berendezkedés, vagyis az államformák felől közelíthető meg, s a közjó fogalma az emberek legátfogóbb politikai társulásához, az államhoz, s annak rendjét kialakító római joghoz kötődik, míg a jó polgár fogalmát a nevelés szempontjából közelítették meg. Az állammal kapcsolatos elgondolásokat a római politikai gondolkodásban elsősorban Cicero trilogiájából – *A szónokról* (De oratore); *Az államról* (De re publica); *A kötelességekről* (De officiis) –, valamint *A törvényekről* (De legibus) című munkájából ismerhetők meg. A római politikai gondolkodásban a császárkor állambölcseletének időszakában következett be az alapvető fordulat, melynek eredményeképpen háttérbe szorult az állam felépítésének és az államformák tárgyalásának kérdése, és a jó államról való gondolkodás központi eleme a legfőbb uralkodói erények és a jó uralkodó személye lett.⁸

Jó állam a középkori politikaelméletben – realizmus és utópia

A középkori politikaelméletben a jó állam fogalmának kérdése háttérbe szorult, nem igazán beszélhetünk államiságról, területileg a feudális szétaprózódottság és partikularizmus, valamint a személyi függésre épülő hatalmi viszonyok domináltak. A keresztény politikai filozófia két legfontosabb pillére a hit (vallás) és az értelem (filozófia), a hatalomgyakorlás kérdését pedig az egyházi (sacerdotium) és a világi hatalom (regnum) versengése határozta meg, miközben a szuverenitás végső forrását az isteni jogra vezették vissza.⁹ A középkori művészet első politikai allegóriája a 14. századból származik. A képciklus témája *Szent Ágoston De Civitate Dei* című művére vezethető vissza, mely igen nagy hatással volt a középkori politikai gondolkodásra. A sienai városháza gótikus palotájának, a Palazzo Pubblicónak első emeleti tanácsterme, a Sala dei Novi, amelynek falára 1338–1340 között Ambrogio Lorenzetti a „jó” és a „rossz” kormányzás allegorikus képeit megörökítő freskóciklust festett. *A jó kormányzás allegóriája* található a teremben a leghangsúlyosabb helyen, melynek középpontjában Communitas, a közösség – egyes értelmezések szerint – a Bonum Commune, azaz a közjó helyezkedik el. A trón két oldalán az erényeket jelképező megkoronázott nőalakok ülnek, mint a jó kormányzó tanácsadói, a keresztény teológia négy sarkalatos erénye: Prudentia (Okosság), Fortitudo (Erősség), Temperantia (Mértékletesség) és Justitia (Igazságosság), kiegészülve Magnanimitas (a Nagylelkűség) és Pax (a Béke) perszonalifikációjával. Az uralkodó feje fölött pedig a három isteni erény látható: Fides (a Hit), Spes (a Remény) és Caritas (a Szeretet) allegóriái lebegnek a kék háttér előtt. *A rossz kormányzat allegóriája* című kép középpontjában egy Türrannosz, vagyis zsarnok látható, különböző bűnöket megszemélyesítő nőalakok körében. A három teológiai erényt itt Avaritia, Vanagloria és Superbia (fösvénység, hiúság és gőg) ellenpontozza.¹⁰

Ambrogio Lorenzetti: A rossz kormányzás allegóriája (Siena, Palazzo Pubblico)

A középkor Észak-Itáliájából elinduló reneszánsz eszmeáramlatnak két meghatározó vonása a realizmus és az utópia. A realizmus magában hordozza a szekularizációs folyamatokat, az egyháztól teljesen független, ugyanakkor igazolható, pragmatikus és erős világi hatalom, az *önálló államiság* megteremtésének igényét. Ennek legmeghatározóbb példája Machiavelli *A fejedelem* (1513) c. munkájában jelenik meg, amely egy olyan erős állam létrehozásának igényét fogalmazza meg, amely képes az adott korban széttagolt Itália egységesítésére, s ezzel az új állam-fogalommal a későbbi, modern állam gondolatának megszületését teszi lehetővé.¹¹ Machiavelli művében az egyeduralom különböző fajtáinak¹² taglalása után a kormányzás művészetéhez szükséges uralkodói képességeket és tulajdonságokat¹³ veszi sorra, melynek során a hatalom valódi arcának és a politika törvényszerűségeinek feltárására törekszik. Eszménye a fejedelem, olyan államférfi, aki aktív és teremtő politikusként tudatosan tör céljai megvalósítása felé. *A fejedelem* műfaja királytükör, amely a helyes és eszményi tulajdonságokkal felruházott, elképzelt *tökéletes uralkodót* mutatja meg, akinek legfőbb célja az önálló államiság megteremtésére irányuló hatalom megszerzése és megtartása.

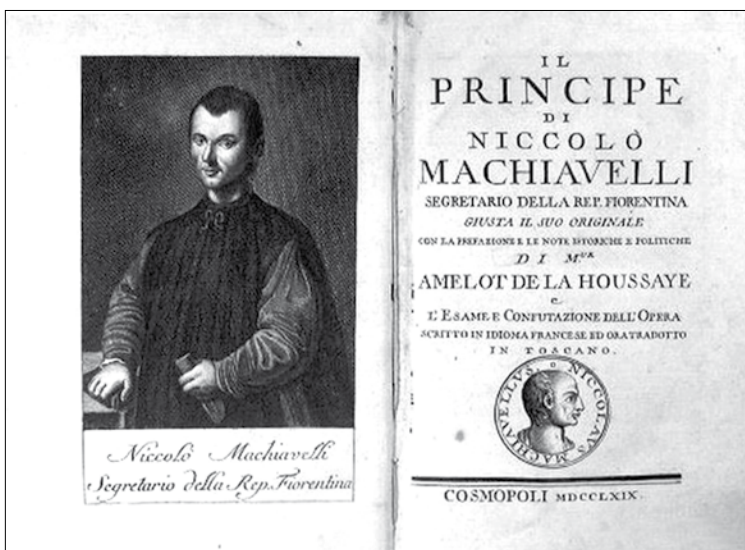
Ezzel párhuzamosan a 15–17. században a régi feudális rend felbomlása, az új kapitalista

társadalom kialakulása elvezet az *utópiák* szélesebb elterjedéséhez, az emberhez méltó társadalmi berendezkedés utáni vágyakozás különböző megnyilvánulásaihoz. Az ideális, elképzelt és *tökéletes állam igénye a humanizmussal, az ésszerűség és igazságosság* eszményeivel kapcsolódik össze.¹⁴

Természetjogi és szerződéselméletek kora – a jó állam igazolása

Az államról való politikai gondolkodást a 16–18. század folyamán az egységes, központosított abszolutista államok létjogosultságát alátámasztó szuverenitáselméletek, valamint a természetjogi és szerződéselméletek kidolgozása határozta meg. Ezek újabb válaszokat igyekeztek megfogalmazni az államhatalom keletkezésére és a helyes állami és politikai berendezkedés igazolására, miközben egyre fokozódott az igény az erős és egységes államiság megteremtésére. Ennek a korszaknak a gondolkodói lényegében a szuverenitás szekularizált elméleteit, valamint a polgári társadalom és politikai állam kibontakozásának és elválasztásának folyamatát dolgozták ki.

Ennek eredménye a *szuverenitás klaszikus tanának megfogalmazása Jean Bodin elméletében* (1576), aki szerint a szuverenitás egy ál-

Niccolò Macchiavelli: *Il Principe* (*A fejedelem*) című művének 1769-es kiadása

lam állandó és abszolút hatalmát jelenti, olyan megfellebbezhetetlen teljhatalmat, amit a régi latinok 'optima lege' kifejezéssel illeltek.¹⁵ Az abszolút hatalom azonban igazolásra szorul, *Thomas Hobbes Leviatán* c. munkájában (1651) már az uralkodó abszolút hatalmát az emberek teljes joglemondására épülő, alávétési jellegű társadalmi szerződésből vezeti le.¹⁶ A jó állam kérdése tehát azzal függött össze, hogy kell-e, és ha igen, akkor hogyan lehet a szuverén államhatalmat a társadalom számára korlátok közé szorítani, és mivel a társadalmi szerződés a *jogszerű közhatalom* megegyezéssel történő létrehozása, milyen tartalmú „szerződéssel” lehet a természetes emberi közösségből létrejött polgári társadalom számára legjobb politikai berendezkedést, a *legitim államhatalmat* megteremteni. A *jó állam megteremtésének igényét tehát a hatalom igazolhatóságával*, a társadalom és az állam között létrejött szerződés tartalmával kapcsolják össze.

John Locke Két értekezés a kormányzatról (1689) című munkájában¹⁷ kifejtett ideálja a mérsékelt alkotmányos monarchia, leglényegesebb gondolata pedig a politikai hatalom korlátozása tekintetében az volt, hogy a legfőbb hatalom ugyan a törvényhozásé, de ez is lényegében delegált, bizalmon alapuló hatalom.¹⁸ Elméletében az egyesülési szerződéssel létrejött társadalom tagjai csak jogaik egy részéről mondanak le, és csak feltételeken bízják meg az uralkodót bizonyos jogok gyakorlásával. Az állam tehát akkor jó, ha a *társadalom akaratát a többség határozza meg, és a kormányzat a társadalom megbízását teljesíti*. A hatalom ezzel korlátozottá és ellenőrizhetővé válik: amennyiben a szuverén visszaél a rá átruházott jogokkal, vagy kötelezettségeit megszegi, akkor a nép ellenállási jogát gyakorolva megfoszthatja az uralkodót ezektől a jogoktól, s azok újra visszazállnak a népre.

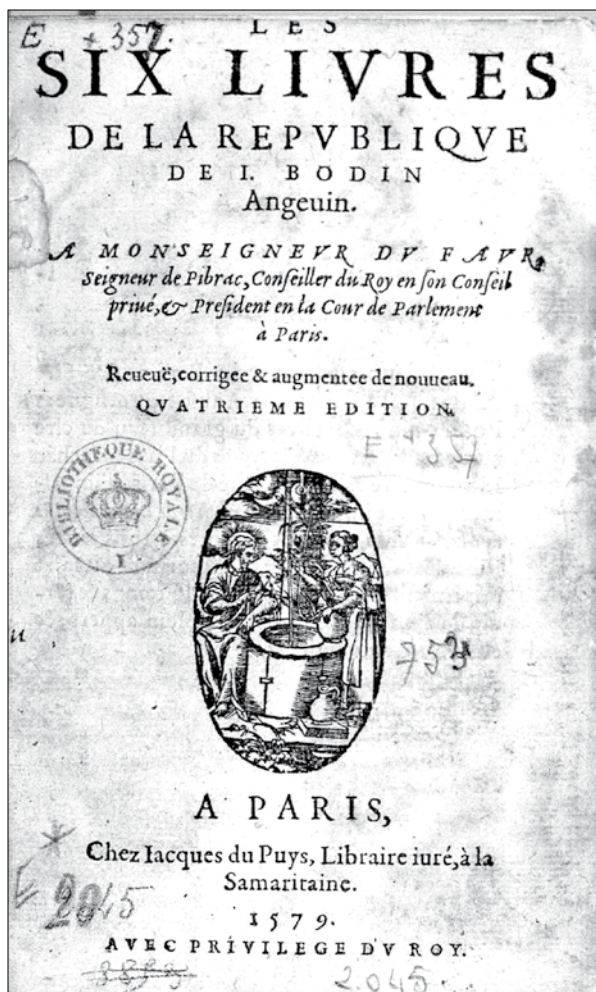
Sajátos helyet foglal el a szerződéselméletek körében *Jean-Jacques Rousseau* ideológiája, amely az állam létrejöttét egy olyan társadalmi szerződéssel támasztja alá, amely a közösség valamennyi tagja által kötött megállapodáson alapul, és ebben kizárólagosan a nép gyakorolhatja a főhatalmat. Az így létrejövő, *közjót megtestesítő általános akarat* hozza létre és működteti a kormányzatot, egyben a demokrácia igazolásának tekinthető. Az elmélet arra mutat rá, hogy a nép tagjai azért kötelesek a törvényeknek engedelmeskedni, mert ezzel valójában – a nép részeként – mindenki önmagának engedelmeskedik. A hatalomgyakorlás tehát a népszuverenitás elvére épül, az államhatalom a polgárok engedelmisségi kötelezettségéből származik, melynek alapja, hogy minden egyes polgárnak része van a hatalomban. Vagyis a hatalomban való közvetlen részvétellel mindenkiné az érdeke egyaránt becsatornázható a közös érdekek körébe, így az egyén akarata részévé válik a közösség akaratának. Rousseau elmélete egyfelől a népszuverenitás elvében az antik közvetlen demokrácia eszményét kívánja valóra váltani, másfelől azonban a közérdeket, a közakaratot a valódi közjó egyedüli megjelenésének tartja, így az egyént annak messzeemenően alá kell rendelni. Az egyéni jogok eszméjé-

ből kiinduló elmélet azonban ellentmond önmagának, amennyiben az egyéni érdek nem egyezik meg a közérdekkel, hiszen Rousseau szerint „aki nem hajlandó követni az általános akaratot, azt az egész alakulat fogja engedelmeskedésre kényszeríteni; más szóval, kényszeríteni fogják, hogy szabad legyen, hiszen a kettő egy és ugyanaz”.¹⁹ Márpedig az a társadalmi rend, ahol az egyéni érdekek és a közérdek szembenállása esetén a közérdektől különböző magánérdek nem érvényesíthető, ott – minden demokratikus és közvetlen részvételre irányuló törekvés ellenére is, már nem beszélhetünk polgári rendről – egy totális rend alapjai bontakoznak ki. Ebben ragadható meg a rousseau-i paradoxon.

Felvilágosodás és racionalizmus – a hatalommegosztás és igazságosság

A szerződéselméletek kora a skót felvilágosodás talaján kibontakozó utilitarista, haszonelvűségre épülő elméletek kibontakozásával ért véget, amelyek összekapcsolódtak a liberalizmus haladás-fogalmával, s az állam szerepének és a gazdasági-társadalmi folyamatokba való beavatkozásának a minimalizálásával. Ennek értelmében a *jó állam csupán „éjjeliőr szerepet”* tölt be, s mint egy láthatatlan kéz²⁰ örködik a gazdaság és társadalom kiegyensúlyozott működése felett. A saját törvényeinek engedelmeskedő, önszabályozó gazdaság eszméjét Adam Smith fogalmazta meg *A nemzetek gazdasága* (1776) című munkájában, amely nemcsak a gazdaságra, hanem a társadalmi viszonyokra is kihatott, és jelentősen átértelmezte az ókorban és középkorban érvényesített közjó fogalmát.

A szerződéselméletekkel szembeállított másik kritikai megközelítés *Charles-Louis Montesquieu*-nek *A törvények szelleméről* (1748) című munkájában jelent meg. Ebben a *hatalommegosztás klasszikus tana* véget vet a jó és igazságos államról alkotott erkölcsi-morális alapokon nyugvó politikai filozófiai megközelítéseknek, és a hatalom eredete helyett a hatalom természetére helyezi a hangsúlyt. A „törvények szellemét” szociológiailag ható tényezők széles köre alkotja, mint az adott nemzet sajátosságai, a kormányzat természete és vezérelve, az állam területe, a lakosság száma, szokásai, erkölce, vallása stb. A jogi és politikai rendszereknek e tényezők és feltételek alapján történő értékelése e rendszerek relativizmusát juttatja kifejezésre, vagyis azt, hogy az államok nem osztályozhatók elvont elvek alapján jónak és rossznak.²¹ Vagyis a kormányformák nem önmagukban biztosítják a szabadságot, hanem a törvények által mérsékelt kormányzat révén. Montesquieu elméletében a *jó állam a politikai szabadság fogalmával* kapcsolódik össze. Az államban, vagyis olyan társadalomban, amelynek törvényei vannak, a politikai szabadság lényege, hogy az „ember megtehesse azt, amit akarnia kell, és ne lehessen arra kényszeríteni, hogy olyat tegyen, amit nem szabad akarnia. [...] a szabadság az a jog, hogy mindenki megteheti azt, amit a törvények megengednek; és ha valamely állam-

Jean Bodin: *Les six livres de la république* (Paris, 1577)
című könyvének címlapja

Thomas Hobbes: *Leviathan* (London, 1651)
című művének címlapja

polgár megtehetné azt, amit a törvények tiltanak, nem lenne többé szabad, mert erre másoknak is meglenne ugyanez a lehetősége”.²² Mindez akkor valósulhat meg, ha olyan intézményi struktúra alakul ki, ahol hatalom szab határt hatalomnak, s az egymást ellensúlyozó hatalmi ágak szétválasztásra kerülnek. Montesquieu hatalommegosztási tana a későbbi *polgári demokráciákban általánosan elfogadott elvvé vált, ettől kezdve a helyes állami berendezkedés* alapvetően a hatalommegosztásra épül, s annak értéktartalmát a 18–19. század során kibontakozó ideológiák árnyalják.

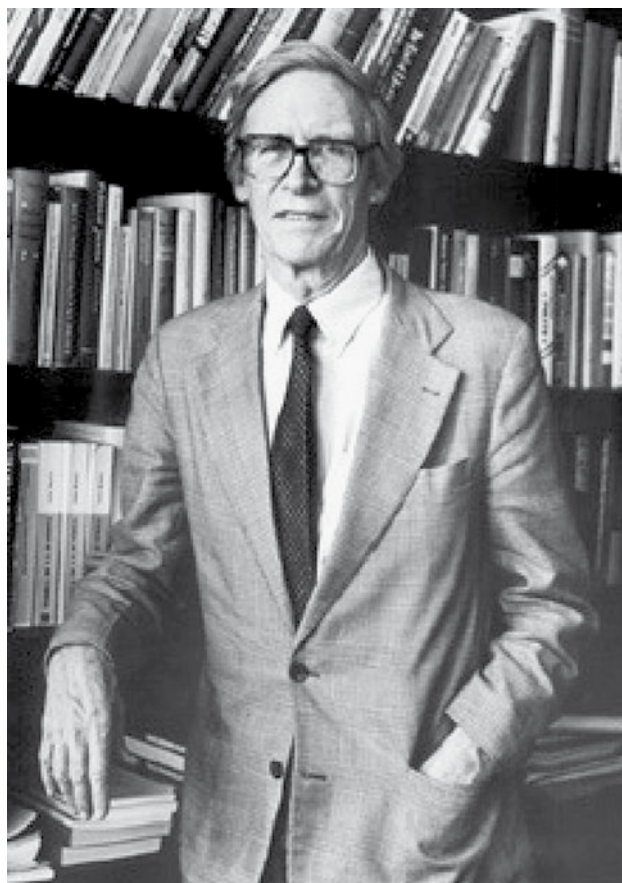
A modern etikai és politikai gondolkodás igazságossággal kapcsolatos eszméinek korszerű szintézisét John Rawls alkotta meg. Az igazságosság elméletében, amely egyaránt magában foglalja az igazságosság elveinek és társadalmi intézményekre való alkalmazásának kérdéseit. Rawls úgy véli, hogy az igazságosság a társadalmi együttélés és az intézmények működésének döntő jelentőségű tényezője, amelynek kiindulópontja az a kérdés, hogy a társadalom alapintézményei miként osztják el az emberek között a jogokat és a kötelességeket. Rawls-i értelemben a tisztességes társulás alapmotívuma a lehetőségekből (szabadságból és javakból)

való megközelítőleg *egyenlő részesedés, amely igazságos, legalábbis mindenki érdekét kellően figyelembe veszi, így képes megteremteni az eltérő célokat követő egyének között a polgártársi köteléket.*²³

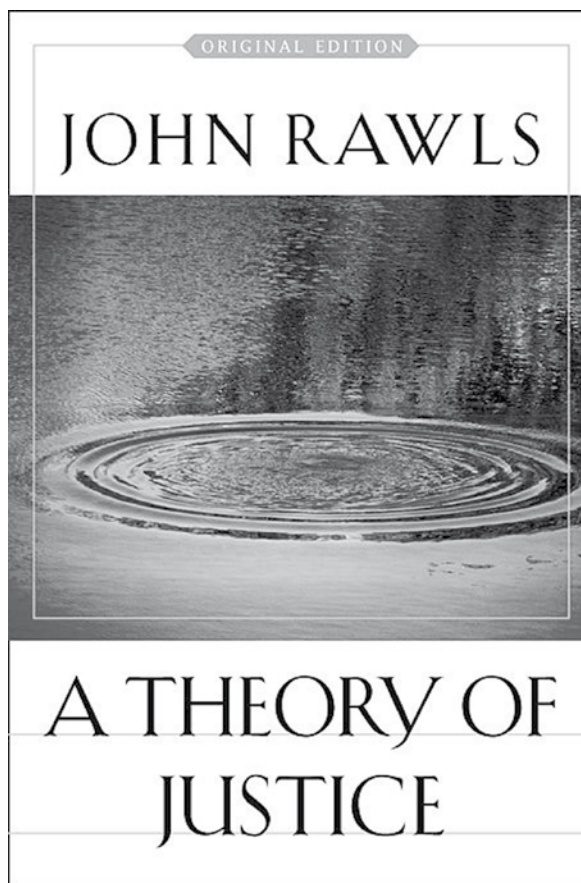
Jó állam a 20. században – a demokratikus jogállam

Jól látható, hogy az államról való jog- és politikatudományi gondolkodás már a kezdetektől a jó élet feltételeit kereste a maga területén, vagyis azt, hogy milyen legyen az a politikai közösség, amelyben boldog az élet. Hasonlóképpen gondolkoztak arról is, hogy milyen legyen a jó jog, a helyes jog, amely megfelel azon értékeknek, amelyek a jó és boldog életet mozdítják elő. A történelem során kicsiszolódott egyik olyan érték, amely a „jó állam – jó jog” kérdésre született választ megfogalmazza: maga a *jogállam, vagyis az államnak a jog uralma alá helyezése.*²⁴

Elsősorban a német liberális eszme volt az alapja az alkotmányos állam (Rechtsstaat) koncepciójának, bár gyökerei Kant természetjogáig nyúlnak vissza. Kant

John Bordley Rawls

John Rawls: *A Theory of Justice* (1971)

államideája az emberi szabadságok legmagasabb fokát jelenti olyan eszközökkel, amelyek minden egyén szabadságának együttélését és összehangolását biztosítják. A szabadság mint minden egyén joga vezet az emberek mint polgárok közötti egyenlőséghez, amelyet számukra a pozitív jog biztosít.²⁵

Ugyanakkor le kell szögezni, hogy a jog uralmára épülő jogállam (rule of law) alapvető fontosságú, ám *egyértelműen sehol sem definiált*, így különbözőképpen értelmezhető fogalom, amely a 20. század végén leginkább három értelemben használatos. Szórványosan még előfordul az az értelmezés, amely szerint a jogállam az anarchiával szemben a közrend létezését, egy szervezett, a *jog útján működő kormányzat* fennállását jelenti. Másik felfogás szerint a jogállam valamilyen értékrendszerrel, egy meghatározott *igazságosság* szemével kapcsolható össze, amely főleg az *egyenlőség, a szabadság és a kormányzatnak a nép által való ellenőrzése* követelményéből tevődik össze. A harmadik értelmezés a pozitív jogból kiindulva keresi a jogállam tartalmi összetevőit, s azokat a jog érvényesülését biztosító *szervezeti és eljárási formákban és intézményekben* találja meg.²⁶

A jogállam-gondolat rendkívül szerteágazó, és mind formális, mind materiális értelemben alapjául szolgál az állam jóságának. *Formális jogállamon* azt értjük, amikor a közhatalomnak joghoz kötötten kell működnie, és megvalósul az alkotmányos kormányzás követelmé-

nye. Ez az állam működésének jog általi kötöttségét, a jog formális szabályainak betartását, a jog mint eszköz elsőbbségét helyezi a középpontba, míg a *materiális értelemben vett jogállam* fogalma ennél többet, tartalmi, mindenekelőtt alapjogi követelmények teljesülését várja el az állami működéstől. Ennek lényegét Joseph Raz abban látja, hogy a joguralom „jóformán mindig nagy erkölcsi értékkel bír”, és célja az, hogy „a lehető legkisebbre csökkentse a szabadsággal és a méltósággal szembeni sérelmeket, melyeket a jog saját céljait követve okozhat”.²⁷ Ebben a felfogásban tehát a jogállamiságot olyan értékkel bíró kategóriának tekintjük, amely fenntartja önnön rendjét, lehetővé teszi az ésszerű emberi célok elérését, ezáltal biztosítja a *törvény előtti egyenlőséget, továbbá lehetővé teszi a szabadságjogok gyakorlását*.²⁸ Ez a felfogás különösen két feltételt hangsúlyoz: egyfelől az alapvető jogok – elsősorban a személyi és politikai jogok – alkotmányban történő elismerését, másfelől azt, hogy az állam a beavatkozása során tiszteletben tartja az alapvető jogokat, és ennek megfelelően mérsékeli a közhatalom gyakorlását.²⁹

Egy, a jó állam fogalmi kritériumai köré épülő vizsgálatnak korunkban nemcsak jogi, hanem gazdasági (ezen belül technológiai) tényezők köré is épülnie kell, amely az *állam jóságának elemzését kiterjeszti a kormányzás jóságára* is. Ennek megfelelően azt is vizsgálni kell, hogy a jó állam a jó kormányzás keretei között miként tudja összehangolni a társadalom egyes szint-

jeinek és alrendszerének tevékenységét, és a jó jogalkotás és jogérvényesítés keretei között hogyan tud olyan jogot garantálni, amely szem előtt tartja a közérdek, a közjó szolgálatát. Azáltal pedig, hogy a társadalom nagyobb szerephez jut a közérdek szolgálatában, fejleszthetők az állami funkciók, így a jogalkotás és a jogvédelem is.³⁰

III. Jó állam – jó kormányzás napjainkban

A *governance* kifejezés nem új keletű, egyes szerzők egészen a 13–15. századig vezetik vissza,³¹ azonban a fogalom napjainkra jelentős tartalmi változáson ment keresztül, majd a *kormányzattal* (*government*) szembeállított *kormányzás* (*governance*) értelemben az 1960-as években jelent meg újra, – leginkább a gazdasági folyamatokban, s gyakran erős technokrata hangsúlyokkal – a fejlődő országok számára előírt fejlesztési programokban.

Az 1970–1980-as években lezajlott nagy gazdasági fellendülés és az így kibontakozó, komplex társadalmi struktúrák nyomán végbemegy az érdekvilág kiteljesedése a *jóléti állam* keretei között. Az érdekképviselteknek ezzel a teljessé válásával jön létre voltaképpen a közpolitika, a „közügyek intézése a teljes köz által”, és ezzel egyidejűleg megy át az aktorközpontú, vertikális-utasításos kormányzat fokozatosan a folyamatközpontú, horizontális-partnerségi kormányzásba, világossá téve, hogy a *kormányzás már nem szorítható kizárólag az állam tevékenységi körére*. Ez a részvételi demokrácia kiteljesedése.³²

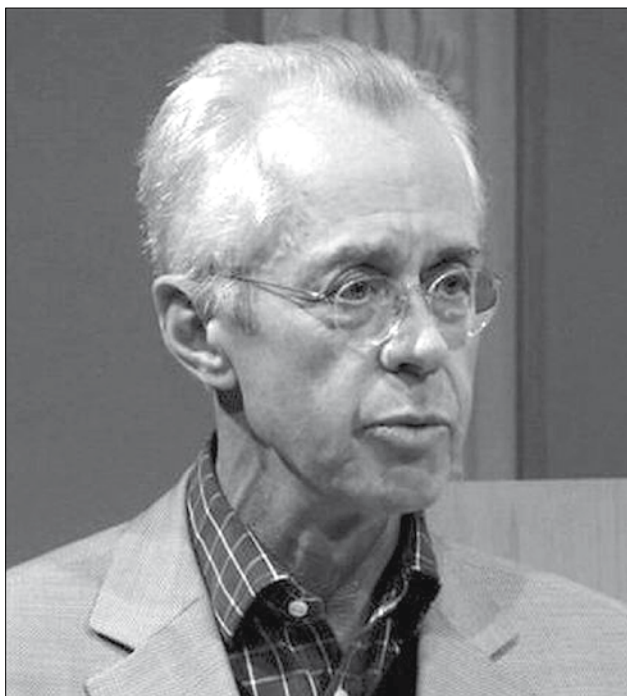
A fentiek alapján bizonyossá vált, hogy a 20. századra az állami szabályozás elérte a csúcspontját, a globalizációs jelenségek jelentős mértékben *szűkítették és korlátozták az állam cselekvési lehetőségeit*. Az állami feladatok megnövekedésével és a globalizációs folyamatok felerősödésével az állami keretek túl szűknek bizonyulnak a feladatok megoldásához, az állam egyedül már nem képes betölteni és teljeskörűen ellátni a funkcióját, aligha tudja kizárólagosan megoldani a rá háruló társadalomirányítási és társadalomalakítási feladatokat. Az elmúlt évek pénzügyi válsága miatt azonban az államok arra kényszerültek, hogy visszahúzódjanak, és elkezdték magánosítani a közszolgáltatásokat, így az állami szerepvállaláshoz kapcsolódó hagyományos közjogias és közhatalmi szemlélet immáron meghaladásra került. A nemzeti gazdaságok válságának politikai tanulságai arra mutattak rá, hogy a *globális gazdasági és politikai rendszer nemcsak szabályozandó, hanem bizonyos mértékig és tekintetben feltétlenül kormányzandó* is.³³ Ennek megoldásához pedig új szemléletmódra van szükség: a *jó állam fogalma* tehát ily módon összekapcsolódik a jó kormányzás „*good governance*” fogalmával.

A jó kormányzás nem csak azért „jó” a kortárs fel fogás szerint, mert a kormányzat legális és közjogi

értelemben legitim, tehát: mert mandátumot kapott a választóktól. Hanem azért is, mert legitim a kormányzás tartalmi helyessége révén, amelyben a politikai közösség tagjai is aktívan részt vesznek. A *részvételi kormányzás* a tartalmi értelemben vett demokratikus legitimitás fenntartását és elmélyítését valósítja meg a választások között, s egyben növeli ezáltal a kormányzás hatékonyságát is. A részvételi kormányzás egyik velejárója, hogy a kormányzati tevékenységben azok is részt vesznek, akik nem kaptak demokratikus felhatalmazást, és nem is felelősek a választópolgárok előtt. A kormányzásban részt vevő alanyok, állampolgárok, azok közösségeinek tagjai azonban maguk is választók, akik a kormányzati teljesítményt, az általuk képviselt értékek kormányzati megjelenítését értékelik szavazatukkal a választásokkor.³⁴

Az állami döntések jogszerűsége, legalitása azonban még nem biztosítja feltétlenül a kormányzás hatékonyságát is. A hatékony kormányzati irányítás igényel valamiféle diszkrecionalitást, ezért azt a jogállamok óvatosan körülhatárolt módon igyekeznek biztosítani a végrehajtó hatalomban.³⁵ Az államhatalom nem önkényesen, hanem korlátok között működik, az állampolgárok közvetlenül vagy választott képviselőik (testületei) révén előzetes és utólagos kontrollt gyakorolhatnak. A végső kontroll szerepét a társadalmi nyilvánosság játssza. Ebből a szempontból a kormányzati intézkedés minősítésének végső mércéje a szubjektív, a közvetlenül nehezen mérhető társadalmi elégedettség. Mindezek miatt szükség van a kormányzati döntés átláthatóságának és az ahhoz kapcsolódó felelősségi rendszerek külön erre a célra létrehozott, megfelelő módszereinek és intézményeinek kidolgozására, amelyek között kiemelkedő szerepet kell kapnia az erős és folyamatos, valóban társadalmi kontrollnak, hiszen a kormányzati politika megítélésének nincs objektív mércéje.³⁶ Objektív mércék hiányában a nemzetközi szervezetek (OECD, Világbank, EU) dolgoztak ki eljárásokat a kormányzás mérhetőségére,³⁷ területi és időbeni összehasonlíthatóságára.³⁸

A jó kormányzás koncepciója mellett, annak legitimációs hiányosságaira válaszul terjedt el a „*good government*” modell, amelyben az állam marad a főszereplő, így a döntéshozatali folyamat átlátható, a kormányzat teljesítményét értékelni lehet, ezzel a kormányzás szereplői felelősségre vonhatóvá, elszámoltathatóvá válnak. A koncepciót *Stein Ringen* oxfordi szociológiai professzor elmélete alapozta meg. Ringen szerint abból kell kiindulni, hogy a jóléti állam nincs válságban, működőképessége éppen abban áll, hogy képes igazodni a megváltozott körülményekhez. A modell alapján az állam nemcsak a jó kormányzás feltételeinek megteremtésében vállal szerepet, de a jó kormányzás feladatait is magára kell vállalnia. Biztosítania kell a jólétet, a szolidaritást, a méltányosságot és az ezek eléréséhez szükséges kooperációban való részvételt mindenki számára. Vagyis a *kormány a képviselő aktora, és feladata a közérdek érvényre juttatása*. Az össztársadalmi közjó folyamatos keresése az állami

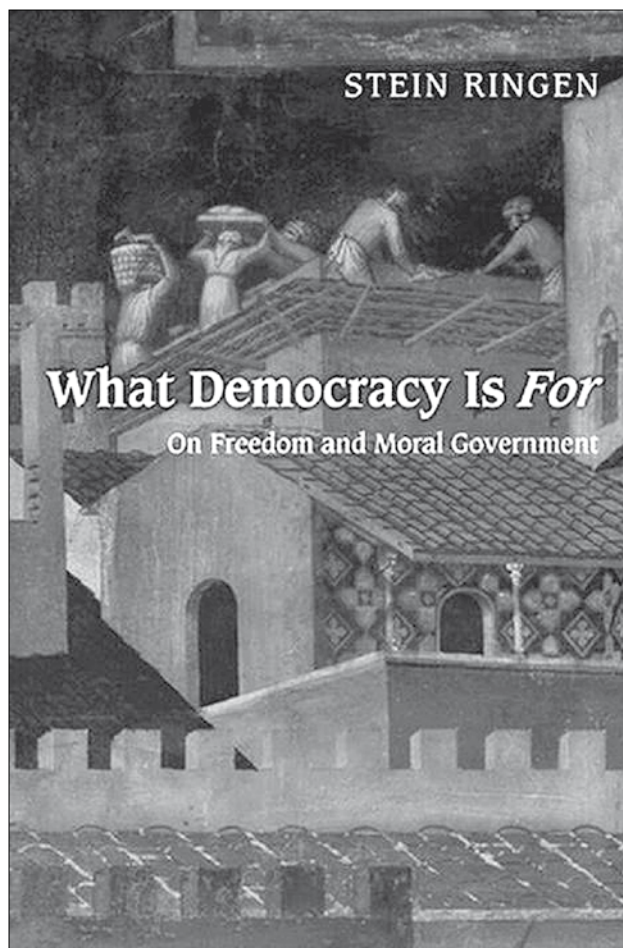

Stein Ringen

kormányzati döntésekben tartalmi értelemben is legitimmé és jóvá teszi az államot.³⁹

A good government modell aktív, erős és a választópolgárok előtt felelős államban gondolkodik, amely képes felvállalni azon felelősséget, hogy a közjó érdekében kormányozzon. A neo-weberiánus állam „új”, mert merít a good governance modelljéből, hiszen célja, hogy a lehetséges legjobb minőségben és áron nyújtson közszolgáltatásokat a fogyasztó-állampolgároknak, miközben a kormányzás felelőssége elodázhatatlanul a kormányt, az államot terheli.⁴⁰ Legitimitása pedig a törvényeknek alárendelt végrehajtás, a normativitás, a közhatalmi képviselő és közjogi legitimitás elvein, valamint a kormányzati felelős döntés és átláthatóság biztosításán, s végül a választásokon való számonkérhetőség elemeinek újra középpontba állításán alapul.

A good governance és a good government modell közötti különbség tehát alapvetően a szolidaritás (mindenki számára) és a felelősség (számonkérhetőség) elvén fordul meg. Szemben a good governance neo-liberális elméletével, miszerint a kormányzás a piaci elveken – (önkéntes) koordináció, az értékmérés és a haszon – működik, a good government szerint a kormányzás nem más, mint a képviselő elvének biztosítása (mindenki képviselője, aki az adott politikai közösséghez tartozik), célja pedig a közérdek érvényre juttatása (elvileg mindenki érdekét érvényre kell, hogy juttassa). Ennek alapján világos, hogy nem a piacnak, hanem az államnak kell kormányoznia, mert csak az állam képes biztosítani azokat a feltételeket, amelyek között az egyének értelmezése szerinti jó és ésszerű élet mindenki számára megélhetővé válik: szükség van tehát egy erős, intelligens és aktív államra mindenki számára.⁴¹

Stein Ringen: *What Democracy Is For: On Freedom and Moral Government* (Princeton University Press, 2009)

Ezen elv alapján dolgozta ki a magyar kormány a 2011 júniusában bemutatott közigazgatás-fejlesztési koncepcióját *Magyar Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program* elnevezéssel. A program legfontosabb stratégiája a Magyarország *Alaptörvényének XXVI. cikkében* foglaltaknak – „Az állam működésének hatékonysága, a közszolgáltatások színvonalának emelése, a közügyek jobb átláthatósága és az esélyegyenlőség érdekében törekszik az új műszaki megoldások és a tudomány vívmányainak alkalmazására” – megfelelően az *állami működés hatékonyságának, a közszolgáltatások színvonalának emelése*. A program megközelítési módjának sajátossága, hogy a „jó kormányzás” kategóriája helyett a „jó állam” hazai fogalmát használja, az államhatalom gyakorlásának meghaladott, hagyományosan hierarchikus elképzelését (*government*) követi. A Magyar-program szerint „*az állam attól tekinthető jónak, hogy az egyének, közösségek és vállalkozások igényeit a közjó érdekében és keretei között, a legmegfelelőbb módon alkalmazza*”.⁴² Központi eleme a közjó érdekében tenni képes, a különböző társadalmi érdekek és igények között választani tudó, valamint a preferált érdekeket és igényeket érvényesítő és védő állam. A közjó fogalma egyrészt magában foglalja azt, hogy az állam jogszerű és méltányos egyensúlyt teremt a számtalan

érdek és igény között, e célból igényérvényesítést tesz lehetővé, és védelmet nyújt. Másrészt a jó állam kellő felelősséggel jár el az örökölt természeti és kulturális javak védelme, továbbörökítése érdekében. Végül a jó állam egyetlen önérdeke, hogy az előző két közjoelem érvényesítésére minden körülmények között és hatékonyan képes legyen, azaz megteremtse a hatékony joguralmat, ennek részeként az intézményi működést, az egyéni és közösségi jogok tiszteletben tartását és számon kérhetőségét. Ezáltal valamennyi társadalmi és gazdasági folyamat középpontjában az állam található, amely tevékenységét négy alappilléren keresztül végzi: jogszabályokat alkot, hatósági tevékenységet végez, dönt a forráselosztásról, és valódi piaci szereplőként is megjelenik. Ennek alapján a választói elvárás és az állam immár tudatos önfejlesztése is indokolttá teszi, hogy az állam teljességgel megismerhető, működése mérhető és értékelhető legyen.⁴³

FEJES, ZSUZSANNA

Die ideengeschichtlichen Wandlungen des „guten Staates“ (Zusammenfassung)

In den letzten Jahrzehnten rückte die Problematik des Wesens des guten Staates in den Mittelpunkt der Interessen der Staats- und Rechtswissenschaft, der Verwaltungswissenschaft sowie der Politikwissenschaft. Die Auseinandersetzung mit dem Wesen des Staates reicht bis ins Altertum zurück, und war schon am Anfang der Entwicklung des Staates mit der Frage der guten und idealen Führung, sowie der geeigneten politischen Einrichtung verknüpft. Die Forschung des richtigen Funktionierens des Staates zieht durch sämtliche Epochen der Staatenentwicklung, viele Theorien versuchen das Wesen, sowie die begrifflichen und inhaltlichen Elemente des guten Staates zu bestimmen. Die Versuche zur Artikulierung des guten Staates spitzen im 20. Jahrhundert zu, zu dieser Zeit entfalten sich die so genannten instrumentellen Staatstheorien, laut denen passt sich der Staat an irgendeinem Ziel an, erscheint als ein Instrument, der das Erreichen des Ziels ermöglicht oder fördert, zusammen mit den Begriffen des Allgemeinwohls und des allgemeinen Interesses. In

IV. Összegzés

Összefoglalóan megállapítható, hogy az állam helye és szerepe a nemzetközi rendben, így a jó állam tartalmi és fogalmi készlete a 21. századra jelentős mértékben átalakult. Egy olyan komplex társadalmi folyamatról van szó, ami a legszélesebb értelemben vett gazdasági tényezőktől a politikai és kulturális tényezőkig ível. Napjainkban *a jó állam a jó kormányzat és a jó kormányzás fogalmak szinonimája*, és azt határozza meg, hogy milyen tradíciók alapján, *milyen intézményrendszer segítségével gyakorolja egy ország kormánya az irányítást*. Ebbe beleértjük:

- azt a folyamatot, ahogyan a kormányok megválasztásra kerülnek, ahogyan munkájuk ellenőrzése történik, és ahogyan leváltásra kerülhetnek,
- a kormány képességét arra, hogy megbízható és helytálló politikákat fogalmazzon meg és hajtson végre,
- a polgárok megbecsülését, és azon intézmények mindenkori állapotát, amelyek az emberek közötti gazdasági és társadalmi együttműködést irányítják.⁴⁴

diesem Sinne dient die Staatsmacht die Artikulierung der Ziele der Gesellschaft, sowie die Organisation der Gesellschaft im Interesse des Erreichens dieser Ziele, ihre Richtigkeit – ihre richtige Richtung und richtige Ausübung – hängt vom Förderung des Allgemeinwohls ab; in diesem Begriff enthalten ist hier die Durchsetzung und Schutz der öffentlichen Interesse, sowie die Bereitstellung der Gemeinschaftsgüter. In dieser Hinsicht steht die Staatsmacht nicht nur mit der Gesellschaft in Verbindung, sondern auch mit den wirtschaftlichen Vorgängen, der Begriff des guten Staates ist daher eng mit dem Begriff des guten Regierens verknüpft. In der ersten Hälfte meines Aufsatzes stelle ich die staatstheoretischen Versuche zur Errichtung des guten Staates von dem Altertum bis zum 20. Jahrhundert, danach untersuche ich die Zusammenhänge des guten Staates und der Guten Regierung/Regieren, deren Sinn und Bedeutungsinhalt im 20-21. Jahrhundert, die ein wesentlicher Teil der Staatswissenschaft und des öffentlichen Denkens unserer Zeit ist.

Jegyzetek

¹ A tanulmányt megalapozó kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

² Erről bővebben lásd Laczkó Sándor–Dékány András (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 7.* (Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság; Szeged, 2009)

³ MacIntyre, Alasdair: *Az erény nyomában. Erkölcselméleti tanulmány* (Osiris, Budapest, 1999, 184. p.)

⁴ Platón: *Állam*. In: *Platón összes művei*. II. (Európa, Budapest, 1984, 446–447. p.)

⁵ Ungvári Zrínyi Imre: *Az igazságosság etikai, politikai és morális szempontból*. In: Laczkó Sándor–Dékány András (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 7.* (Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság; Szeged, 2009. 64. p.)

⁶ Paczolay Péter–Szabó Máté: *A politikatudomány kialakulása. A politikaelmélet története az ókortól a huszadik századig* (Rejtjel Kiadó, Budapest, 2006, 28. p.)

- ⁷ Arisztotelész: *Politika*. Ford.: Szabó Miklós (Gondolat, Budapest, 1984, IV. könyv, 8–9. p.)
- ⁸ Például Seneca Nero császárhoz írt műve, *A Nagylelkűségről* [De Clementia], valamint Marcus Aurelius *Elmélkedések* c. munkája.
- ⁹ A két hatalom viszonyáról való gondolkodás alapjául I. Gelasius pápa 494-ben, I. Anastasius császárnak írt levele szolgált: „Mert hiszen két dolog van, (...) ami ezt a világot kormányozza: a püspökök megszentelt tekintélye és a királyi hatalom”, mely később a két kard elméletként vált ismertté. Lásd Takács Péter (szerk.): *Államelmélet*. I. (Szent István Társulat, Budapest, 2007, 59. p.)
- ¹⁰ Nagy Márta: *Ambrogio Lorenzetti. A Jó Kormányzás Allegóriája – erényábrázolások az itáliai trecento művészetben és antik előzményeik*. In: *A tudós tanár. Tanulmánykötet a 60 éves Gebei Sándor tiszteletére* (Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Nova Series, Tom. XXXIV; Sectio Historiae Eger, Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Intézete, 2007).
- ¹¹ Erről bővebben Paczolay Péter: *Államelmélet*. I. Machiavelli és az államfogalom születése (Korona Kiadó, Budapest, 1998)
- ¹² Niccolò Machiavelli: *A fejedelem*. Ford. Lutter Éva (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978, I–XI. fejezet)
- ¹³ Uo., XV–XXV. fejezet
- ¹⁴ Például Thomas Morus: *Utópia*; Tommaso Campanella: *Napváros*; Francis Bacon: *Új Atlantisz* című munkái.
- ¹⁵ Jean Bodin: *Az államról*. Ford. Máté Györgyi (Gondolat Kiadó, Budapest, 1987, 73–81. p.)
- ¹⁶ Thomas Hobbes: *Leviatán*. Ford. Vámosi Pál (Magyar Helikon, Budapest, 1970, 122. p.)
- ¹⁷ John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*. Ford. Endreffy Zoltán (Gondolat Kiadó, Budapest, 1986)
- ¹⁸ Bayer József: *A politikai gondolkodás története* (Osiris, Budapest, 1988, 127. p.)
- ¹⁹ Jean-Jacques Rousseau: *A társadalmi szerződésről avagy a politikai jog alapjai*. Ford. Kis János (Magyar Helikon, Budapest, 1978, VII. fejezet)
- ²⁰ Adam Smith: *Theory of Moral Sentiments*. In: *The Essays of Adam Smith* (Alexander Murray, London, 1869, 162–163. p.)
- ²¹ Paczolay Péter–Szabó Máté: *Az egyetemes politikai gondolkodás története*. Szöveggyűjtemény (Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999, 109. p.)
- ²² Charles-Louis de Secondat Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Ford. Sebestyén Pál (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962, 310–315. p.)
- ²³ John Rawls: *Az igazságosság elmélete* (Osiris, Budapest, 1997, 23. p.)
- ²⁴ Paczolay Péter: *Jó állam – jó jog*. In: Fejes Zsuzsanna–Kovács Endre Miklós–Paczolay Péter–Tóth J. Zoltán: *Állam és jog – Kódifikációs kihívások napjainkban* (MJÁT–Gondolat, Szeged–Budapest, 2013, 9. p.)
- ²⁵ Máthé Gábor: *The Hungarian Bourgeois State 1867–1944*. In: Gergely András–Máthé Gábor (szerk.): *The Hungarian State 1000–2000*. Part II. (Budapest, 2000, 220. p.)
- ²⁶ Lamm Vanda (főszerk.): *Jogi Lexikon* (Complex, Budapest, 2009, 804. p.)
- ²⁷ Raz, Joseph: *A joguralom értéke*. In: Takács Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam* (ELTE, Budapest, 1995, 128–130. p.)
- ²⁸ Mohl, Robert von: *Jogállam*. In: Takács Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam*, 32–36. p.)
- ²⁹ Petrétei József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei* (Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2011, 143. p.)
- ³⁰ De Schutter, Oliver–Lenoble, Jacques (eds.): *Reflexive Governance. Redefining the Public Interest in a Pluralic World* (Hart Publishing, Oxford, 2014)
- ³¹ Benz, Arthur: *Governance–Regieren in komplexen Regelsystemen* (Wiesbaden, 2004, 15. p.); Pierre, Jon–Peters, B. Guy: *Governance, Politics and the State* (University of New York Press, New York, 2000, 1. p.; Hivatkozta: G. Fodor Gábor–Stumpf István: *A „jó kormányzás” két értelme, avagy a demokratikus kormányzás programja és feltételei*. Századvég Műhelytanulmányok, 2007. 6., 3. p.)
- ³² Ágh Attila: *A közpolitika változó paradigmái: az érdekcsoportoktól a többszintű kormányzásig* (Politikatudományi Szemle, 2011. 1., 34. p.)
- ³³ Forgács Imre: *Mégsem éjjeliőr? Az európai kormányzás esélyei és a pénzügyi válság* (Osiris Kiadó–Zrinyi Kiadó, Budapest, 2009, 341–357. p.)
- ³⁴ Frivaldszky János: *Jó kormányzás és közpolitikaalkotás* (Jogelméleti Szemle, <http://jesz.ajk.elte.hu/frivaldszky44.html>; letöltés: 2014. augusztus 5.)
- ³⁵ Fukuyama, Francis: *Államépítés, kormányzás és világtrend a 21. században* (Századvég Kiadó, Budapest, 2005, 98. p.)
- ³⁶ G. Fodor Gábor: *Jó és rossz kormányzás Magyarországon, avagy a demokratikus minőség mérésének problémája* (Politikatudományi Szemle, 2008. 1., 132. p.)
- ³⁷ Erről bővebben lásd Kaiser Tamás–Kis Norbert: *A jó állam mérhetősége* (Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest, 2014)
- ³⁸ Ilyenek például:
- Az OECD a tagállamok közigazgatásának utóbbi két évtizedben történt fejlesztésével kapcsolatos eredményeit A kormányzat modernizálása: az út előre (*Modernising Government: The Way Forward*. Paris, 2005) című kiadványában tette közzé, majd elindította a Government at a Glance-projektet, amelyben már a társadalmi hatáshatóság kerül a középpontba a társadalmi jelzőszámok (social indicators) mérésével és a társadalmi haladás koncepciójának a középpontba állításával.
 - A svájci IMD 1981 óta teszi közzé az egyes gazdaságok versenyképességének értékelését, rangsorolását tartalmazó elemzését (World Competitiveness Yearbook [WCY]).
 - Hasonló jellegű felmérést végez a Világbank is a Worldwide Governance Indicators (WGI) project keretében.
 - Az EU 2001-es Fehér Könyvében fogalmazta meg a kormányzásról szóló koncepcióját, amelynek kritériumai és ajánlásai később a különböző uniós célok, jogszabályok (hivatkozási) alapjául szolgáltak a nyitottság, a részvétel, az elszámoltathatóság, az eredményesség és a koherencia tekintetében (COM [2001] 0428 final)
- ³⁹ Stein Ringen alapján G. Fodor Gábor: i. m., 133. p.
- ⁴⁰ Frivaldszky János: i. m.
- ⁴¹ G. Fodor Gábor–Stumpf István: i. m., 16. p.
- ⁴² Magyary Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program. (MP 12.0.; Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium; Budapest, 2012. augusztus 31., 6. p.)
- ⁴³ Uo., 6–7. p.
- ⁴⁴ Daniel Kaufmann–Aart Kraay–Pablo Zoido-Lobaton: *Governance Matters: From Measurement to Action* (Finance Development, Vol. 37. June 2000, Number 2.)

1. Bevezetéként a kriminalisztika fogalmáról

A történeti konkrétumok előtt célszerű megjelölni tanulmányunk alaptárgyát, a kriminalisztikát, annak fogalmát. Ez ügyben egységesnek tűnik a szakirodalom abban az általunk is most megfogalmazott összefoglalásban, hogy a kriminalisztika lényegét tekintve főként gyakorlati és (kisebb részben) elméleti bűnügyi, egyetemes nyomozástan,¹ azaz a bűnügyi tudományoknak azon ága, mely a bűncselekmények felderítésének (megelőzésének) és bizonyításának eszközeit és módszereit tárja fel, alkotja meg, rendszerezi és alkalmazza normatív jogi kereteken belül szerte a világban. A mellékfunkcióként megjelenő eredményes bűnmegelőzésen túlmenően alapvető funkciója a felderítés, illetőleg a minél több és minél hitelesebb bizonyíték megszerzése, a – végső soron bíróság általi – büntetőjogi felelősségre vonás megalapozása, biztosítása. Sommásan tehát a kriminalisztika a hatékony és szakszerű bűnüldözés tudománya,² amelynek nincs olyan részterülete, amely ne szolgáltassa a bűn elleni harcot, azaz a bűnelkövetők leleplezését és bíróság elé állítását, akár a szülőhelyének számító európai kontinensen, akár azon túl.

Tekintettel a kriminalisztika egyetemes tudományterületi volta-ra, sokkal inkább érdemes (világ-) történelmi távlatban rátekinteni és vizsgálni, hogyan, milyen állomásokon, formákon keresztül jutott el a 19. század közepéig-végéig, a modern kriminalisztika kezdetéig. A múltbeli kitekintés azért is hasznos lehet, mert szerves előkészítő fázisává válhat a modern, 20–21. századi bűnüldözés-tudomány történetének vizsgálatához.

2. A történeti bemutatás legfőbb forrásai

A történeti bemutatásnak jelentős világirodalma van,³ amelyből értekezésünkben inkább a hazánkban még kevésbé feldolgozott forrásokból merítve jelenítünk meg fontos történeti adatokat.

Felfogásunk szerint első pillantásra két fő szakaszra bontható a kriminalisztika múltja. A vízvonalzó a 19. század közepe. Jelen tanulmányunkban az ezt megelőző időszakot vesszük górcső alá, mivel a második szakasz kezdete – nézetünk szerint – Ludwig Hugo Franz von Jagemann (1805–1853) *Handbuch der gerichtlichen Untersuchungskunde* (Kézikönyv a bűnügyi vizsgálatához) című, 1838-ban,⁴ illetve Hans Gross *Handbuch für Unter-*

Fenyvesi Csaba

A modern kriminalisztika történeti előzményei¹

suchungsrichter als System der Kriminalistik (Kézikönyv a vizsgálóbírák számára, mint a kriminalisztika rendszere) című, 1893-ban megjelent kötetéhez kapcsolható.⁵

Akkori megjelenésük, időzítésük nem véletlen. A természettudományok fejlődésének következményeként ekortól illeszthetjük a kriminalisztika szó elé a már általunk is használt „modern” kifejezést. (És hagyhatjuk el a „tradi-

cionális” jelzőt.) Amivel éppen arra kívánunk utalni, hogy az emberiség történelmében ezt megelőzően nem igazán beszélhetünk (természet-) tudományos ismeretekre épülő, tisztességes és valóság-hű tényfelderítésre irányuló emberi tevékenységről. Éppen erre a 19. századi időszakra esik az a korszak, amikor elvi élel végérvényesen kimondatott, hogy nem tartható fenn a bizonyítékok királynőjének tartott beismerő vallomás előtérbe helyezése, mert emögött a kényszervallatás, a tortúra (annak ezerféle szörnyűséges változata) húzódik meg. Ami pedig az ókortól egészen a feudális kor végéig, a felvilágosodás eszméinek elterjedéséig jogilag szentesített és rendszeresen használt eszköze volt a „ténykutatóknak”. A legnagyobb felvilágosodásbeli gondolkodók, a francia Montesquieu, Voltaire, Descartes, Diderot, az olasz Beccaria, a német Thomasius munkásságának

Hans Gross (1847–1915)

köszönhetően egész Európában büntetőjogi, ezen belül eljárásjogi reformok söpörtek végig. A tortúra (istenítéletek és próbák; pl. bírósági párbaj – *judicium pugnae*, forróvíz-próba – *judicium aquae ferventis*, tűzpróba – *judicium ignis*, keresztpróba – *judicium crucis*) eltörlésével párhuzamosan megszüntették a terhelti vallomástételi kényszert is, és bevezették a bizonyítékok szabad merlegelésének elvét, amelyben már a tanúvallomások sem töltöttek be kiemelt helyet, mert azok igazságtartalma is megkérdőjeleződött; a tévedési lehetőségeket már akkoriban kezdték felismerni a tudományok művelői. Mindezek kiindulópontok, alapfeltételek voltak ahhoz, hogy az eljárás alá vont és a tanúk (személyi) vallomásán kívüli bizonyítékokat keressenek a hatóságok; vagyis speciális természet-tudományos ismeretekre és tapasztalati tényekre alapuló nyomok és anyagmaradványok, a tárgyi bizonyítékok, mint „objektív tanúk”, mint az induktív gondolkodásra épülő kriminalisztikai gondolkodás kiindulópontjai, adat-

forrásai lépjenek reflektorfénybe. Ezek pártatlan szakértői vizsgálata adja meg az alapvető (releváns bűnügyi) ténykérdésekre – az egyszerű gyanúból (sejtésből, verzióból) eljutva a bizonyossáig – a válaszokat. Ezáltal a modern kriminalisztika története mindig a közvetett bizonyítékok (állandó, napjainkban is tartó) fejlődésének (megindulásának, kiszélesedésének, kiteljesedésének) története is egyúttal.

3. Ókori kezdeményezések

Törekvések már a civilizált emberiség kezdetétől fogva voltak tortúrán kívüli bizonyítási eszközök alkalmazására. Ugyanakkor ezek gyakran „varázslatos” (rituális, jóslatos, misztikus), jog és vallás összefonódását mutató, „hitbéli” bűnfelderítési mozzanatokkal keveredtek.

Például az ókori *egyiptomi kultúrában*,⁶ ha az írásos dokumentumok nem vezettek eredményre, akkor tanúkhöz fordulva keresték a megoldást. Ha pedig ily módon sem jutottak eredményre, vallási, irracionális módszerekhez nyúltak. Ez a következőképpen zajlott: a pap-bíró az isten színe előtt fennhangon összefoglalta a felek állításait, az istenség pedig kifejezésre juttatja helyeslését azon fél teóriája hallatán, amely azonosnak látszott az igazsággal. Az istenség pozitív válasza bizonyító erejű volt, nem kellett további bizonyítékot felkutatni.

A tárgyi bizonyítékok (keresése) szempontjából az egyiptomi Újbirodalom módszerei érdekes példát nyújtanak. A példaperre XI. Ramszesz fáraó uralkodása idején került sor a thébai királysírok meggyalázása miatt. A tett felidézését követelő tisztviselők a helyszín bejárást kérték. A gyanús személyeket, miután kezüket és lábukat megbotozták, kikérdezték. (Az egyiptomi civilizációban ez volt a legális kínzás egyetlen módja.) Vallomástétel előtt az eljárás alá vontak megesküdtek arra, hogy csak az igazat fogják mondani, és maguk fogják megfogalmazni, hogy milyen büntetést érdemelnek, amennyiben hazudnak. (E körben halál vagy arccsonkítás jöhetett szóba.) A büntetőügyben a tanúk nem eskü alatt vallottak, ez csak az eljárás alá vont személy(ek)re vonatkozott.

Végül tegyük hozzá, hogy a bűnjelek (tárgyi bizonyítékok) felkutatása, megőrzése érdekében a halott balzsamozását végző személynek minden bűncselekményre utaló jelet, észleletet jelentenie kellett a hatóságnak. Az orvos szakértői tevékenységnek ez a korai megnyilvánulása vallási jellegűnek tűnik, mivel a test átvizsgálása inkább azért volt kötelező, hogy biztosítható legyen a test egészének átvitele az örök életbe. Adatai azonban felhasználhatók

Ludwig Hugo Franz von Jagemann
(1805–1853)

voltak az esetleges bűnügy felderítésénél is.

Az *ókori Közel-Keleten*, csakúgy, mint Egyiptomban, alapvető fontosságú volt az írásos bizonyíték. Tárgyi szempontból a Krisztus előtti negyedik évezred végétől kezdve gyakorlatnak számított a jogi aktusok agyagtáblára vésése, tanúk jelenlétében. A hamis dokumentumok körében kriminalisztikai szempontból fontos megjegyezni, hogy a kor jogásai különféle védelmi elemeket fejlesztettek ki a hamisítások és eltüntetések ellen: használtak pecsétet, hiteles másolatokat és az úgynevezett borítékot is, amikor a táblácskát egy másik agyaglapba szorítva égették ki. Így elegendő volt meggyőződni a boríték sértetlenségéről, hogy elvethessék a hamisítás lehetőségét. Ez a gyakorlat a második évezredtől kezdve vált elterjedté.

Amikor a hagyományos bizonyítási módszerek nem tették lehetővé a bíró számára a kielégítő döntést, amikor a dokumentumhamisítások és a hamis tanúk összekuszálták az ügyet, a döntés mögé megkérdőjelezhetetlen tekintélyt kellett felvonultatni, amit csak a vallási jelleg adhatott meg. Két ilyen vallási jellegű bizonyíték volt használatban e kultúrkörben: az eskü és az istenítélet.

Az eskünek kiemelt, döntést befolyásoló szerepet tulajdonítottak. A (jog)történészek által megvizsgált forrásokból úgy tűnik, hogy az istenítéleteket kevésbé alkalmazták. Ez utóbbi csak egyszer jelent meg Ur-Nammu, kétszer Hammurapi törvénykönyvében, háromszor pedig asszír törvényekben. Feltételezhető, hogy az istenítéletnek csak egy formája volt ismeretes: a folyóba dobás, amely szerint a vallomását bizonyítani akarót a folyóba dobták, és figyelték, hogy elmerül-e, vagy sem.

A *hébereknél* csak néhány elemet jegyzünk meg a tárgyi bizonyítéknak a bizonyítási folyamatba való bevonásával kapcsolatban. Mindenekelőtt azt, hogy tartották magukat az eljárás során végig fennálló kínzási tilalom elvéhez. Így tortúra és istenítélet híján kénytelenek voltak egyéb megoldásokhoz folyamodni. Ezek közül használtak előszeretettel: egyrészt a tanúvallomást – az ítélet meghozatalához két egymással megegyező tartalmú tanúvallomásra volt szükség –, másrészt a temetési szertartás előtt orvos szakértői vizsgálatot végeztek. A kutatók⁷ szerint úgy tűnik, hogy ez a feladat a héber papokra hárult, akik a tudásnak, így az orvosi tudásnak is kizárólagos birtokosai voltak.

A *görög civilizáció* bizonyítékkal kapcsolatos jogi szabályai kevés újdonságot jelentenek az előbbieken elmondott elvekhez képest. Ebben a korban jelent meg a bajvivással meghozott istenítélet és az eskü alatti együtt-tanúskodás. A bajvívás esetében tulajdonképpen az

istenség színe előtt, azonos fegyverekkel vívott meg egymással két azonos társadalmi osztályból származó fél.

Meg kell jegyezni azonban, hogy az archaikus korban – a ránk maradt dokumentumok szerint – döntő jelentőségük volt a bizonyítékoknak. A bajjívás, a felek esküje és az együttes eskü szinte automatikusan megszabták a bíró döntését. Végül ki kell emelnünk, hogy ez a civilizáció teremtette meg először ily egyértelműen a lehetőséget, hogy a bíró hivatalosan is szakértőket, nevezetesen orvosokat vonhasson be az ügybe.

Az *archaikus Rómában*, a korai időszakban a per kiemelését az istenségek közvetlen véleménynyilvánítása határozta meg. Ennek formája az eskütétel volt, amelyben hazugság esetére megjelent az eskütevő által saját magára kimondott átokformula, valamint léteztek istenítéletek is.

A helyszíni szemle és a szakértők megkérdezése csak később jelent meg, akkor is a polgári ügyekben. Mindenestre a szakértő véleményét egyenrangúnak tekintették a tanú vallomásával.

Azt is megállapíthatjuk, hogy a bűnjel a római jog klasszikus korában nyerte el első, igazán intellektualizált megközelítését. Ekkor tették le a bizonyítékok elméletének alapjait, amelynek keretében például a bíró teljes szabadságot kapott a neki bemutatott bizonyítékok értékelésében. Hadrianus egyik rendelete például emlékezteti a bírót arra, hogy nem szabad ítéletét egyféle bizonyítékra alapoznia, és egyetlen bizonyítéknak sem szabad olyan jogi értéket tulajdonítani, ami háttérbe szorítaná a többi bizonyítékot.⁸

4. Középkori folytatások

Az ókori egyiptomi (földrajzilag afrikai) kultúra mellett Ázsiában, azon belül a másik civilizációs őskultúrában, *Kínában* is található kriminalisztikai mozzanatokra utaló adat a középkorból. A Song (Szung) dinasztia idején, közel 800 évvel ezelőtt egy Sung Tz'u⁹ (Szung Ce, 1186–1249) nevű kínai tudós¹⁰ kötetbe¹¹ gyűjtötte – legjobb tudomásunk szerint elsőként a világon – az élet vagy testi épség elleni bűnhelyszínen végzendő (mai felfogásunk szerint) „orvos szakértői” feladatokat. Munkájába – annak ellenére, hogy orvosi végzettsége a források szerint nem volt – beleszötte korábbi megoldott ügyeinek orvosi és nyomozási tapasztalatait, ezzel is bíró- és „halottkém” társait kívánta szolgálni.¹² A *Hsi Yüan Chi Lu (Hszü Jüan Csi lu*, A bűnök elsöprésének összegyűjtött jegyzetei) című,¹³ több kiadást megért könyvében már a kriminalisták (és más jogalkalmazók) legfontosabb feladatát, erkölcsi célkitűzését is megfogalmazta: „Előfordulhat valamennyi pontatlanság egy orvosi halottszemle jelentésben, de az igazságtalanság életünk végéig emlékeztetni fog az elhunyra. Egy igazságtalan halálos ítélet egy vagy több további életet is követelhet, viszálykodást, bosszút eredményezhet, elnyújtva ezzel a tragédiát. Az ítéletben el kell kerülni a törvényszéki bírói tévedést, az ügyésznek haladéktalanul és személyesen kell megvizsgálnia az ügyet.”¹⁴

A sokoldalú szerző¹⁵ leírt egy módszert is, amelynek segítségével több eszköz (sarló) közül – a természettudo-

mányos ismeretek segítségével – el lehetett dönteni, hogy melyikkel öltek.¹⁶

A tanulságok miatt nem haszontalan megfogalmaznunk az eset lényegét.

1230 körül egy kis kínai falu lakói döbbenet fedezték fel, hogy egy közeli rizsmező mellett emberölés történt. A férfimunkás holttestén számos, mély hasítékos seb volt, sajnos szemtanúk nem akadtak. A falu vezetői ilyen ügyekben nem voltak jártasak, így a fővárosból kértek segítséget. Sung Tz'u és munkatársai jelentek meg, s mintegy közvetítői szerepet láttak el a falu vezetői és a császári udvar között.

Sung Tz'u első feladata a „gyilkos” fegyver típusának azonosítása volt. A gyakorlatból tudta, hogy különböző pengék különböző sebeket ejtenek. A testet vizsgálva durva, jellegzetes sebeket talált, amelyekből – tapasztalatai alapján – sarlóra következett. A nyomozó ezután kikérdezte a tanúkat – parasztok tucatjait –, de nem jutott előrébb, személyi bizonyítékot nem tudott beszerezni. A sarló elterjedt munkaeszköz volt a régi kínai vidéken, minden családnál akadt belőle. Sung ezért összehívta az összes falubélit, és mindenkinek el kellett hoznia a sarlóját. Több mint 200 db megtisztított, megélezett sarlót vittek elé. A nyomozó a falu főterén kitette a napsütötte földre az összes sarlót, majd azokhoz közel elhelyezkedve várakozott.

Módszere működött: az egyik sarló sokkal több döglegyet vonzott, mint a többi. A sarló tulajdonosa egyre idegesebb lett. Sung ekkor odafordult a nyugtalanhoz, és meggyanúsította az emberöléssel. A paraszt kezdetben tiltakozott, de a nyomozó-halottkém rámutatott a legyekre, amelyek már kizárólag csak a gyanúsított sarlójára tapadtak a (szabad szemmel nem látható) mikroszkopikus véranyagmaradványok miatt, amelyek a letörlésük után sem tűntek el maradéktalanul. A látványos (rovartani műszóval entomológiai) bemutatás hatására a kéziratok szerint a gyanúsított lelkiileg összetört, beismerte szörnyű tettét, és kegyelemért könyörgött.

A már természettudományos alapokra helyezett „bizonyítási kísérleten” túlmenően foglalkozik a könyv a rendkívüli halálesetek gyanúokaival is. Például a fojtogatások körében rámutat, hogyan lehet a törött nyakporcok alapján megkülönböztetni az emberölést, az öngyilkosságot és a balesetet. Tárgyalja továbbá a fulladásos halálesetek vizsgálatát. Meglepő módon a tüdőben levő folyadékból következtetett arra, hogy az áldozat halála előtt vagy utána került-e a vízbe.

A szerző ez irányú gondolatai is jól tükrözik a boncolások révén megismert anatómiai (orvosi, orvos szakértői) ismeretek fontosságát, ami hamarosan a felderítés tudományának egyik sarokkövévé vált.

A középkori Európában, így *Franciaországban* is a szokásjog egészen a 15. századig két megalapozott bizonyítékot ismert: az istenítéletet (legfőképpen bajjívást) és a nyomozást (melynek keretében a bíró tanúkat és vallomásokat igyekezett találni). Ez utóbbi konkrét formát öltött Szent Lajos király 1254-ben és 1258-ben kiadott rendeleteiben, amelyekkel az uralkodó megpróbált egy egészen új, racionális rendszert meghonosítani, megtiltván a bajjívást.

A tárgyi bizonyítékokat illetően a kor jellemzője, hogy bevezette a laikus bíróságok esetében a szakértői vizsgálatot. Az orvos szakértőknek minősülő személyek között találunk seborvosokat, borbélyokat, bábaasszonyokat, fel- esküdt matrónákat. Feladatuk az erőszakos cselekmények áldozatainak vizsgálata volt, hogy megállapíthassák a halál okát, a sebesülés jellegét és hatását. Tevékenységük a test külső vizsgálatára, a megtekintésre és az érintésre szorítkozott. Semmi esetre sem lehetett szó a holttest megnyitásáról vagy boncolásáról. A bábaasszonyok és matrónák általában a női áldozatokat vizsgálták nemi erőszak, terhesség vagy magzatelhajtás esetén. Jogi értelemben ezek a szakértők a bíróság alkalmazásában álltak, véleményüket a bíró kérése esetén szóbeli jelentésben fogalmazták meg. Úgy tűnik, hogy ez a gyakorlat egészen 1603-ig tartotta magát szövegszerű keret nélkül, pusztán a szokásjog alapján. A bírók ezenkívül számos más szakterület specialistáit is segítségül hívhatták, például botanikust, illetve mérészakértőt.

Az 1498. évi Villers-Cotterêts-i rendelet a bizonyítási eljárás tekintetében két részre osztotta a büntetőügyet: a nyomozásra, melyet a nyomozó bíró vezet, és az ítélelhozatalra, amelyet a bírói testület hajt végre. A fellebbezést a királyi ügyésznél lehetett megtenni. Az 1670-es bűnügyi rendelet már ötféle bizonyítékot ismert el:

- a) vallomást (23. címszó, 5. paragrafus),
- b) a tanúskodást (6., 7. és 15. címszó),
- c) az írott bizonyítékot, leginkább hamisítási ügyben (23. címszó, 5. paragrafus),
- d) a feltevésen alapuló bizonyítékot (23. címszó, 5. paragrafus),
- e) a corpus delicti alapján felállítható bizonyítékot, amely a bírák által felvett jegyzőkönyvön és a szakértők jelentésén alapult. Idetartoztak a szorosan vett tárgyi bizonyítékok, amelyek lehetővé tették a bűncselekmény elkövetésének megállapítását, az alapvető különbségtételt büntett, baleset, netán öngyilkosság között, valamint szükség esetén az elkövető személyének megállapítását.

A feltárt tárgyi bizonyíték elegendő volt a gyanúsított le tartóztatására, és még ha nem is tette lehetővé azonnali elítélését, megengedte a bírónak, hogy kínvallatásnak vesse alá. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a korabeli eljárási szabályok már a bűncselekmény felfedezésekor, illetve az

utólagos szakértői vizsgálatok idején is bizonyos eszközöket adtak a nyomozók kezébe a tárgyi bizonyítékok összegyűjtése és értelmezése érdekében. A negyedik címszó első és második paragrafusa ugyanis kötelezte a nyomozó bírót arra, hogy tekintse meg a tett helyszínét, és vegye jegyzőkönyvbe a szemlén tapasztaltakat. Előírás volt az is, hogy a helyszínen talált valamennyi bűnjelet az igazságszolgáltatás számára le kellett foglalnia.

Ami a szakértőkre bízott utólagos vizsgálatokat illeti, az első paragrafus úgy rendelkezett, hogy a sebeszek által

kimondott orvos szakértői véleményt írásba kell foglalni. E körben egy 1692. februári ediktum létrehozta a királyi orvostanácsadók és bírósági sebészek hivatalát. Szintúgy, mint a múltban, ezek szerepe a test megvizsgálására és a bíró tájékoztatására irányult, főleg arról, hogy bűncselekmény történt-e egyáltalán. A felek kérhették egy ellenvizsgálat lefolytatását.¹⁷

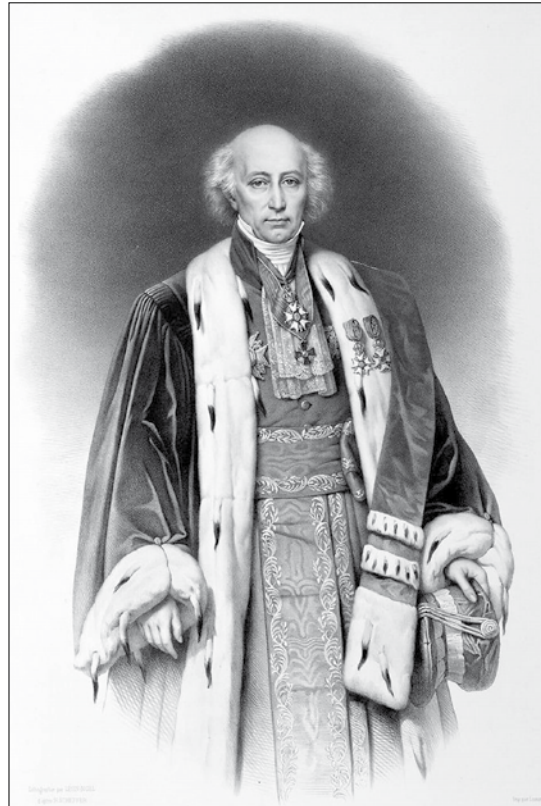
Az 1670. és 1737. évi rendeletek lehetőséget adtak az írásminta szakértői véleményezésére. Itt nem grafológiai, a kérdéses illető személyiségére irányuló vizsgálatról volt szó, hanem két írásminta összevetéséről, az írások azonosságát kutatva. Észre lehet venni a 17. századi francia kriminalisztikai előzményekben, hogy a csendőrség a keresett elkövetők felkutatásakor használni kezdte a részletes személyleírást is.

A 19. században a spanyol származású Mathieu Orfila (1787–1853) párizsi törvényeségi orvos és vegyész szakértő

több évtizedes (kémiai) kutató munkával vált a legnevesebb francia kriminalista szakértővé, legfőképpen emberöléses ügyekben,¹⁸ a mérgek mint anyagmaradványok (köztük különös tekintettel az arzén) kimutatásával, használatának bizonyításával.¹⁹

A *germán törzsek* nyugat-európai térhódítása maga után hozta a Nyugat-római Birodalom bukását, egyúttal a birodalom jogintézményeinek bukását is. Ezáltal feltámadt a primitív múlt szabályainak egy része, például a tanúskodás, az istenségeket megidéző eskütétel, a bajnívás és az istenítélet. A germánok számos istenítélet-típust ismertek: forró víz (főleg a frank törzsek esetében), jeges víz, tüzes vas, a felemelt kar, a vizigótoknál, a burgundiaknál és az alamannoknál pedig a tetemre hívás. A kínzást is elrendelhetette a bíró, de úgy tűnik, hogy ez kezdetben nem volt engedélyezett szabad emberek esetében.

A tárgyi bizonyítékokat is irracionálisan kezelték, mivel vannak adatok arra, hogy bűnösségi bizonyítékként fogadták el azt, ha a holttest újra vérezni kezdett (post

Mathieu Joseph Bonaventure Orfila
(1787–1853)

mortem) a gyilkos megjelenésekor. Továbbá bűnösnek találták azt a személyt, akin nyomot hagyott az elhunyt ruhája.

Az angol bűnügyi felderítés történetéből²⁰ a Morris által heroikus szakasznak (heroic period)²¹ nevezett 1829–1878 közötti időszak emelhető ki, amely a „new police”, az új rendőrség tevékenységével és a munka alapját adó 1829. évi Metropolitan Police Act kinyilvánításával kezdődött, majd 1839-ben jött létre a (Metropolitan Detective Departmentet is már magában foglaló) Metropolitan Police. A superintendensek és constablek (számuk 200 körül volt már 1868-ban) munkájának jogi alapjait az 1792. évi Middlesex and Surrey Justices Act, majd az 1835. évi Municipal Corporations Act és az 1839. évi Metropolitan Police Act képezték. Azért nevezik heroikusnak ezt az időszakot, mivel ekkor még nem beszélhetünk szervezett kriminalisztikai képzésről, oktatásról, tankönyvekről, képzési kurzusokról, iskolákról. A felmerülő érdemi kérdéseket a Detective Departmental Committee vitatta meg és próbált némi útmutatást megfogalmazni a végrehajtóknak. Nem véletlen, hogy 1878-ban egy Henderson nevű Metropolitan Commissioner nem tartotta felkészültnek, kvalifikáltként a felderítői állományt, illetve munkájukat.²² Critchley hasonlóan nem dicséretre méltó értékelése szerint az angol detektív munka a 19. században leginkább „Hamupipőke-álmát” aludta.²³ Desborough összefoglaló szavai szerint pedig sokkal inkább „kézműves”, „kisiparos” volt a nyomozási tevékenység, semmint intellektuális, magas színvonalú szellemi kihívás.²⁴

Talán éppen ezen jelentések, értékelések hatására (is), 1878-ban felállították a Criminal Investigation Departmentet (CID), amely már egyesítette a helyi és centrális detektíverőket.²⁵ Azonnali sikerről ennél a szervnél sem lehet(ett) beszélni, amit mutat az elhíresült Hasfelmetsző Jack- (Jack the Ripper-) gyilkosságsorozat emberöléses ügyben mutatott szakmai bizonytalanság.²⁶ Egy amerikai megfigyelő, bizonyos Raymond Fosdick európai rendőrségeket összehasonlítva, 1915-ös tanulmányában a tipikus Scotland Yard-nyomozót higgadtan, lelkesnek, türelmesnek, megoldásra törekvőnek, de nem igazán felkészültnek és nem innovatívnak írta le.²⁷ Mindenesetre 1906-ban fordították le az első, 600 oldalas kriminalisztika-tankönyvet Gross nyomán, annak teljes, 1893-as változatát 1924-ben jelentették meg.²⁸

Az angol²⁹ 19. századi és 20. század legelejei forenzikus gyakorlatban (az ujjnyomnyomat-azonosításon túlmenően) legfőképpen az orvosok és toxikológusok³⁰ te-

vékenysége emelkedett ki a tárgyi bizonyítékok körében, ám azok fejletlensége és bizonytalansága is több esetben vezetett mérgezéses ügyekben³¹ „very rough justice”-hoz (nagyon durva igazságokhoz), és sajnálatos módon olyan is előfordult, hogy ártatlanokat mondtak ki bűnösnek és végeztek ki.³²

Pozitív példaként emeljük ki viszont Graham Grant munkásságát, aki *Practical Forensic Medicine* című, 1907-es kötetében bemutatta a „murder bag”, vagyis az emberöléses helyszíni szemlére érkező orvos szakértő tászkáját, annak szükséges és ajánlatos tartalmát (például nagyítók, mikroszkóp tárgylemezek, vázlatfüzetek, rajzeszközök).³³

Röviden érintve a témát³⁴ elmondhatjuk, hogy a *középkori Magyarországon* a 16. századra tehető a józan észen alapuló nyomozás és a valóságkutatás kezdetei, a

bizonyításra vonatkozó merev és formális törvényi szabályok alapján. Az 1532. évi Constitutio Criminalis Carolina bizonyos gyanúokok megléte esetén kötelezővé tette a kínvallatás különböző fokozatainak alkalmazását. Ha a beismerő vallomást nem sikerült kicsikarni kínvallatás útján, akkor engedélyezett volt a tanúbizonyítás, ám a tanúvallomásoknak csak szubszidiárius bizonyító erőt tulajdonítottak. A beismerő vallomás visszavonása további, kínzással párosuló kihallgatáshoz vezetett.

A valóság kutatásának eszközei a konfrontáció (szembeállítás),³⁵ az eskü, a terríció és a kínvallatás voltak.³⁶ A bíró maga kezdeményezte az eljárást, és azt kizárólag az iratok alapján, a nyilvánosság kizárásával folytatta le.

A 17. század elején, a mikroszkóp feltalálásának³⁷ köszönhetően jelentősen bővültek az orvosi ismeretek. Kezdtől kialakulni a törvényszéki orvostan, amely nagymértékben hozzájárult a vizsgálati és bizonyítási módszerek kifejlődéséhez.

A szövettani, botanikai, ásványtani vizsgálati módszerek új bírósági bizonyítási lehetőségek előtt nyitottak utat, s előmozdították a szakértői bizonyítás megalapozottságát. 1794-ben kiadták az első igazságügyi orvostankönyvet, 1890-ben pedig megnyitották az igazságügyi orvostani intézetet.³⁸ Az orvostudomány³⁹ és a vegyészet – különösen Felletár Emil vezetésével – fejlődése különösen a toxikológia bírósági alkalmazására hatott ki. A szerves kémia törvényszéki célú alkalmazására azonban csak a 19. században nyílt lehetőség. 1886-ban munkába álltak az első detektívek, akik 1888-ban kapták meg az első szolgálati útmutatót, szabályzatot.

Kenyeres Balázs (1865–1940)

5. Történeti summázat

Mindezek után látható, hogy Jagemann 1838-as, majd Gross 1893-as művét miért is tartjuk korszakosnak. Mert valóban egy új korszak kezdetét jelentette. Mi indíthatta el mindezt? Mint az éremnek, ennek is két oldala volt.⁴⁰

Egyrészt a társadalomtudományok terén a felvilágosodás eszmeáramlata az emberi jogok részeként megteremtette a terhelti jogok fogalomrendszerét. Sorra születtek azok a büntetőjogi, büntető eljárásjogi kódexek, amelyek megadták az elvi alapját és jogi kereteit a tisztességes tényfelderítésnek, illetve az igazság keresésének valós igényét. Másrészt a természettudományok forradalmi, robbanásszerű fejlődése megteremtette az elvi és gyakorlati lehetőségét, hogy a múlt megismerhető legyen, mégpedig olyképpen, hogy a személyi bizonyítékok körébe tartozó vallomás(ok) helyett (a „megvásárolható” vagy „néma tanúkra”)⁴¹ a tárgyi bizonyítékokra, a nyo-

mokra és anyagmaradványokra helyeződjön át a hangsúly. A két alappillér, a társadalomtudomány és természet-tudomány (főleg a biológia, kémia, fizika) egészséges, mondhatjuk jól időzített együtt fejlődése adta meg az alapot az új tényfelderítő módszertan kialakulásához. Éppen ebből adódik, hogy a kriminalisztikát alkalmazott tudományként tartjuk számon, hiszen kialakulása és későbbi fejlődése is szorosan kapcsolódik az alaptudományok eredményeihez. Azok bűnfelderítésre való alkalmazásával válik fejlettebbé, lép előrébb napról napra. És ez így van immár kb. 120–170 éve. Ha Jagemanntól számítjuk, akkor kicsit több (170), ha a század végén megjelent Hans Gross-műtől – amit magunk is a fő helyre teszünk –, akkor kicsit kevesebb (120). Mindenesetre mindenképpen fiatal tudományterületről beszélhetünk, amikor a modern értelemben vett kriminalisztikáról beszélünk, amelynek természetesen külön (fejlődés)története van. Ennek bemutatása azonban már egy új tanulmányt igényel.

FENYVESI CSABA

Die Vorgeschichte der modernen Kriminalistik

(Zusammenfassung)

Die allgemeine Ermittlungskunde bzw. die Kriminalistik ist ihrem Wesen nach hauptsächlich ein praktischer und (zu einem kleineren Teil) theoretischer Zweig der Strafrechtswissenschaften, die die Aufklärung der Straftaten und die Mittel und Methoden der Beweisführung innerhalb der rechtlichen Rahmen untersucht, systematisiert und anwendet. Über die als Nebenfunktion erscheinende Kriminalprävention hinaus ist ihre grundlegende Funktion die Aufdeckung einer möglichst großen Zahl von glaubwürdigen Beweisen und die – letztendlich durch das Gericht ausgeübte – Fundierung und Sicherung der strafrechtlichen Verantwortung. In der Abhandlung werden die wichtigsten historischen Hintergründe der sachgerechten und effektiven strafrechtlichen Ermittlungskunde (und der Praxis) dargestellt. Die Entwicklung der modernen Kriminalistik als angewandte Wissenschaft

wird bis heute von mehreren Faktoren begünstigt. Einerseits wurden auf dem Gebiet der Sozialwissenschaften die Rechte des Beschuldigten im Strafverfahren als Teil der Menschenrechte durch die Ideologie der Aufklärung geschaffen. Andererseits hat die revolutionäre und sprunghafte Entwicklung der Naturwissenschaften die theoretische und praktische Möglichkeit begründet, dass heute die Vergangenheit zu untersuchen ist und zwar auf eine Weise, dass an Stelle der in den Bereich der persönlichen Beweise gehörenden Aussagen der Akzent auf die Gegenstandsbeweise, die Spuren und die Stoffüberreste gesetzt wird. Die parallele und gleichzeitige Entwicklung der zwei Grundpfeiler, nämlich der Rechtswissenschaft und der Naturwissenschaft, lieferte die Grundlage zur Herausbildung der neuen kriminalistischen Methodik.

Jegyzetek

¹ Hozzáesszük azonban, hogy a kriminalisztika módszertana (ajánlásgyűjteménye), eszköztudománya nemcsak a bűnügyi tényállások megállapításánál ad segítséget, hanem más területek, így a közigazgatási, szabálysértési, munka- (pl. fegyelmi) és polgári jog alkalmazói is élhetnek vele. Zlinszky János nem véletlenül utal arra, hogy a „crimen” szó eredetileg a latinban „különböztetést” jelent, vagyis nem a bűnügyi terület a kizárólagos használója, mindenfajta tényállásra alkalmazható. Lásd Zlinszky János: *Római büntetőjog* (Tankönyvkiadó, Budapest, 1990, 11. p.)

² Van olyan francia gondolat is, amely a kriminalisztikát úgy jellemzi, mint „d’art de la deduction”, vagyis a dedukció művészete. Lásd Chauveau, Loïc: *Les traces du crime. Enquete sur la police scientifique* (Calmann-Lévy, 1993, 24. p.). Művészetről igazán nem beszélhetünk, ám a dedukcióra való hivatkozást helyénvalónak tartjuk, mivel a kriminalisztikában az ok-okozati gondolkodás központi helyet foglal el. A káros-bűnös eredmény (bűncselekmény) jelenik meg a kriminalista előtt, és joggal kíváncsi az ok-okozati összefü-

gésekre. Visszafelé kell elindulni, mégpedig az okozaton keresztül az okhoz, vagyis dedukciót kell alkalmazni a feltáráshoz, a múlt megismeréséhez. (A bűnüldözési tevékenység szükségszerűen retrospektív szemléletű tevékenység.) Néhányan magát a kriminalisztikát is művészetnek minősítették korábban. Véleményüket éppen az egyéb formájú elnevezésében (és egyikük kötetcímeiben) is szereplő tudományos (scientific, forensic) tartalom cáfolja. (Erőteljesen tudományközpontú napjainkban monografikus szinten nem találkozunk már ezzel a felfogással.) Lásd korábbról Beveridge, William I. B.: *The Art of Scientific Investigation* (Random House, New York, 1957); Fisher, Jacob: *The Art of Detection* (Carlton Press, New York, 1963).

³ Nem kimerítő jelleggel említjük meg e körben az alábbi hazai és külföldi műveket: Atcherley, Llewelyn W.: *Criminal Investigation and Detection* (Wakefield: Chief Constable of West Riding, 1932); Balláné Füsztler Erzsébet–Lakatos János: *Kriminalisztika I. A kriminalisztika egyes elméleti kérdései* (NKE RTK Kriminalisztika

- kai Tanszék, Budapest, 2012); Critchley, T. A.: *History of the Police in England and Wales, 900–1966* (Constable, London, 1967); Belkin, R.–Korukhov, Y.: *Fundamentals of Criminalistics* (Moscow, 1986); Buquet, A.: *Manuel de criminalistique moderne* (La science et la recherche de la preuve) (Presses Universitaires de France, Paris, 2001); Dulov, A. V.–Krilov, I. F.: *Iz istorii kriminaliszticeszkoj ekszperytizi v Rosszii, Ekszperytiza dokumentov* (Moszkva, 1960); Emsley, C. and Shpayer–Makov, H. (editors): *Police Detectives in History 1750–1950* (Ashgate, Aldershot, 2006); Филиппов, А.Г. (Пол редакције): *Криминалистика. Учебник. Для высших юридических учебных заведений* (Спарк, Москва, 2005); Fombonne, J.: *La criminalistique* (Presses Universitaires de France, Paris, 1996); Geer, F.: *Historische Kriminalistik* (Archiv für Kriminologie, 1973/151., 1–2. füzet, 1–16. p.); Houck, M.M.–Siegel, J. A.: *Fundamentals of Forensic Science* (Elsevier, Amsterdam–Boston–Heidelberg–London–New York–Oxford–Paris–San Diego–San Francisco–Singapore–Sydney–Tokyo, 2006); Jervis, R.: *Chronicles of a Victorian Detective* (P. and D. Riley, Runcorn, 1995); Katona Géza: *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977), Kube, E.: *Beweisfaheren und Kriminalistik in Deutschland. Ihre Geschichtliche Entwicklung* (Hamburg, 1964); Kube, E.–Störzer, H. U.–Timm K. J.: *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft. Band 1–2.* (Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar–Dresden, 1992, 1994); Mohr, J. C.: *Doctors and the law. Medical jurisprudence in nineteenth century America* (The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1993); Osterburg, W. J.–Ward, H. R.: *Criminal Investigation: A method for Reconstructing the Past* (6th ed., LexisNexis, Anderson Publishing, New Providence, NJ, 2010); Platt, R.: *Tettesek és tettheyek. Munkában a bűnügyi helyszínelők* (Aréna 2000 Kiadó, Budapest, 2006); Pusztai László: *A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1984); Reynolds, E. A.: *Before the Bobbies. The Night Watch and Police Reform in Metropolitan London, 1720–1830.* (Stanford University Press, Stanford, 1998); Solymosi Józsefné–Tauszik Nagyezsda–Romanek József: *100 éves a daktiloszkópia Magyarországon* (BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004); Thorwald, J.: *Detektívek évszázada* (Minerva, Budapest, 1969; eredeti címe: *Das Jahrhundert der Detektive – Weg und Abenteuer der Kriminalistik.* Zürich, 1965); Thorwald, J.: *A detektívek órája* (Minerva, Budapest, 1973; eredeti címe: *Die Studie der Detektive – Werden und Welten der Kriminalisti.* Zürich, 1966); Thorwald, J.: *Proof of Poison* (Thames and Hudson, London, 1966); Tremmel Flórián–Fenyvesi Csaba–Herke Csongor: *Kriminalisztika. Tankönyv és Atlasz* (Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005; Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009); Viski László: *„Kriminalistik und forensische Wissenschaften”* (Kriminalistik und forensische Wissenschaften, 1970. 2.); Ward, J.: *The origins and development of forensic medicine and forensic science in England 1823–1946.* (PhD thesis, Open University, 1993); Ward, J.: *Crimebusting. Breakthroughs in Forensic Science* (Blandford, London, 1998); Wilson, C.–Wilson, D.: *Written in blood: A history of forensic detection* (Carroll and Graf Publishers, New York, 2003)
- ⁴ Jagemann, Franz von: *Handbuch der gerichtlichen Untersuchungskunde* (Verlag von G. F. Kettembeil, Frankfurt am Main, 1838). Az egyébként bűnügyi statisztikus (kriminológus) német Jagemann, a Mittermaier-tanítvány, a badeni bíróság tisztviselője, 1841-ben folyóiratot is indított – Friedrich Nollnerrel összefogva – *Zeitschrift für Deutsches Strafverfahren* címmel, 1854-ben pedig W. Brauerrel közösen bűnügyi lexikont szerkesztett.
- ⁵ Gross, Hans: *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik.* 1–2. (Leuscher u. Lebensky's Buchhandlung, Graz, 1893; Graz–Wien, 1914)
- ⁶ A kriminalisztika történetével kapcsolatos (tanulmányi) forrásmunkáink legfőképpen a következők voltak: Chernais, J.-C.: *Historie de la violence and Occident* (Robert Laffont, Paris, 1981); Fombonne, J.: *La criminalistique* (Presses Universitaires de France; Paris, 1996, 23–43. p.); Gatrell, V. A. C.: *The Decline of Theft and Violence in Victorian and Edwardian England.* In: Gatrell et al.: *Crime and the Law* (Europa Publication Limited, Londres, 1980); Guillien, A.–Bruneteau, M.: *Historie de le médecine légale* (Université Paris. V. Faculte de medecine, 1975); Taridéu, A.: *Étude médico-légale sur les attentats aux meanns* (Millen, Grenoble, 1995); Vigarello, G.: *Historia de la violacion* (Siglos XVI–XX. Ediciones Cátedra, Madrid, 1999).
- ⁷ Guillien–Bruneteau, A. M.: *Historie de le médecine légale* (Dactylo-Soborne, Paris, 1975)
- ⁸ Találunk még egy római hivatkozást Paul Roland művében. Szerinte Kr. e. 44-ben: „Antisius római fizikus hajtotta végre az egyik legkorábbi feljegyzett boncolást, hogy kiderítse, a Julius Caesar testét ért 23 tördőfésből melyik okozta a halálát.” (A 23 tördőfés közül csak egy, a mellkasát érő volt halálos.) Lásd Paul Roland: *Helyszínelők. A bizonyítékok nyomában* (Pannon Literatura Kft., Kisújszállás, 2009, 13. p.)
- ⁹ Helyesen mutat rá Hargitai László: *A látens vér anyagmaradványok felkutatásának kriminalisztikai eszközei* (kézirat, PTE, ÁJK, Pécs, 2010) című tanulmányában, hogy Sung Tz'u (Szung Ce) nem azonos, így nem tévesztendő össze a kb. Kr. e. 544–Kr. e. 496 között élt, jobban ismert kínai Sun Zival (Sunzi, népszerű magyar átirásban: Szun-ce, előfordul Szung Cu névalak is), *A háború művészete* című kínai hadtudományi munka szerzőjével. (A továbbiakban zárójelben megadjuk a kínai nevek elterjedt, hagyományos magyar átirását is. – A szerk.)
- ¹⁰ Sung Tz'u (Szun Ce) 1186-ban született Jiayang (Csienjang) megyében (Fujian [Fucsien] tartomány) egy feddhetetlen, konfuciuszi elveket valló bürokrata családban. Édesapja nagy tiszteletben álló bíró volt. Sungot ifjú korában a legnagyobb neo-konfuciuszi filozófusok elődei tanították. Később felvették a Császári Egyetemre, ahol kitüntetéssel végzett. 1217-ben egy vidéki közösségbe, konkrétan Chekiangba (Csöcsiangba) nevezték ki járásfőnökké, de apja halála miatt lemondott a pozícióról. 1239-ben bíró és halotti nyomozó (halálkutató) lett. Munkája során halottkémként összesen több mint 200 emberölési eset, öngyilkosság és véletlen haláleset ügyében nyomozott. E hivatali minőségében alkotta meg és tette közzé a *Hsi Yüan Chi Lu* (*Hsi Yüan Csi lu*, 'A bűnök elsöprésének összegyűjtött jegyzetei') című könyvét. 63 évesen, a legmagasabb bírói tisztség viselőjeként halt meg.
- ¹¹ A *Hsi Yüan Chi Lu* (angolul *The Washing Away of Wrongs*) Hargitai László nyersfordításában: „A Bűnök Elsöprésé” vagy „A Gonosz elűzése”. Más helyen (Platnál) olvasható: „A rossz lemosása” cím is. Lásd még: Sung Tz'u: *The Washing Away of Wrongs. Forensic Medicine in Thirteenth-Century China.* Translated: Brian E. McKnight (Center for Chinese Studies, University of Michigan, 1981).
- ¹² Giles, H. A.: *Instructions to corners* (John Bale, Sons and Danielsson Ltd., London, 1924)
- ¹³ A legkorábbi változatot a Yuan (Jüan)-ház (1271–1368) idejében publikálták, eredetileg 53 fejezetet tartalmazott, lejegyezte többek között a Song-ház alatt kiadott, a testek és a sérülések vizsgálatáról szóló császári rendeleteket is. Második kiadása a halál utáni vizsgálatokkal kapcsolatos feljegyzéseket és eljárásokat, harmadik, negyedik és ötödik kiadása különféle halálesetek és bizonyos sérülések vizsgálati eljárásait tartalmazta.
- ¹⁴ Giles, H. A.: i. m., 61. o.
- ¹⁵ Summers forrásai szerint a ránk maradt Sung-kötet öt fejezetre tagolódott. Az első fejezet azokat a szabályokat tartalmazta, amelyek a tisztviselőkre vonatkoznak, a vizsgálattal kapcsolatosak és segítik az előljárót, hogy elkerülhesse a jogi és az erkölcsi csapdákat. A második fejezet a vizsgálati technikákról szólt, például hogyan tegyük láthatóvá a hajszálvékony sérüléseket a test felmelegítésével vagy olajos papír napernyőn keresztül megszárt fény alatt. A harmadik fejezet a csontok vizsgálatát, valamint a halálos sérülésekben szerepet játszó létfontosságú pontokat írta le. A negyedik és az ötödik fejezet jellegzetes eseteket mutatott be: leírásokat a halálos mérgek tüneteiről, elítéltek haláláról, tigrisharapás általi halálesetről, nemi kicsapongás miatti halálesetről, akupunktúrás kezeléstről, illetve az

- égő fekete üröm-terápia miatt bekövetkezett halálról. Lásd erről Summers, William C.: *The Chinese Nail Murders: Forensic Medicine in Imperial China* (Yale Journal of Biology and Medicine, 1999/72., 414–416. p.)
- ¹⁶ Benecke, M.: *A brief history of forensic entomology* (Forensic Science International, 2001/120., 3. p.)
- ¹⁷ Itt jegyezzük meg, hogy 1562-ben Ambroise Paré hajtotta végre az első modern (kriminalisztikai) boncolást (a test megnyitásával), a halál okát keresve.
- ¹⁸ Az egyre fejlődő szakértői tevékenységnek is köszönhető volt, hogy kezdtek megjelenni a bűnpererekről szóló beszámolók, kötetek is. Ezek közül a korszakban kiemelkedik a „műfajteremtő” francia jogtudós, Francois Gayot de Pitaval *Causes célebres et interessantes* (Híres és érdekes bűnügyek) című 20 kötetes alkotása, amelynek egyes részei 1734–1768 között folyamatosan jelentek meg.
- ¹⁹ Orfilia például foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy vajon a fémes ásványi mérgek (például az arzén), amelyeket rég eltemetett, ám emberölés gyanúja miatt exhumált holttestekben találtak, esetleg a környező földből kerülhettek-e a halottakba. Számos temető földje ugyanis arzént tartalmaz. Ezért a toxikológia alaptételévé vált, hogy exhumálásoknál nemcsak a halott részeit kell tartályokba helyezni, hanem talajmintákat is kell venni, amelyeknek arzéntartalmát meg kell vizsgálni. Lásd Max M. Houck–Jay A. Siegel: *Fundamentals of Forensic Science* (Elsevier, Amsterdam–Boston–Heidelberg–London–New York–Oxford–Paris–San Diego–San Francisco–Singapore–Sydney–Tokyo, 2006, 7. p.)
- ²⁰ Az angol középkori kriminalisztikával kapcsolatban sommásan csak Pusztai László (összegző) megállapítását emeljük ki: „A nyomozó-elvű (inkvizitórius) eljárással szemben történeti okokból eleve sok a fenntartás. E fogalomhoz ugyanis azonnal a középkori boszorkányperek képe kapcsolódik, a bírói önkényé, a kínvallatásoké, a józan ész és a humánus megcsúfoló »igazságszolgáltatásé«. Mivel e szörnyűségeket a »szent inkvizíció« spanyolországi ténykedése a legismertebb, s attól alig maradt el a németországi, hajlamosak vagyunk feltételezni, hogy ahol nem a nyomozó-elvű eljárás uralkodott, ott emberségesebb volt az igazságszolgáltatás. A közismerten védelvű Anglia jogtörténete azonban éppen elég példával szolgálhat az eljárás kegyetlenségére, kínzásokra és elretentő ítéletekre, jóllehet ott a kínvallatást kifejezetten nem ismerték el.” (Pusztai László: *A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon*. Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 1994, 14. p.)
- ²¹ Morris, Bob: *History of criminal investigation*. In: Newburn, T.–Williamson, T.–Wright, A. (eds.): *Handbook of Criminal Investigation* (Willan Publishing, London [USA, Canada], 2008, 16. p.)
- ²² Szó szerint úgy fogalmazott: „The real practical fact is that in ninety-nine cases out of a hundred cases of crime, the detection is most humdrum work, and it only requires just ordinary car and intelligence. You do not want a high class mind to do it at all.” Lásd: *Metropolitan Police. Report of the Departmental Commission on Detective Police* (London, Home Office, 1878).
- ²³ Tom Critchley megfogalmazása szerint: „Detective work, during much of the nineteenth century, was the Cinderella of the police service”. (Critchley, T. A.: *A History of the Police in England and Wales, 900–1966*. Constable, London, 1967, 160. p.)
- ²⁴ Szó szerint úgy fogalmazott: „Investigation, in other words, remained an artisan craft devoid of any higher intellectual content.” Lásd: Desborough, L.: *Report of the Committee on the Police Service in England, Wales and Scotland* (HMSO, London, 1919–20., Part II. para 115.)
- ²⁵ A detektív munkára irányuló útmutatók egyik úttörője volt az első CID-vezető, Howard Vincent 1981-ben megjelent kötete: Vincent, C. E. H.: *A Police Code and Manual of Criminal Law* (Cassel, London, 1881). Itt említjük, hogy az első angol rendőrségi törvény, a Police Act 1909-ben jelent meg, az első detektívtréningeket az országban 1916 körül, az első detektívkonferenciát pedig 1925-ben tartották. Az első figyelemre méltó nyomozási kézikönyvet két Derbyshire-ban dolgozó rendőrtiszt produkálta, nevezetesen Else, W. M.–Garrow, J. M.: *The Detection of Crime* (Police Journal, London, 1934). Az ebből felkészülő első professzionális detektíveket Sir Robert Peel vezette, akiket kezdetben a főnöki vezetéknevét után „Peelers”-nek becézték, majd később – és napjainkban is – a keresztnev alapján „Bobbies”-nak. (Az elmúlt évtized eseményeiből kiemeljük, hogy 1984-ben hirdették ki a Police and Criminal Evidence Actet [PACE], 1992-ben állították fel a National Criminal Intelligence Service-t [NCIS], 1998-ban a National Crime Squadot, a londoni terrorista bombamerényletet követően, 2005-ben hirdették ki a Serious Organized Crime and Police Actet, ugyanebben az évben állították fel a Serious and Organised Crime Agencyt [SOCA], majd a National Police Improvement Agencyt [NPIA], a Police Information Technology Organizationt.) Lásd Amidon, H. T.: *Law Enforcement: From the Beginning to the English Bobby* (Journal of Police Science and Administration, 1977. 5:3., 355–367. p.)
- ²⁶ Az amerikai bűnüldözési hatóságok is hasonló bizonytalanságot, erőtlenséget mutattak; ennek is volt köszönhető, hogy 1873-ban a Pennsylvániában elharapózott bányász bűncselekmények felgöngyöltésére egy magánnyomozót kért fel a vasúttársaság, nevezetesen a híressé vált Allan Pinkertont. Az 1850-ben megnyitott Pinkerton Országos Nyomozó Ügynökség, a „Mi sosem alszunk” szlogen szellemében valóban sikereket ért el a bányász- és sok egyéb ügy megoldása (pl. álöltöztes, női munkatársakat is bevető taktikája) révén, köztük egy Lincoln elleni merénylet megghiúsításában is. Lásd Hall, A.: *A bűnüldözés nagy pillanatai* (Zrínyi Kiadó, 2005, 31. p.)
- ²⁷ „The typical Scotland Yard detective is cool, keen, patient, resourceful, he was not impressed by backward methodologies. Moreover, he judged that for the previous ten years there seemed to have been a deep-rooted opposition at Scotland Yard to change and innovation.” (Fosdick, R. B.: *European Police Systems*. Patterson Smith, New Jersey, 1915; reprint: 1972)
- ²⁸ Gross, H.: *Criminal Investigation: A Practical Textbook for Magistrates, Police Officers and Lawyers*. Transl. J. C. Adam (Sweet and Maxwell, London, 1924). Utána még 1934-ben, 1950-ben és 1962-ben is kiadták a Metropolitan Police’s Assistant Commissioner szakmai felügyeletével.
- ²⁹ Az amerikai bűnüldözésben 1870-ben állították fel a Department of Justice-t, amelynek keretében a felderítési munkát ún. Pinkerton-detektívek, fizetett informátorok és néha a Secret Service-től kölcsönözött ügynökök végezték. Nem volt igazán professzionális sem a szervezettség, sem a csapat. Némi előrelépést jelentett a New York Police Departmentnél kialakított első detektívszolgálat, azonban 1880-ban kinevezett vezetőjét, Thomas Byrnest a bűnözői körökkel való korrupciós kapcsolatai miatt 1901-ben Theodore Roosevelt elnök menesztette. A tisztességes szolgálat kialakítása érdekében „The Beureau of Investigation” néven megalapították – az „Attorney General” alá tartozó, 1921-től William J. Burns által irányított – bűnüldözési szolgálatot, amely elődje volt az 1935. évi Federal Beureau of Investigationnek, a ma is működő FBI-nak. Élére 1923-ban nevezte ki Calvin Coolidge elnök a 29 éves J. Edgar Hoovert, aki ezután 49 éven át irányította a szövetségi nyomozó hivatal bűnüldözési tevékenységét. (Osterburg, W. J. – Ward, H. R.: *Criminal Investigation: A method for Feconstructing the Past*. 6th edition. LexisNexis, Anderson Publishing, New Providence, NJ, 2010, 13. p.) Az USA kriminalisztikai történetéhez tartozik az a tény is, hogy 1921-ben két Berkeley-ben diplomázott, illetve még ott tanuló fiatalember, a 27 éves John Larson és a 18 éves Leonard Keeler elkészítette az első poligráf készüléket, amelyet később (napjainkban is) az FBI-nál rendszerszerűsítettek, fejlesztettek.
- ³⁰ Az orvosok közül például a londoni William Willcox és Bernard Spilsbury patológusok törvényszéki tevékenysége emelhető ki.
- ³¹ Mérgezéses ügyeket mutat be például Watson, K.: *Poisoned Lives* (Hambledon, London, 2004) című kötete.
- ³² Angolul idézve: „innocent party would be convicted and executed.” (Watson, K.: i. m., 3. p.)
- ³³ Grant 1907-ben megjelentetett egy másik művet is, majd 1920-ban is írt a rendőrorvosok tevékenységéről. Lásd ezekről Grant, G.: *Police Surgeon’s Emergency Guide* (H. K. Lewis, London, 1907), illetve Grant, G.: *Diary of a Police Surgeon* (Pearson, London, 1920).

- ³⁴ Ezt már részletesen és alaposan kifejtette 1977-ben megjelent, fentebb idézett monográfiájában Katona Géza.
- ³⁵ A szembesítés hazai és nemzetközi történeti előzményeiről részletes értekezés olvasható Fenyvesi Csaba: *Szembesítés. Szemtől szembe a bűnügyekben* (Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008, 27–43. p.) című könyvében.
- ³⁶ Lásd erről háttériradalomként Mezey Barna: *Régi idők tömlőcei. Büntetések, börtönök, bakók* (Rubicon Bt., Budapest, 2010).
- ³⁷ 1590-ben Janssen objektívként egy bikonvex lencsét, okuláreként egy bikonkáv lencsét optikai segédeszközzé egyesített, amelynek 1614-ben a görög Joannes Demiscianus a mikroszkóp nevet adta. 1670-ben Anton Van Leeuwenhoek találta fel az első nagyteljesítményű, precíziós mikroszkópot, amellyel 1674-ben a vörös vértesteket sikerült megfigyelnie. Lásd Platt, R.: i. m., 134. p.
- ³⁸ Lásd erről részletesebben Kajtár István: *A büntető igazságszolgáltatás modernizációja a XIX. században*. In: Korinek László (szerk.): *Tanulmányok Földvári József tiszteletére* (Studia Juridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 124. Pécs, 1996, 92–100. p.)
- ³⁹ Különösen figyelemre méltó Kenyeres Balázs (1865–1940) törvényszéki orvosszakértői munkássága, akit az MTA rendes tagjává is vá-

lasztottak. Legfőbb művei e körben: *Törvényszéki orvostan*. I–III. (Budapest, 1909–1911); *Az orvos-természettudományok a büntető orvostan feladatai és teljesíthetőségük feltételei* (Budapest, 1925); *A törvényszéki orvostan tankönyve*. I–II. (Budapest, 1925–1926); *Az orvos szerepe az igazságszolgáltatásban* (Budapest, 1925); *Sachliche Beweisung bei der Klärung von Todesfällen* (Berlin–Leipzig, 1935).

⁴⁰ E körben – egyetértve Finszter Gézával – még volt egy harmadik összetevő is, nevezetesen a büntetőjogi igény államosítása. Ennek lett következménye, megnyilvánulása az általunk is jelzett széles körű anyagi és eljárásjogi kódexalkotás, a szabályozó jogi normák megalkotása a 19. századtól kezdve. (Finszter Géza: *A rendszert elmélete*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003, 43. p.)

⁴¹ Több amerikai kriminalisztikai mű is megjelent ilyen („néma tanúk”) címmel. Lásd Houck, M. M. (Ed.): *Mute witnesses: Trace evidence analysis* (Academic Press, San Diego, 2000); Houck, M. M. (Ed.): *Trace evidence analysis: More cases from mute witnesses* (Academic Press, San Diego, 2003).

1. A büntetőeljárás reformja a 19. században

A felvilágosodáshoz köthető a kínvallatás és a halálbüntetés eltörlése, az ártatlanság védelmének érvényesítése, valamint a nyilvános és szóbeli eljárás mellett annak követelése is, hogy a törvényhozó nyújtson garanciákat arra vonatkozóan, hogy „ne lehessen becsületes, törvényt tisztelő polgárt ártatlanul meghurcolni, személyi szabadságától megfosztani”.¹ A büntetőeljárás megreformálására irányuló törekvések a 18. században, Franciaországban jelentkeztek először, a törvénytelen elítélések számának erőteljes növekedése következtében. Csak példaként említem a korszak jeles képviselői közül *Cesare Beccariát*, aki 1764-ben írta meg *Dei delitti e delle pene* című, korszakalkotó művét, amelyben a halálbüntetés és a kínvallatás eltörléséért szállt síkra. *Gaetano Filangieri* hangsúlyozta, hogy a büntető törvények fő célja a speciális és generális prevenció érvényre juttatása, de emellett garanciális rendelkezésekkel kell biztosítani a polgárok szabadságának védelmét. Általános követelménynek tekintette, hogy a személyes szabadságot súlyosan korlátozó kényszerintézkedések alkalmazásának lehetőségét és feltételeit törvényben rögzítsék, illetve arra a legsúlyosabb bűncselekmények esetén, és csak kivételesen kerülhessen sor. *Sonnenfels* az állam alapvető feladatának tulajdonította, hogy biztosítsa a polgárok számára a szabad cselekvést, személyiük, becsületük és vagyonuk sérthetlenségét, amely az indokolatlan letartóztatásokkal szemben nyújtott védelmet.

A 19. század végén a tortúra eltörlésével, valamint a bizonyítási tan fejlődésével megkérdőjeleződtek az inkvizitórius rendszer alapvetélei. *A vádelvű eszmék elterjedésével a személyes szabadság garanciája többé nem a bizonyítási szabályokban, hanem a terhelt perbeli jogállásában öltött testet*. A személyes szabadság minél széle-

Mohácsi Barbara

A személyi szabadsághoz való jog történeti fejlődésének főbb állomásai a magyar és a német jogban a 19. században

sebb spektrumú érvényesítése azonban az anyagi igazság feltétlen érvényesítésének és az igazságszolgáltatás akadályozásának veszélyeit is magában hordozta.²

A személyes szabadságra, illetve a személyes szabadsághoz való jogra vonatkozó garanciákat részletesen a 19. századi alkotmányok fogalmazták meg.³ A német területeken három délnémet – a bajor, a badeni és a württembergi – alkotmány külön is rendelkezett a személyes szabadsághoz való jogról.⁴ Az 1831. évi belga alkotmány sok tekintetben hatott a későbbi, 1849-es német, paulskircheni alkotmányra. A német alaptörvény – a belgához hasonlóan –, tettenérés esetét kivéve, csak megalapozott bírósági határozat alapján tette lehetővé a személyes szabadságtól való megfosztást. Hasonlóak voltak a letartóztatott személy bíróság elé állítására vonatkozó követelmények is, ugyanis a hatóságoknak a letartóztatott személyt legkésőbb a fogva tartás kezdetét követő napon szabadon kellett bocsátani, vagy bíróság elé kellett állítani. A paulskircheni alkotmány azonban már különbséget tett a személyes szabadság korlátozhatóságának okai között, amire a korábbi dokumentumokban még nem volt példa.⁵

A 19. században került sor a kontinensen a büntetőeljárás kodifikációjára. Az *1791-es, majd az 1808-as francia büntető perrendtartások* angol mintára az akkuzatórius eljárási rendszert kívánták érvényre juttatni, de sok tekintetben elmaradtak az eredetitől.⁶ A kódexben szabályozott ún. *vegyes büntetőeljárás* alapvetően a vádelvre épült, de az inkvizitórius eljárás elvei közül átvette a hivatalból való eljárás elvét és az anyagi igazság kiderítésére való törekvést. Több európai állam a későbbiekben a francia eljárást vette alapul büntetőeljárás törvénykönyvének megalkotásakor, másodkézből kapva így az eredeti angol mintát.⁷ Németország és Ausztria azonban, az angol büntetőeljárás szabályok tanulmányozását követően, lényegesen továbbfejlesztették a francia eljárást. A korszak büntető perrendtartásai az egyéni szabadságot, a jogegyenlőséget és az emberiséget tartották szem előtt, „és e nagy eszméket nemcsak nem veszélyeztették, de éppen azok biztosítékát képezték”.⁸

2. A szabadságkorlátozás lehetőségei a 19. századi magyar büntetőjogi törvénytervezetekben

A 19. század elején Magyarországon lényegében tovább folytatódott a 18. század végén megindult kodifikációs folyamat.⁹ A büntetőeljárás kódex 1896-os elfogadásáig több törvényjavaslat kidolgozására került sor, amelyek azonban soha nem váltak törvénné. Az *1827. évi országgyűlés* által felállított országos küldöttség új *törvényjavaslat*, a *IV. Codex de delictis eorumque poenis* a korábbi tervezetekhez visszalépést jelentett, mert a rendi különbségek fenntartása mellett foglalt állást, és nem biztosította a jobbágyok személyes szabadságának érvényesülését. A törvényjavaslat azonban – szerencsére – nem került az országgyűlés napirendjére.

Az 1848–1849-es forradalmat és szabadságharcot megelőző reformországgyűléseken egyre élesebben és konkrétan vetődött fel a büntetőjogi kodifikáció igénye.¹⁰ 1839-re vált teljesen világossá, hogy a büntetőjog rendezése fontosabb a magánjogénál, mert „*ha a földesúr elzárhatja a jobbágyot, a magánjogi codificationnak nincs értéke, mert a büntető hatalommal minden engedményt kicsikarhat belőle*”. A kodifikációs folyamat azonban továbbra is megrekedt a törvényjavaslatok szintjén, mert az országgyűlés nem tudott megegyezni az esküdtszék kérdésében, pedig az ún. *1843-as törvényjavaslat* „*a continentális perjogok közt a legjelesebbek közé tartozott volna, ha törvénné válik*”.¹¹

A javaslatok három részből álltak: a büntető anyagi jogról, a büntetőeljárásról és a börtönrendszerről szóló törvénytervezetekből. A büntető anyagi javaslatok túlnyomórészt német mintára (főként a badeni kódex alapján) készültek. A büntetőeljárásról szóló részhez a francia *Code d'instruction criminelle* szolgált mintául. Felmerült a német jog alapulvétele is az eljárási javaslattal kapcsolatban, de a német büntetőeljárás csak ebben az időszak-

ban kezdte felszámolni a nyomozóelví eljárási rendszer intézményeit, ezért döntöttek inkább a vegyes rendszert szabályozó francia kódex mellett.¹²

Az 1843-as büntetőeljárás javaslat nem tett különbséget a terhelt között a társadalmi tagolódás alapján, érvényre juttatva ezáltal a törvény előtti egyenlőség elvét. A büntetőeljárás kapcsolatban rögzítette, hogy az eljárás vádra indul, azaz intézményesítette a vádelvet. A tervezet a büntetőeljárás sikeres lefolytatása érdekében szabályozta a terhelt személyes szabadságának korlátozását, illetve elvonását, ezért francia mintára négy kényszerítő intézkedést szabályozott, a megjelenést, az előállítást, a letartóztatást és az elzárás iránti parancsot.¹³

A javaslat a letartóztatás helyett ismerte a *biztosíték mellett történő szabadlábra helyezés* lehetőségét. Nem lehetett azonban a letartóztatást más intézkedéssel helyettesíteni felségsértés, gyújtogatás és gyilkosság esetén. Biztosítékon a javaslat már kifejezetten pénzbeli biztosítékot értett, a személyhez kötődő kezesség intézménye ebben az időszakban már teljesen visszaszorult.

Az 1843-as javaslatok börtönügyre vonatkozó része a büntetési rendszert a szabadságvesztés-büntetésre építette. A szabadságvesztés-büntetés kétféle típusát különböztette meg: az életfogytig vagy határozott ideig tartó *rabságot*, és a maximum egy évig tartó *fogságot*. A büntetés-végrehajtási intézetekben a magánrendszert kívánta meghonosítani, és az individualizációra helyezte a hangsúlyt.¹⁴ Az 1843-as javaslatok börtönügyről szóló része volt az egyetlen, amely tekintetében megegyezés született. Az uralkodó végül nem szentesítette a javaslatot, így az soha nem vált törvénné.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverését követően az *1853-as osztrák bünvádi perrendtartás* lépett hatályba Magyarországon. Az osztrák törvény az egész Európában helyeselt vádelví büntetőeljárás rendszert kívánta érvényre juttatni, azonban elvi jelentőségű kérdésekben olyan álláspontot képviselt, amely lehetlenné tette a vádelv érvényesülését.¹⁵ A forradalom és szabadságharc leverését követő tömeges bebörtönzések következtében egyre inkább tarthatatlanná vált a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltsága. A 19. század második felében ezért több börtön építésére is sor került, amellyel megoldódott a szabadságvesztés-büntetésre ítélt fogvatartottak elhelyezése.¹⁶

1861-ben az *Országbírói Értekezlet* javaslatai folytán újra életbe léptek a korábbi magyar eljárási szabályok.¹⁷ Az 1848-as törvényhozás szellemében a jogegyenlőség elvének biztosítására helyezték a hangsúlyt, és a nem nemesek számára is biztosították a nemeseket megillető jogokat, többek között a személyes szabadság védelmét.¹⁸ Az ország területének jogszakadozottsága következtében, a jogegyenlőség, jogegyenlőség, valamint az egyéni szabadság biztosításának szükségessége érdekében azonban egyre sürgetőbbé vált a büntetőeljárás kodifikációja.

Az 1872-ben elkészült ún. *Sárga Könyv* következtében kívánta érvényesíteni a személyes szabadság biztosítását, így a személyes szabadságot korlátozó intézkedéseket kivételes jellegűnek tekintette, valamint biztosította a terhelt számára a jogorvoslathoz való jogot. A személyes

szabadságot korlátozó kényszerintézkedések és a hozzájuk kapcsolódó garanciák részletes szabályozásának szükségességét az a tény is alátámasztotta, hogy 1872-ben a királyi ügyészségeknél és a királyi járásbíróknál vizsgálati fogságban lévő letartóztatottak száma elérte az összes fogvatartott 48%-át. A tervezet az 1843-as javaslatok személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedései közül átvette a letartóztatást és az elzárás iránti parancsot, amelyet *előzetes letartóztatás* és *vizsgálati fogság* néven szabályozott.

Az *előzetes letartóztatást* a javaslat szerint a bíróság mellett a rendőrség is elrendelhetette „a gyanús személy bíróság elé állítása céljából”. A letartóztatott védelmét szolgálta, hogy a vizsgálóbíró a letartóztatás elrendelésétől számított nyolc napon belül köteles volt a törvényszék eljárását kezdeményezni a letartóztatás indoklásának felülvizsgálatával kapcsolatban.¹⁹ A *vizsgálati fogságról* a vizsgálat elrendelésével egyidejűleg kizárólag bíróság rendelkezhetett. A bírói objektivitás jelentette az egyéni szabadság védelmének fő garanciáját. A vizsgálati fogságra két okból kerülhetett sor, a vizsgálat meghívása, illetve szökés veszélye miatt. Kivételesen akkor is el lehetett rendelni, ha a terhelt veszélyes fenyegetései folytán alaposan tartani lehetett attól, hogy szabadlábton hagyásakor újabb bűncselekményt követne el. A *Sárga Könyv* átvette az 1843-as javaslatok azon rendelkezését, amely csekély súlyú bűncselekményeknél korlátozta volna a szabadságkorlátozással járó kényszerintézkedések alkalmazását. A javaslat részletes szabályokat tartalmazott emellett a letartóztatással kapcsolatos értesítési kötelezettségekre is.²⁰

A szabályozással kapcsolatban kritikaként fogalmazódott meg, hogy a vizsgálati fogságot bizonyos esetben kötelezően el kellett rendelni, és a javaslat nem szabályozta annak időtartamát sem.²¹ További hiányosság volt, hogy nem határozták meg pontosan az előzetes letartóztatás okait. Az azonban mindenképpen pozitívumnak tekinthető, hogy a javaslat az osztrák és a német perrendtartásokkal összevetve jóval szűkebb körben vonta meg az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság alkalmazási körét.²²

A büntetőeljárás sikertelen kodifikációs folyamatában változást hozott az anyagi büntetőjog kodifikációjának 1878-ban történő befejezése, azonban a végső siker kicsit még váratott magára. Az *1878. évi 5. törvénycikk (Csemegi-kódex)* a büntetési rendszer központi elemének már a szabadságvesztés-büntetést tekintette, amelyet négy formában, fegyházban, börtönben, fogházban és államfegyházban hajtottak végre. A Csemegi-kódex már az

életfogytiglani büntetést is ismerte fegyházbüntetés formájában. Ezt követően Csemegi Károlyt bízták meg egy új büntetőeljárás törvényjavaslat kidolgozásával, amely 1882 végére készült el a „*Magyar bűnvádi eljárás a törvényszékek előtt*” címmel. A tervezet azonban – osztva a korábbi javaslatok sorsát – átdolgozását követően sem vált törvénnyé.

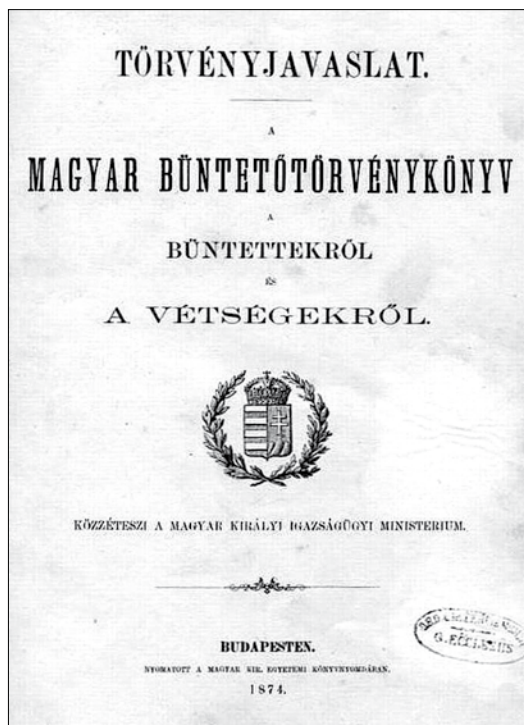
Büntetőeljárás törvény hiányában a személyes szabadság védelmét az *1880-as években kiadott két főügyési utasítás* biztosította. Az első – minden ügyészségre vonatkozó – főügyési utasítás 1880. augusztus 17-én született, amely főként a vizsgálati fogság alapos okkal történő elrendelésére határozott meg iránymutatásokat a vizsgálati fogságban lévő terheltek számának csökkentése érdekében.²³ A második főügyési utasítást kifejezetten a budapesti királyi ügyészséghez címezték, és 1886 elején adták ki. Az újabb főügyési utasítás kiadását az indokolta, hogy továbbra sem csökkent a büntetőeljárás alatti letartóztatások száma. Az utasítás ezért

rögzítette, hogy a vizsgálati fogság elrendelésére, illetve az elrendelt letartóztatások fenntartására csak alapos indokkal kerülhetett sor.²⁴

A büntetőeljárás jog kodifikációja ugyan még mindig nem történt meg, de a tervezetek „szelleme” érvényesülni kezdett a gyakorlatban. Valamennyi törvényjavaslat igyekezett következetesen érvényre juttatni a személyes szabadság elvét, amelynek gyakorlati következménye lett a vizsgálati fogságban lévők számának csökkenése.²⁵

3. A személyes szabadság védelme a Bűnvádi perrendtartás rendelkezéseiben

A modern értelemben vett büntetőeljárás jog történeti fejlődésnek kezdetét a 19. század végétől számíthatjuk. A modern vegyes rendszer kialakulása is erre az időszakra tehető, amelyet Magyarországon az 1896. december 4-én szentesített *Bűnvádi Perrendtartás* (Bp.) szabályoz.²⁶ A Bűnvádi perrendtartás rendszeréhez a nyugat-európai, angol, skót, francia, német és az osztrák jog szolgált mintául, azonban a Bp.-t nem lehet egyszerűen idegen jogok másolatának, átültetésének tekinteni. A Bűnvádi perrendtartás az európai jogrendszerekből átvett fogalmakat a magyar viszonyokra adaptálta, bizonyos területeken pedig felül is múlta a nyugati jogokat. Az egyik ilyen terület a személyes szabadság és a terhelt védelemhez való jogá-

A büntetőtörvénykönyv javaslata 1874-ben

nak biztosítása volt. A korabeli szakirodalmi álláspontok szerint „a polgárok személyes szabadságát egy törvény sem védelmezi annyira, mint a mi törvényünk”.²⁷

3.1. A személyes szabadságot korlátozó (kényszer)intézkedések a Bp.-ben

A Bűnvádi perrendtartás hét büntetőeljárás alapelvről rendelkezett, amelyek közül az egyik legfontosabb a személyes szabadság biztosítása volt, ezért a törvény a személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedéseket szinte mindenre kiterjedő részletességgel szabályozta. A törvény a kényszerintézkedések alkalmazását elsősorban az anyagi igazság kiderítésére törekvéssel igazolta, másodsorban hangsúlyozta a büntetőeljárás sikeres lefolytatásának fontosságát. A személyes szabadság védelmét jelentette az is, hogy a Csemegi Kódex már ekkor bűncselekménynek nyilvánította a személyi szabadság megsértését.²⁸ A Bp. erről szóló fejezetei egyúttal „alkotmányos” biztosítékoknak is tekinthetők, mivel alkotmány hiányában ezek a törvényi előírások jelentették a személyes szabadsághoz való jog védelmének garanciáit.

A Bűnvádi perrendtartás három, a terhelt személyes szabadságát korlátozó intézkedést szabályozott: az elővezető parancsot, az előzetes letartóztatást és a vizsgálati fogságot. Az *elővezető parancs*²⁹ nem tekinthető kényszerintézkedésnek, inkább *kényszerítő cselekménynek*. Elrendelésére akkor volt lehetőség, ha fennállt a terhelt előzetes letartóztatásának valószínűsége, illetve ha a terhelt a szabályszerű idézés ellenére megjelenési kötelezettségének nem tett eleget, és mulasztását nem igazolta.³⁰

Az *előzetes letartóztatás* és a *vizsgálati fogság* a személyes szabadságot korlátozó büntetőeljárás kényszerintézkedések voltak. A személyes szabadság védelmét szolgálta, hogy a Bp. egyetlen bűncselekmény esetében sem tette kötelezővé az előzetes letartóztatás vagy a vizsgálati fogság elrendelését, a letartóztatás elrendelése és fenntartása ügyében hozott határozatokkal szemben az érintett felek számára jogorvoslati lehetőséget biztosított, valamint ismerte a kártalanítás intézményét is.³¹

Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság, jelleget és végrehajtását tekintve, *hasonló* intézkedések voltak, amelyet az elrendelés okainak szinte teljes egyezősége is mutat.³² A hatóságoknak mindkét kényszerintézkedés esetén vizsgálni kellett, hogy a konkrét esetben az elérni

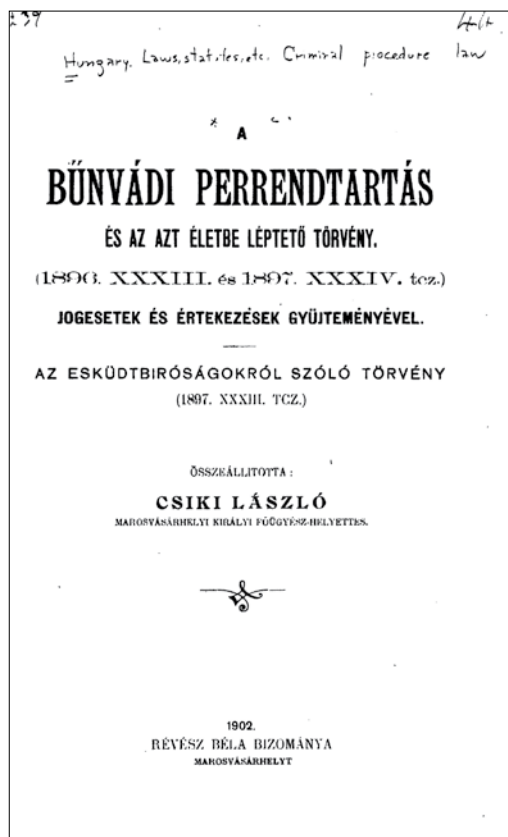
kívánt cél arányban állt-e az intézkedéssel okozható károkkal. Ennek értelmében például a kevésbé súlyos cselekményeknél mellőzni lehetett a letartóztatást a terhelt betegségére, egészségi állapotára tekintettel.³³ A járásbírók hatáskörébe tartozó ügyekben vizsgálati fogságot egyáltalán nem, az előzetes letartóztatást pedig csak kivételesen lehetett elrendelni.³⁴ A Bp. későbbi módosításai értelmében az előzetes letartóztatást és a vizsgálati fogságot nem lehetett alkalmazni fiatalokú terheltekkel szemben, valamint a pénzbüntetéssel büntetendő bűncselekményeknél.³⁵

*A két kényszerintézkedés közötti fő különbség az volt, hogy előzetes letartóztatás már a terhelt kihallgatása vagy az elővezetői parancs kiadása előtt is elrendelhető volt, míg a vizsgálati fogságra mindig a terhelt kihallgatását követően, a vizsgálat megindításával egyidejűleg vagy az alatt kerülhetett sor.*³⁶ Az előzetes letartóztatást a bíróság mellett a rendőrség is alkalmazhatta, a vizsgálati fogságot azonban csak a vizsgálóbíró, a vádtanács és az ítéldbíró rendelhette el, a járásbíró tehát nem. Az előzetes letartóztatásra alapvetően azért volt szükség, mert a vizsgálat nem volt kötelező eljárási szakasz, így vizsgálat hiányában is volt lehetőség a terhelt hatósági őrizetbe vételére.³⁷

Az előzetes letartóztatás megszüntetésekor a terhelt szabadon kellett bocsátani, vagy vizsgálati fogságot lehetett elrendelni. A vizsgálati fogságot követően azonban az előzetes letartóztatás nem volt alkalmazható. A letartóztatott huszonnégy órán belül ki kellett hallgatni, és a kihallgatástól számított negyvennyolc órán belül bíróság elé kellett állítani. Ha az ügy a járásbíró előtt folyt, akkor a vizsgálóbíró huszonnégy órán belül értesíteni kellett, amennyiben további letartóztatás látszott szükségesnek.³⁸ Fontos újítása volt a Bp.-nek, hogy meghatározta a vizsgálati fogság időtartamát, amely korábban a bíró szabad belátásától függött.³⁹

További garanciális szabályt jelentett, hogy mivel mindkét kényszerintézkedés jelentős erkölcsi és anyagi károkat okozhatott, a törvény kétfokú jogorvoslatot tett lehetővé a vizsgálóbíró letartóztatást elrendelő határozatával szemben. Először a vádtanácshoz, majd a királyi ítéltáblához lehetett fordulni.⁴⁰

A kényszerintézkedések végrehajtásával kapcsolatban a törvény leszögezte, hogy sem az előzetes letartóztatás, sem a vizsgálati fogság nem büntetés, hanem a terhelt személyes szabadságának elvonása a büntetőeljárás sikeres lefolytatásának érdekében. A személyes szabadságot korlátozó kény-

Az 1896:33. törvény, a Bűnvádi Perrendtartás Csiki László által összeállított kiadása (1902)

szertétekedéseket ezért a legnagyobb kímélettel kellett végrehajtani, hogy ne váljanak a valóságban sem büntetés-sé.⁴¹ A Bp. rögzítette, hogy a letartóztatással szemben a végrehajtás során csak olyan korlátozásokat lehet alkalmazni, amelyek a letartóztatással elérni kívánt cél érdekében szükségesek. Egyéb vonatkozásban a letartóztatottaknak a bűnvádi eljárásban ugyanazt a szabadságot kellett biztosítani, mint azoknak, akik szabadlábban védekezhetnek.⁴²

3.2. A letartóztatás helyett alkalmazható más intézkedések

A Bűnvádi perrendtartás a korábbi törvényjavaslatokkal szemben a biztosíték mellett a letartóztatás helyettesítésére szolgáló más intézkedéseket is szabályozott az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság megszüntetése címszó alatt. Ismerte a házi őrizetnek és a lakhelyelhagyási tilalomnak megfelelő intézkedéseket, valamint a kezesség ellenében történő szabadlábra helyezést.⁴³

A Bp. szabályai szerint a letartóztatást kivételesen a mai házi őrizethez hasonló módon is végre lehetett végrehajtani, melynek értelmében a terhelt az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság egy részét vagy egész időtartamát a lakásán tölthette. Az alkalmazásnak kettős feltétele volt, „különös tekintetre méltó” esetben is csak akkor rendelhetette el a vádtanács, ha azt kivételesen is indokoltnak tartotta.⁴⁴

Lehetőség volt a terhelt meghatározott feltételek mellett történő szabadlábra helyezésére is. A vizsgálóbíró vagy az eljáró bíróság nyomós indokból előírhatta a terheltnek, hogy az eljárás jogerős befejezéséig meghatározott községbe vagy helyre ne menjen, illetve a számára kijelölt tartózkodási helyről a bíróság engedélye nélkül nem távozhatott el. Amennyiben a terhelt megszegte a bíróság által megállapított feltételeket, újból el lehetett rendelni a letartóztatást.⁴⁵ Ez a szabályozás hasonlít a mai lakhelyelhagyási tilalomhoz, azonban fontos különbség, hogy ezt a letartóztatás mellőzése céljából nem lehetett igénybe venni, csak a szabadlábra helyezéskor.⁴⁶ Ez az intézmény tehát nem minősült valódi letartóztatási alternatívának.

A Bp. szabályozta a biztosíték mellett történő szabadlábra helyezés lehetőségét is, amely a fogva tartás fizikai kényszerével szemben vagyoni hátránnyal járó pszichikai kényszert jelentett. Alkalmazására – a korábbi szabályokkal szemben – súlyos bűncselekmények esetén is lehetőség volt. Igénybevételére akkor kerülhetett sor, ha a letartóztatást már elrendelték.⁴⁷

A biztosítékot letehetette a terhelt maga, vagy az érdekében más személy. Összegét – eltérően a korábbi gyakorlattól, amikor a terhelt vagy az érdekében eljáró más személy ajánlotta fel – a bíróság határozta meg a terhelt személyes viszonyainak figyelembevételével oly módon, hogy a terhelt ezen joggal élhessen.⁴⁸ A biztosítékot készpénzben vagy értékpapírral kellett letenni, kivételesen a jelzálogot is el lehetett fogadni. Ezzel a szabályozással a Bp. az európai jogok előtt járt. A biztosíték letételének módját a bíróság nem köthette ki, azt a terhelt vagy az érdekében eljáró más személy határozta meg és ajánlotta fel. Elfogadásáról a vádtanács vagy az ítéldbíró határozott.⁴⁹

A járásbírók előtti eljárásban a Bp. lehetővé tette az egyszerű kezesség alkalmazását is a letartóztatás helyett, de erre a gyakorlatban ritkán került sor. A kezes személyes megbízhatósága elegendő volt a terhelt szabadlábra helyezéséhez. A Bűnvádi perrendtartás nem tartalmazott szabályokat a „*salvus conductus*” intézményére vonatkozóan, de a gyakorlatban volt rá példa, hogy az igazságügyi miniszter biztosította azt a külföldön tartózkodó, körözés alatt álló terheltnek.⁵⁰

A Bp. az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság szabályait mindenre kiterjedően rendezte, és a korábbinál jóval több lehetőséget teremtett a letartóztatás helyettesítésére, amellyel nagyobb hangsúlyt helyezett a személyes szabadság biztosítására. A törvény részletes szabályozása már önmagában garancia volt arra, hogy a személyes szabadság korlátozására önkényesen ne kerülhessen sor.

4. Személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedések az új német birodalmi büntető perrendtartásban

A német politikatörténetben az alapjogok megfogalmazására először 1848-ban, Paulskirchenben került sor. Az 1848–1849-es forradalmak bukását követően azonban szerte Európában időlegesen visszaszorultak az egyéni jogoknak tekintett alapjogokhoz kötődő politikai célok. A 19. század végére Németországban a nemzeti egység programja került előtérbe, amelyet az is jelzett, hogy az 1871-es bismarcki német alkotmány is elsősorban a nemzeti egység megteremtésére törekedett. Az alapjogi katalógus azonban teljesen hiányzott az alkotmány szövegéből.

Az alapjogokat még a weimari alkotmány első tervezete is szinte teljesen nélkülözte. A dokumentum „atyja”, Hugo Preuß, valamint a közreműködő szakértők (Gerhard Auschütz és Max Weber) nem javasolták a jogok túlhangsúlyozását, inkább a politikai intézményrendszer szervezeti kérdéseire koncentráltak. Annak ellenére, hogy elutasították a közérthető alapjogi katalógus megalkotására vonatkozó koncepciót, az Alkotmányügyi Bizottságon belül mégis létrehozták az Alapjogi Bizottságot, amely kidolgozta az alkotmány alapjogi fejezetét.⁵¹

Heinrich Triepel alkotmányjogász az új politikai viszonyok közepette különösen fontosnak tartotta „az egyén szabadságának védelmét az állammal szemben [...] ellenében azzal a veszélyes tévhittel, mely szerint a demokráciában a polgárok szabadsága magától adódik”. Hangsúlyozta ezért az egyéni jogoknak az alkotmányban történő kifejezett rögzítésének szükségességét. Az egyéni szabadság védelmére volt hivatott biztosítani a Triepel által javasolt bírósági felülvizsgálat is. Az alkotmányos alapjogok ugyanis meghatározzák az egyéni szabadság tartalmát, de ennek védelmét sokkal erőteljesebb eszközzel, a bíróságok által képezte. „A bíróságok feladata, hogy a törvényhozóval szemben őrködjenek az egyéni szabadság felett.”⁵²

A weimari alkotmány végül rögzítette a személyes szabadság sérthetetlenségét, amelynek korlátozása vagy elvonása az alkotmány előírásain alapuló törvény alapján volt

lehetséges.⁵³ A személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedések alkalmazására alapvetően két területen volt lehetőség: a büntetőeljárásban és az ún. rendőrségi jogban („*Polizeirecht*”). Már a 18. század korai – különösen a poroszok – alkotmányos mozgalmainak fontos célkitűzése volt azonban a rendőrség „túlhatalmának” visszaszorítása.

Az 1877-es német birodalmi büntető perrendtartás több, a személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedést szabályozott, és kifejezetten hangsúlyozta az intézkedések kivételes alapjog-korlátozó jellegét. Valamennyi személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedés bírósági hatáskörbe tartozott, és kizárólag a terhelttel szemben volt alkalmazható. Garanciális jelentősége volt, hogy a törvény részletesen szabályozta a bírósági döntés elleni jogorvoslatot, a panasz lehetőségét. A büntető perrendtartás két személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedésről rendelkezett, az előzetes fogva tartásról és a vizsgálati fogságról.

A törvény a vizsgálati fogság elrendeléséhez a „közvetlen gyanút”, valamint speciális letartóztatási ok, a szökés vagy az eljárás akadályozásának veszélye fennállását követelte meg.⁵⁴ A visszaesés veszélye mint letartóztatási ok nem szerepelt a birodalmi perrendtartásban, amely a törvény represszív karakterével volt magyarázható. Kifejezetten elvetették a preventív rendőri jelleget a büntetőhatalom és a rendőri hatalom egyértelmű elválasztásának jegyében.⁵⁵ A letartóztatást kizárólag bíróság rendelhette el, akinek a döntése ellen jogorvoslatnak volt helye. Ezt azért fontos külön kiemelni, mert az ügyész, illetve a nyomozó hatóság döntései ellen nem mindig volt helye jogorvoslatnak vagy bírósági felülvizsgálatnak.

Az előzetes fogva tartás tipikusan a tetten ért személy őrzésbe vételére szolgált, de helye volt a szökés megakadályozása vagy az érintett személyazonosságának megállapítása céljából is. Az intézkedések olykor halaszthatatlan jellegére tekintettel az előzetes fogva tartást bárki, de főként az ügyész és a nyomozó hatóság alkalmazta. Az elfogatóparancs feltételeinek fennállásakor a terhelt ellen körözést lehetett kiadni, illetve elővezetését is el lehetett rendelni.

A rendőrség is gyakran alkalmazott személyes szabadságot korlátozó intézkedéseket, amelyek közül az egyik legfontosabb a rendőrségi őrizet („*polizeiliche Verwahrung*”) volt. A letartóztatást jelentő intézkedés alapvetően a céljában

tért el a hasonló büntetőeljárás kényszerintézkedésektől. Míg a vizsgálati fogság elsődlegesen a büntetőeljárás sikerének biztosítására szolgált, a rendőrség által alkalmazott kényszerintézkedések célja a közrend és közbiztonság fenntartása, és nem utolsósorban a bűnmegelőzés volt.⁵⁶

Az 1877-es egységes birodalmi büntető perrendtartás lehetőséget biztosított arra, hogy a büntetőeljárás során alkalmazható kényszerintézkedéseket, különösen az érintett személyek körére tekintettel, egyértelműen elhatárolják a rendőrségi kényszerintézkedésektől. Ezzel a gyakorlatban is megjelent az eddig csak elméleti célkitűzésként megfogalmazott büntetőjog és a rendőrségi hatalom elválasztásának elve („Trennung von Strafrecht und Polizeigewalt”).

Záró gondolatok

A 19. században a büntető perrendtartások legnagyobb jelentősége az eljárási szabályok egységes rendezésén túlmenően az volt, hogy rögzítették az egyéni szabadsághoz való jog és a jogegyenlőség érvényesülésének garanciáit. A személyes szabadság biztosítása nemcsak az emberi és polgári jogok kinyilatkoztatásának eredményeképpen fogalmazódott meg. A „tisztá” vádelvű rendszernek is alapvető követelménye volt, hogy a terheltet addig ne lehessen személyes szabadságától megfosztani, amíg jogerős bírói ítélet bűnösnek nem nyilvánította.

A terhelt jogállásának és perbeli pozíciójának megfogalmazására nagy hatással volt a törvény előtti egyenlőség, valamint a polgári és politikai jogok nemzeti alkotmányokban történő deklarálása. A demokratikus értékek tükröződtek abban, hogy elismerték a terhelt rendelkezési jogát. Azáltal, hogy a terhelt számára is biztosították az egyéni jogokat, a terhelt perbeli féllé vált, és megszűnt jogokkal nem rendelkező „vizsgálati tárgy” lenni. A terhelt „ügyféli” pozíciója azonban csak akkor érvényesülhetett a büntetőeljárásban, ha azonos jogi helyzetben volt a vádlóval. A processzuális jogegyenlőség kialakítását a vád és a védelem számára biztosított azonos eljárási jogosítványok szolgálták.⁵⁷ A terhelt személyes szabadságának elismerése ezért szükségszerűen hozzájárult az ügyfélegyenlőség elvének kialakulásához.

MOHÁCSI, BARBARA

Die wichtigsten Entwicklungsstufen des Rechts auf persönliche Freiheit im ungarischen und deutschen Recht im XIX. Jahrhundert

(Zusammenfassung)

Das Gewicht und der Stellenwert der Menschenrechte in einer Gesellschaft zeigen sich am besten an der Situation und Behandlung der Angeklagten. Die Geschichte der Menschenrechte kann als ein Kampf um die Anerkennung der Verfahrensrechte und des Rechts auf persönliche Freiheit betrachtet werden. Als eine der grundlegendsten Rechte der Angeklagte ist das Recht auf persönliche Freiheit meistens beeinträchtigt, die vollständige Freiheitsentziehung kann bereits im Strafverfahren und anschließend

während des Strafvollzugs angewandt werden. Die Bedeutung des Rechts auf persönlichen Freiheit war nicht nur mit der Herausbildung und internationale Anerkennung der Verfassungs- und Menschenrechte verbunden, sondern auch war die Anforderung des – den Angeklagten als Subjekt und Client des Strafverfahrens auffassenden – akkusatorischen Strafverfahrens, und es hat zum Prinzip der Waffengleichheit beigetragen.

Jegyzetek

- ¹ Hajdu Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 205. p.)
- ² Fayer László: *A magyar bűnvádi perrendtartás vezérfonalai* (Budapest, 1897, 12. p.)
- ³ Már az 1791-es francia alkotmány, illetve később az 1831-es belga alkotmány is részletesen szövelt nemcsak a személyes szabadsághoz való jogról, hanem annak korlátozhatóságáról is. A belga alkotmány szerint – tettenérés esetét kivéve – csak megalapozott bírósági határozat alapján, a törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén lehetett elrendelni a letartóztatást. A letartóztatottat haladéktalanul, de legkésőbb huszonnégy órán belül ki kellett hallgatni, és bíróság kellett állítani.
- ⁴ Verfassungsurkunde des Königreichs Bayern vom 26. 5. 1818; Abdruck bei Stoerk: *Handbuch der Deutsche Verfassungen* (1884, 104); Verfassungsurkunde des Großherzogtums Baden vom 22. 8. 1818 (i. m., 66. p.); Verfassungsurkunde für das Königreich Württemberg vom 25. 9. 1819 (i. m., 293. p.)
- ⁵ Hantel, Peter: *Das Grundrecht der Freiheit der Person nach Art. 2. II. 2; 104 GG, JuS 1990, 865–872., 865. p.*
- ⁶ Finkey Ferenc: *A magyar büntető perjog tankönyve* (Budapest, 1916, 18. p.)
- ⁷ Németországban 1877. február 1-jén fogadták el a büntetőeljárás törvényt, a mai napig hatályban lévő Strafprozessordnungot, amely 1879. október 1-jén lépett hatályba; Ausztriában 1873. május 20-án fogadták el a büntetőeljárás törvényt; Olaszországban 1865. november 26-ától lépett életbe a Codice di Procedura Penale; Franciaországban és Belgiumban az 1808-as Code d'instruction criminelle volt érvényben; Oroszországban 1864-ben; Spanyolországban 1872-ben; Szerbiában 1882-ben; Norvégiában 1887-ben; Bugáriában és Bosznia-Hercegovinában pedig 1897-ben alkottak büntetőeljárás törvényt.
- ⁸ Finkey Ferenc: i. m., 18. p.
- ⁹ I. Lipót 1790 júniusában fogalmazta meg királyi prozocióit, amelyben sikraszállt a törvény előtti azonos eljárási pozíció és a személyes szabadság biztosításáért. A büntető törvénykönyv tervezete egyes vélemények szerint már 1792-ben elkészült, de a szakirodalom a „Codex de delictis eorumque popenis” című javaslatot mégis 1795-höz köti. A törvényjavaslat Fayer László értékelése szerint „ugyanannak a nagy szellemi harcnak a terméke, amely az európai büntetőjog megújulásához vezetett”. A javaslat nem az inkvizítori eljárást, hanem inkább a védelví magyar gyakorlatot igyekezett beilleszteni az eljárási szabályok közé. Szalay László: *Publicistai dolgozatok*. II. kötet (Pest, 1844–1847, 90. p. Idézi: Hajdu Lajos: i. m., 25–26. p.)
- ¹⁰ Széchenyi István 1833-ban a *Stádiumban* érvelt a törvény előtti egyenlőség elve mellett. Deák Ferenc Kossuth Lajossal, Eötvös Józseffel, Kőlcsey Ferencel és Szemere Bertalannal karöltve követelte az országgyűléseken a jobbágyok helyzetének szabályozását a földesúrral szemben, valamint az úrszék eltörlését. Az 1832–1836-os országgyűlésen pedig a jobbágyok személyes szabadságáról már külön törvényben kívántak gondoskodni, emellett biztosították volna a jobbágyok számára is, hogy személyes szabadságuk elvonására vagy korlátozására csak bírói felülvizsgálat alapján kerülhessen sor. Fayer László: *Bűnvádi eljárás* (Budapest, 1887, 20. p.)
- ¹¹ Finkey Ferenc: i. m., 34–36. p. Lásd még: Balogh Elemér: *Die ungarische Strafrechtscodifikation im 19. Jahrhundert* (LIT Verlag, Wien, Berlin, 2010, 12–18. p.)
- ¹² A német büntetőeljárás jogban csak viszonylag későn, az 1830-as évektől kezdve kezdtek hangsúlyozni a védelví eljárási rendszer szükségességét. A védelví a funkciómegosztás elvével összevetve viszont nem tudott érvényesülni, mert a partikuláris törvények nem szabályozták a vádló védképviselével összefüggő és a váddal való rendelkezéshez kapcsolódó jogosítványait.
- ¹³ A letartóztatás elrendelésének legalább kétévi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény gyanújának fennállásakor volt helye, ha a terhelt szökésétől kellett tartani. Az elzárás iránti parancsot a legalább ötévi szabadságvesztéssel büntetendő, konkrétan meghatározott bűncselekmények (például felségsértés, hűtlenség, hamis pénz verése) gyanúja esetén alkalmazták, ha a terhelt szökése erősen valószínűsíthető volt.
- ¹⁴ Gläser István: *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása* (Budapest, 1975, 93. p.)
- ¹⁵ Erre volt példa, hogy a bíróság ügyészi indítvány hiányában is eljárhatott, sőt olykor köteles is volt bizonyos eljárási cselekményeket elrendelni.
- ¹⁶ Komárom, Nógrád, Bihar, Pozsony, Balassagyarmat, Illava, Lipótvar, Vác, Munkács, Márianosztra, Nagyenyed. In: Mezey Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei* (Budapest, 1995, 78. p.)
- ¹⁷ Erdélyben, Fiumében és Horvát-Szlavón-Dalmátországban azonban továbbra is az 1853-as osztrák eljárási törvény volt hatályban. Finkey Ferenc: i. m., 28. p.
- ¹⁸ „A nemesek vagy nem-nemesek által elkövetett bűntettek iránti eljárás tekintetében, a régi magyar törvények szerint fennállott különbség jövőre hasonlóul megszüntetetik, még [...] a nem-nemeseknek a nemeshez emelésével.” Ideiglenes Törvénykezési Szabályok II. r. 2-3. §.
- ¹⁹ Székács Ferenc: *A magyar büntető eljárás kézikönyve* (2., átdolgozott kiadás, Budapest, Franklin-Társulat, 1887, 28–29. p.)
- ²⁰ Külön szabályok vonatkoztak például arra az esetre, ha a vádlott közhivatalt viselt vagy katonai szolgálatban állt, mert akkor az illetékes hatóságokat kellett értesíteni a letartóztatásról. Fayer László: i. m., 135. p.
- ²¹ Finkey Ferenc: i. m., 288. p.
- ²² Az osztrák perrendtartás ugyanis számos bűncselekmény (halál vagy legalább tízévi szabadságvesztés-büntetéssel büntetendő) esetén kötelezően előírta a letartóztatást, a német törvény pedig csaknem minden bűncselekmény esetén kötelezővé tette azt, mert vélelmezte a szökés gyanúját.
- ²³ „[A] vizsgálati foglyok száma aránytalanul nagy, és hogy az ítéletileg felmentettek számának az elítéltek számával való összehasonlításból az tűnik ki, hogy nálunk a polgárok személyes szabadságát a hivatott közegek nem részesítik a megillető figyelemben... Komoly ok nélkül ne indítványozza a kir. Ügyész soha a vizsgálati fogságot, tegyen szabatos indítványt a vizsgálat célszerű vezetésére, s sürögje a letartóztatottak ügyeinek gyors felvételét... A vádlottat nem szabad letartóztatni csak azért, mert azt a vizsgálóbíró vagy az ügyész kényelme úgy kívánja. A vizsgálati fogság nem rendelhető el csak azon reményben, hogy a hiányzó adatok majd a vizsgálat alatt valahogy kipótolatnak...” In: Fayer László: i. m., 135–136. p.
- ²⁴ „[A] vizsgálati foglyok számának ilyenentén emelkedése a bűncselekményeknek sem számszerű szaporodásával, sem pedig azok minőségével nem áll összhangzásban, s hogy ennek oka legnagyobb részben az ügyészeknek és vizsgáló bíráknak a vizsgálati fogság elrendelése körüli téves nézetében rejlik... apróbb jelentőségű vétségek esetében – helyt álló, rendes foglalkozással bíró, habár vagyontalan ember irányában a vizsgálati fogságot általában ne indítványozzák, – s ha az mégis elrendeltetnék, az ellen föllebbezással éljenek. Hasonlóképpen felelősség terhe alatt meghagyja, hogy a vizsgálati fogság elrendelését amaz okból »nehogy a vizsgálat megghiúsíttassék, nehogy a fél tanúkkal összebeszéljen«, általában csak akkor indítványozzák, ha azt az ügy rendkívüli fontosságával, a cselekmény természetével és körülményeivel komolyan indokolni is képesek.” In: Fayer László: i. m., 139. p.
- ²⁵ 1872-ben a vizsgálati foglyok és a jogerősen elítéltek számaránya még majdnem egyenlő volt, míg 1891-re a jogerősen elítéltek száma kb. háromszorosra volt a vizsgálati fogságban lévőknek. 1891-re ugyanis a letartóztatottak száma – a korábbi 48%-kal szemben – már csak a fogvatartottak 23%-át tette ki.
- ²⁶ 1896. évi XXXIII. törvénycikk, a továbbiakban: Bp.

- ²⁷ Balogh Jenő–Edvi-Illés Károly–Vargha Ferenc: *A bűnvádi perrendtartás magyarázata*. II. (Budapest, 1910, 127. p.); Finkey Ferenc: i. m., 39. p.
- ²⁸ Az 1878. évi V. törvény 317–326. §-ában szabályozott „A személyi szabadság megsértése magánszemélyek által” törvényi tényállás.
- ²⁹ Az elővezető parancs részletes szabályait a Bp. 131. §-a tartalmazza.
- ³⁰ Angyal Pál: *A magyar Bűnvádi Perrendtartás szabályai* (Grill Könyvkiadó, Budapest, 1934, 62–63. p.)
- ³¹ Ebben a tekintetben a magyar büntetőeljárás törvény Belgiumot kivéve valamennyi európai országot megelőzte. Róth Erika: *A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések az 1896. évi XXIII. tc-ben* (Magyar Jog, 1996. 11. szám, 660. p.)
- ³² Bp. 141. § és 148. §. Az előzetes letartóztatás azonban tettenérés esetén is elrendelhető volt, míg a vizsgálati fogság esetén önmagában a tettenérés nem volt elegendő. Bp. 141. §.
- ³³ Auer György–Mendelényi László: *A bűnvádi eljárási jog (A Bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. Törvény és melléktörvényeinek magyarázata)* (Athenaeum, Budapest, 1932, 219. p.)
- ³⁴ Bp. 536. § (2)–(3) bekezdések.
- ³⁵ Angyal Pál–Isaák Gyula: *Bűnvádi Perrendtartás* (Grill Könyvkiadó, Budapest, 1938, 160. p.)
- ³⁶ Bp. 143. § és 150. §.
- ³⁷ Róth Erika: i. m., 659. p; lásd még bővebben Mezey Barna: *Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság történeti előfeltételei Magyarországon*. In: Kiss Daisy, Varga István (szerk.): *Magister artis boni et aequi. Studia in honorem Németh János* (ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2003, 671–686. p.)
- ³⁸ Bp. 143–146. §.
- ³⁹ A törvényben meghatározott egy év három hónapos időtartam hosszabb volt, mint a külföldi perrendtartásokban, ezt ellensúlyozta azonban, hogy a szabadságelvonást nem lehetett korlátlanul meghosszabbítani, hanem azt kizárólag a vádтанács rendelkezése alapján a törvényben meghatározott feltételek alapján. Finkey Ferenc: i. m., 298. p.
- ⁴⁰ Bp. 378. § (2) bekezdés. Az ítéletáblának a vizsgálati fogság kérdésében hozott végzése ellen azonban további felfolyamodásnak már nem volt helye. (K. 9380/1900. Bj.XLI. 171. o.). In: Angyal Pál–Isaák Gyula: i. m., 356.
- ⁴¹ Ezt a célt szolgálta az a már többször említett szabály, hogy a letartóztatottakat el kell különíteni a jogerősen elítéltektől. Bp. 152. § (1)–(3) bekezdések.
- ⁴² Erre volt példa a védővel és a hozzátartozókkal történő kapcsolattartás korlátozás nélküli garantálása, tekintet nélkül arra, hogy fogva volt, vagy szabadlábon. Ezzel az elvvel összhangban állt, hogy a letartóztatottakra az előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság fogana-

- tosítása során csak akkor lehetett bilincset tenni, ha ellenállt, vagy szökésétől kellett tartani. A végrehajtás során is csak kivételesen és bírósági határozat alapján kerülhetett sor a bilincs alkalmazására. Angyal Pál–Isaák Gyula: i. m., 172. p; Angyal Pál: *A magyar Bűnvádi Perrendtartás szabályai* (Grill Könyvkiadó, Budapest, 1934, 77. p.); Auer György–Mendelényi László: i. m., 214. p.
- ⁴³ Róth Erika: i. m., 662. p.
- ⁴⁴ Auer György–Mendelényi László: i. m., 233. p.
- ⁴⁵ Bp. 161. § (1)–(2) bekezdések.
- ⁴⁶ A magyar jog korábban nem ismerte ezt az intézményt, az 1873-as osztrák bűnvádi perrendtartás viszont tartalmazott hasonló szabályokat. Az 1873-as osztrák bűnvádi perrendtartás 191. §-a szerint a vizsgálóbíró „fogadalmat vehetett” az elbocsátott terheltektől, hogy tartózkodási helyéről a vizsgálóbíró engedélye nélkül nem távozik el, az idézésre pontosan meg fog jelenni, és az eljárás meghiúsítására nem fog törekedni. In: Finkey Ferenc: i. m., 303. p.
- ⁴⁷ A Bp. Miniszteri Indoklása, Részletes indoklás XI. fejezet IV. 6. pont.
- ⁴⁸ Auer György–Mendelényi László: i. m., 241. p.; Fayer László: i. m., 143. p.
- ⁴⁹ A biztosítékra vonatkozó további szabályokat lásd a Bp. 162–168. §-aiban.
- ⁵⁰ Ennek értelmében ugyanis a szökésben lévő távollévőnek joga volt kérni, hogy hazatérése, valamint a hatóságnál történő önkéntes jelentkezésekor mellőzzék a letartóztatását, és szabadlábon védekezhessen. Hacker Ervin: *A magyar büntetőeljárás jog*, i. m., 51. p.
- ⁵¹ Füzér Katalin: *Jogok a weimari köztársaságban: német alkotmányjogászok vitái az alapjogokról, 1919–1932*. In: *Jogtörténeti tanulmányok VIII.* (Pécs, 2005, 145–146. p.)
- ⁵² Triepel, Heinrich: *Die Entwürfe zur neuen Reichsverfassung*. In: *Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, 43, 1919, 70. p. Vö. Füzér Katalin: i. m., 152. p.
- ⁵³ Hantel, Peter: i. m., 865. p.
- ⁵⁴ König, Olaf: *Die Entwicklung der strafprozessualen Zwangsmaßnahmen im Ermittlungsverfahren seit 1877* (Peter Lang, Frankfurt, 1993, 50. p.)
- ⁵⁵ Seban, Christine: *Das Beschleunigungsgebot*. In: *Haftsachen und sonstigen Strafverfahren und die Kompensation rechtsstaatswidriger Verfahrensverzögerungen* (Shaker Verlag, Aachen, 2011, 7. p.)
- ⁵⁶ König, Olaf: i. m., 59–60. p.
- ⁵⁷ Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés* (Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 47., 113. p.); Király Tibor: *Büntetőeljárás jog* (4. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 164. p.)

Peres Zsuzsanna

Az osztrák császári udvarban szolgáló magyar udvarhölgyek házassági szerződésai¹

A Jane Austen *Büszkeség és balítélet* című regényéből sokat idézett mondatok, miszerint: „Egy szép vagyonnal rendelkező, nőtlen férfi nem lehet megfeleség nélkül. Ez mindenki szerint alapvető igazság”,² tökéletesen helytálló volt a kora újkori magyar arisztokrata

férfiakra és férjhezmenetel szempontjából a nőkre éppen úgy, mint a 19. századi angol arisztokráciára. Ha adott volt egy szép hozománnyal bíró fiatal, eladósorban álló lány, akkor a rokonai kötelességüknek érezték, hogy számára mihamarabb párt találjanak, hacsak a lány nem mutatott különösebb vonalmat az apácaélet iránt. Amint a nők elérték törvényes életkorukat, atyjuk, illetve, ha ő meghalt, a nő férifironkai igyekeztek mihamarabb kiházasítani őket. Ez igaz volt azokra az arisztokrata nőkre is, akik a császári udvarban udvarhölgyként szolgáltak, azzal a különbséggel, hogy az ő esetükben a kiházasításba nemcsak a szülők, hanem maga a császári pár is beleszólt azáltal, hogy az udvarhölgyek csak az ő jóváhagyásukkal köthettek házasságot, és a házasulandó felek között megkötendő házassági szerződést is annak a császárnénak a főudvarmestere előtt kellett megkötöni, akinek az illető udvarhölgy a szolgálatában állt.

Az ily módon történő kiházasítás a mai, nyugati világban nevelkedett ember számára talán szokatlannak és furcsának tűnhet, ám ha megvizsgáljuk a kora újkori magyar arisztokrácia életvitelét és szokásait, akkor be kell látnunk, hogy igenis szükség volt a rokonok közbenjárására, hiszen az eladósorba került lányok és házasulni készülő férfiak közötti ismerkedésnek vajmi kevés tereuma volt. Ilyenek voltak a bálók, illetve az előre megrendezett, hivatalos keretek között lebonyolított találkozók, amikor a leendő férj és feleség a rokonai jelenlétében, szervezett keretek között, rövid időre találkozott egymással.³ A házasságkötésbe való beleegyezésen kívül a házasulandó feleknek viszonylag kevés beleszólása volt, minden, a házasságba bevitt vagyonnal kapcsolatos egyezkedést a leendő házaspár rokonai bonyolították le egymással és foglalták azokat különböző formában írásba. Ez különösen igaz volt az udvarhölgyek esetében, akiket az a megtiszteltetés is ért, hogy a császári pár, illetve elsősorban a császárnék (anya-császárné, császárné) szolgálatába szegődhettek.

Udvarhölgynek lenni azonban nemcsak nagy megtiszteltetés, de igen szigorú viselkedési szabályok szerinti életet is jelentett. Az udvarhölgyek felett a főudvarmesternő gyakorolt felügyeletet, aki a császárné közvetlen szolgálatában állt. Ez lehetett az özvegy anyacsászárné, de a regnáló császárné is. A főudvarmesternőnek szigorú utasításokat kellett követnie, melyeket udvari rendelet formájában bocsátott ki számára az a személy, akinek a közvetlen szolgálatában állt. Ebben a császárné előírta számára azt, hogy mire köteles figyelni az udvarhölgyek

kiválasztása során, hogyan kell felügyelnie őket a szolgálatuk alatt. A szabályok egészen részletekbe menően leírták, hogy egy udvarhölgy mit tehetett és mit nem, a kötelező templomba járástól egészen addig, hogy mikor, milyen körülmények között, kivel állhatott szoba, és mi volt számára ilyenkor a követendő udvari etikett. Természetes, hogy ily módon kiházasításuk sem volt közömbös az udvar számára, ezért arról maga az anyacsászárné vagy a császárné gondoskodott, és rangon aluli férjet semmiképpen sem választhatott magának egy udvarhölgy.⁴

Ennek a tanulmánynak terjedelmi korlátok okán nem témája az udvarhölgyek és általában véve az udvari életnek a bemutatása, mindössze csak egy kis szegmensét kívánja felvillantani az udvari életnek, jelesen az udvarhölgyek kiházasítását és a házassági szerződésekben előforduló vagyoni jogi kikötéseket. Mindazonáltal meg kell említeni, hogy a téma kétségkívül további érdekes kutatások lehetőségét is magában rejti, hiszen a magyar jogtörténész és történész társadalom eddig az udvarhölgyekre vonatkozóan kiterjedt kutatásokat nem folytatott. Az arisztokráciakutatás terén az utóbbi években jelentek meg hézagpótló összefoglaló, illetve egy-egy család életével foglalkozó tudományos munkák, és ezen belül vannak a kora újkori arisztokráciára vonatkozó nőtörténeti kutatások is, ám a magyar származású udvarhölgyek bécsi udvari életéről vajmi keveset tudhatunk meg ezekből.⁵

A tanulmány tényleges témáját képező házassági szerződések a bécsi *Haus- Hof- und Staatsarchivban* őrzött *Obersthofmeisteramt* anyagai között találhatjuk meg. 335

Udvarhölgy és apródja (17. századi ábrázolás)

ilyen, udvarhölgyekre vonatkozó házassági szerződés maradt fenn az említett állományban, amelyből mindössze 38 magyar vonatkozású. Ezeknek a szerződéseknek az *Obersthofmeisteramt* anyagai közötti megőrzését akkor rendelték el, amikor a kora újkori bécsi császári udvar, a spanyol és burgundi minta alapján, I. Ferdinánd 1527. évi udvari rendeletének (*Hofordnung*) köszönhetően elnyerte a formáját és struktúráját. Négy tisztség jött létre ekkor: a főudvarmesteré (*Obersthofmeister*), a főszállásmesteré (*Obersthofmarschall*), a főkamarsmesteré (*Obersthofkammer*) és végül, de nem utolsósorban a főlovászmesteré (*Oberststallmeister*).⁶ A császári szolgálattelvők struktúráját leképező módon léteztek párhuzamosan a családtagoknak (özvegy anyacsászárné, császárné, hercegek, gyermekek) is saját, ugyanilyen tisztséget viselő hivatalnokai. Ezek közül legjelentősebbek a császárné és az özvegy anyacsászárné udvartartása és tisztségviselői voltak, akik közül a főudvarmesterhez tartozott az udvarhölgyek kiházásításának ügye is.⁷

Általánosságban megjegyezhető, hogy az udvarhölgyek házassági szerződéseiben szigorú formakényszer érvényesült, különösen a 16. század második felétől kezdődően, s mint minden házassági szerződés megkötését, természetesen ezeket is általában gondos tárgyalások előzték meg. A tárgyalásokra példaként egy naplóbejegyzésből fennmaradt részletet lehet felhozni, amely a Pálffy János Antal gróf, Pálffy Pál nádor idősebb fia és Nádasdy Terézia, Nádasdy Ferenc országbíró leánya közötti megállapodás létrejöttének részleteit írja le 1668-ból. A naplóbejegyzés feltehetően a Pálffyak jószágigazgatója és egyben teljhatalmú megbízottja tollából maradt fenn, de mivel pontos névmegjelölés nem szerepel a naplón, a naplóíró személyének kilétét fedje jótékony homály. Tény az, hogy olyan személy írásáról van szó, aki igen befolyásos tisztségviselője volt a családnak és annak a legbensőbb ügyeire is rálátása volt. A naplóból kiderül, hogy Nádasdy Terézia udvarhölgy volt, akivel apja 43 000 forint hozományt ígért, azzal a feltétellel, hogy a leendő férj csak annak kamatai illetik meg, a tőkeösszeg viszont a házasság megszűnését követően visszajár a feleségnek. Megállapodtak az illő kiházásításról és a nő számára kikötött hitberről is, amely az ország törvényei szerint megillette őt akkor is, ha örökösök nélkül szűnne meg a házasság. A tárgyalásokkal felhatalmazott naplóíró több ízben is egyeztetett a házassági megállapodás előkészítése ügyében.⁸

Az egyezkedések eredményeképpen létrejövő házassági szerződést mindig a főudvarmester jelenlétében, alkalmas tanúk előtt kötötték meg. Ezek a házassági szerződések általában egy mintára készültek, és tartalmuk is sajátos, a bécsi udvarban divó szokásoknak felelt meg.

Formai tekintetben is erősen kötöttek voltak, minden házassági szerződés ugyanazt a formulát használta. A formula értelmében az anyacsászárné, császárné főudvarmestere (akit mindig megneveztek teljes titulussal) van felhatalmazva a szerződés megkötésével járó teendők lebonyolítására, melyre mindig a szülők beleegyezésével és alkalmas tanúk jelenlétében került sor. A felek szülein kívül magának a császári párnak a jóváhagyása is kellett a házasságkötéshez. Az itt használt formula szinte minden szerződésben szó szerint megegyezik: „[...] *ist über vorhergegangenes Christ geziemendes ansuchen mit mehr*

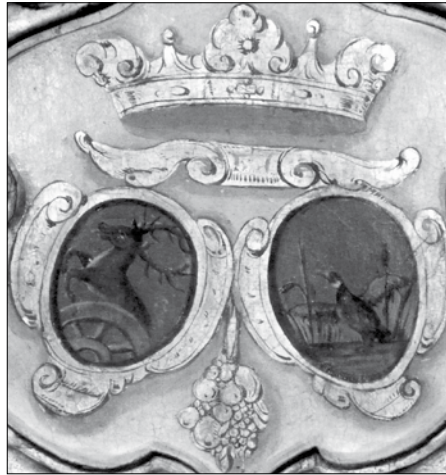
höchst gedacht beeder Kay[ser] l[ichen] May[estät] May[estät] allernädigster Verwilligung, obgemeldtem herrn Grafen von [XY] besagte Fräule Gräfin von [VZ] zu einer künfftigen Ehegemahlin bis auf Priesterliche hand verlobt und versprochen worden.”⁹ Ez a kikötés arra enged következtetni, hogy a felek már az eljegyzést is pap jelenlétében ejtették meg, ezáltal nagyobb kötőerőt biztosítva neki. Néha a fent említett formula használatán kívül itt említést tettek arról is, hogy gyűrűváltásra is sor került: „[...] *wie Sie dan üblichen herkommen gemäßß, die so genante treu-Ringe gegen einander schon gewechselt haben.*”¹⁰

A gyűrűváltás tehát ismert szokás volt az udvarhölgyek körében is,

amely nem feltétlenül jelentett pusztán karikagyűrűt, hanem általában díszesebb drágakövekkel díszített gyűrű is lehetett.¹¹

Érdekességként meg kell jegyezni, hogy abban az esetben, ha a házasulandó férfi még nem osztozott meg atyjával az ősi vagyon felett, a házassági szerződéshez tulajdonképpen az atya beleegyezése is kellett, hiszen ő is kötelezettje lesz a szerződésnek azáltal, hogy a saját vagyonnal még nem rendelkező fia helyett a nő számára neki kell garantálnia a házasságkötés után járó vagyoni jogok kielégítését.¹² Ezekben az esetekben nem elegendő a házassági szerződésnek pusztán az *Obersthofmeister* jelenlétében való megkötése, hanem azt is vállalnia kell a feleknek, hogy – a nagyobb bizonyító és kötőerő végett – a szerződést valamely magyarországi hiteleshely előtt, ünnepélyes formában bevallja.¹³

A szerződésről minden esetben három egymással megegyező példányt állítottak ki, amelyekből egyet letétbe helyeztek az anyacsászárné vagy császárnő udvari kancelláriájában, ahol az udvarhölgy egyébként szolgálatot teljesített.¹⁴ Hogy ezek sajátos, az osztrák szokások és formai követelmények szerint írt házassági szerződések voltak, arra a Josef de Palma és Maria Jozefa von Brandis közötti, 1726. május 26-án keletkezett házassági szerződés világít rá. A szerződéshez ugyanis tartozik egy csatolmány, amelyben a leendő férj engedélyt kért Don Pablo Bermudez de la Torre nápolyi királyi tanácsostól, hogy az osztrák udvari szokásoknak megfelelő házassági szerződést alá-

Pálffy János (III.) Antal és Nádasdy Anna Terézia címere a pozsonyi Szent Miklós-templomban

írhasza, amely az oklevél tanúsága szerint „*nagyon más stílust*” követett a Nápolyban megszokotthoz képest.¹⁵

A használt formulák minden szerződés esetében ugyanazok, s a vagyoni jogi kikötések is rendkívül hasonlóak voltak. Megfigyelhető, hogy ezekben a szerződésekben nem a magyar szokásjogban meglévő terminológiát alkalmazták, hanem az osztrák szokásoknak megfelelőeket. Ez köszönhető annak is, hogy míg a spanyol, itáliai származású udvarhölgyek esetében a szerződés nyelve latin, és ott a latin terminológia volt használandó, addig az osztrák, illetve magyar származású udvarhölgyek esetében kizárólagosan csak a német nyelvet és az osztrák jogi terminológiát használták az oklevelek. A nálunk hivatalos latin nyelv használatát ezeknek a szerződéseknek az esetében többnyire mellőzték, vagy csak nagyon kivételes esetekben alkalmazták. A nyelvezet ugyanakkor meg is nehezíti a kutató dolgát akkor, amikor megpróbálja az oklevelekben fellelhető jogintézményeket a szokásjogból ismert vagyoni jogoknak megfeleltetni, és sok esetben rá kell jönni arra, hogy a magyar arisztokrácia körében használt vagyoni intézmények nem is feleltethetők meg mindig a Werbőczy által leírtaknak, hiszen arisztokratáink gyakran éltek az osztrák jogban gyökerező jogintézmények lehetőségével. A tanulmányhoz felhasznált házassági szerződések esetében ilyen, magyar jogtól idegen jogintézményként említhető meg a *Morgengabe*, mint a nőnek a házasság elhálását követően rögtön átadott értékes ajándék (általában ékszer vagy pénz), a viszonthitbérként fordítható *Widerlag*, amelyet a leendő férj ígért a házasságkötéskor feleségének az általa adott hozomány ellentételezéseként, vagy a *Spennadl-geld*, amely tulajdonképpen a háztartási költségeknek a fedezését jelentette a férj részéről, de pontos fordítását a kifejezésnek nem tudjuk megadni. Ezek olyan jogintézmények, amelyeket az osztrák örökös tartományokban már a kora újkorban ismertek és gyakran alkalmaztak is.¹⁶ Bár az oklevelek többször is említik, hogy a házassági szerződésben egyes vagyoni jogi kikötésekre a régi magyar szokásoknak megfelelően került sor, mégis azt kell mondani, hogy a magyar szokásjogi intézmények használata a magyar arisztokrácia esetében nem volt kizárólagos.¹⁷

Ami ezeknek a házassági szerződéseknek az egyes konkrét vagyoni jogi kikötéseit illeti, le kell szögezni, hogy azok egymáshoz rendkívül hasonlóak voltak. Mindegyik házassági szerződésben a nő meghatározott összegű „*Heyratths-gut*”-ot, azaz hozományt hozott magával a házasságba, melyet a házasságkötéstől számított egy év és egy napon belül köteles volt a férj birtokába bocsátani számla ellenében.¹⁸ Néhány kivételtől eltekintve ennek a hozománynak a mértékét mindig pénzben határozták meg, s általában 2000 vagy 5000 rajnai forintra rúgott, de adott esetben lehetett ennél akár több is – ez a felek akaratától függött.¹⁹ Ezt az összeget házassági szerződésé válogatta; vagy vissza kellett adni a nőnek a házasság megszűnését követően, illetve némely esetekben később, az özvegy férj halála esetén, vagy átment a férj tulajdonába. Ennek alapján felmerülhet a kérdés, hogy valójában tényleg hozományról beszélhetünk-e, vagy a nő részéről a leendő férjnek adott ajándékról? A terminológia is megne-

hezíti a kérdés megválaszolását, hiszen van olyan oklevél, ahol a feleség a bevitt vagyont *dos* címén adja a férjének, ami ugyan a római jogban hozományt jelentett, a magyar jogban viszont a hitbér latin megfelelője volt.²⁰ Ráadásul az is zavaró, hogy az ily módon adott *Heyratths-gut* ellentételezéseként a leendő férj mindig *Widerlagot*, azaz viszonthitbért kötelez a feleségének. Bár a *Heyratths-gut* összegének nagysága lehetett változó, és annak mértékét valószínűleg a házasulandók társadalmi státusza határozta meg, a *Widerlag* esetében kijelenthetjük, hogy az mindig igazodott a *Heyratths-gut* összegéhez, ugyanis minden esetben annak a duplája volt.²¹ A *Heyratths-gut* és a *Widerlag* sorsa a házasság megszűnését követően vált igazán érdekessé, ugyanis míg a *Heyratths-gut* néhány kivételtől eltekintve általában visszajárt a nőnek, addig a *Widerlag* mindig – legalább felerészben – a nő szabad tulajdonává lett, és azzal tetszése szerint rendelkezhetett.²² Ez azonban csak abban az esetben volt igaz, ha a nő élte túl a férjét. Ha a nő halt meg előbb, a férjnek nem kellett azt kiadnia a nő örökösének, úgy, mint ahogyan az a magyar szokásjogban meglévő hitbér esetében kötelező volt.

Minden házassági szerződésben sor került továbbá ún. *Morgengabe* kikötésére, melyet el kell különítenünk a *Widerlag*tól. Bár a jogi szakirodalomban a hitbér germánjogi megfelelőjeként a *Morgengabe*t említik a házasság elhálásáért járó jutalom jellege miatt, az általam vizsgált szerződések alapján egyértelműen megállapítható, hogy ez egy igen értékes ajándék volt, amelyet a nő rögtön a házasságkötéskor megkapott a férjétől. Jellegét tekintve lehetett értékes ingó, pl. ékszer és pénz is. Többször visszatér a szerződésekben az, hogy az udvarhölgyeknek *Morgengabe* gyanánt két gyűrű is jár, a kikötött pénzbeli érték pedig változó volt.²³ A *Morgengabe* mindig a nő személyes használatára rendelt ajándék volt, amellyel a nő már a házasságkötése pillanatától szabadon rendelkezett, nem úgy, mint a *Widerlag*gal, amely a házasság megszűnését követően járt a nőnek. A *Morgengabe* mellett mindig kötelezte a férj magát arra, hogy a nőnek évente meghatározott összeget juttat ún. *Spennadel Geld*ként, amely tulajdonképpen a háztartási kiadásokhoz való hozzájárulást jelentette az oklevelek tartalma szerint. Ezek az ajándékokon kívül néha előfordul a férj részéről az esküvői költségekhez (*hochzeits solennität, hochzeits praesent*) és az ún. *Staffierung*hoz való hozzájárulás, amely a magyar jogban a férj által adott jegyajándék intézményének feleltethető meg. E kikötéseknél gyakran látható, hogy ezeknek a mértéke a társadalmi státuszhoz igazodik, ezért az összeg kíséretében gyakorta a „*standmässig*” (rangjához illő) kifejezés került feltüntetésre, mint a „*standmässiger subsistenz*” (rangjához illő tartás), vagy a „*Standt gemessener außstaffierung*” (ranghoz illő kiházásítás) esetében.

A vagyoni kikötések másik nagy csoportját az özvegyi juttatások képezték. Minden házassági szerződés külön rendelkezett az özvegyiségre jutott nők rangjához illő tartásáról és ellátásáról. Ezeknek közös jellemzője volt, hogy addig járt a nőnek, míg az a férje nevét el nem hagyta, és újabb házasságot nem kötött. E vagyoni kikötések között egyaránt találunk példát özvegyi haszonélvezetre és özvegyi öröklésre. Az özvegyek jogainak nagyobb biztonsága

végezt minden házassági szerződésben felhatalmazták az özvegy nőt arra, hogy bíró közbenjárása nélkül, pusztán a házassági szerződés erejénél fogva zálogbirtokosként benne maradjon a férje vagyonában, mindaddig, amíg a neki járó vagyoni juttatásokat meg nem kapja.²⁴ A nem Magyarország területén fekvő birtokok esetében a nő zálogjogosultságát biztosítandó a birtok fekvése szerinti bíróságon letétbe is helyezték a házassági szerződés egy példányát.²⁵

Az özvegy lakhatását biztosítandó általában kikötötték, hogy joga van bárhol lakni a férj vagyonában, és amennyiben nem kíván ott élni, akkor évente meghatározott összeget kell adni neki, amelyből a lakhatási költségeit fedezni tudja. Ennek összege általában évi 600 rajnai forint volt, de a férj kiköthetett többet vagy kevesebbet is.²⁶ Ez az összeg általában az ellátására kikötött szokásos 3000 rajnai forinton felül járt az özvegynek.

Az özvegy megkapta továbbá mindig a hintót az elé fogható hat lóval és ezenkívül azokat az ingóságokat, amelyek a lakrészének a berendezési tárgyaiként szolgáltak.²⁷

Végül, de nem utolsósorban a közszerzeményről kell említést tenni. A magyar szokásjog szerint a nemesek esetében a férfi főszerzőnek bizonyult, és a nő csak akkor részesült a közszerzeményből, ha nevét a szerzőlevélben

feltüntették. Ennek a szabálynak az általam vizsgált házassági szerződések esetében nyoma sincs, sőt a házassági szerződések kifejezetten rögzítik, hogy a házasság alatt szerzett minden vagyon közszerzeménynek tekintendő.²⁸ Egyéb tekintetben a közszerzemény sorsa ugyanaz, ha vannak gyermekek, akkor ők öröklők, ha nincsenek, akkor egészben a túlélő házastárs kapja meg a közszerzeményt.

Az itt leírtakból látható, hogy bár főszabály szerint a nemesekre Werbőczy *Hármaskönyvében* leírt szokások érvényesültek, mégis volt a nemeseknek egy olyan rétege, jelesen a magyar nagybirtokos arisztokrácia, amelynek tagjai a császári udvarban tapasztalt szokásoknak megfelelni kívánva hagyták begyűrűzni a magyar szokásjogba az osztrák jogintézményeket. Ennek némely esetben az is lehetett az oka, hogy gyakran kötöttek házasságot egymással magyar és nem magyar származású arisztokraták, és ilyenkor mindenki a maga országának jogintézményeivel kívánt élni a házassága esetére. Az ilyen „vegyes” házassági szerződések kínálják a kutatóknak a legjobb teret a dogmatikai összehasonlításra, és alapul szolgálnak annak a feltevésnek a bizonyítására, miszerint egyes jogintézményeket nem lehet hermetikusan elzárva, csak a saját ország joga alapján értelmezni, mert a társadalmi kölcsönhatások az esetek többségében a jogintézmények kölcsönhatását is eredményezték.

PERES, ZSUZSANNA

Die Eheverträge der am Wiener Kaiserhof dienenden ungarischen Hofdamen

(Zusammenfassung)

Im vorliegenden Beitrag, wie es bereits aus dem Titel deutlich wird, werden die Eheverträge derjenigen ungarischen adligen Frauen behandelt, die am Wiener Kaiserhof als Hofdamen tätig waren. Diese Verträge beinhalten juristisch besonders interessante Sachen, die für die umfassende Kenntnis des ehelichen Güterrechts unentbehrlich sind. Diese Tatsache ist aus dem Grund hervorzuheben, da es bei diesen Verträgen solche strenge formelle und inhaltliche Vorschriften angewendet wurden, die in mehreren Punkten vom Gewohnheitsrecht des ungarischen Adels abwichen. Im Beitrag wird einerseits der Vorgang

des Abschlusses des Ehevertrags – und zwar nicht nur aus dem Gesichtspunkt der Vertragsparteien, sondern auch anderen mitwirkenden Personen – dargestellt. Andererseits werden diejenigen Rechtsinstitutionen ausführlich analysiert, die in den einzelnen Eheverträgen vorkommen, wie das Heiratsgut, die Widerlage, das Verlobungsgeschenk, die Witwenversorgung bzw. die Rechte der Witwen. Dabei wird auf diejenigen Besonderheiten hingewiesen, die von den ungarischen Gewohnheiten abweichen und eher die typischen Merkmale der im österreichischen Recht vorkommenden Rechtsinstitutionen in sich tragen.

Jegyzetek

¹ „A Kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai Hallgatói, illetve Kutatói Személyi Támogatás Biztosító Rendszer Kidolgozása És Működtetése Konvergencia Program* című kiemelt Projekt keretében zajlott. A Projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.” A tanulmány elkészítéséhez felhasznált oklevelek felkutatását a Magyar Ösztöndíj Bizottság egy hónapos bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíja is támogatta.

² Jane Austen: *Büszkeség és balítélet* (Lazi Könyvkiadó, Budapest, 2013)

³ A magyar arisztokrácia életmódjáról és a házasságkötésre vonatkozó szokásokról lásd bővebben Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században* (Budapest, 1896., I. kötet, 347–354. p.). A 19. századi monarchiabeli arisztokrácia életéről

Winkelhofer, Martina: *Das Leben adeliger Frauen* (Wien, 2009) című műve ad tájékoztatást.

⁴ A főudvarmesternök szolgálatára vonatkozó utasításokról lásd példaként a Maria Theresia von Rappach grófnő számára, 1675. január 3-án, a Claudia Felix von Tirol, I. Lipót felesége által kiadott instrukciót. A forrást közli Wührer, Jakob–Scheutz, Martin: *Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof* (Wien–München, 2011, 699–705. p.)

⁵ Az udvarhölgyek életével foglalkozó hézagpótló művek között kell megemlíteni mindenekelőtt Keller, Katrin: *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhundert* (Wien–Köln–Weimar, 2005) című művét, amely rengeteg érdekes információt nyújt a korszak udvari társadalmáról, továbbá Bastl, Beatrix: *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit* (Wien–Köln–Weimar, 2000) című munkáját, amely a nőtörténeti kutatásokhoz szol-

gál részletekkel. A magyar arisztokrácia történetével foglalkozó munkák közül, a teljesség igénye nélkül, meg kell említeni Pálffy Géza kutatásait (Pálffy Géza: *A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században*. Történelmi Szemle, 1999, 3–4. szám; forrás: http://epa.oszk.hu/00600/00617/00004/tsz99_3_4_palfy_geza.htm; Pálffy, Géza: *Der Aufstieg der Familie Esterházy in die ungarische Aristokratie*. In: Gürtler, Wolfgang–Kropf, Rudolf [Hrsg.]: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Eisenstadt, 2009, 13–46. p.; Pálffy, Géza: *Der Adel aus den ungarischen Ländern am Kaiserhof 1526–1612*. In: Fundárková, Anna–Fazekas, István [Hrsg.]: *Die Weltliche und Kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.–17. Jahrhundert*. Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien. Bd. VIII. Wien, 2013, 37–76. p.) és a Péter Katalin által szerkesztett *Gyermek a korai Magyarországon* (Budapest, 1992) c. könyvet. Egy-egy család történetére fókuszál kutatásaiban Toma Katalin a Nádasdy Ferencről írt disszertációjában (Toma Katalin: *Gróf Nádasdy Ferenc politikusi pályaképe, 1655–1666*. PhD-disszertáció, kézirat, 2006), Anna Fundárková *Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian von Trauttmansdorff 1647–1650*. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien. Bd. I. Wien, 2009) című munkájában, Duchoňová Diana az Esterházy Miklósról írt könyvében (Duchoňová, Diana: *Palatin Mikuláš Esterházy a jeho dvor. Spoločnosť, normy, rituály, každodennosť*. Bratislava, 2013), Koltai András a Batthyány Ádámról szóló könyvében (Koltai András: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr, 2012) és végül, de nem utolsósorban, Bubyák Orsolya *Családtörténet és reprezentáció. A galgóczi Erdődy-várkastély gyűjteményei* (Budapest, 2013) c. munkájában. Ugyancsak itt említhető meg Várkonyi Gábornak a Wesselényi Ferencsel kapcsolatos kutatásai és Lengyel Tündének a Thurzók családi életébe bepillantást nyújtó munkái is.

⁶ Pozícióját tekintve ezek közül a negyedik helyen a főlovászmester állt, aki a lovakkal, utazással és az udvarba érkező nemes ifjak apródi szolgálataival foglalkozott. A főkamrásmester a császár személyes szükségleteiről gondoskodott, és a császár „magánügyeit” intézte. A főszállásmester rangban másodikként következett, közvetlenül a főudvarmester után. Ő gyakorolta a joghatóságot az udvarhoz tartozók felett. Rangban és pozícióban az első főudvarmester volt, akinek saját hivatala is volt. Ő intézett minden, az udvarral kapcsolatos ügyet, mint az udvar gazdasági ügyei vagy az állagfenntartási kötelezettségek, de hozzá tartozott minden építészeti beruházás, az udvari színház, zene vagy az udvari kápolna ügye is. Az udvari tisztségviselők és az udvartartás száma az általunk vizsgált időszakban, különösen I. Lipót, III. Károly és Mária Terézia időszakában folyamatosan növekedett, az ezer körüli létszámról indulva Mária Terézia uralkodásának idejére elérte az 1760 főt. Lásd Wührer, Jakob–Scheutz, Martin: *Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof* (Wien–München, 2011, 34–36. p.)

⁷ Keller, Katrin: *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts* (Wien–Köln–Weimar, 2005, 17–30. p.)

⁸ „[...] sed casu quae decederet sine haredibus iuxta Jura Regni Dotem recipiat [...]” – ÖStA HHStA Sammlung KOS 1668. II. A napló rendelkezésre bocsátásáért köszönettel tartozom Dr. Fazekas Istvánnak, a Magyar Nemzeti Levéltár volt bécsi delegátusának.

⁹ A konkrét idézet jelzete: ÖStA HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Kt. 10. Nr. 15. – Ferdinand Karl Aspremont és Esterházy Terézia házassági szerződése. 1730. I. 1.

¹⁰ ÖStA HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Kt. 10. Nr. 11. – Michael Ferdinand Althan és Serényi Josefa házassági szerződése. 1720. IV. 7.

¹¹ Az eljegyzésnél használt gyűrűkről és egyéb ékszerekről többnyire azok az inventáriumok szolgálnak információval, amelyeket a nők készítettek a saját ékszereikről és értékes ingósaikról.

¹² „[...] herr Vatter unter seinen herrn Söhnen seines Vermögens einiger theilung bis annoch nicht gemacht hat, und daher keiner der-

selben noch zur Zeit mit eygenthumblichen Gütern bestattet ist [...] eine vollständige und ungeführte sicherheit zu verschaffen, Ihr Freüllern Brauth des Herrn Bräutigamb Herrn Vatters sambliche Güter in genere, in specie aber dessen völlige Herrschaft Bajmócz [...] inscribiret [...]” ÖStA, HHStA, OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 28. – Johann Graf Pálffy és Anna Eleonóra Gräfin Esterházy házassági szerződése. 1715. V. 11.

¹³ „[...] gegenwertigen heyraths-contract vor eine gewöhnliche Fidei-dignität in Königreich Hungarn solleniter zu fasciren und zu be- kennen, demselben auch zu ratificiren, wie dan solcher mittler zeit, da dieses geschiehet keines weegs entkräftet werden, sondern seine vollkommene Wirkung eben also erreichen und behalten solle, als wan selber für einer so gestalten Fidei dignität authentice, und mit allen behörigen solennitäten allbereits wäre aufgerichtet und bestä- tigt werden.” ÖStA, HHStA, OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 28. – Johann Graf Pálffy és Anna Eleonóra Gräfin Esterházy házassági szerződése. 1715. V. 11.

¹⁴ „[...] zu mehrerer Roborirung in Nahmen undt anstatt aller höchst gedachter Römischen Kayserlichen Mayestäts von eingangs hoche- rnannten herrn Obristen Hoffmeistern, wie auch von denen beyder- seiths hochansehentlichen Herren Befreünten (jedoch disen undt ihren Erben ohne nachtheil undt schaden) mit Handschrift undt Pettschaft bekräftiget undt deren drey gleich lautende Exempla- ria, da von Eines bey der verwittibten Kayserlichen HoffCanzley verbleibet, von beyden übrigen Jeder Brauth Persohn eines zu handien kommen gefertiget worden. So geschehen Wien den 19. Junii 1708.” ÖStA HHStA FA. Pálffy Arma I. Lad. 9. Fasc. 2. Nr. 9. – Pálffy Lipót és Antonia Raouit von Souches házassági szerződése. 1708. június 17.

¹⁵ „Kérem, melyet bemutattak a császárnak [...] a célból, hogy a szerződést az osztrák örökös tartományokban élő és az udvarnak megfelelő formában köthessék meg; folyamodott Öfelségéhez [a vö- legény – a fordító(!)], hogy kegyeskedjen jóváhagyni és engedélyezni azt a házassági szerződést, melyet az udvari szokásoknak megfelelő- en kell megkötni és amely alól kivétel nem adatik, mellözve az ünne- pélyességet és a Nápolyi Királyságban alkalmazandó törvényeket és szokásokat, hogy a szerződés kétségkívül és teljesen érvényes legyen [...] mely egyben az említett házassági szerződés nagyobb érvényes- sége céljából a mondott törvények és szokások alóli mentességet is szolgálja; Öfelsége kegyeskedett beleegyezett abba, hogy a forma- litásoktól eltekintsen, hogy ne akadályozhassa az abban az udvar- ban megkötött házassági szerződés végrehajtását, mely nagyon más szokások szerint él [...]” – „Articulo que haviendose presentado al Emperador. [...]a fin de que pueda formarse el contrato según la costumbre del Archiducado de Austria, y el estilo de la Corte; sup- licaba a Su Majestad se dignasse de aprobar, y autorizar el con- tracto Matrimonial qua deve hacerse según el estilo de la Corte de forma que no pudiesse padecer excepcion alguna, o por causa de solemnidad omitiva, o por repugnancia a las Leyes, y Pragmaticas del Reyno de Napoles, y tubiesse en lo venidero su plenario e in- dubitable efecto [...] se sirviesse tambien dispensar las dichas Leyes y Pragmaticas para la mayor validez del referido Contrato Ma- trimonial; Su Majestad se ha dignado mandar por lo que mira al primer punto de dispensar a las formalidades con que en Napolesse estipulan los contractos Matrimoniales, para que no se impida la execucion del que se hace en esta Corte donde se guarda en esto es- tilo muy diferente; [...]” ÖStA, HHStA, OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 11. Nr. 46. – Josef de Palma – Maria Josefa Gräfin Brandis házassági szerződése. Don Pablo Bermudez de la Torre ná- polyi királyi tanácsos által kiadott oklevél. 1726. május 26.

¹⁶ Erről lásd bővebben Brauneder, Wilhelm: *Die Entwicklung des Ehe- güterrechts in Österreich. Ein Beitrag zur Dogmengeschichte und Rechtstatsachenforschung des Spätmittelalters und der Neuzeit* (Salzburg–München, 1973) c. művét.

¹⁷ „[...]nach denen Hungarischen und Selbigen Wittiben zustehenden privilegierten Rechten [...]” (ÖStA, HHStA, OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 1. Nr. 23. – Ludwig Ernst Batthyány és The- resia Gräfin Kinsky házassági szerződése. 1717. V. 16.) vagy „[...]

- Vermög dieses Heirats denen löbl[ichen] Hungarischen Recht und Gewohnheiten zu folge, [...]” (ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 28. – Johann Graf Pálffy és Anna Eleonóra Gräfin Esterházy házassági szerződése. 1715. V. 11.)
- ¹⁸ „[...] verspricht mehr benandte Freyle Brauth mit genehmhaltung Ihres wohlgemelten Herrn Vattern dem Herrn Bräutigams zu einem wahren und gewissen heyrathsguet in Jahr und Tag noch vollbrachter hochzeith gegen Quittung baar und richtig zubezahlen und zuerlegen fünf tausent gulden Rhein[isch].” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 23. – Ludwig Ernst Batthyány és Theresia Gräfin Kinsky házassági szerződése. 1717. V. 16.
- ¹⁹ „[...] zu einem gewissen und rechten heyrath Gutt eine Summa von zwey taußent gulden Rheinisch verheyraet worden.” [...] ÖStA, HHStA, OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 27. – Paul Karl Graf Pálffy és Maria Margaretha Gräfin Stubenbergh házassági szerződése. 1718. XI. 22.
- ²⁰ „Verheürathet die Freüle Brauth Herrn Herrn Bräutigam titulo Dotis zwey tausend gulden Rheinisch zu seiner freyen Disposition.” ÖStA, HHStA, OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 19. – Joseph Graf Ballassa de Gyarmath és Theresia Gräfin Wildenstein házassági szerződése. 1755. IV. 24.; „Verschreibt der Herr Bräutigam der Fräulen Brauth annoch fünfzehen tausend gulden Rheinisch dergestalt jedoch, daß diese mit der Dote und Contradote Dreißigttausend gulden Rheinisch betragende Summa [...]” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 36. – Wenzel Joseph Graf von Paar és Antonia Gräfin Esterházy házassági szerződése. 1743. IV. 16. Az egyetlen latin nyelvű házassági szerződés is, amelyet Esterházy Mihály és Anna Margaretha Tizzoni kötött egymással 1694. május. 23-án is *dost* és *contradost* említ. ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 12. Nr. 88.
- ²¹ Hogy az összeg a társadalmi státuszhoz igazodott, arra bizonyíték: „[...] sollte aber die Gräffliche Fräule Brauth über kurz oder lang in den Fürsten Stand gelangen, so werden Ihr anstatt deren oben Puncto 6to begriffenen 3000 fl[oreni] zur Wittiblichen Unterhaltung sodan sechs tausend gulden, und anstatt deren in dem nemblichen Punct befindlichen 1000 fl[oreni] für die Wohnung, das Quartier in einem Stock in dem Fürst Esterházyischen Hauß in den Wallnerstrassen allhier, oder Statt dessen Jährlich zwey tausend gulden nach Ihrer Willkur dan über die oben Puncto 8to versprochene Mobilien, Pferd und Wagen annoch dreyttausend gulden, Item anstatt deren Puncto 9no versprochenen 30000 fl[oreni] alß frey aigenes fünfzig tausend gulden und endlichen anstatt deren Puncto 5to erhaltenen 2000 fl[oreni] für Spennadel Geld, cier tausend Gulden Jährlich abgereicht und richtig verabfolget werden.” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 12. Nr. 86. – Anton Fürst Esterházy és Theresia Gräfin Erdödy házassági szerződése. 1763. I. 6. A nő által adott összeg duplázásáról: „[...] gedachter Herr Bräutigamb so benant fünf tausent gulden heyraths-gutt doppelt nemblich mit zehen taußent gulden Rheinisch: zu widerlegen gehalten und verbunden seyn [...]” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 28. – Johann Graf Pálffy és Anna Eleonóra Gräfin Esterházy házassági szerződése. 1715. V. 11.
- ²² A nő szabad rendelkezését a házasságból született gyerekek jogai esetlegesen korlátozhatták, mert ilyenkor a nőnek járó vagyonnak csak a fele lett szabad tulajdon, a másik felét kötelező jelleggel a gyermekek javára kellett fordítani.
- ²³ „[...] nebst zweyen Diamant Ringen und tausend Ducaten in specie” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 15. – Ferdinand Karl Graf Aspremond-Lynden és Theresia Gräfin Esterházy házassági szerződése. 1730. I. 1.; „[...] mehrgedacht Fräulen Brauth neben zweyen Brauth Ringen anstatt des Geschmucks als mit welchem dieselbe von Ihre Frauen Mutter beraihts zur genüge versehen ist, und für andere eine Hoff Damen zuraichen gewöhnliche Brauth Regalien zwey taußent Ducaten in specie zugesagt worden.” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 27. – Paul Karl Graf Pálffy és Maria Margaretha Gräfin Stubenbergh házassági szerződése. 1718. XI. 22.
- ²⁴ „[...] das die Frau Wittib beinen Jahrs frist nach ableben des Herrn Bräutigams all solcher, vermög dises Heyraths contracts habender rechtmässiger Sprüchen und Forderungen wegen, vollständig beyfriediget werden [...] krafft dieser Ehe-beredung vollkommene macht und gwalt haben solle sine omni Juris strepitu per quemcunque Judicem pedaneum non obstante quocunque Juristitii tempore nec alio qualitercunque cogitabili impedimento, auß besagter Baimozischer herrschafft [...] Jährlich eine Summa von Sieben tausent gulden [...] executive einzutreiben und Ihre einräumen zu lassen [...]” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 28. – Johann Graf Pálffy és Anna Eleonóra Gräfin Esterházy házassági szerződése. 1715. V. 11.
- ²⁵ Ez elsősorban a csehországi birtokok esetében volt így: ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 31. Franz Karl Graf Przehorsowsky és Maria Anna Gräfin Pálffy házassági szerződése. 1711. VI. 20.
- ²⁶ „[...] die Wittibliche Wohnung Sechs hundert Gulden, die helffte von halb zu halb Jahren vorauß [...] in guetter gangbahrer Münz hier in Wienn bezahlt werde.” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 35. – Leopold Graf Pálffy és Antonia Gräfin Ratouit de Souches házassági szerződése. 1708. VI. 17.
- ²⁷ „Die Fahrnussen betreffend solle der Fräulen Brauth, im Fall Ihrer Verwittibung, alle Einrichtung von dreyen Wohnzimmern [...] aigenthumblich verbleiben. Ingleichen Ihre ein ganzer Zug der schönsten verhandenen Pferden und darzue gehörigen geschieren, sambt den besten Wagen, alles nach eigenen belieben zu erwehlen, dan ein Pferd für den aufwarter und ein Klepper für den Reitknecht verabfolgen werden.” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 11. Nr. 56. – Franz Folch Fürst de Cardona és Antonia Gräfin Czobor házassági szerződése. 1731. IV. 22.; „Auß dreyen Zimmern des Gräfflich Pálffyschen hauseß allhier in Wienn, benanntlichen aus dem Parada-Zimmer, dem Mitteren und ordinari Schlaffzimmer die bether und alle in selbigen sich befindende zugehörige Mobilien, ingleichen der beste Wagen und ei Zug Pferde verabfolget werden sollen.” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 11. Nr. 42. – Niklas Graf Pálffy és Maria Anna Gräfin Althann házassági szerződése. 1733. I. 11.
- ²⁸ „Was aber beede theile unter dem Göttlichen seegen hier nechst wehrender Ehe miteinander erringen und erwerben mögen, das ist als ein gemeinsames Gutt zuachtenn und hat ieder theil mit der helffte dessen, es seyen Kinder verhanden oder nicht willkührlich zu disponieren.” ÖStA, HHStA OMeA SR, Ehepakten des Hofstaates Karton 10. Nr. 28. – Johann Graf Pálffy és Anna Eleonóra Gräfin Esterházy házassági szerződése. 1715. V. 11.

A közélet tisztaságának védelme a magyar jogtörténetben

A magyar jogfejlődés egyik legfontosabb célkitűzése volt, hogy a közhatalom egyes elemeinek gyakorlása megfelelő jogi garanciákkal körülbástyázva történjék meg, és a hatalom gyakorlásában közreműködő tisztségviselők felelős magatartást tanúsítsanak. Hazánkban is elsőként – hasonlóan az európai jogfejlődésben tapasztalhatókhöz – a bíraskodással kapcsolatban merült fel a hivatali visszaélések, ezen belül a megvesztegetés tilalma, majd a társadalom fejlődésével ez a követelmény kiterjedt a közigazgatás gyakorlóira is.¹ Már Szent István II. dekrétumának 2. fejezetében is deklaratív módon megjelent a törvények rendjének védelmében, hogy „az igaz törvényt se valakinek hazugsága, vagy hamis tanúsága, se hitszegés, vagy jutalom semmiképpen meg ne vesztesse”.² III. András 1298. évi törvényének 14. cikke a nyomozások szolgabíráinak büntetését irányozta elő olyan esetekben, amikor a közhatalom képviselői [...] kapott pénz miatt vonakodnak a rájuk bízott feladatot ellátni kimondva, hogy ezen személyek kiközösítés alá essenek.³ Zsigmond király a bírói hatalom gyakorlóitól elvárt pártatlan és független ítélezések biztosítása érdekében II. dekrétumában eskü tételéhez kötötte az igazságszolgáltatási tevékenység gyakorlását.⁴ Ezen eskü nagyszámú megszegéséhez köthető, hogy I. Mátyás 1486. évi dekrétumában ismételten megerősítette azt, és indokként rögzítette, hogy „minden aggodalmas gyanú, amely az ország bírói ellen, ezeknek kedvezése, vagy gyűlölsége miatt támadhatna, mindenki szívéből távol maradjon”.⁵

A következő forrás a magyar jogtörténetben a vesztegetéssel kapcsolatosan II. Ulászló 1498. évi dekrétuma, mely elvi élel mondta ki az ítélmesterek ajándékokkal való megvesztegetésének tilalmát. A dekrétum rendelkezése azért érdemel kiemélést, mivel ez tekinthető az első olyan jogforrásnak, amely a vesztegetés említett formájának megvalósulása esetére szankciót, nevesül fő- és javadalomvesztést helyezett kilátásba.⁶

Werböczy István *Hármaskönyvének* rendelkezéseiből következően feltételezhető, hogy a vesztegetéssel összefüggő tényállások magas száma indokoltá tette a királyi feladatok delegált végrehajtóiként eljáró küldöttek számára is a korábban elsősorban a bírakat érintő, illetve az általuk betöltött tisztség viselőjétől elvárt magatartás tanúsítását. A *Tripartitum* I. könyvének 86. címe a birtokhatárok megállapítására kiküldött hiteleshelyi emberek megvesztegetésének megelőzését célozta, mikor kimondta: „igen gyakran szokott ugyanis történni, hogy némelyek üdvösségükről és becsületükről megfeledkezve, miután a királynak vagy az ország más rendes bíráinak záradékkal kelt határjáró leveleit kézhez vették, a végrehajtásra, vagyis a határjárásra kiküldött királyi vagy nádori embert, vagy valamely káptalannak avagy konventnek erre kirendelt bizonyosságát pénzrel, vagy ajándékokkal megvesztegetik, s ily módon maguknak jogtalanul és álnokul igen sok földet elsajátítanak”.⁷

III. Ferdinánd 1649. évi 44. törvénycikke, mely az országgyűlési tagok megvesztegetéséről szólt, mind az aján-

Elek László

A közélet tisztasága elleni bűncselekmények hazai szabályozásának előzményei

dékozókat, mind pedig annak elfogadóit becstelenség⁸ büntetésével rendelte szankcionálni.

Említést érdemel ugyanakkor, hogy az ezen körbe tartozó magatartási tilalmak inkább voltak tekinthetők elvi jellegű, normatív rendelkezéseknek, semmint kógens előírásoknak, ugyanis a kor sajátosságából adódóan a közhivatal viselők legnagyobb része nem kapott állandó fizetést, így jelentős bevételi forrásuk volt a különféle taksák és bírságbevételek mellett az ajándék. Kitionich János *Directio Methodica* című művében úgy interpretálta a fentieket, hogy a „bíró főleg az ítélet meghozása előtt ne fogadjon el ajándékot, élelmet egyáltalán ne, italt is csak annyit, amennyit néhány nap alatt el tud fogyasztani, mert ez semmiképpen nem minősíthető vesztegetésnek, hanem ajándéknak”.⁹

Büntetőjogi szempontból kiemelendő, hogy a kor felfogása szerint a vesztegetéssel érintett tisztviselő „bűnszerző”, míg a megvesztegető „bűntárs” volt, így önálló tettesi minőségben a vesztegetett állt, míg vesztegetője bűnszegéd (socius delicti) volt, aki tevékenysége „tárgyává nem egyenesen a büntettet magát, hanem a büntett szerzője munkásságának elősegélését”¹⁰ tette.

A közhivatalnokok által betöltött szerephez fűződő bizalom egyik határköve éppen a vesztegetésben megnyilvánuló magatartás volt. A felvilágosult abszolútizmus időszakában – elsőként II. József uralkodásának idején – vetődött fel a büntető törvénykönyv megalkotásának igénye. Az 1787-ben kiadott büntető törvénykönyvet¹¹ II. József a felvilágosult abszolútizmus eszméitől vezetve fogalmaztatta meg jogászaival, és rendeleti úton hirdette ki 1787. január 13-án, német nyelven az örökös tartományokban, majd ugyanazon év április 2. napján magyarul a Magyar Királyságban.

Témánk szempontjából releváns rendelkezése a törvénykönyvnek az 58–61. §-ban foglalt „feljebbvalói hivattal való visszaélés” deliktumának keretei között szabályozott tulajdonképpeni vesztegetési magatartás, mint a főben járó vétkek egyike.

A törvénykönyv 58. §-a „valamennyi köztisztviselővel szemben büntetést helyezett kilátásba arra az esetre, ha hivatali hatalmát más jogainak, érdekeinek csorbítására,

vagy magának való haszonszerzésre, illetve más jogellenes szándékának támogatására használna fel”.¹²

Az 59. § szerint – speciális alanyként kiemelve a bírát – „ebbe a vétekbe esik az olyan bíró is, aki az ajándékok vagy egyébképp a rendetlen indulatok és mellék tekintetek által arra hagyja magát bírni, hogy a rendszerint való törvényszolgáltatást megváltoztassa, hogy valakitől a hozzá tartozó just megtagadja, vagy hogy egy nyilvánvalóképpen igazságtalan ítéletet ejtsen”.¹³

A törvényi tényállás megfogalmazásából következően azonban a kiemelt vesztegetési bűncselekményt nemcsak a bírák, hanem az 58. § szerint valamennyi közhivatalnok is elkövethette. A speciális vesztegetési alakzat egy eredmény-bűncselekmény volt, mivel a realizálásához a bíró feladatkörébe tartozó törvényszolgáltatás megváltozását kellett előidéznie.

II. József büntető törvénykönyve a 61. §-ban az aktív vesztegetési alakzatot is büntetni rendelte, kimondva, hogy „részesülteni ítéltessenek ebben a vétekben azok, akik a bírót vagy feljebbvalóságot ígéretnek, vagy valóságos és akár egyenesen, akár egyébképp által adott ajándékok, vagy más egyéb törvénytelen módon által arra bírni keresik, hogy feljebbvalói hivatalyával visszaéljen, akár azután szerentség kimenetele légyen ennek az igyekezetnek, akár nem, akár önnön hasznukat keressék, akár más harmadikét”.¹⁴

Mivel a törvénykönyv csak rövid ideig volt hatályban a magyar állam területén, annak gyakorlata nem kristályosodhatott ki a bíróságok döntéseiben. A büntető törvénykönyv iránti igény azonban meghatározóvá vált, melynek eredményeként az országgyűlés által erre felhatalmazott bizottság 1795-ben előterjesztette javaslatát, amely az 1795-ös büntetőjogi tervezet (továbbiakban: Tervezet) néven vált ismertté a jogtörténetben.

A *Criminalis Josephina* rendelkezéseihez képest fejlődést mutat, hogy a vesztegetési bűncselekmény elkövetője már nemcsak bíró, hanem bármely közhivatalnok is lehetett. A Tervezet második részének XII. szakasza szerint ugyanis visszaél hivatalával nemcsak a bíró, hanem minden egyes közhivatalnok is abban az esetben, ha „azoktól, akikkel tiszténél fogva tárgyalnia kell, ajándékokat követel, ajándékokban egyezik meg velük, illetve az önként felajánlott és tisztsege miatt neki juttatott ajándékokat elfogadja”.¹⁵ A visszaélés a tisztesség „nem sértetlen hűséggel” történő betöltésében volt tetten érhető a Tervezet rendelkezése szerint. A hivatali hatalommal való visszaélést megvalósító magatartások szerzteágazóak, itt tárgyalja ugyanis a törvény az ügyvédi visszaélést, a hivatalnok jelentési kötelezettségének elmulasztását, a kamarai, valamint bányakamarai tisztsegeviselők magatartását, akik a bérbeadásnál „egyéni érdekkeresőknek bizonyulnak”.¹⁶

Az elkövetési magatartás fogalmi eleme lehet a követelésben, megegyezésben vagy az előny elfogadásában megnyilvánuló, a hivatalnok által kifejtett magatartás. Az pedig, ha mindezekért „cserébe” a passzív alany még a hivatali köteletségét is igazolható módon megszegte, a törvénytervezet a legsúlyosabban minősülő – vesztegetési – alakzatként rendelte azt büntetni.

A bűnösséghez igazodó büntetés kapcsán a tervezet három fokozatot különböztetett meg; az okozott károk és költségek megtérítésén, valamint a kapott ajándék kétszeres értékének a közpénztárba történő befizetésén felül – a bűnösség függvényében – kipellengérezést és hivatalvesztést írt elő. A bűnösség kategóriájához – szándékos vagy gondatlan – és annak fokához mérten rendelte alkalmazni a Tervezet a büntetést a passzív vesztegető kapcsán.¹⁷

A Tervezet, következően abból, hogy az aktív megvesztegető vonatkozásában kizártnak tekintette a gondatlan alakzatot, súlyosabb büntetés kiszabását tette lehetővé ezen elkövetői körrel szemben. Ez esetben a büntetés a szándékosság fokozatától függően a felajánlott ajándék értéke tízszeresének megfizetése, vagyontalan esetén pedig egy naptól egy évig terjedő börtönbüntetés letöltése lehetett.¹⁸ Az elkészült Tervezetről azonban nem lett törvény, annak országgyűlés előtti megtárgyalására sem került sor.

Kiemelkedő büntetőjog-történeti állomás volt az 1843. évi büntetőtörvénykönyv-javaslat (továbbiakban: Javaslat), amely korának legmagasabb szakmai színvonalán állt, s a korrupciós deliktumokkal is részletesen foglalkozott, külön fejezetet szentelve a közélet tisztasága elleni jogsértéseknek a „köztisztviselők megvesztegetéséről, azok hivatalbeli visszaéléseiről s a közszámadások körüli hűtlenségről” címmel. A Javaslat elvülhetetlen érdeme, hogy a vesztegetés elvált a hivatali visszaéléstől, és nem annak speciális eseteként, hanem önálló bűncselekményként szerepelt.

A törvényjavaslat külön definiálta a köztisztviselő fogalmát, elosztatva a korábbi bizonytalanságokat az alanyi kör vonatkozásában. A 478. § szerint idesorolandók az igazságszolgáltatás, közigazgatás gyakorlóit, azok segéd-személyzete, valamint más, állami feladatokkal megbízott személyek. Látható, hogy a mondat utolsó fordulatával a javaslat valamennyi állami feladatot ellátó személyt a vesztegetés körébe vont, amellyel megteremtette a közszféra képviselőiként fellépőkbe vetett bizalom tágran értelmezett kategóriáját.

A hivattal való visszaélés hiányában a kért vagy elfogadott „bért” vagy ajándékot a törvényjavaslat első esetben nyilvános megdorgálással rendelte szankcionálni, míg ismételt elkövetés esetén – amelynél a bűnisméltés kapcsán nem rendelt a törvény határidőt az újbóli elkövetéshez – az elkövetővel szemben hivatalvesztés kimondására kerülhetett sor. A minősített esetként szabályozott hivatali visszaélés, mint a vesztegetés következtében kifejtett elkövetői magatartás, már az első alkalommal a hivatalvesztés kimondásával járt. Anyagi jogi szankcióként a kapott juttatás kétszeres értékének visszatérítésére kötelezték az elkövetőt.

Az aktív vesztegetés vonatkozásában a Javaslat csak azon magatartást rendelte büntetni, melynek hatására a köztisztviselő a hivatali visszaélést elkövette. Annak függvényében, hogy a vesztegetést ki kezdeményezte, az aktív vesztegetői minőség kétféle aspektusból vizsgálható. Az aktív vesztegető bünszerzőnek, azon belül felbujtónak minősült akkor, amikor más „világosan és egyenesen” rábírti törekedett arra, hogy hivatali feladatait a

törvény rendelkezésével ellentétesen gyakorolja. Amikor azonban a köztisztviselő volt a vesztegetési deliktum kezdeményezője, akkor az aktív vesztegetőt bűnsegédnek kellett tekinteni, mint olyat, aki az elkövetés előtti vagy alatti „szándékos együttműködésével előmozdítja a bűnös szándékot”.¹⁹ A vesztegetővel szembeni szankció a vesztegetési érték kétszeresének megfelelő anyagi büntetés, valamint súlyosabb esetben egy évig terjedő fogság volt.

Az 1843. évi – Deák Ferenc nevével fémjelzett – büntetőjogi törvényjavaslat azonban nem lépett életbe, annak ellenére, hogy az országgyűlés több ülésén tárgyalta azt. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése utáni Habsburg neoabszolutizmus idején hazánkban az 1852-ben elfogadott Osztrák Büntető Törvénykönyv (továbbiakban: Obtk.) lépett hatályba.

Az Obtk. csak 1860. október 20-ig volt hatályban Magyarországon, ezt követően, az 1861-ben megtartott Országbírói Értekezlet döntése alapján a korábbi magyar jogot kellett alkalmazni a büntetőbíráskodásban. Mivel azonban az új életviszonyokra a korábbi szabályok alkalmazása nehézséget jelentett, a jogász társadalom az igazságszolgáltatás folyamatos működésének biztosítása érdekében a Pauler Tivadar nevével fémjelzett és 1864-ben megjelent *Büntető-jogtan* című művet alkalmazta a gyakorlatban.

A közélet tisztasága elleni bűncselekmények a Csemegi-kódex időszakában

A közhivatalnokok hivatali visszaélésben megnyilvánuló, büntetőjogilag értékelte magatartásait egységes formában és szankciórendszerrel elsőként az első magyar büntető törvénykönyv, az 1878:5. törvénycikk, a Csemegi-kódex rendezte.²⁰

A magyar büntető törvénykönyvben nem található meg a megvesztegetés általános definiálása, azonban annak fogalmi ismérvei a törvényi tényállások vizsgálata alapján levonhatóak.

A korrupció mai értelemben vett lényegi vonását képező „saját előnyre törekvés” csak mint a hivatali bűncselekmény súlyosabb megítélésére okot adó körülmény jelentkezett. Más megfogalmazásban – Bócz Endre szavaival élve – nem a korrupció különféle megnyilvánulásai ellen kívántak büntetőjogi eszközöket alkotni, hanem a törvényellenes hivatali tevékenység ellen, amelyet különösen súlyosnak ítélték, ha olyan vonásokat mutatott, amelyeket ma korrupciónak nevezünk.²¹ A kódex XLII. fejezetében – a 461–484. §-ban – szabályozott „hivatali és ügyvédi büntettek és vétségek” címmel szerepeltetett tényállások képezik a téma szempontjából releváns anyagi jogi szabályokat.

A megvesztegetés első és egyik legfontosabb ismérve, hogy azt közhivatalnokkal szemben, vagy ezen alanyi kör követte el, s a büntetendő cselekménynek hivatali (hatósági) jogkörrel összefüggésben kellett felmerülnie.

A kódex a 461. §-ban megadta a közhivatalnok fogalmát, rögzítve, hogy ezen alanyi körbe tartozónak tekin-

tendők azok, „kik az állam közigazgatási vagy igazságszolgáltatási vagy valamely törvényhatóság, vagy község hatósági teendőjének teljesítésére hivataluknál, szolgálatuknál, vagy különös megbízatásuknál fogva kötelezvék; úgyszintén azok is, a kik az állam, törvényhatóság, vagy a község által közvetlenül kezelt közalapítványoknál, kórházaknál, tébolydákban mint felügyelők, orvosok, hivatalnokok vagy szolgák vannak alkalmazva”.²² Ezen előírás alapján az alanyoknak két csoportja között lehet differenciálni: egyrészt azok a személyek, akik hivataluknál vagy szolgálatuknál fogva közhatalosi funkciót betöltő személyek, másrészt pedig azok, akik ilyen jogkört nem gyakorolnak ugyan, de a közhatalóság kezelése alatt álló testületek és intézmények alkalmazásában állnak, quasi közfunkciót betöltve. A törvény azonban nem kívánja meg sem a kinevezés tényét, sem a közhivatal választás útján történő betöltését, így aki a közhatalosi hatalom gyakorlására megbízást kapott, és azt elvállalta, ezen az alapon közhivatalnoknak minősül. Egy eseti döntés azon kérdésre adott választ, hogy vajon egy magántulajdonban álló erdőszert felesketett erdőre tekinthető-e a törvény alkalmazása szempontjából közhivatalnoknak.²³ Az erdőőr a kérdéses esetben, mint gazdájának, egy magánjogi személynek az érdekében eljáró jogalany, azonban az általa szavatolt közbiztonság közhatalosi feladatában szolgálatánál fogva közigazgatási teendők teljesítésére köteles, így közhivatalnoknak tekinthető.

Egy idevágó tényállás²⁴ kapcsán deklarálásra került, hogy „az a napszámos aki a mértékhitelítő hivatalban azzal van megbízva, hogy a hordók úrtartalmát jelző számokat a hordókra bélyegezze, és ezen hatósági teendője körében ezek ellen vét, a hivatali büntettek és vétségek alanyává válik”. Ugyanis a „napszámos ilyen feladat teljesítése mellett úgy jelentkezik, mint a közhatalóság egy közege, ki a felsőbb hivatalnokok rendeleteit teljesíteni tartozik”. Látható, hogy a magyar büntető törvénykönyv a közhivatalnok hivatali teendőinek körét két osztályra osztja, hatósági és nem hatósági teendőkre, és büntett vagy vétség csak hatósági teendővel összefüggésben realizálható.

A bírói gyakorlat által kiterjesztően értelmezett közhivatalnok kategóriájának definiálását a jogalkotás az 1940:18. törvénycikk²⁵ 3. §-ával végezte el, kimondva, hogy a büntető törvények alkalmazása szempontjából az állam, a törvényhatóság vagy a község közigazgatási, igazságszolgáltatási, közoktatási, honvédelmi vagy gazdasági tennivalóinak teljesítésére, úgyszintén az állam, a törvényhatóság vagy a község intézeteiben, közintézményeiben, közműveiben vagy üzemekben való működésre hivatalánál, szolgálatánál vagy különös megbízatásánál fogva köteles minden személyt – ideértve a m. kir. honvédség minden tényleges szolgálatot teljesítő tagját is – közhivatalnokoknak kell tekinteni, ugyanígy közhivatalnokok a kir. közjegyzők is.

A hatóság tagját, illetőleg a hatóság közeget megillető büntetőjogi védelem minden közhivatalnokra kiterjed.

A közhivatalnok csak „hivatalának hatáskörébe eső teendőkre vonatkozólag követhet el hivatali büntettet vagy vétséget”, és az e körbe eső visszaélése is csak akkor minősül hivatali bűncselekménynek, ha a „kérdéses hivatali

ténykedés egyszersmind hatósági funkció is”,²⁶ amennyiben hatóságot nem gyakorolván, hatósági teendők körüli visszaélést és így hivatali büntettet nem követhetnek el. A jogalkalmazás által kimunkált gyakorlat alapján így nem vesztegetést, hanem csalást állapított meg a bíróság annak a közhivatalnoknak a terhére, aki olyan ügyben kért juttatást, amelyben nem volt hatósági jogköre.²⁷

A vesztegetési bűncselekmény következő ismérve, hogy „a cselekménynek a passzív megvesztegetésnél ajándékok vagy jutalmak elfogadásában, követelésében s megígértetésében, az aktív megvesztegetésnél pedig ajándékok vagy jutalmak ajánlásában, ígéretében vagy adásában kell állnia”.²⁸

Egy irányadó tényállás szerint nem létesül tehát „ezen vétség, ha valaki azért ígér jutalmat a közhivatalnoknak, hogy ez hivatali hatásköréhez nem tartozó cselekményt abba hagyjon, de akkor sem létesül ezen vétség, ha a cselekmény ugyan tartozik a közhivatalnok hatásköréhez, de annak véghezvitelére a fennforgó esetben ok és szükség nincs”.²⁹ A tényállás szerint a közrend elleni kihágás – ti. a terézvárosi templom falának bemocskolása – miatt letartóztatott vádlott szabadon bocsátása érdekében 20 koronát adott a rendőrhatalóság tagjának. A királyi Kuria kimondta, hogy a vádlott magatartása, bár önmagában vesztegetési alakzat, azonban, mivel rendőrnek tettenérés során csak akkor van joga az illetőt – mai szóhasználatnál élve – előállítani, ha nevét, címét megmondani nem akarja, így azzal, hogy ezen ok (kellő bizonyítottsága) hiányában a rendőr eljárása jogtalan volt, ilyen jogtalan intézkedéssel szemben pedig a vádlott vesztegetési magatartása büntetendő cselekményt nem képez. Ugyanezen döntésre jutott a bíróság abban az esetben,³⁰ amelynél a rendőri jelentéstételtől való tartózkodása érdekében adott pénzbeli előnyt a bordélyház üzemeltetője a hatóság tagjának. A bíróság kimondta ugyanis, hogy a bordélyházak utcára nyíló ajtajának „el nem zárása” csak abban az esetben esik a kihágások körébe, ha az nincs befüggönyözve. Mivel a konkrét ügyben erre utaló tény nem merült fel, a hatóság tagjának jelentési kötelezettsége hiányában a neki adott összeg nem lehetett köteleességével kauzális viszonyban, így vesztegetési bűncselekmény nem valósult meg.

A fenti bekezdésből is következően a Csemegi-kódex által szabályozott vesztegetési alakzatok elsődlegesen az elkövető minősége alapján aktív és passzív formában valósíthatók meg. A törvénycikk a hivatali és ügyvédi büntettek és vétségek között elsőként a passzív vesztegetési alakzatot tárgyalja.

A kódex 465. §-a kimondja, hogy „azon közhivatalnok, aki a hivatalnál fogva teljesítendő cselekményért vagy annak mulasztásáért ajándékot vagy jutalmat követel, elfogad, vagy az ez iránti ígéretet nem utasítja vissza, ha cselekménye vagy mulasztása nem jár(na) hivatali köteleessége megszegésével: megvesztegetés vétsége miatt egy évig; ha pedig azzal járna: két évig terjedhető fogházzal büntetendő. Ugyanezen büntetések érik a közhivatalnokokat azon esetben is, ha az ajándék vagy jutalom az ő beleegyezésével harmadik személynek adatott át vagy ígértetett”.³¹ A passzív vesztegetés enyhébb megítélésű vétségi alakzatának fogalmi kritériuma, hogy a közhivatalnok tényál-

lásbeli magatartása nem jár a hivatali köteleesség megszegésével. Amennyiben ugyanis a magatartása a köteleesség megszegésével járna, úgy a vétség miatt az első fordulat szerinti egy évig terjedő fogház kétévire emelkedik.

A passzív vesztegetési alakzat büntetési formáját a 467. § adja, mikor rögzíti, hogy „azon közhivatalnok, a ki az adott vagy ígért ajándékért vagy jutalomért, hivatali köteleességét akár cselekvés, akár mulasztás által megszegi: a megvesztegetés büntette miatt öt évig terjedő fegyházzal büntetendő”. A vétséget rögzítő és az előbbieken említett 467. § különbsége abban áll, hogy a vétség esetén csak a hivatali köteleesség megszegésének veszélye áll fenn, míg büntetési alakzatánál ez ténylegesen be is következik. A két bűncselekmény eltérő súlya a büntetési tételekben is tetten érhető, míg az első esetenél a kétévi fogház mellett hivatal- vagy állásvesztés, addig a büntetési alakzatnál öt évig terjedő fegyház, hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése lehetett a szankció.

A Csemegi-kódex az igazságszolgáltatás személyzetét – taxatíve rögzítve a bírót, a vizsgáló bírót, és az esküdt-széki tagot – mint a vesztegetés szempontjából leginkább veszélyeztetett alanyi kört az igazságszolgáltatás pártatlan és független működésébe vetett közbizalom és a hivatalos eljárások tisztaságának fenntartása érdekében a súlyos megítélésű büntetési alakzattal egyezően rendeli büntetni, akkor is, ha az említett személy hivatali köteleességét nem is szegi meg.

Súlyosító körülményként értékeli a Csemegi-kódex azon eseteket, amelyekben – a megvesztegetés következtében – a bíró polgári vagy büntetőügyben törvénytellenes ítéletet hozott, a vizsgálóbíró büntetőügyben köteleességét megszegte, vagy a közhivatalnok hivatásánál vagy köz megbízásánál fogva jelentős közreműködésével ötezer forintot meghaladó kárt okozott.

Az aktív (hivatali) vesztegetés törvényi tényállását a kódex 470. §-a tartalmazza, melynél a törvénytellenes cél kezdeményezője az a személy, aki közhivatalnoknak a végett, hogy „ez köteleességét megszegje, ajándékot vagy jutalmat ad, vagy ígér”. Az elkövető tehát – következően a közönséges bűncselekményi alakzathoz – bárki lehet, nem szükséges feltétel a hivatalos minőség, de a közhivatal gyakorlójának hatáskörébe tartozó ügybeni tényleges érdekelttség sem. Ugyanakkor a passzív hivatali vesztegetés elkövetője, mivel a tettességhez szükséges ismérv a közhivatalnoki minőség, csak a kódex 461. §-ában taxatíve nevesített alanyi körből kerülhetett ki.

Egy tényállás kapcsán a királyi Kuria kimondta, hogy a megvesztegető csak akkor büntetendő, ha az ajándék a „végett adatik, vagy ígértetik, hogy közhivatalnok köteleességét szegje meg”. Az ügy kapcsán a vádlottak azért kerültek felmentésre, mert „ellenükben nem igazoltatott, hogy az ajándékot az orvos köteleességének megszegése céljából adták”.³² A Kuria egy eseti döntésében³³ – értelmezve a kódex 470. §-át – kimondta, hogy [...] még a köteleességszegést célzó ajándék adása vagy ígérese sem állapít meg aktív vesztegetést, ha a közhivatalnok előtt nincs az ajándékozót érintő ügy.

A törvénykönyv 470. §-a szerinti bűncselekmény megvalósulásának stádiumai vizsgálata szempontjából a kö-

vetkezők állapíthatók meg. Az említett §-ban szereplő – jelen esetben releváns „ígér” – elkövetési magatartás fogalmilag kizárja a kísérletet ezen alakzat vonatkozásában, amelyet a törvény 65. §-a – és a Kuria³⁴ eseti döntése – is megerősít, amikor kimondja, hogy „a cselekmény, melylyel a szándékolt büntett vagy vétség véghezvitele megkezdett, de be nem végeztetett: a megkezdett büntett vagy vétség kísérletét képezi”. Az ígéret a vesztegetésnél ugyanis feltételezi a tettes és a passzív alany interakcióba kerülését, amely így már azonban nem kísérlet, hanem befejezett bűncselekmény. Az aktív vesztegetést büntetni rendelő 470. §-nak a bírói gyakorlatban olyan értelmezése is állandósult, ami azt a hivatali megvesztegetés előkészületi alakzataként aposztrófálja.³⁵

Az aktív (hivatali vesztegetés) vonatkozásában a Kuria értelmezte annak a részesség körében szabályozott társ-tetteséggel összefüggő kérdéskörét is. A kódex 70. §-a szerint „tetteseknek tekintendők mindazok, kik a büntettet vagy vétséget együtt vagy közösen követik el”.³⁶ A Kuria döntésében kimondta, hogy tettestárs a megvesztegetésben az, kinek tudtával, beleegyezésével és jelenlétében adja át társa a pénzt a megvesztegetendő közhivatalnoknak. Az elkövetési magatartás – ti. az anyagi előny átadásának – nem együttes végrehajtása még nem zárja ki a közös realizálást, ugyanis a Kuria ítéleti indokolása szerint „egy közösen megállapított akarat közös és együttes megvalósítását [...] nem szakíthatja meg azon tény, hogy magát a megvesztegetést képező külcselekedetet, a bankjegy átadását, egyedül elsőrendű vádlott eszközölte. A tényleges átadás mint utolsó mozzanata és végső befejezése a megelőző magatartássorozatnak nem szakítja meg a közös akarat és kivitel egységes láncolatát.”³⁷

Speciális szabályt rögzít a 483. §, amely az ügyvéd által elkövetett passzív vesztegetés törvényi tényállását taglalva kimondja, hogy azon „ügyvéd, a ki a büntető ügyben ajándék vagy ígéret által megvesztegetve, védencke ártalmára kötelességellenesen jár el, ha az ügy kihágásra vonatkozik: három hónapig terjedő fogházzal, ha vétségre: egyévi, ha büntetetre öt évig terjedő börtönnel, ha pedig olyan büntetetre vonatkozik, melyre a törvény életfogytig tartó fegyházat vagy halált állapít meg öt évig terjedő fegyházzal büntetendő. Látható, hogy ezen speciális rendelkezés a jogi képviselő feladatainak az ügyfél érdekeinek szem előtt tartását mellőző magatartást rendeli büntetni, így az ügyet „eladó” ügyvéd az általa okozott törvénytelenességgel érintett alapügy jellegéhez mérten volt köteles annak szankcióit viselni.

Ezen szabályozás képezte a korrupciós cselekmények elleni büntetőjogi fellépés eszköztárát 1880. szeptember 1. napjától – a Csemegi-kódex hatálybalépésétől – 1942. július 19-éig, az egyes közéleti visszaéléseket büntető rendelkezésekről szóló 1942:10. törvény³⁸ hatálybalépésének napjáig, amely a Csemegi-kódex 465–470. §-ait hatályon kívül helyezte. A törvény tizenegy §-ából hat a vesztegetés különböző alakzatait, valamint új törvényi tényállásként a befolyással üzérkedést szabályozta.

Az aktív vesztegetés Csemegi-kódexbeli szabálya helyébe – a 4. §-ban – az ajándék tiltott követelése és elfogadása címmel került szabályozásra az alakzat. „Az a

közhivatalnok, aki – a 2. § esetén kívül – hivatali vagy szolgálati működésével kapcsolatban meg nem engedett személyes vagy vagyoni előnyt követel, vagy elfogad olyan személyes vagy vagyoni előnyt, amely hivatali vagy szolgálati működését a közérdek kárára befolyásolhatja, vagy egyetért az ilyen előny elfogadójával, vétséget követ el és büntetése két évig terjedhető fogház. Az első bekezdésben meghatározott cselekményért a fontosabb ügyekben intézkedésre hivatott közhivatalnok – a bírót és a vádhatóság tagját minden esetben ideértve – öt évig terjedhető fogházzal büntetendő. A kísérlet úgy az első, mint a második bekezdés esetében is büntetendő.”

Látható, hogy a tényállás a korábbi előnyként aposztrófált jutalom és ajándék fogalmak helyett személyes vagy vagyoni előnnyel operál, amely egy korábbi döntésben már tetten érhető volt a Kuria ítélezési gyakorlatában.³⁹

A Csemegi-kódex 467. §-a helyébe lépő 1942:10. törvény cikk 2. §-a szerint az a közhivatalnok, aki személyes vagy vagyoni előnyért kötelességének hivatalos hatáskörében vagy szolgálatában akár cselekvéssel, akár mulasztással való megszegésére vállalkozik vagy ajánlkozik, vagy tudva elfogad olyan előnyt, amelynek az a célja, hogy őt kötelességének hivatalos hatáskörében vagy szolgálatában akár cselekvéssel, akár mulasztással való megszegésére indítsa, avagy egyetért azzal, aki az ő kötelességének célzó ilyen előnyt elfogad, büntetést követ el, és büntetése öt évig terjedhető börtön. E körben a szabályozás változása, hogy a bűncselekmény nem a hivatali kötelesség előnyért történő megszegése, hanem az erre való ajánlkozás vagy vállalkozás, továbbá az erre irányuló előny elfogadása.⁴⁰

A büntetendő cselekmények körének kiszélesítését és egyúttal a szabályozás teljes körűvé válását jelentette a módosításban – befolyással üzérkedés néven – szereplő tényállás. Eszerint aki a maga vagy más részére vagyoni előnyt követel vagy fogad el avégett, hogy valódi vagy színlelt befolyását valamely hatóságnál vagy közhivatalnoknál magánérdek előmozdítására érvényesítse, vétséget követ el, és büntetése egy évig terjedhető fogház. A cselekmény büntett, és büntetése öt évig terjedő börtön, hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése, ha a befolyásával üzérkedő cselekmény elkövetésekor azt állítja vagy azt a látszatot kelti, hogy közhivatalnokot fog megvesztegetni (1. §) vagy tiltott módon megajándékozni (3. §), vagy a cselekmény elkövetésekor vagy befolyásának érvényesítésekor magát közhivatalnoknak, az országgyűlés, törvényhatósági bizottság, városi vagy községi képviselőtestület tagjának adja ki, egyenruhát, jelvényt, címet, rangfokozatot, rendjelet vagy díszjelet jogtalanul használ vagy a cselekményt üzletszerűen követi el.

Összegző gondolatok

A tiltott ajándékozás és a befolyással üzérkedés pönalizálása, valamint az aktív megvesztegetés fogalmának szélesebb meghatározása révén egy még szélesebb magatartási körre terjedt ki a büntetőjogi érdeklődés. Bócz megállapítás nyomán tehát „nem volt már érvényes az a felfogás,

hogy a büntető jogszabályok a közhatósági funkciók követelményszerű ellátásának garantálását szolgálják”.⁴¹ Azok ugyanis inkább szolgálták a korrupció közhatalmi jogosítványokkal való visszaélésekben megnyilvánuló magatartásainak büntetőjogi eszközökkel történő megtorolhatóságát.

Az aktív és passzív vesztegetés kapcsán fennmaradt az az ítélkezési gyakorlat, amelynél, ha a közhivatalnok a felajánlott előnyt elfogadta – és esetlegesen az előnyért még

kötelességét meg is szegte – az előnyt adó személyt nem az aktív vesztegetés elkövetőjeként, hanem a súlyosabban minősülő passzív alakzat felbujtójaként rendelte büntetni.

Az 1942. évi törvénnyel a korrupciós bűncselekmények a büntetőjogi figyelem körébe kerültek, s a későbbi jogfejlődés során – a megváltozott társadalmi és gazdasági környezethez idomulva – tovább szélesedtek és nyertek új interpretálást.

ELEK, LÁSZLÓ

Die Vorgänger der Regelung der Straftaten gegen die Reinheit des öffentlichen Lebens in Ungarn

(Zusammenfassung)

Eine der wichtigsten Zielsetzungen der ungarischen Rechtsentwicklung war, dass die Ausübung der einzelnen Zweige der Staatsgewalt mit entsprechenden rechtlichen Garantien untermauert erfolgen soll, und dass die an der Ausübung der Staatsgewalt mitwirkenden Beamten verantwortungsbewusst handeln sollen. Der Aufsatz beschreibt anhand von Gesetzesstellen die Herausbildung der Bekämpfung der Korruption in Ungarn, angefangen mit der Zeit von König Stefan dem Heiligen, als in den Gesetzen erstmals in Zusammenhang mit der Rechtsprechung das Verbot des Amtsmissbrauchs und speziell der Bestechung aufgetaucht hat, mit der Entwicklung der Gesellschaft erstreckte sich diese Anforderung auch auf die Verwaltung. Das Dekret des Königs Ulászló II. aus dem Jahre 1498 kann als die erste Rechtsquelle betrachtet werden, die für das Begehen des Bestechens eine Sanktion, nämlich Lebens- und Vermögensverlust verhängt hat. Laut des Strafrechtsentwurfs von 1795 konnte der Täter der Straftat der Bestechung nicht nur ein Richter,

sondern jegliche Beamte sein. Der Strafgesetzentwurf aus dem Jahre 1843 behandelte die Korruptionsdelikte ausführlich, den Straftaten gegen die Reinheit des öffentlichen Lebens wurde ein eigenes Kapitel gewidmet mit dem Titel „über die Bestechung von Beamten, deren Amtsmissbräuche und über die Untreue bei öffentlichen Abrechnungen“. Die strafrechtlich sanktionierten sich in Amtsmissbrauch manifestierenden Straftaten der Beamten hat in einheitlicher Form und mit einheitlichem Sanktionssystem das erste ungarische Strafgesetzbuch, das Gesetz 1878:5, genannt Csemegi-Kodex geregelt. Die Definition der Kategorie der Beamten, die durch die richterliche Spruchpraxis erweiternd aufgefasst wurde nahm der Gesetzgeber mit § 3 des Gesetzes 1940:18 vor. Mit dem Gesetz 1942:10 bekamen die Korruptionsdelikte Aufmerksamkeit im Strafrecht, im Zuge der späteren Rechtsentwicklung – am dem geänderten gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Umfeld angepasst – wurden sie erweitert und neu interpretiert.

Jegyzetek

- ¹ Nánási László: *A vesztegetés megítélése a magyar feudális büntetőjogban, és a kodifikációs törekvések korában* (Jogtudományi Közlöny, 46, 1991, 7–8. szám, 194. p.)
- ² *Magyar Törvénytár – Corpus Juris Hungarici 1000–1526* (Budapest, 1896, 23. p.; a továbbiakban: Magyar Törvénytár)
- ³ Bertényi Iván (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény, 1000–1526* (Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 292. p.)
- ⁴ Magyar Törvénytár, 250. p.
- ⁵ Magyar Törvénytár, 463. p.
- ⁶ Nánási: i. m., 195. p.
- ⁷ Werbőczy István: *Hármaskönyv* (Magyar Törvénytár, Budapest, 1897, 167. p.)
- ⁸ Infamia iuris: a jogkorlátozások abban állottak, hogy a bíróság becsületesnek nyilvánított hivatal, gyámságot nem viselhetett, tanú nem lehetett, becsületértéért miatt nem perelhetett. (Forrás: <http://www.kislexikon.hu/becstelenseg.html>; letöltés dátuma 2013. január 20.)
- ⁹ Hajdú Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 308. p.)
- ¹⁰ Szlemenics Pál: *Fenyítő törvényszéki magyar törvény* (Magyar Tudós Társaság, Pest, 1847, 95. p.)
- ¹¹ *Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről* (Buda, 1788, 30. p.; hasonmás kiadása: Magyar Mercurius Kiadó, Budapest, 2009; a továbbiakban: Közönséges törvény)
- ¹² Nánási: i. m., 196. p.

- ¹³ Közönséges törvény, 31–33. p.
- ¹⁴ Közönséges törvény, 33. p.
- ¹⁵ Hajdú: i. m., 455. p.
- ¹⁶ Hajdú: i. m., 456. p.
- ¹⁷ Balogh Ágnes: *A vesztegetés megítélésének egyes jogtörténeti vonatkozásai. Korruptió Magyarországon*. Szerk. Csefkó F., Horváth Cs. (Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület–Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2001, 307. p.)
- ¹⁸ Balogh: i. m., 307. p.
- ¹⁹ Nánási: i. m., 197. p.
- ²⁰ Balogh: i. m., 310. p.
- ²¹ Bócz Endre: *A kriminális korrupció a magyar büntetőjogban*. In: Gombár Csaba, Hankiss Elemér, Lengyel László (szerk.): *Írások a korrupcióról* (Helikon–Korridor, Budapest, 1998, 12. p.)
- ²² <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799> – letöltés dátuma: 2013. január 23.
- ²³ Kuria B.5406/1890. Büntető Jog Tára (továbbiakban: BJT) XXII. kötet, 12. szám
- ²⁴ Kuria B.6340/1880. BJT I. kötet, 20. szám.
- ²⁵ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8132> – letöltés dátuma: 2013. január 23.
- ²⁶ Löw Tóbiás: *A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről és teljes anyaggyűjteménye* (Pesti könyvnyomda, Budapest, 1880)

²⁷ Kuria B.2885/1918. BJT LXX. kötet, 11. szám.

²⁸ Kuria B.6340/1880. BJT I. kötet, 20. szám.

²⁹ Kuria B.3130/1884. BJT X. kötet, 11. szám.

³⁰ Kuria B.2899/1887. BJT XV. kötet, 22. szám.

³¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799> – letöltés időpontja: 2013. január 30.

³² Kuria B.6422/1881. BJT III. kötet, 18. szám

³³ Kuria B.764/1885. BJT X. kötet, 171. szám

³⁴ Kuria B.1778/1890. BJT XXI. kötet, 25. szám

³⁵ Kuria B.1357/1918. BJT VI. kötet 641. szám

³⁶ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799> – letöltés dátuma: 2013. április 11.

³⁷ Kuria B.5426/1892. BJT XXVI. kötet, 23. szám

³⁸ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8183> – letöltés dátuma: 2013. április 11.

³⁹ Kuria B.2537/1918. BJT VI. kötet, 640. szám

⁴⁰ Bócz: i. m., 19. p.

⁴¹ Bócz: i. m., 21. p.

I.

Az ember szellemi alkotótevékenysége, illetve ezen tevékenység produktumának a védelme évszázadok óta része társadalmi közgondolkodásunknak. Bár a szellemi alkotásokra vonatkozó normatív szabályozás döntően a 19. század eredménye, mindez nem jelenti azt, hogy a szellemi alkotások védelme ne nyúlna régebbi időkre. Az emberi elme alkotótevékenységét már a középkorban is védelmezni kívánták, igaz, akkor jobbra személyre szóló egyedi privilégiumlevelek által. E privilégiumok általában kizárólagos hasznosítási jogot engedtek, olyan helyzetbe hozva a jogosultat, amelynél fogva mindenki más köteles volt túrni a privilégium tárgyának jogosult általi előállítását, használatát, és egyúttal köteles volt tartózkodni e jog zavarásától. Anélkül, hogy e korai privilégiumok értelmezésének tengerében elmerülénk, a szerző ezúttal csak utal arra, hogy itt nem pusztán elszórt kiváltságadományozásról beszélhetünk, hiszen a 15. század második felében Velencében e jelenségnek már komoly gyakorlata volt. Ezt támasztja alá az is, hogy az 1474. évi velencei dekrétum már a normativitás nyomait magán hordozva általános megállapításokat tett a kizárólagos jogok adományozását illetően.¹

Ugyanakkor az is igaz, hogy a 15–16. században a szellemi alkotások két fő megnyilvánulási formája, a szerzői művek, illetve az iparjogvédelmi intézmények még korántsem különültek el egymástól. A szerzői és szabadalmi jog dogmatikai alapja az a kizárólagosság, amelyet az uralkodó vagy később az állam biztosít a jogosult részére, elismerve a szellemi alkotótevékenységet. E közös jellemző az, ami miatt azt tapasztaljuk, hogy a szerzői és szabadalmi szabályozás a középkor folyamán azonos gyökerekből táplálkozott, s lényegében jogi jellegüket illetően ma is rokon oltalmi rendszernek tekinthetők.

Bár a 17. századtól kezdve több országgal is találkozunk, amelyek szabályozták a kizárólagos jogok adományozását találmányok esetére, a szellemi alkotások megítélésében robbanásszerű változást a tulajdonjog újszerű értelmezése hozott. Bár e változás tette lehetővé a szellemi alkotások normatív oltalmát, azonban annak horderejét történelmi perspektívából kell szemlélnünk. Jakab Éva 2012-ben megjelent, *Szerzők, kiadók, kalózkodók* című könyvében az e változás mögött meghúzódó jogfilozófiai áramlatok és dogmatikai kérdések kálváriáját ismerteti az angol, német, illetve francia jogi gondolkodásban a kö-

Papp László

A nyilvános gyakorlatbavétel mint újdonságrontó körülmény eredete a magyar szabadalmi jogban

zékortól egészen a 19. század végéig bezárólag. Az említett mű évszázadokon átívelve mutatja be azt a folyamatot, amelyben megfigyelhető az egyedi privilégiumoktól a tulajdonjog abszolút szerkezetéhez hasonló oltalmi rendszer kialakítása. E folyamatban a szabadalmi oltalom a 19. században már olyan kizárólagos oltalmat jelent, amely alanyi jogon illeti meg a feltalálót, azonban a szerzői jogi védelemtől eltérően szigorú feltételek fennállta esetén.

E tanulmány a továbbiakban e feltételek közül az újdonság kérdésével, pontosabban negatív oldalról megközelítve az újdonságrontó körülményekkel kíván foglalkozni. A szakirodalomban ezen újdonságrontó körülmények anterioritásként jelentkeznek, amelyek fent nem állta tehát a szabadalmazhatóság egyik előfeltétele.

II.

A modern szabadalmi rendszerekben a szabadalmazhatóság egyik anyagi előfeltétele az újdonság. A feltaláló ugyanis csak olyan műszaki megoldásra igényelhetett oltalmat, amely a társadalom ismereteit gazdagította, azaz csak olyan találmány részesülhetett oltalomban, amely hozzájárult a technikai fejlődés előmozdításához. Az újdonság kérdése a kezdetektől fogva a szabadalmi gondolkodás középpontjában állt, így e feltétel már jóval a 19. század előtt is ismeretes volt. Az 1474-ből származó velencei dekrétum is az új és leleményes találmányok számára biztosított oltalmat,² s a 15–16. századi francia és angol privilégiumok is foglalkoztak e feltétellel. Azonban az újdonság fogalmának korai megnyilvánulása tartalmilag

aligha azonosítható a modern szabadalmi rendszerekkel, hiszen a mai értelemben vett ún. abszolút újdonság elve a 19. századi jogalkotás eredménye. Az abszolút újdonság világméretű újdonságot jelent, azaz ha a találmányt bárhol, bármikor oltalmazták, akkor azt újnak tekinteni nem lehet. Mivel az újdonságot egyértelműen definiálni nem lehetett, ezért a szabadalmi törvények negatív oldalról, az újdonságrontó körülmények szemszögéből közelítették meg a kérdést. Kezdetben nem volt egyértelmű, hogy az újdonságrontó körülmények bírói mérlegelés tárgyát képezhetik-e. Az 1844. évi francia szabadalmi törvény nem tekintette újnak a bejelentés tárgyát, ha az a bejelentést megelőzően Franciaországban vagy külföldön a „*kivitelezéshez elégséges nyilvánosságban részesült*”.³ Mindez nyilvánvalóan az anterioritás – s így a nyilvános gyakorlatbavétel – megtörténtét bírói mérlegelés tárgyává tette. A szabályozási koncepció másik végétét az 1815. évi porosz szabadalmi rendelet képezte, amely taxatív felsorolással mindenfajta mérlegelést kizárt.⁴ Önmagában egyik megoldás sem volt képes a technika dinamikus fejlődéséből adódó kihívásoknak megfelelni, így az elképzelések ideális kombinációja az 1877. évi német szabadalmi törvényben öltött testet. A német megoldás az anterioritásokat taxatív felsorolta, azonban azok tartalma a bírói gyakorlat által módosítható volt.⁵ Az 1877. évi német szabadalmi törvény jelentős hatást gyakorolt Európa államaira, így többek között Ausztriára és Magyarországra is.⁶ Az újdonságrontó körülmények ilyen jellegű szabályozásából előljáróban két megállapítás vonható le. *Egyrészt* csak azt lehetett figyelembe venni újdonságrontó körülményként, amire a törvény kifejezetten felhívott.⁷ *Másrészt* az egyes anterioritások tartalma dinamikus volt, azaz a technikai fejlődéssel lépést tudott tartani.

Hazánkban az 1895:37. tc. 3. §-a szabályozta az újdonságrontás eseteit.⁸ Már az idézett törvényhely első olvasásakor is nyilvánvaló a német adaptáció, továbbá az, hogy az újdonságrontó körülmények egy egységes, zárt logikai rendet képeztek. A nyilvános gyakorlatbavételről a 3. § 2. pontja rendelkezett, amely szerint „*nem tekinthető újnak a találmány, ha a bejelentés idejében nyilvános gyakorlatbavétel vagy kiállítás útján annyira ismeretessé vált, hogy szakértők általi használhatása lehetségessé vált*”. Az idézett szakasz valódi tartalmának a feltárása érdekében három kérdést kell közelebről megvizsgálni. *Mikor kellett fennállnia az anterioritásnak? Kit kellett szakértőn érteni? Milyen tartalommal bírt a nyilvános gyakorlatbavétel?*

III.

Ami az első kérdést illeti, a 3. § egész rendszeréből következik, hogy az újdonságrontó körülményeket az elsőbbség időpontjában kellett figyelembe venni. Ezen elsőbbségi időpont a magyar szabályozás szerint a bejelentés napja volt, azaz az a nap, amikor a Szabadalmi Bíróságnál az oltalom iránti kérelmet iktatták.⁹ Ebből adódóan a bejelentés napja éles cezúrát vont a 3. § rendszerében, hiszen ezen időpont utáni újdonságrontó körülmények nem voltak fel-

hívhatóak. Kivételesen előfordult, hogy az anterioritások megítélésének végső időpontja nem a bejelentés ideje, hanem korábbi időpont volt. Ez állt elő az ún. uniós elsőbbség esetén, amely a Párizsi Uniós Egyezmény (a továbbiakban PUE)¹⁰ 4. cikke értelmében megengedte, hogy egy részes államban történő bejelentést egy másik részes államban történő újabb bejelentés esetén figyelembe vehessenek. A viszonyosság elve mentén kimunkált szabály értelmében az eredeti, más részes államban tett bejelentést kellett az újdonságrontás időbeli megítélésénél figyelembe venni. A bejelentéshez fűződő újdonságvizsgálat szabadalmi rendszerünk olyan alapkövét jelentette, amely végig változatlan maradt, s e tekintetben a szabadalmi törvénytervezetek sem hoztak változást.

Áttérve a második kérdésre, megállapítható, hogy a szakértői közrehatás a nyilvános gyakorlatbavételt egy minőségi jellemzővel ruházta fel. A nyilvános gyakorlatbavételnek ugyanis olyan kimerítőnek kellett lennie, hogy annak eredményeként egy *szakértő általi használhatóság lehetségessé vált*. Ezzel a fordulattal a törvény egy szigorú álláspontra helyezkedett, hiszen nem kívánta meg a találmány lényegét érintő összes információ átadását, azaz a gyakorlatbavételtől nem kívánta meg, hogy az olyan legyen, amelyből mindenki számára nyilvánvalóvá vált a találmány lényege és működése. Ettől jóval kevesebb is újdonságrontást idézhetett elő, hiszen a szakértő szaktudásához olyan információk is hozzátartoztak, amelyekkel egy laikus ember nem rendelkezett. Így ha a gyakorlatbavételből olyan információk nem következtek, amelyek a szakértői tudás részét képezték, akkor az még nem jelentette azt, hogy az anterioritás nem valósult meg. Mindezekből adódóan két újabb kérdés bontakozik ki előttünk. *Egyrészt mit kell szakértői szaktudáson érteni, másrészt mire kell irányulnia a szakértői tevékenységnek?*

A szakértő kifejezés szabadalmi törvényünkben több helyen is előfordult. A 32. §¹¹ szerinti szakértő a találmány tárgyát minden kiegészítés nélkül előállíthatja,¹² vagyis érti és kétség esetén ki is tudja egészíteni a leírást. Ezzel szemben a 35. § 1. pontja¹³ és a 21. § 1. pontja¹⁴ szerinti szakértőtől a 3. §-ra történő utalással azt várta el a jogalkotó, hogy a találmány tárgyát használni tudja. Ebből adódóan első szabadalmi törvényünk a lehető legtágabb szakértőt vett alapul, melynél fogva az ítélezési gyakorlat feladata volt a szakértői tudás tartalommal való kitöltése. A 3. § egész rendszerében a bíróság azt várta el a szakértőtől, hogy az anterioritás következtében a találmány lényegét ismerje meg.¹⁵ Szintén az ítélezési gyakorlatunk eredménye, hogy a bíróság a találmány lényegét műszaki feladat megvalósítására alkalmas megoldásként definiálta, melynél fogva a szakértőnek ismernie kellett a műszaki feladatot, magát az elgondolást és a műszaki hatást is.¹⁶ Ugyanakkor a találmányt nem lehetett a műszaki feladat megvalósításával azonosítani, hiszen annak a szabadalmazhatóság többi kellékével is rendelkeznie kellett.¹⁷ Mindezekből adódóan a szakértő tudásának a műszaki hatáson túl egyéb ismeretanyagra is ki kellett terjednie. Mindezzel egy magasán kvalifikált és az adott szakterület kimagasló tudásával bíró szakértőhöz juthatnánk el, amely tudás magas foka az anterioritás alkalma-

zását szűkítette volna. Ennek elkerülése végett a bíróság a szakértői ismeretek bázisaként magát az anterioritást jelölte meg, azaz az újdonságrontás beálltához szükséges ismereteknek magából a közzétett nyomtatványból vagy jelen esetben a nyilvános gyakorlatbavételből kellett származnia. Azonban látni kell, hogy gyakorlatbavétel tényéből nem származhatott minden információ, hiszen akkor nem szakértőről, hanem egy laikus, a szakmához nem értő személyről beszélhetnénk. Így az anterioritás megállapításánál az ismeretanyag egy minimális részét adottnak vette a bíróság, mely minimális ismeret különböztette meg az átlagembert a 3. § szakértőjétől. Ebből adódóan a 3. § szakértője nem lehetett azonos a bírói tanácsban ülő műszaki szakértői tagokkal, hiszen olyan magas kvalifikációt a törvény nem várt el. Törvényünk megelégedett a 3. § kapcsán olyan mérvű ismeretek meglétével, amely az átlagembert megkülönböztette az adott szakma szakemberétől, azaz a szakértői tudás valójában a szakmabeli szakértői tudással, vagyis a szakmában jártas átlagos szakember tudásával volt egyenértékű.

Ítélezési gyakorlatunk ezen eredménye jelent meg az 1969. évi II. törvény 2. §-ában a „szakember” kitételrel, továbbá a hatályos szabadalmi törvényünk 4. §-ában található „szakember számára nem nyilvánvaló” fordulattal.

A szakértővel összefüggésben felmerült másik kérdés a szakértői tevékenység irányára vonatkozott. Első szabadalmi törvényünk a „szakértő általi használhatást” várta el. E meglehetősen furcsa fordulatot a szakértői tudásnál tett megállapításokkal lehet csak értelmezni. A szakértői tudásnak ugyanis a műszaki hatáson túl az ipari értékesíthetőségre is ki kellett terjednie, melyből adódóan az említett törvényi fordulat iparszerű használatot jelentett. Szabadalmi törvényünk 8. §-a értelmében az iparszerű használat magában foglalta az előállítást is. A bíróság tehát a törvényhely nyelvtani értelmezésétől eltérően többet várt el a szakértőtől, azonban a szakértői tudás átlagos szakember tudásává mérséklésével mindezt enyhíteni tudta.¹⁸

A szakértői tudás minőségi értelmezése mellett tehát a szakértői tevékenységet is értékelte a jogalkotó. Mindez abból a szempontból érdekes, hogy a gyakorlatban a szakértői tudás és az anterioritás folytán megismert információk együttesen elegendőnek bizonyultak az újdonságrontás megállapításához, és nem kellett bizonyítani, hogy a szakértő ténylegesen elő tudja-e állítani az adott találmányt. Ebből adódóan e második elem valójában mellékesnek mondható. Bár az 1969. évi II. törvény 2. §-a is a „szakember megvalósította” fordulatot használta, azonban hatályos szabadalmi törvényünk, felismerve ennek szükségtelen voltát, ezt a kitétel elhagyta, és „a szakember számára nem nyilvánvaló” fordulattal egyértelműen a szakmabeli szakértő tudására helyezte a hangsúlyt.

IV.

A szakértői tudás ismertetése után a harmadik kérdésére, azaz a nyilvános gyakorlatbavétel tartalmára kell kitérni. Első szabadalmi törvényünk 3. §-ának 2. pontja nyelvtani értelmezésben különösebb nehézséget nem okoz, azonban

az iparjogvédelem nyelvére nehezen fordítható le. Az említett törvényhely ugyanazt akarta kifejezni, mint a német szabadalmi törvény 2. §-ában meghatározott „*offenkundige Benützung*” kitétel.¹⁹ A német szakirodalom is többfajta értelmezést²⁰ tulajdonított e fogalomnak, amelyek közül Kohler interpretációja volt a leginkább elfogadott. Álláspontja szerint a gyakorlatbavételt a lehető legtágabban kellett értelmezni úgy, hogy az a találmány kivételét jelentette a találmány céljának elérése végett.²¹ E meghatározás állt legközelebb a miniszteri indokoláshoz és a bírói gyakorlathoz is. Ugyanis, ha a feltaláló a találmányát titokban tartotta, az a szabadalmazhatóságot nem érintette. Ha azonban a találmány tárgyát elkezdte használni, készíteni, akkor az már gyakorlatbavételnek minősült, amely önmagában még szintén nem újdonságrontó.

Véleményem szerint ez volt a legkritikusabb eleme a 3. § 2. pontjának, hiszen lehetővé tett egy olyan élethelyzetet, amikor a találmány már kész volt, és a feltaláló elkezdte használni, előállítani – vagyis gyakorlatba venni – anélkül, hogy mindez a szabadalmazhatóságot érintette volna. Nyilvánvalóan egy ilyen helyzet nem szolgálta sem a társadalom, sem pedig az iparfejlesztés érdekeit. Ezért a bírói gyakorlat a gyakorlatbavételt a kohleri értelmezésnél is szigorúbban vette, hiszen nem volt szükség a 8. § szerinti iparszerű használatra, mert a 3. § 2. pontja kizárólag a találmány kivitelezésére utal. Ebből adódóan a gyakorlatbavétel szempontjából lényegtelen, hogy a találmányt miért készítették, vagy hogy egyáltalán használták-e.²²

Érdekes azonban, hogy a kezdeti ítélezési gyakorlat a megrendelés nélküli és csekély számú előállításnak²³ anterioritást nem tulajdonított. Nem egyértelmű azonban, hogy ezen esetekben a bíróság az anterioritás hiányát a gyakorlatbavétel hiánya vagy a gyakorlatbavétel nyilvánosságának a hiánya miatt állapította meg. Hoff György ennek a jelenségnek azt az értelmezést tulajdonította, hogy angol minta alapján a bíróság csak az üzleti tevékenység módjára eszközölt gyakorlatbavételt kívánta anterioritásként kezelni.²⁴ Ez azonban csak akkor és csak annyiban állhatja meg a helyét, amennyiben a bíróság első két évtizedes gyakorlatát vesszük alapul. Az 1920-as évek második felétől ugyanis az ilyen típusú határozatok eltűntek, és helyükbe a rendkívül szigorú, akár egyetlen előállítást is gyakorlatbavételnek tekintő – fentebb említett – értelmezés került. Ennek nyilvánvaló oka az lehetett, hogy a 3. § 1. pontjához hasonlóan a gyakorlatbavételt a bíróság szigorúan és ténykérdésként kezelte, *ugyanakkor az újdonságrontás szempontjából a gyakorlatbavétel nyilvános jellegére helyeződött a hangsúly.*

A gyakorlatbavétel nyilvánossá vált, ha az a feltalálón kívül más személyek előtt történt. Irreleváns volt, hogy mindez sok vagy kevés ember előtt történt. E szigorú értelmezés alól két kivétel állapítható meg a bírói gyakorlat alapján. *Egyrészt* a kísérlet céljából való elkészítés és termékkipróbálás nem minősült nyilvános gyakorlatbavételnek.²⁵ Ugyanezen megítélés alá estek az első minták is, amelyek elkészítése, bemutatása a találmány előnyét és használhatóságát illusztrálta. *Másrészről* a gyakorlatbavétel nem minősült nyilvánosnak, ha az titoktartásra kötelezett személyek előtt történt. E két kivétel esetén te-

hát a gyakorlatbavétel megvalósult, de a nyilvánosságot a bíróság nem állapította meg. Az újdonságrontó nyomtatványokkal ellentétben a 3. § 2. pontja esetén vizsgálható volt a feltalálói közrehatás a gyakorlatbavétel nyilvános jellegének a megítélésekor. A bírói gyakorlat értelmében ugyanis, ha a gyakorlatbavétel kifejezetten titoktartásra kötelezett személyek előtt történt, akkor azt nem lehetett nyilvánosnak tekinteni. A joggyakorlat alapján azonban a „titoktartásra kötelezett személy” a hétköznapi értelem-től jóval tágabb értelmezést nyert. Általában nem minősült nyilvános gyakorlatbavételnek a találmány zárt ipari üzemben történő használata, mert a munkások és az üzem érdekeltségébe tartozók külön megállapodás nélkül is titoktartásra kötelezettek.²⁶ A bírói értelmezés szerint tehát önmagában az a tény, hogy valamely gyárban a munkások nem voltak titoktartásra kötelezve, nem jelenti automatikusan azt, hogy a gyakorlatbavétel nyilvános lenne. Hoff György ezt az elvet kívánta kiterjeszteni arra az esetre is, amikor a „vállalat kötelékébe nem tartozó, meghívott személyek” is megtekinthették a találmányt.²⁷ Érvéle szerint ugyanis ezen személyektől szintén külön kikötés nélkül elvárható, hogy a bemutatott titkot megőrizték. E kiterjesztő értelmezés azonban nehezen illeszkedik a 3. § rendszerébe. Akár a törvényhelyhez fűzött miniszteri indokolásból, akár a 3. §-ra alapított határozatokból indulunk ki, nyilvánvaló, hogy a jogalkotót és a jogalkalmazót az a következetes logika vezérelte, mely szerint nyilvánosság alatt a bárki számára történő hozzáférhetőség lehetőségét kell érteni.²⁸

E két kivételt leszámítva a tárgyalta korszak második harmadára minden olyan gyakorlatbavétel, amely harmadik személy előtt történt, nyilvánosnak minősült.

A nyilvánosság értelmezésénél ebben az esetben is az abszolút újdonság elvét kell figyelembe venni, vagyis a világ bármely részén történő nyilvános gyakorlatbavétel újdonságrontó lehet. Bár Magyarország a 3. § 2. pontjának szövegezésekor a német mintát vette alapul, az abszolút újdonság elvének maradéktalan tiszteletben tartásával elismerte a külföldi nyilvános gyakorlatbavétel újdonságrontó hatását is, amellyel a német elvárásoktól is szigorúbb kritériumok elé állították e bejelentőt.²⁹ A 3. § rendszerének talán ez volt a leghevesebben támadott része. Maga az indokolás is következetlen akkor, amikor a külföldi nyilvános gyakorlatbavétel újdonságrontó hatását próbálja indokolni. Az eredeti szövegezés szerint az említett eset azért újdonságrontó, mert „*hazánkban egyes iparág, mint pl. a textilipar, nemigen fejlődött és a törvényes kellék hiányának a belföldi gyakorlatra való megszorítása esetében egyes furfangos iparosok az összes külföldi találmányokra ezen címen az iparfejlesztésnek nagy kárára maguknak egyedárúsági jogokat biztosíthatnának*”.³⁰ Ha ugyanis egy iparágra vonatkozóan születik egy találmány, amely az érintett iparág fejlődését szolgálja, és hazánkban ez nem ismeretes, akkor annak bevezetése a magyar ipar számára is hasznos lehet. Téves volt tehát az indokolás azon feltételezése, hogy az ilyen eset kárára van a hazai iparnak. A hazai iparág ezzel nyerhet, ellenben a hazai piaci szereplők nem. Tisztán közgazdasági szempontból megközelítve a kérdést, irreleváns, hogy az iparra

fejlesztően ható találmány jogosultja magyar vagy külföldi. Ebből adódóan az indokolás azon okfejtése, hogy a magyar szereplők „ellesik” a külföldi találmányokat, és azokat itthon szabadalmaztatják, szintén nem hathat károsan a gazdaságra, ellenben a szabadalmi jog rendszerével már nem egyeztethetők össze. Vagyis akkor, amikor a tudományos közvélemény támadta a külföldi nyilvános gyakorlatbavétel újdonságrontó hatását, akkor valójában a magyar feltalálókknak – a hazai gazdaság elmaradottságából adódó – „versenyhátrányát” próbálta enyhíteni.³¹ Véleményem szerint mind az indokolás, mind pedig a korabeli szakirodalom gazdaságpolitikai oldalról közelítette meg a kérdést, figyelmen kívül hagyva azt a tény, hogy a problémát a 3. § rendszerében kell elhelyezni. Vagyis az az okfejtés, hogy ha valaki elutazott pl. Dél-Amerikába, és ott megismert egy új gyártási módot, akkor az ő erőfeszítése a 3. § 2. pontjának rendelkezése miatt nem volt jutalmazható, és ez a magyar gazdaságra hátrányosan hatott, nem helyénvaló. Nem helyénvaló már csak azért sem, mert ebben az esetben egy tisztán dogmatikai kérdésről van szó. Valahányszor az újdonságrontó körülményeket kell vizsgálni, abból az alapfeltevésekből kell kiindulnunk, hogy az újdonság abszolút újdonságot jelent. Ez egy olyan megcáfolhatatlan megállapítás, amely az egész szabadalmi rendszerünk alapját képezte, mely alól, ha kivételt engednénk, akkor az a 3. § rendszerét veszélyeztetné, s egyszersmind bizonytalanná tenné a jogalkalmazást. Ebből adódóan a kérdés nem az, hogy a külföldi nyilvános gyakorlatbavétel újdonságrontó hatását nem kellett vagy el kellett ismerni. A probléma valójában arra irányult, hogy a találmányi szintet el nem érő tevékenység³² – ha az ipar számára hasznos – részesülhet-e állami oltalomban? Nyilvánvalóan részesülhet, sőt részesülnie is kellett, de az az oltalom, a kifejtett újdonságrontó hatás miatt, lehetett szabadalmi oltalom. Így akármennyire is helyeselhető a hazai írók azon törekvése, hogy a nemzeti ipar fejlesztése miatt a magyar szabadalmi törvény se vegye figyelembe a külföldi gyakorlatbavételt, a szabadalmi jog rendszerével nem volt összeegyeztethető. Sőt a kifejtettek értelmében e kérdés nem is a szabadalmi jog körébe, hanem az iparjogvédelem egyéb intézményeire tartozott.

V.

Mindezekből megállapítható, hogy a két világháború közötti ítélkezési gyakorlat gyakorlatbavétel alatt a találmány bármely módon való kivitelezését értette, melyhez akkor párosult újdonságrontó hatás, ha mindaz nyilvánosan történt. A hazai jogfejlődés előrehaladott voltát igazolja, hogy a szabályozási mintául szolgáló korabeli német-osztrák törvényektől eltérően, a magyar szabadalmi jog a külföldi nyilvános gyakorlatbavételnek is újdonságrontó hatást tulajdonított, kifejezésre juttatva ezzel az abszolút újdonság elvét.

A 3. § 2. pontjának értelmezésénél azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy azt a 3. § egészével összefüggésben kell értelmezni. Mindezeket túl a gyakorlati élet még egy sajátosságot tartalmazott. A szabadalmi törvé-

nyünk által bevezetett felszólalási rendszer ugyanis az érdekelt felekre, azaz a piaci szereplőkre bízta az újdonságrontó körülmények felhívását. Mindez azt jelentette, hogy ha a piaci szereplőnek érdekében állt, akkor mindent megtehetett a felszólalás sikeressége érdekében. Ebből adódóan szinte egyetlen olyan eset sem ismert, amikor a felszólaló egy anterioritás felhívásával megelégedett volna, azaz általában minden újdonságrontó körülményt megpróbáltak felhívni. A felszólaló szempontjából ugyanis lényegtelen volt, hogy gyakorlatbavétel vagy közzétett nyomtatvány útján vált a találmány ismeretessé. A felszólaló érdeke csak arra korlátozódott, hogy a valamilyen módon közzétett, vagy a nyilvánosság számára hozzáférhetővé vált találmány szabadalmazását megakadályozza. Ebből adódóan a perbeli valóság eltért a 3. § zárt rendszerétől, amely az anterioritások taxatív felsorolására törekedett. A két világháború közötti időszakra nyilvánvalóvá vált, hogy a felszólaló szempontjából irreleváns, hogy a 3. § mely pontjára hivatkozik, hiszen számára csak az volt fontos, hogy valamilyen alapon igazolja a találmány lényegét érintő információk nyilvánosságra kerülését. Ebből adódóan több olyan esettel találkozunk, ahol a felszólaló a találmány működésére vonatkozó adatok nyilvánosságra hozatalára hivatkozott, figyelmen kívül hagyva azt, hogy az pontosan mi által is valósult meg. Ezt azonban a bíróság a tárgyalás korszakban még nem vehette figyelembe, hiszen a 3. § taxatív volta miatt kötve volt az anterioritás egyes eseteihez. Ebből adódóan a bíróság elutasította az arra alapított felszólalást, amely szerint a „*bejelentő az ő korábbi közléseiből vette a találmányt, mert a »szóbeli közlés« az 5. § (2) bekezdésének taxatív felsorolásából hiányzik*”.³³ Mindez azonban előrevetíti azt az igényt, ami az anterioritások kapcsán megfigyelhető. Nevezetesen azt, hogy *nem az újdonságrontás eseteinek definiálására helyeződik a hangsúly, hanem az újdonságrontás hatására, azaz a nyilvánosság számára való hozzáférhetőségben.*

E jelenség és felfogás a két világháború közötti perekben kézzelfogható, azonban jogi relevanciával még nem bírt. Ugyanis a Szabadalmi Bíróság többször kiemelte, hogy az újdonságrontás esetén kötve volt a 3. § taxatív felsorolásához. Ebből adódóan hiába jelentkezett az igény arra, hogy minden olyan módozat, amely a találmány lényegének nyilvánosságra hozatalát eredményezte, újdonságrontással bírjon, az a jogszabály szerkesztésénél és a 3. § német adaptációjánál fogva kivitelezhetetlennek bizonyult.

Alláspontom szerint a tárgyalás kérdéskörben az ítélkezési gyakorlat legfőbb érdeme tehát az, hogy *kimunkálta azt a dogmatikai felfogást, amelyben nem az egyes anterioritások meghatározására, hanem azok tényleges hatására helyeződik a hangsúly. Ebben a megközelítésben tehát lényegtelen, hogy milyen módon vált a társadalom számára hozzáférhetővé a találmány lényege, hiszen annak pusztán megtörténte önmagában újdonságrontással bírt.*

E gondolat, még ha nem is teljesen absztrakt módon, de kifejeződésre jutott az 1969. évi II. törvény 2. §-ában is, amely szerint „*Új a megoldás, ha nem jutott olyan mértékben nyilvánosságra, hogy azt szakember megvaló-*

síthatta”. A törvényhez fűzött végrehajtási rendelet még kapaszkodott az anterioritások kiviteli alakjaihoz, de szövegezésénél fogva már egyértelmű elmozdulást jelentett az első szabadalmi törvény koncepciójához képest.³⁴

Az anterioritások kapcsán az említett tendencia nemcsak hazánkra, hanem valamennyi európai államra jellemző volt. A II. világháború utáni nemzetállami jogalkotások sorra kifejeződésre juttatták ezt az igényt, amely a szabályozási mintául szolgáló német jogalkotásban is megjelent. A II. világháború után az NSZK területén 1949-ben szerveződött újjá a Deutsch Patentamt, amely az 1936. évi szabadalmi törvényt alkalmazta.³⁵ Az említett törvény 1981-ig összesen öt módosításon ment keresztül, amelyek közül a témát érintően az 1968. évi módosítás volt a legjelentősebb. Ez ugyanis szakított az anterioritások korábbi taxatív felsorolásával, és teljesen új szövegekörnyezetben helyezte el a szabadalmazhatóságot. Az új követelményrendszer központjában az újdonság – feltalálói tevékenység – technika állásához tartozás trichotómia állt.³⁶ Hasonló folyamat figyelhető meg az angol és francia jogalkotásban is.³⁷

Mindezekből adódóan az 1960-as évek fordulópontként értékelhetők az anterioritások és ezen belül a gyakorlatbavétel szövegezését illetően. Ugyanis ekkortól kezdve a 19. századból örökölt taxáció, amelyet a bírói gyakorlatnak kellett tartalommal feltöltenie, megszűnt, és helyébe az egyes anterioritásként értékelhető magatartások hatása került. Ez a jelenség a nemzetközi integrációban is hamar érzékeltette hatását.³⁸

A Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (a továbbiakban TRIPS Egyezmény) szabadalmakra vonatkozó 27. cikke az anterioritások kifejezett felsorolása nélkül a szabadalmazhatóság egyik feltételeként általában az újdonságot jelölte meg. Hasonlóképpen az 1973-ban létrejött Európai Szabadalmi Egyezmény (a továbbiakban ESZE) 54. cikkének (2) bekezdése az újdonságrontást „*a használat vagy bármely más módon a nyilvánosság számára hozzáférhetővé vált*” fordulattal jellemzi. Az ESZE említett rendelkezése a nyilvános gyakorlatbavétel kapcsán kettős jelentőséggel bírt. *Egyrészt* okafogyottá vált az a jogelméleti vita, amely a két világháború között a külföldi gyakorlatbavétel újdonságrontó hatása körül kibontakozott, hiszen a második világháborút követően egyértelmű, hogy nemcsak a belföldi gyakorlatbavétel lehet újdonságrontó. *Másrészt* a fentebb említett tartalmi értelmezés is elveszítette jelentőségét, hiszen a „bármely más módon” fordulat egyértelművé tette, hogy nem az anterioritás egyes tényleges megnyilvánulási formájára, hanem annak hatására, azaz a nyilvánosságra hozatalra helyeződik a hangsúly. Ebben az összefüggésben tehát a gyakorlatbavétel vagy az ESZE által alkalmazott „használat” kifejezés csak egy, de nem kizárólagos módja az újdonságrontás beálltának.

E szemléletbeli változás a harmadik magyar szabadalmi törvényben, az 1995. évi XXXIII. törvényben is kifejeződésre jutott azáltal, hogy a törvény nem tekinti újnak a találmányt, ha „*szóbeli ismertetés, gyakorlatbavétel útján vagy bármilyen más módon bárki számára hozzáférhetővé vált*”.³⁹

VI.

Összességében megállapítható, hogy a magyar szabadalmi jog fejlődésében az első szabadalmi törvény hatályban léte alatt az anterioritások taxációja miatt a nyilvános gyakorlatbavétel tartalma különös jelentőséggel bírt. A II. világháborúig terjedő jogalkotás és jogalkalmazási gyakorlat eredményei azonban előremutatóak voltak. *Egyrészt* hazánk az abszolút újdonság maradéktalan érvényesülése miatt a külföldi nyilvános gyakorlatbavételt is anterioritásként értékelte, *másrészt* jelentkezett az anterioritások taxá-

ciójától való elszakadás, melynek folytán nem a nyilvános gyakorlatbavétel fogalmi tartalmára, hanem annak hatására helyeződött a hangsúly. Ez utóbbi eredményeként a II. világháborút követő nemzetállami jogalkotásokban és a nemzetközi integrációban is megvalósult a 19. századra jellemző kimerítő felsorolástól való elfordulás. Mindennek következtében az 1960–1970-es évektől nem az anterioritások egyes eseteire, hanem azok hatására, azaz a nyilvánosságra kerülésre helyeződött hangsúly, amely értelmezésben a nyilvános gyakorlatbavétel csak egy, és csak példálózó anterioritásként értelmezhető.

PAPP, LÁSZLÓ

Der Ursprung der öffentlichen Inbetriebnahme als Neuheitsverringender Umstand im ungarischen Patentrecht (Zusammenfassung)

Laut des ersten ungarischen Patentgesetzes gehörten zu den materiellen Voraussetzungen der Patentierbarkeit der Erfindungscharakter, die Neuheit und die gewerbliche Veräußerbarkeit. Von den drei Voraussetzungen befasst sich der Aufsatz mit der Frage der Neuheit, genauer mit einem neuheitsverringenden Umstand, dem öffentlichen Inbetriebnahme. Laut des ersten Patentgesetzes „kann eine Erfindung nicht als neu betrachtet werden, wenn sie zur Zeit der Anmeldung durch öffentliche Inbetriebnahme oder Ausstellung so bekannt wurde, dass eine Anwendung von Sachkundigen dadurch ermöglicht wurde.“ der

Aufsatz stellt die Spruchpraxis zur zitierten gesetzlichen Bestimmung anhand von Gerichtsakten vor, und geht darauf ein, wie die Spruchpraxis und die Rechtswissenschaft die zitierte Bestimmung geprägt hat. Ziel des Aufsatzes ist die Beschreibung des Prozesses, in dem der Akzent der taxierenden Aufzählung der neuheitsverringenden Umstände immer mehr auf deren Wirkung verschoben wurde. Dieses Phänomen ist bereits in der Zwischenkriegszeit zu erkennen, eine gesetzliche Regelung erlangte es aber erst mit dem zweiten und seine endgültige Form mit dem dritten Patentgesetz.

Jegyzetek

- ¹ Ebből adódóan a legtöbb szerző egyetért abban, hogy e dekrétum tekinthető a modern szabadalmi jog alapjának. vö. Diener, John A.: *Patents and Nationalism – A Patent Lawyer Looks at the Problem of European Recovery* (Journal of the Patent Office Society, Vol. 32, Issue 8, August 1950, 622. p.); Prager, Frank D.: *Historic Background and Foundation of American Patent Law* (American Journal of Legal History, Vol. 5, Issue 4, October 1961, 309. p.); Sherkow, Jacob S.: *Negating Invention* (Brigham Young University Law Review, Vol. 2011, Issue 4 2011, 1096. p.); Walterscheid, Edward: *Early Evolution of the United States Patent Law: Antecedents (Part 1)* (Journal of the Patent and Trademark Office Society, Vol. 76, Issue 9, September 1994, 708. p.)
- ² Mandich, Giulio: *Venetian Patents (1450–1550)* (Journal of the Patent Office Society, Vol. 30, Issue 3, March 1948, 177. p.)
- ³ Philippson, F. C.: *Die Reform der Patent-Gesetzgebung, bearbeitet im Auftrage des Handels- und Gewerbe-Vereins für Rheinland und Westphalen* (Düsseldorf, 1860, 38. p.); Singer, Berthold: *Patent and trade mark laws of the world* (Chicago, 1911, 150. p.)
- ⁴ Kleinschrod, Carl Theodor von: *Die Internationale Patentgesetzgebung nach ihren Prinzipien, nebst Vorschlägen für ein künftiges gemeines deutsches Patentrecht* (F. Enke, München, 1855, 167–168. p.)
- ⁵ Klosterman, Rudolf: *Das Patentgesetz für das deutsche Reich vom 25. Mai 1877* (Verlag von Franz Vahlen, Berlin 1877, 123–124. p.)
- ⁶ Az 1877. évi, majd az azt módosító 1891. évi német szabályozás logikája figyelhető meg az 1880. évi török, 1885. évi norvég, 1894. évi dán, 1895. évi magyar, 1897. évi osztrák, 1898. évi finn, 1919. évi csehszlovák és lengyel szabadalmi törvényben.
- ⁷ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL) Polgári kori kormányhatósági levéltárak K szekció – továbbiakban K – Iparügyi minisztériumi levéltár – továbbiakban 603 577. cs. G. 6353/1929.

- ⁸ 1895:37. tc. 3. §-a értelmében „*Nem tekintendő ujnak a találmány, ha az bejelentése idejében:*
 1. közzétett nyomtatványok vagy egyéb sokszorosítások útján már annyira ismeretessé vált, hogy szakértők által használható volt;
 2. nyilvános gyakorlatba-vétel vagy kiállítás útján oly ismeretessé vált, hogy a szakértők által használhatósága lehetségessé vált;
 3. már szabadalom tárgyát képezte.
A találmány közzététele vagy gyakorlatbavétel dacára ujnak tekintendő, ha utolsó gyakorlatba-vétele vagy közzététele óta a találmány bejelentéséig 100 év már eltelt.”
- ⁹ A bejelentés napjához szabadalmi rendszerünk két fontos joghatást fűzött. Egyrészt irányadó volt az anterioritások megítélésénél, másrészt a feltalálót ezen időponttól fogva illette meg az ideiglenes oltalom. Ebből adódóan az igényelhetett a találmányra oltalmat, aki azt elsőként bejelentette. Ez az ún. *first to file* rendszer, amellyel szemben az angolszász jogterületeken a *first to invent* elv érvényesült.
- ¹⁰ Az Egyezményről lásd bővebben Bravo, Gustavo: *From the Paris Convention to TRIPs: A Brief History* (Journal of Contemporary Legal Issues, Vol. 12, Issue 1, 2001, 445–449. p.); Muir, Ian–Brandi Dohrn, Matthias–Gruber, Stephan: *European Patent Law* (Oxford University Press, Oxford, 2002, 1. p.); Moy, Karl: *The History of the Patent Harmonization Treaty: Economic Self-Interest as an Influence* (John Marshall Law Review, Vol. 26, Issue 3, Spring, 1993, 478–489. p.); Tattay Levente: *A szellemi alkotások joga* (Szent István Társulat, Budapest, 2003, 66–71. p.); Schuyler, E. William: *Paris Convention for the Protection of Industrial Property – A View of the Proposed Revisions* (North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, Vol. 8, Issue 2, 1982–1983, 155–156. p.)
- ¹¹ „A leírás kellékei a következők:

1. lehetővé kell, hogy tegye azt, miszerint szakértők a találmány tárgyát a leírás alapján minden kiegészítés nélkül előállíthatják.”
- ¹² Kelemen elvése szerint „az »előállítás« kritériuma különben is oly rugalmas, ellenőrizhetetlen és annyira függ a szakértő szakértelmétől, hogy azt ily fontos kérdés alapvető momentumául elfogadni nem lehet” lásd bővebben: Kelemen Manó István: *A találmányi szabaldalmakról szóló 1895. évi XXXVII. törvény cikk reviziója* (Kiadja az Országos Iparegyesület. Hungária Könyvnyomda nyomása, Budapest, 1905, 55. p.)
- ¹³ „A felszólalás két példányban és indokolva a Szabadalmi Hivatalnál nyújtandó be és csak a következő állításokra alapítható:
1. hogy a találmány a jelen törvény 1–3. §-ai értelmében nem szabadalmazható;”
- ¹⁴ „A szabadalom megsemmisítendő és ehhez képest úgy tekintendő, mintha meg sem adatott volna:
1. ha a szabadalom tárgya szabadalmazásra alkalmatlan volt (1–3. §);”
- ¹⁵ Ladoméri Szmernik István: A „szabadalmazható új találmány” és a „szakértő” (Szabadalmi Közlöny, 1938. 2., 24. p.)
- ¹⁶ MNL K 603 1974. cs. T.4079/1928; 194. cs. C. 3738/1928; 1196. cs. M. 8023/1930; 2195 cs. Z. 1821/1938; 407. cs. F. 4847/1926; 1211. cs. M. 8915/1930; 401. cs. F. 5894/1931; 821. cs. I. 2912/1931; 114. cs. B. 13711/1937
- ¹⁷ MNL K 603 687. cs. H. 7638 /1926
- ¹⁸ MNL K 603 1697. cs. S. 11910/1926; 209. cs. C. 4656/1937
- ¹⁹ Kósa Zsigmond: *A magyar szabadalmi törvény magyarázata: függelékben a Nemzetközi Unióra vonatkozó, -Ausztriával, a Német Birodalommal, Spanyolországgal kötött nemzetközi szerződésekkel és végrehajtási rendeletekkel* (Budapest, 1911, 52. p.)
- ²⁰ Szakolczai Árpád: *Újdonság a kereskedésről és a szabadalmi jogról* (Budapest, Franklin-Társulat, 1898, 13. p.); Rosenthal és Appellines: Gyakorlatbavétel alatt a találmány mindenféle alkalmazását és használatát érteni kell. Gareis: Gyakorlatbavétel a találmány hasznos használatbavételét jelenti. Robolszky: A praktikus értékesítés áll a gyakorlatbavétel középpontjában.
- ²¹ Uo.
- ²² Kósa Zsigmond: i. m., 1911, 52. p.
- ²³ MOL K 603 1906. cs. Sch 4228/1926; 1574. cs. R. 6144/1933
- ²⁴ Hoff György: *Szabadalmi jog* (Az Iparjogvédelmi Egyesület kiad-mánya, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T. Pé-csett, 1939, 91. p.)
- ²⁵ MOL K 603 1906. cs. Sch 4228/1926; 1574. cs. R. 6144/1933;
- ²⁶ MOL K 603 2191. cs. Z. 1610/1930
- ²⁷ Vö.: Hoff György: i. m., 1939, 91–93. p.
- ²⁸ Az 1892. év február hó 18-ára meghirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai XXIII. kötet, 741. szám (Pesti-Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1894, 92. p.); MNL K 603 359. cs. E. 4725/1937
- ²⁹ Jámbor Gyula: *Az újdonság fogalma a szabadalmi jogban* (Budapest, 1894, 4. p.); Török László: *A Találmányi szabadalom* (Rényi Károly kiadása, Budapest, 1913, 71. p.)
- ³⁰ Az 1892. év február hó 18-ára meghirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai XXIII. kötet, 741. szám (Pesti-Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1894, 28. p.)
- ³¹ Vásárhelyi László: *Szabadalmi törvény és a chemiai ipar* (Szabadalmi Közlöny, 1929. 8., 155. p.); Deutsch Izidor: *A szabadalmi törvényjavaslat* (Magyar jogászegyleti értekezések, 105. 11. köt. 5. füzet, Budapest, 1895, 20. p.); Jámbor Gyula: i. m., 1894, 4. p.; Kelemen Manó István: i. m., 36. p.); Lévy Béla: *A magyar szabadalmi jog rendszere* (Budapest, 1898, 35. p.); Török László: i. m., 1913, 71. p.
- ³² Ebben az esetben a találmányi szint el nem érése az újdonság hiányból fakadt.
- ³³ MNL K 603 577. cs. G. 6353/1929
- ³⁴ A végrehajtási rendelet 1. §-a értelmében „A megoldást akkor kell nyilvánosságra jutottnak tekinteni, ha az bárki számára hozzáférhetővé vált (pl. nyomtatványi közzététel, vagy nyilvános gyakorlatbavétel révén)”
- ³⁵ Busse, Rudolf: *Procedure and Practice in the German Patent Office* (Journal of the Patent Office Society, Vol. 38, Issue 10, October 1956, 683. p.)
- ³⁶ Hallman, Ulrich: *New German Patent Examining Procedure* (Journal of the Patent Office Society, Vol. 51, Issue 1, January–February 1969, 6. p.)
- ³⁷ Vö. Michaels Peter: *British Patents Act of 1977* (International Lawyer, Vol. 13, Issue 4, 1979, 667–680. p.)
- ³⁸ Vö. Beier, Friedrich-Karl : *European Patent System* (Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol. 14, Issue 1, Winter 1981, 8–9. p.)
- ³⁹ 1995. évi XXXIII. tv. 2. § (2) bekezdése; A hatályos szabályozás értelmezéséről lásd bővebben Csécsy György: *A szellemi alkotások joga* (Novotni Kiadó, Miskolc, 2007, 94. p.); Lontai Endre–Falidi Gábor–Gyertyánfy Péter–Vékás Gusztáv: *Szellemi alkotások joga* (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008, 196. p.); Tattay Levente–Pinitz György–Pogácsás Anett: *Szellemi alkotások joga* (Szent István Társulat, Budapest, 2011, 253–254. p.)

Immár harminchat éve, hogy a Szent Korona visszakerült Magyarországra, miután a II. világháború alatt amerikai kézre került, és az Amerikai Egyesült Államok területén őrizték. A Szent Korona e külföldi tartózkodása az első pillanattól fogva egy kalandos, szinte bizarr történet volt. 1978-as visszaadása hosszas politikai, diplomáciai tárgyalások eredményeként született, viszont számos jogi kérdést és kételyt is feltárt.

Előzmények¹

A koronaörök 1944-ben, még Horthy Miklós kormányzó idejében, elrejtették a Szent Koronát Veszprémben. Ott nem sokáig őrizték, mivel a nyilas hatalomátvétel után, november 4-én Szálasi Ferenc a Szent Koronára kívánta

Rajkóvá, Marta

A Szent Korona Amerikában

letenni a nemzetvezetői esküt. A Szent Korona és a koronázási ékszerek ezután egy ideig Kőszegen és Velemenben voltak elhelyezve, majd 1945 tavaszán felgyorsultak az események. A koronaörök Pajtás Ernő ezredes vezetésével kivitték a koronázási ékszereket az országból. 1945 áprilisában az ausztriai Mattsee nevű községbe érkeztek. A Szent Jobbot és a koronázási palástot a mattseei apát-ságban helyezték el. A koronát, a jogart és az országlalmát kivitték a ládából, majd egy üres benzineshordóba tették,

A Koronaőrseg a koronázási jelvényekkel 1938-ban

és április 26-án éjjel elásták Mattsee közelében. Az eredeti ládában most már csak a koronázási kard maradt. (A Szent Jobbot, a Koronával ellentétben, az amerikai elnök és a Vatikán beleegyezésével még 1945-ben sikerült visszajuttatni Magyarországra, így az augusztus 20-ai ünnepséget az ereklye jelenlétében tarthatták meg.) Pajtás ezredes és csapata ezután a ládával továbbhaladt Zellhof felé a Svájcba vezető úton. Itt viszont útjukat szegte az amerikai hadsereg 7. alakulata. A csapatot George Granville² hadnagy fogta el. Pajtás elmondta neki, hogy egy nagy jelentőségű kincs van náluk, amit őrizniük kell. A koronaőrök ezután saját járművükön követhették a hadnagyot Augsburgba, a 7. hadsereg katonai hírszerző központjába. Ott Pajtás elárulta Paul Kubala őrnagynak, hogy az őrzött kincs maga a Szent Korona és a koronaékszerek. A ládát május 7-én átadták az amerikaiaknak, amiről Kubala őrnagy egy igazolást állított ki Pajtásnak: „Alulírott igazolom, hogy a mai napon egy ismeretlen tartalmú lezárt ládát Pajtás Ernő ezredestől átvettem.”³ Az amerikaiak rögtön értesítették Truman elnököt és Eisenhower tábornokot, hogy náluk van a magyar Szent Korona, holott még ki sem nyitották a ládát, és nem győztek meg a tartalmáról! A kulcsot ugyanis csak később szerezték meg, és a ládát addig nem akarták erőszakkal feltörni. Amikor 1945 júliusában végre kinyitották, meg-

lepve tapasztalták, hogy csak a kard van benne. Ekkor Pajtás kénytelen volt elárulni a Szent Korona mattsee-i rejtkehelyét, amely terület viszont már a 3. amerikai hadsereg hatáskörébe tartozott. Ez elég kínos volt Kubalának, főleg azért, mert már értesítették az elnököt. Egy Andrews nevű texasi hadnagy állítólag önként jelentkezett a koronaékszerek megszerzésére. Pajtást segítségül hívta – vagy inkább megfenyegetve – éjjel elment Augsburgból Mattseeba, kiásta a koronaékszereket, amelyek reggelre már Kubala őrnagy birtokában voltak. Mindezt természetesen titokban hajtották végre, mivel számos szabályt hágtak át. Glant Tibor a Szent Korona kalandjait elemző könyvében kételkedik e történet igazságában, főként a két város közötti nagy távolság miatt (Andrewsék összesen 800 km-t utazhattak oda-vissza). Ráadásul, mint írja, Bunda József koronaőr 1970-es évekbeli tanúvallomása szerint a korona már 1945 júniusában nem volt az említett rejtkehelyén.⁴ Mindenesetre a koronázási ékszerek amerikai kézre kerültek. Ezután néhány évig Németországban tartották őket: Heidelbergben, Wiesbadenben, Frankfurtban, Münchenben, ahol több szakértő is megvizsgálhatta az ékszereket. Végül 1953-ban a Szent Koronát és a többi koronázási ékszert kivitték az Amerikai Egyesült Államokba, és a Kentucky állambeli Fort Knox katonai bázisban őrizték 1978-ig.

Kedvezőtlen kétoldalú kapcsolatok

Mai szemmel a korona visszatérése mindenképpen sikernek tekinthető, de a múlt század hetvenes éveiben ennek rengeteg ellenzője volt.

Tény, hogy a koronaékszerek visszaadásával kapcsolatos párbeszéd a hetvenes években élénkült fel. A magyarok viszont már 1945-ben igényt tartottak visszaadásukra. Ha valamikor 1978 előtt lehetségesnek és ígéretesnek tűnhetett a korona visszajuttatása, akkor az csakis közvetlenül a háború utáni években lehetett. Arthur Schoenfeld amerikai ügyvivő akkor azt válaszolta a magyar külügyminiszter hivatalos jegyzékére, hogy „*az Egyesült Államok kormányának semmiféle kifogása nincs a relikviák Magyarországnak való visszaszolgáltatása ellen, és hajlandó azokat Magyarország képviselőjének átadni a restitúciós egyezmény megkötése után, ha a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság ennek nem látja akadályát*”.⁵

A koronát mégsem adták vissza sem akkor, sem 1947-ben, amikor újra kérte a magyar fél. Az amerikaiak akkor már azt válaszolták – és tulajdonképpen a hetvenes évekig azt ismételték –, hogy a jelen pillanat nem alkalmas a koronaékszerek visszaadására, s ez idő tájt nincs tervbe véve a visszaszolgáltatásuk. 1947 után a kétoldalú kapcsolatok ugyanis nagyon megromlottak. Az amerikaiakat azonban az is megerősíthette elutasító álláspontjukban, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök 1946-ban, majd ismételen 1947-ben kimondottan azt kérte tőlük, hogy a Szent Koronát tartsák továbbra is őrizetükben.⁶

A már eleve kedvezőtlen hidegháborús bilaterális kapcsolatokat sok más konkrét tényező és esemény is tovább rontotta. 1949-ben Budapesten letartóztatták Robert Vogeler amerikai üzletembert, az International Telephone & Telegraph Co. európai részlegének vezetőjét. Kémkedéssel és szabotázzsal vádolták, majd 15 éves szabadságvesztésre ítélték. Az Egyesült Államoknak végül bizonyos politikai engedményekért cserébe sikerült elérni Vogeler szabadon engedését 1951-ben.⁷ Rákosiék ekkor a Szent Koronát is kérték váltságdíjként, de a követelés idő előtt kiszivárgott az amerikai sajtóban.⁸ Az USA a Szent Ko-

ronára vonatkozó kérésen kívül eleget tett a magyar fél követeléseinek.

A negatív amerikai–magyar viszonyhoz Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek története is hozzájárult. Mindszenty ugyanis az 1956-os forradalom után a budapesti amerikai nagykövetségen talált menedéket, s személye tüske volt a pártvezetés szemében, amíg el nem érték a követségről való távozását 1971-bent. A korona ügyében Mindszenty határozott álláspontot képviselt. Bár kezdetben inkább a Vatikánban való elhelyezését ajánlotta és szorgalmazta, a későbbiekben kifejezetten arra kérte az amerikaiakat, hogy a Szent Koronát tartsák továbbra is őrizetben.⁹

A Szent Korona visszaadása továbbra sem látszott reálisnak. A hetvenes években a Deák-ügy hozott feszültséget az amerikai–magyar kapcsolatokba. Deák István történész, a Columbia University professzora ugyanis IREX-ösztöndíjjal Magyarországon folytatta kutatómunkáját, mígnem 1973-ban a magyarok kémkedéssel vádolták meg, és kiutasították az országból. Az IREX ekkor vissza akarta vonni magyarországi csereprogramjait, de a

State Department úgy döntött, inkább elcsitítja az ügyet, hogy ne rontsák a már lassan javuló kulturális kapcsolatokat.¹⁰

Mindehhez hozzájárult még a Kelet és Nyugat közti, a vietnami háború okozta eltávolodás is. Magyarország ez időben az MFN (Most Favoured Nation – legnagyobb kedvezmény elve) alapján igyekezett kereskedelmi engedményeket szerezni. Az amerikaiak az MFN megadását főleg a kivándorlási politika liberalizálódásától tették függővé. Kádár János politikájában valamiféle ketősség volt érzékelhető. Egyfelől tudatában volt a Nyugat, főleg az USA iránti nyitás szükségességének a gazdasági modernizáció és a presztízs érdekében. Másrészt rossz

szemmel nézte a Magyarországon is fokozódó Nyugatimádatot, amit Amerika-ellenes propagandával igyekezett megfékezni.¹¹ 1975-ben Kádár két fő célt tűzött ki az amerikai–magyar kapcsolatokban: az MFN megszerzését, valamint a Szent Korona visszajuttatását Magyarországra.¹²

Mattsee város és környéke. Az 5-ös szám a Szent Korona elásásának helyét jelöli (A térkép forrása: Attila L. Simontsits: *The Last Battle for Saint Stephen's Crown*. Toronto, Weller Publishing Co. Ltd., 1983, 1059. p.)

Eltérő vélemények

A korona kérdése a hetvenes években valóban felerősödött. Visszaadásának viszont számos ellenzője szólalt fel. A már említett Mindszenty bíboroson kívül a legerőteljesebben talán a Mindszenty Alapítvány (Cardinal Mindszenty Foundation), valamint az Amerikai Magyar Szövetség (American Hungarian Federation) tiltakozott. Béky Zoltán püspök, a szövetség elnöke több levelet küldött az amerikai elnöknek, valamint személyes találkozót is kért az ügyben. A Fehér Ház, az elnök elfoglaltságára hivatkozva, nem fogadta a szövetség képviselőit. Az amerikai levéltári anyagból azonban kitűnik, hogy Ford elnök adminisztrációja attól tartott, hogy ha a magyarok kívánságának eleget tennének, az a többi honosított polgárt is esetleges követelményekre, kérésekre buzdíthatná.¹³ Az ellenzők közül említésre méltó Cleveland város tanácsa is (Council of the City of Cleveland), amely az elnökhöz és a kongresszushoz intézett 1976-os határozatában kifejtette véleményét, hogy a korona, mint nemzeti és vallási szimbólum, maradjon továbbra is az amerikaiak őrizzében.¹⁴ Az egész ellenzék tulajdonképpen azt hangsúlyozta, hogy a magyar koronaőrök az amerikaiak védelmébe adták a koronát, amely a szabadság és szuverenitás szimbóluma a magyarok számára világszerte. Az Egyesült Államok pedig, mint a szabadság alapelvein működő ország, köteles azt megvédeni és őrizni.

Az említett kételyekre az amerikai kormány tulajdonképpen egészen 1977-ig egyformán válaszolt. A korona visszaadásának ellenzőit mindvégig megerősítették, hogy „jelenleg nincs tervbe véve Szent István koronájának visszaszolgáltatása, és az ügyben nem folynak tárgyalások”.¹⁵

Voltak viszont olyanok is, akik visszajuttatták volna a koronát a magyaroknak, azzal érvelve, hogy Magyarország nagy előrelépést mutatott az emberi jogok betartása terén, főleg a többi kelet-európai állammal összevetve. Úgy vélték, a korona további amerikai kézen tartása kényelmetlen légkört teremt. A visszaadást többek között Alfred Puhan budapesti amerikai nagykövet támogatta, továbbá a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja rádió, a magyar származású amerikaiak közül például Gombos Zoltán, az *Amerikai Magyar Népszava* tulajdonosa.¹⁶ Charles O. Porter ügyvéd, Ford elnök közeli barátja azt írta 1976. november 9-én kelt levelében az amerikai elnöknek, hogy „az igazság az, hogy [a korona] nem a mi tulajdonunk és vissza kell adnunk késlekedés nélkül”.¹⁷

Az amerikai kongresszus álláspontja

Nemcsak alapítványok, magánszemélyek, szakértők fejtették ki elutasító, illetve helyeslő véleményüket a visszaszolgáltatásról, hanem az amerikai kongresszus is foglalkozott az ügygel. A kérdéssel kapcsolatban több határozatot terjesztettek elő, viszont érdekes, hogy míg egyesek a visszaadás ellen szóltak, mások a visszaadásra buzdították az elnöket.

1975-ben az Amerikai Egyesült Államok 94. Kongresszusa a H.Con.Res. 30, 43 és 157 számú határozatokban¹⁸ kifejtette véleményét, hogy Szent István Szent Koronáját továbbra is az Egyesült Államok őrizzében ajánlatos tartani, míg Magyarország újra alkotmányos államként nem működik, szabad választások útján létrehozott kormánnyal. Álláspontjukat azzal indokolták, hogy a Szent Korona egy rendkívüli, alkotmányos jelentőségű nemzeti kincs, ami 1945-ben az USA védelmére lett bízva. Magyarország jelenleg egy ateista kommunista rendszer irányítása alatt áll, amelynek érdeke lehetne a Szent Korona megsemmisítése. Az elnyomott magyar nép, valamint testvéreik, az amerikai magyarok szabadságba vetett hite és reménye összeomlik, ha az USA kormánya megszegi szent kötelességét, és lemond a koronáról. Az ilyenfajta, ún. *concurrent resolution* azonban csak a kongresszus közérdekű ügyekben alkotott véleményét fejezi ki, és nem kötelező érvényű. Ugyanebben az évben viszont előterjesztették a H.J.Res. 468¹⁹ számú határozatot is, amelyben az elnöket sürgetik, hogy szolgáltassa vissza Szent

Gerald Ford, az Amerikai Egyesült Államok 38. elnöke

István koronáját Magyarországnak. A határozat indoklása szerint a korona a nemzeti egység jelképe, s az USA őrizzében volt abban az értelemben, hogy majd visszaadatik a magyar népnek. További amerikai kézen tartása kényelmetlen légkört teremt, és akadálya a kétoldalú kapcsolatok fejlődésének. Az előző határozatfajtaéhoz képest a *joint resolution* ugyan szintén a képviselőház és a szenátus közös határozata, ez viszont az elnök elé terjesztendő, és ha az elnök egyszer aláírja, vagy áttörök a vétőjét, abban az esetben kötelező érvényű jogszabályként hat. A rezolúciót viszont nem fogadták el.

Később a 95. Kongresszus talaján ismét többen felszóltak a korona visszaadása ellen. Az egyik leghevesebben tiltakozó politikus Mary Rose Oakar képviselőasszony volt, aki azt szeretne volna elérni, hogy az elnök csak a kongresszus jóváhagyásával dönthesse a korona sorsáról. A korona védelméről szóló, 1977-ben előterjesztett

törvényjavaslatait (Hungarian Crown of St. Stephen Protection Act)²⁰ viszont nem fogadták el. A kongresszusban tehát sok aktív ellenzője akadt a korona visszaadásának, mégsem sikerült megakadályozni vagy lelassítani az ekkor még csupán sejtett visszaszolgáltatását. Megjegyzendő viszont, hogy ezzel párhuzamosan több szenátor és képviselő igenis elérkezettnek látta az időt a korona visszaadására (például Hubert H. Humphrey, Fenwick, Frenzel, Thompson, Bingham, Charles A. Vanik).²¹

A „hirtelen” fordulat

1977. november 4-én Jimmy Carter amerikai elnök bejelentette, hogy az Egyesült Államok vissza szándékozik juttatni a Szent Koronát. A hír meglehetősen hirtelen és váratlan volt, hiszen Carter elnök adminisztrációja még az év folyamán²² arról biztosította a nyilvánosságot, hogy a korona visszaadása nincs tervbe véve. Az amerikai levéltári anyag viszont egyértelműen arról tanúskodik, hogy már 1977 nyarán folytak a tárgyalások az amerikai és a magyar külügyminisztérium között,²³ sőt, eredetileg még az év végéig le kívánták bonyolítani az átadást.²⁴ A közlemény éles kritikát váltott ki a visszaadás ellen felszólalók részéről, levelek ezrei érkeztek a Fehér Házba, tüntetéseket rendeztek, valamint személyes találkozót is kértek Cartertől. A tiltakozók között a már említett szervezetek, kongresszusi képviselők és szenátorok, magyar származású amerikaiak, ezenkívül világszerte külföldön élő magyarok voltak. Az elnököt egyrészt amiatt kritizálták, hogy éppen november 4-én jelentette be a hírt – vagyis az 56-os forradalom vérbefojtásának, illetve Szálasi 1944-es eskütételének évfordulóján. Másrészt a már idáig is hangoztatott érveket vetették szemére. Szerintük Carter nem tiszteli a koronát, mint a szabadság és szuverenitás szimbólumát, döntésével a kommunista rendszernek bököl, ezáltal ellentmond saját programjának, ígéreteinek és az USA egyik alapelveinek – a szabadságba vetett hitnek. A tiltakozók Mary Rose Oakarrel az élen kizárólag abban az esetben tartották elképzelhetőnek a korona és a koronázási jelvények visszaadását, ha Magyarország teljesít két követelményt, mégpedig a szovjet csapatok teljes kivonulását Magyarországról, és szabad választások megrendezését.²⁵

Lehetséges, hogy az ellenzék erős kritikája valamennyire lelassította a visszaszolgáltatás folyamatát, viszont semmiképp nem akadályozhatta meg. A visszaadás részleteiről és feltételeiről kizárólag az amerikai és magyar külügyminisztérium döntött.²⁶

A Szent Korona visszaadásának jogi aspektusai

Mivel az ellenzék minden addigi próbálkozása sikertelennek bizonyult, 1977 decemberében jogi útra terelték az ügyet. Alig egy hónappal a visszaadás előtt két jogi panasz benyújtásával próbálták elérni céljukat: megakadályozni a korona visszajuttatását.

*Curtis v. Carter.*²⁷ Az első pert Carl T. Curtis nebraskai szenátor indította 1977. december 2-án Carter elnök adminisztrációja ellen. A felperesek az amerikai alkotmány IV. cikkelyének, 3. §-ára hivatkoztak, amely szerint „[...] a Kongresszus hatáskörrel bír az Egyesült Államokhoz tartozó területekkel és egyéb tulajdonnal kapcsolatos rendelkezési

*jog és a szükséges szabályok megállapítása tekintetében [...]”.*²⁸ Szerintük ugyanis a Korona az Egyesült Államok tulajdona lett, miután a magyarok (körülbelül) 1945. július 25-én átadták az amerikai hatóságoknak, amely azóta is őrizte. Mivel a korona amerikai tulajdon, a végrehajtó hatalom alkotmányellenesen cselekedett, amikor a kongresszus jóváhagyása nélkül döntött visszaszolgáltatásáról. A felperesek kérelme az volt, hogy a bíróság mondja ki, hogy a kongresszus, nem pedig a végrehajtó hatalom joga a Koronáról dönteni, valamint előzetes bírói intézkedés kiadását kérték, amely megtiltaná a Korona átadását Magyarországnak. A bíróság a december 16-án hozott ítéletében (Civil Action No. 77-2069, Curtis v. Carter, U.S. District Court for the District of Columbia) elutasította az előzetes intézkedés kiadását. Érdeemi döntése szerint

„a felperesek állítása, hogy a magyar koronaékszerek az USA tulajdona, és különösen az, hogy egy ellenséges államtól szerzett hadizsákmányról van szó, messze nem meggyőző. Az idézett alkotmányrész alkalmazása felettből kérdéses. Mivel nem tulajdonjogi érdekről van szó, a koronaékszerek visszaadása a külügy hatáskörébe tartozó politikai kérdés.” E döntést december 19-én megerősítette

James Earl (Jimmy) Carter, az Amerikai Egyesült Államok 39. elnöke

a fellebbviteli bíróság (No. 77-2105, Curtis v. Carter, U.S. Court of Appeals for D.C.Cir.). Curtis jogi panasza végül a legfelsőbb bíróság elé került (Supreme Court of the United States), ahol a bíróság elnöke, Warren E. Burger december 21-én elutasította.

Dole v. Carter:²⁹ A másik jogi esetet Robert Dole kanasasi szenátor kezdeményezte 1977. december 23-án. Itt nem kérdőjelezte meg senki, hogy a Szent Korona magyar tulajdon. A felperes teljesen más érvekre alapozta periratát. Szerinte az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés szándékosan mellőzte a Szent Korona kérdését, mivel a Szovjetunió is az aláírók között volt. A szerződésnek része volt viszont egy hallgatolagos egyezmény, miszerint az USA és Magyarország majd a szovjet megszálló csapatok kivonulása után rendezik az ügyet. Ezáltal a korona visszaadása vagy az 1947-es békeszerződés kiegészítése, módosítása vagy egy új nemzetközi szerződés megkötésével lehetséges. Mindenestre, nemzetközi szerződések megkötéséhez, illetve megváltoztatásához a szenátus jóváhagyása szükséges. Dole szenátor konkrétan az amerikai alkotmány II. cikkének 2. §-ából indult ki, miszerint „*az elnöknek joga van a Szenátus tanácsa és hozzájárulása alapján nemzetközi szerződések kötésére, feltéve hogy a jelen levő szenátorok kétharmada ahhoz hozzájárul*”.³⁰ Az elnök alkotmányellenesen cselekedett, mivel nem tette lehetővé, hogy a szenátus közreműködjön, ráadásul a korona visszaadását már január elejére tűzte ki, holott a szenátus január 19-ig nem ülésezett. A bíróság december 30-án kimondta (Civil Action No. 77-2310, Dole v. Carter, U.S. District Court for the District of Kansas), hogy 1. az 1947-es békeszerződés nem tartalmaz semmiféle hallgatolagos egyezményt arról, hogy az Egyesült Államok addig fogja őrizetben tartani a koronázási ékszereket, amíg a szovjet csapatok ki nem vonulnak Magyarországról. Nem volt olyan tanú, aki a béketárgyalásokon részt vett volna, és tanúsíthatta volna a hallgatolagos megegyezést; 2. a koronázási ékszerek visszaszolgáltatása nem egy, a szenátus jóváhagyását igénylő, nemzetközi szerződés (*treaty*), hanem az elnök joghatóságába tartozó végrehajtói megállapodás (*executive agreement*) alapján lehetséges. Bár sehol nincs explicit meghatározva, hogy mely szerződésekhez szükséges a szenátus jóváhagyása, és mikor elegendő csupán az elnök végrehajtói hatáskörére támaszkodni, a bíróság kifejtette, miben látja a különbséget a nemzetközi szerződés és a végrehajtói megállapodás között: az utóbbi inkább kisebb jelentőségű ügyeket ölel fel, mint például a szerződések adminisztratív jellegű részleteinek kidolgozása, s alapvetően nem teszi ki az államot jelentősebb kockázatoknak, illetve nem tartalmaz kölcsönös kötelezettségeket. A bírói ítéletet a fellebbviteli bíróság december 31-én megerősítette (No. 77-2117, Dole v. Carter, U.S. Court of Appeals, Tenth Circuit), bár igaz, hogy tartózkodott a nemzetközi szerződés és a végrehajtói megállapodás közötti pontos különbségtételtől. Ezért csak annyit mondott ki, hogy a felperes szerint az elnök megszegte az 1947-es párizsi békeszerződést, márpedig a bíróság nem talált semmilyen jogsértést az ügyben. Az ügyben a Supreme Court

mondta ki a végső szót. 1978. január 3-án megerősítette az addigi döntést, és elutasította az ideiglenes, illetve rendkívüli bírói intézkedés kiadására irányuló kérelmet.

Feltételek

Az 1977. december 13-ai külügyi levélváltás szerint „*az Amerikai Egyesült Államok elnöke úgy döntött, hogy helyénvaló és alkalmas Szent István koronáját és a többi koronázási ékszert, amelyek a második világháború befejezése óta az Egyesült Államokban őriztettek, visszaadni a magyar népnek. A korona visszaadására 1978. január 6-án és 7-én Budapesten, ünnepélyes keretek között kerül sor [...]*”.³¹ A korona visszaadását illetően az alábbi feltételekben állapodott meg a két kormány:³²

- Az átadásra nyilvános ceremónia keretében kerül sor, amely hangsúlyozza a regáliák történelmi, kulturális, vallási és nemzeti vonatkozásait, valamint az átadás „néptől népnek” jellegét.
- Az amerikai delegáció vezetője egy magas rangú amerikai politikus lesz, akit Carter elnök jelöl ki. Az amerikai delegáció tagjai között lesznek kongresszusi képviselők, valamint az amerikai nép további képviselői és néhány magyar származású amerikai is.
- A magyar delegációt a magyar államfő vagy az általa kijelölt személy vezeti, s a magyar delegáció a magyar társadalom minden rétegét képviseli: a meghívottak között országgyűlési képviselők, kormánytagok, egyházi vezetők, szervezetek, valamint a tudományos és kulturális élet kiemelkedő képviselői fognak szerepelni.
- A ceremónián minden beszéd a hagyományos amerikai–magyar barátságról szól, és közös célunkról, hogy tovább javítsuk kétoldalú kapcsolatainkat.
- Az eseményekről a hazai és külföldi médiák szabadon tudósíthatnak.
- Az átadást követően levélváltásra kerül sor, amelyben mindkét fél leszögezi, hogy a regáliákat biztonságban átadták/átvették, és nincs semmiféle követelésük egymással szemben amiatt, hogy azok amerikai őrizetben voltak.
- A Szent Koronát és a koronaékszereket állandó jelleggel kiállítják Budapesten egy történelmi jellegű helyen, s azokat bárki, hazai és külföldi magyarok egyaránt megtekinthetik.

Bár a hivatalos közlemény expliciten nem említi, az amerikaiak egyik alapvető követelése az volt, hogy az MSZMP vezetője ne legyen jelen a ceremónián. „*A kényes magyarországi politikai helyzet miatt el kell küldnünk, hogy a koronát magának Kádárnak adjuk át vagy valakinek, aki kizárólag a párthoz kapcsolódik. [...] Bár nem ösztönözzük a Magyar Szocialista Munkáspárt részvételét az ünnepségen, tudomásul vesszük, hogy ez egy jelentős nemzeti szervezet, és nem fogjuk gátolni, hogy képviselői megjelenjenek.*”³³ Ezzel összefüggött az a kérésük is, hogy a koronát egy a kormányhoz, illetve párthoz nem kötődő épületben állítsák majd ki.

1978. január 5-én éjjel a Szent Korona és a koronázási ékszerek (jogar, országalma, kard, palást)³⁴ megérkeztek

Magyarországra. Végül 1978. január 6-án, az Országházban sor került ünnepélyes átadásukra. A magyar delegáció élén Apró Antal, az Országgyűlés elnöke állt, az amerikai küldöttséget pedig Cyrus Vance külügyminiszter vezette.³⁵

Epilógus

A korona amerikai kalandjairól és visszajuttatásának hátteréről magyar, illetve magyar származású szerzők – Glant Tibor, Simontsits Attila, Endrey Antal – már korábban beszámoltak. Az utóbbi kettő személyesen is kivette részét a történetekben, mindketten a korona visszaadása ellen foglaltak állást. Simontsits főleg írásban fordult az amerikai hatóságokhoz az ügyben, Endrey eskü alatt nyilatkozott a Curtis v. Carter perben. Munkáikra, valamint a michigani, georgiai és marylandi levéltárak iratanyagára támaszkodva tanulmányomban a korona visszaadásának jogi oldalát szerettem volna kiemelni.

Az amerikaiak végig tisztában voltak azzal, hogy nemcsak egy egyszerű koronázási jelvényről van szó, hanem az a nemzeti összetartozás, szuverenitás jelképe volt a magyarok számára világszerte, ráadásul alkotmányos jelentőséggel bírt. Pontos jogi státuszát viszont nem állapították meg, sem 1945-ben, az átvételekor, sem a későbbiekben.

1948-ban az USA úgy nyilatkozott, hogy mivel a korona a magyar nép tulajdona (*the crown belongs to the people of Hungary*), így sem az USA-ba, sem a Vatikánba nem vihető ki megőrzés céljából. (Ez időben ugyanis Vatikán állam kérte a Koronát, arra hivatkozva, hogy azt II. Szilveszter pápa adományozta az első magyar királynak.³⁶) Ennek ellenére 1953-ban mégis az Egyesült Államokba szállították. Az amerikaiak sohasem kezelték a Szent Koronát amerikai tulajdonként (illetve amerikai tulajdonnak csupán egyszer, a Curtis v. Carter per felperesei tartották –

A Szent Korona megérkezik a budapesti repülőtérre

A Szent Korona átadási ünnepsége a Parlamentben, 1978. január 6-án. Baloldalt középen Cyrus Vance amerikai külügyminiszter a feleségével

sikertelenül), hanem mindvégig a magyar nép/nemzet tulajdonának tekintették (*property of the Hungarian nation/Hungarian people*), amely az Amerikai Egyesült Államoknál volt leltétben/örizetben (*held in trust/safekeeping*). A korona jogi státuszával azonban mint ha nem foglalkoztak volna részletesebben. Inkább politikai és diplomáciai, mint jogi kérdésként kezelték az ügyet. Az amerikai külügy hivatalos nyilatkozatai csak a

kétoldalú kapcsolatok minőségétől tették függővé a korona visszaadását. Ezáltal elkerülték annak az esetleges kényes kérdésnek a megválaszolását, hogy vajon a Magyar Népköztársaság jogosan tekinti-e sajátjának a koronázási ékszereket a Magyar Királyság megszűnése után. Ráadásul az átadásukról csak egy igazolás létezett, a megőrzés, illetve visszaadás feltételeiről szerződés vagy más dokumentum nem keletkezett. A megoldás tehát az volt, hogy az ékszerek visszaadásakor nem a kormánytól kormányra, hanem a néptől népnek elv érvényesült.

Magyar részről sem hoztak fel bizonyítékot arra, hogy a korona a magyar állam tulajdona. Valószínűleg azért nem, mert nem volt rá szükség. Az amerikaiak ugyanis, mint említettem, a magyar nép tulajdonának tartották, és ezt nem vonták kétségbe. A magyar kormány 1951. november 24-én kelt nyilatkozatában több ellenséges tevékenységgel vádolta az Egyesült Államokat. A koronát illetően azt állította, hogy azt jogtalanul tartják Németország amerikai zónájában. „*Tagadhatatlan tény, hogy az adott kincs a magyar állam tulajdona, ezért senki, semmilyen céllal nem helyezheti leltétbe, se nem tarthatja őrizetben a Magyar Népköztársaság kormányának akaratával ellentétben.*”³⁷ Ezután hosszabb hallgatás következett az ügyben, majd a hetvenes években újra felerősödött a téma. Székér Gyula miniszterelnök-helyettesnek 1976 májusában alkalma volt

találkozni Ford amerikai elnökkel. Szekér ekkor utalt a Szent Korona visszajuttatására is, arra hivatkozva, hogy az a magyar nép tulajdona.³⁸

Joggal tehetjük fel a kérdést: minek köszönhető, hogy a Szent Korona ennyi év után visszakerült Magyarországra, és hogy erre miért éppen 1978-ban került sor. Jimmy Carter amerikai elnök döntéséhez bizonyára több tényező hozzájárult. 1978-ban az amerikai–magyar kapcsolatokban jelentős változást láttak. Cyrus

Vance külügyminiszter szerint Magyarország korántsem volt demokratikus állam, mégis a kelet-közép-európai országok közül talán a legjobban elégítette ki az emberek gazdasági és szociális igényeit. A Varsói Szerződés tagállamaival összevetve állítólag a legjobban ügyelt az emberi jogok betartására, és kiutazási politikája is aránylag szabadabb volt. Egy ilyen előrelépés viszont általában fokozatos és lassú folyamat eredménye. Érdekes, hogy az amerikaiak az 1970-es években nem tartották a bilaterális kapcsolatokat kedvezőnek, majd 1977-ben „hirtelen” megváltoztatták a véleményüket. Lehetett tehát más ok is a koronázási ékszerek visszaszolgáltatásának hátterében? A legsürgetőbbben talán az említett szerződés, illetve más jogi alap hiánya hatott az amerikaiakra, amely meghatá-

Is that all the Holy Crown is worth to him? (Csak ennyit ér neki a Szent Korona?)

E. v. B. Tamáska karikatúrája, 1977 (A kép forrása: Attila L. Simontsits: *The Last Battle for Saint Stephen's Crown. Toronto, Weller Publishing Co. Ltd., 1983, 399. p.*)

táján élő magyarok megtekinthetik a koronát Budapesten. Magyarország ezzel garantálta a vízum megadását, ami nagy előrelépés volt külpolitikájában és demokratizálódásának irányában. Ezenkívül Nagy Ferenc volt miniszterelnök, aki még 1946–1947-ben ellenezte a Szent Korona Magyarországra juttatását, 1977-ben már visszaadása mellett érvelt.³⁹

Jogszerű vagy jogtalan volt-e a Szent Korona visszaadása? Endrey Antal 1978-ban megjelent munkájában azon véleményét fejtette ki, hogy az USA a visszaadás által megszegte megőrzési kötelezettségét. A korona ügye nem szubszumálható a párizsi békeszerződés egyik cikke alá sem,⁴⁰ ezért az USA-nak nem volt szerződésből fakadó kötelessége visszaadni a koronát, és meg kellett volna

rozta volna a letét részleteit. Az Egyesült Államok inkább igyekezett időben visszajuttatni a Szent Koronát, mielőtt még a magyar kormány jogi érvekkel állt volna elő. A koronaékszerek visszaadása így egy jóindulatú gesztus volt az USA részéről – később már a kommunista kormány követelményeinek való eleget tévésnek tűnhetett volna. A magyarok ráadásul minden amerikai feltételt elfogadtak. Azt is, hogy a világ minden

A Szent Korona elhelyezése a Parlamentben, 2000

tartania, amíg a magyarok demokratikus választások útján legitim kormányt nem alakítanak. Endrey szerint ugyanis a kommunista kormány nem legitim utódja a magyar királyságnak, ezáltal a Szent Korona nem az ő tulajdona, de nem is *res nullius*, hanem a magyar népé.⁴¹ A kormányt mondhatjuk illegitimnek keletkezését tekintve, viszont az tény, hogy a hetvenes években az Egyesült Államokban formálisan már „elismerték” a magyar kormányt.⁴² E probléma a nemzetközi jog szukcesszióra és elismerésre

(de facto/de iure) vonatkozó szabályait is érinti, tehát ebből a szempontból tovább vizsgálható.

Mindenesetre, az ellenzék kétségei és aggodalmai nem váltak valóra. A Szent Korona Amerikából való hazatérése után nem szenvedett sérelmet sem fizikai, sem erkölcsi értelemben, hanem a megegyezés értelmében Budapesten, a Nemzeti Múzeumban állították ki, ahonnan 2000-ben az Országházba vitték át.

RAJKOVÁ, MARTA

Die ungarische Heilige Krone in Amerika

(Zusammenfassung)

Die Rückgabe der ungarischen Heiligen Krone und der Kronjuwelen – die im Zuge des Zweiten Weltkriegs nach Westen gebracht, von den Kronenwächter im Dorf Mattsee versteckt, danach unter abenteuerlichen Umständen in amerikanische Hände kamen, und bis 1953 auf dem Gebiet Deutschlands und bis 1978 auf dem Gebiet der Vereinigten Staaten von Amerika aufbewahrt wurden – an das ungarische Volk erfolgte als Ergebnis von langwierigen politischen und diplomatischen Verhandlungen, dabei wurde ein Vielzahl von juristischen Fragen und Bedenken aufgedeckt. Wegen des Kalten Krieges und der Verschlechterung der ungarisch-amerikanischen Beziehungen schien die Rückgabe der Heiligen Krone bis zu den 1970-er Jahre nicht realistisch. Die Rückgabe hatte viele Gegner und Befürworter, 1975 fasste der 94. Kongress der USA sowohl ablehnende (H.Con.Res. Nr. 30, 43 und 157) als auch befürwortende (H.J.Res. Nr. 468) Beschlüsse. Am 4. November 1977 kündigte der amerikanische Präsident Jimmy Carter an, dass die USA die Rückgabe der Heiligen Krone beabsichtigt. Die Opposition mit einer ablehnenden Haltung versuchte im Dezember 1977 mit Einreichen zweier Rechtsbeschwerden die Rückgabe der Krone zu verhindern (Dezember 1977: die Prozesse Curtis v. Carter und Dole v. Carter – die Gerichte wiesen beide Klagen ab). Das Urteil im letzteren Verfahren erklärte, dass die Rückgabe der Kronjuwelen ist nicht anhand eines völkerrechtlichen Vertrages, die die Zustimmung des

Kongresses benötigt, sondern einer Vollzugsvereinbarung, die in die Zuständigkeit des Präsidenten fällt, möglich ist. Im diplomatischen Notenwechsel am 13. Dezember 1977 vereinbarten die Beiden Regierungen die Bedingungen der Rückgabe der Krone (eine öffentliche Zeremonie, die Übergabe erfolgt „vom Volk-dem Volk“; über das Ereignis darf die in- und ausländische Presse frei Bericht erstatten etc.). Die amerikanische Seite bestand darauf, dass der Leiter der Ungarischen Sozialistischen Arbeiterpartei die Zeremonie nicht beiwohnen soll. In der Nacht des 5. Januars 1978 kamen die Heilige Krone und die Kronjuwelen (Zepter, Reichsapfel Schwert, Krönungsmantel), die feierliche Übergabe erfolgte am 6. Januar 1978 im Parlamentsgebäude. Es stellt sich die Frage, ob die Rückgabe der Heiligen Krone rechtmäßig oder rechtswidrig war. Antal Endrey führte in seinem im Jahre 1978 erschienenen Werk aus, dass die USA keine vertragmäßige Pflicht hatte, die Krone zurückzugeben, sie sollte es behalten, bis die Ungarn mit demokratischen Wahlen eine legitime Regierung konstituieren. Die kommunistische Regierung ist nämlich kein legitimer Nachfolger des Ungarischen Königreiches, so ist die Heilige Krone nicht ihr Eigentum, es ist aber auch kein *res nullius*, sondern gehört dem ungarischen Volk. Tatsache ist jedoch, dass in der zweiten Hälfte der 1970-er Jahre im Klima der sich bessernden ungarisch-amerikanischen Beziehungen in den USA die ungarische Regierung „formal“ bereits anerkannt wurde.

Jegyzetek

¹ Az 1944–1953 közötti események leírása Glant Tibor: *A Szent Korona amerikai kalandja 1945–1978* (Debrecen, 1997, 19–33. p.) és Anthony Endrey: *The Holy Crown of Hungary* (Melbourne, 1978, 85–89. p.) munkáira, valamint a DRS-IR-5867- *The Holy Crown of Hungary: Status since WWII* – Apr. 9, 1952, National Archives, College Park, MD levéltári anyagra épül.

² A koronázási ékszereket a R. L.Green kapitány által vezetett tankelhárító osztag szerezte meg. (Briggs, Richard A.: *Black Hawks Over The Danube. The History of the 86th Infantry Division In World War II*. Louisville, 1955, 95. p.). Más források az eseménnyel kapcsolatban Greenwald hadnagyról írnak (Endrey, 1978, 87. p.), valószínűleg Pajtás ezredes 1950 nyarán tett nyilatkozata alapján (DRS-IR-5867- *The Holy Crown of Hungary: Status since WWII* – Apr. 9, 1952, National Archives, College Park, MD). Simontsits Attila könyvében a magyar származású George Granville hadnagyot jelölte meg, mint a

magyar csapat elfogóját. (Simontsits, Attila L.: *The Last Battle for St. Stephen's Crown*. Cleveland, 1983, 1055. p.). A nevek hasonlósága nem lehet véletlen. Glant Tibor szerint George Granville tulajdonképpen egy magyar zsidó családból származó amerikai tiszt (Grünwald). Egy belga politikus emlékei alapján egyike volt azoknak, akik állítólag méltatlanul bántak az ékszerekkel, és egymást koronáztatták (Glant, 1997, 32. p.).

³ Az igazolás másolata Simontsits Attila könyvében jelent meg: „Certificate: This is to certify that the undersigned has accepted delivery on the above date of a locked safe, contents unknown, delivered by Col Ernst von Pajtás. P. Kubala Major, MI, Commanding”. (Simontsits, 1983, 88. p.)

⁴ Glant, 1997, 27–28. p.

⁵ MOL: 001100/19/1977 melléklete, Glant, 1997, 31. p. munkája alapján.

- ⁶ Glant, 1997, 31. p.; Borhi László: *Hadüzenettől rendszerváltásig. Az Egyesült Államok és Magyarország, 1941–1991* (akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2010, 293. p.)
- ⁷ Vö. MOL, kűm, XIX-J-1-j, USA tük, 1945–1964, 9. doboz, 26. Tétel. In: Borhi, 2010, 88–90. p.; Glant, 1997, 39–40. p.
- ⁸ *Crown of St. Stefan As Ransom May Obtain Release of Vogeler* (Evening Star, June 21, 1950); Records Maintained by Ardelia Hall, 1949–1961, National Archives, College Park, MD; Glant, 1997, 40. p.
- ⁹ Szabó Csaba: *Az „elveszett” magyar Szent Korona hazatérése 1978-ban* [online] (8. évfolyam, 2008, 1. szám [Letöltés: http://archivnet.hu/politika/az_elveszett_magyar_szent_korona_hazaterese_1978ban.html?oldal=1]. 2013. október 31.)
- ¹⁰ Vö. Borhi, 2010, 266–267. p.; Glant, 1997, 56–57. p.
- ¹¹ Borhi, 2010, 194–197, 275. p.
- ¹² A megjegyzés 1975. december 4-én hangzott el Kádár János és Eugene V. McAuliffe budapesti amerikai nagykövet személyes találkozásán. (*Briefing Item for the President – US Ambassador in Budapest meets with First Secretary Kadar*. National Security Adviser. NSC Europe, Canada and Ocean Affairs Staff: Files, 1974–1977, Gerald R. Ford Presidential Library, Ann Arbor, MI.)
- ¹³ *Memorandum from Denis Clift for General Scowcroft, Memorandum from Brent Scowcroft for David N. Parker. Memorandum from Brent Scowcroft for William J. Baroody, Jr.* (National Security Adviser. NSC Europe, Canada and Ocean Affairs Staff: Files, 1974–1977, box 11, Hungary, 1974 WH, Gerald R. Ford Library).
- ¹⁴ *Memorandum from Mr. Clift for Brent Scowcroft* (National Security Adviser. NSC Europe, Canada and Ocean Affairs Staff: Files, 1974–1977, box 11, Hungary, 1976 WH [3], Gerald R. Ford Library).
- ¹⁵ National Security Adviser. NSC Europe, Canada and Ocean Affairs Staff: Files, 1974–1977; White House Central Files. Gerald R. Ford Library.
- ¹⁶ Glant, 1997, 102. p.
- ¹⁷ *Letter from Charles O. Porter to President Gerald R. Ford* (White House Central Files, box 23, CO 64 Hungary, 1/1/1976 – 1/20/1977, Gerald R. Ford Library)
- ¹⁸ *Letter from Thomas E. Morgan, Chairman of the Committee on Int. Relations to Secretary of State Henry A. Kissinger* (White House Central Files, box 23, CO 64 Hungary, 4/1 /1975 – 12/31/1975, Gerald R. Ford Library)
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ 1977 folyamán három törvényjavaslatot adott be Oakar képviselő asszony: H.R. 6634 (1977. ápr. 26), H.R. 7983 (1977. jún. 23), H.R.9552 (1977. okt. 13); Simontsits, 1983, 305–307., 313., 337., 341. p.
- ²¹ Vö. *Memorandum for the President from Cyrus Vance*. June 3, 1977, NSA, Brzezinski Material, Country File, Hungary 1-12/1977, box 27, Hungary, Crown of St. Stephen, Jimmy Carter Presidential Library, Atlanta, GA, USA; Cleveland Plain Dealer, March 26, 1977: *Vanik Pressing U.S. to return Magyar's Crown*. In: Simontsits, 1983, 294–296. p.; *Letter of Sen. Hubert Humphrey to Hon. Cyrus Vance*. In: Simontsits, 1983, 314–315. p.
- ²² A State Department 1977 áprilisában Mary Rose Oakar képviselő asszonyhoz intézett levelet, miszerint a koronát nem tervezik visszaadni (Simontsits, 1983, 530. p.). Ugyanazon év júniusában hasonló értelemben válaszoltak Brzezinski – Carter elnök nemzetbiztonsági tanácsadója – nevében Simontsits Attilának, illetve George de Sibriknek, az egykori magyar királyi hadsereg ezredesének (*Letter of the Department of State to Mr. And Mrs. Attila Simontsits*, June 10, 1977. In: Simontsits, 1983, 311. p.; *Letter of the Department of State to Mr. George de Sibrik*, June 23, 1977; Hearing before the Subcommittee on Europe and the Middle East of the Committee on International Relations, Appendix I. In: Simontsits, 1983, 500. p.)
- ²³ *Memorandum from Cyrus Vance for the President*, July 28, 1977. *Memorandum from Peter Tarnoff for Dr. Zbigniew Brzezinski the White House*, August 18, 1977. *Telegram from Am. Embassy Budapest to Sec. State*, August 26, 1977. NSA, Brzezinski Material, Country File, Hungary 1-12/1977, box 27, Hungary, Crown of St. Stephen, Jimmy Carter Library.
- ²⁴ *Memorandum from Cyrus Vance for the President*, July 28, 1977. *Memorandum from Peter Tarnoff for Dr. Zbigniew Brzezinski the White House*, October 7, 1977. Uo.
- ²⁵ *Rally Opposing Giving the Holy Crown of Saint Stephen to the Communist Government of Hungary*. Excerpt from the Congressional Record – Extensions of Remarks, November 29, 1977, p. E7115 (Simontsits, 1983, 681. p.)
- ²⁶ Az amerikaiak elképzelése az volt, hogy miután megegyezésre jutnak a magyarokkal, szándékukat közlik a Vatikánnal. Az amerikai magyarokat viszont nem kívánták bevonni az ügybe, mielőtt a Fehér Ház nyilvánosan bejelentené döntését. A nyilvános közlemény után, de még az átadás előtt képviselőiket külön szerették volna fogadni esetleges magyarázat végett. (*Memorandum from Peter Tarnoff for Dr. Zbigniew Brzezinski the White House*, October 7, 1977. NSA, Brzezinski Material, Country File, Hungary 1-12/1977, box 27, Hungary, Crown of St. Stephen, Jimmy Carter Library.) Számításuk nem vált be, mivel Oakar képviselőasszony november 3-án váratlanul tudomást szerzett a hírről. Ezért került sor november 4-én – a kellemetlen konnotációjú dátum ellenére – a nyilvános sajtókonferenciára. Az amerikai kormánynak gyorsan kellett cselekednie, nem titkolhatta tovább szándékát, és bejelentette, hogy a koronázási ékszereket hamarosan visszajuttatják. (Glant, 1997, 85. p.)
- ²⁷ Simontsits, 1983, 980–1007. p.
- ²⁸ „The Congress shall have power to dispose of and make all needful rules and regulations respecting the territory or other property belonging to the United States” (*The Constitution of the United States of America*, Article IV, Section 3). Magyar fordítás: *Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányáról* [Letöltés: http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html]. 2013. november 14.]
- ²⁹ *Dole v. Carter*, 444 F.Supp. 1065 (1977); *Dole v. Carter*, 569 F.2d 1109 (1977) (WestlawNext); Simontsits, 1983, 1009–1050. p.
- ³⁰ „The President shall have power, by and with the advice and consent of the Senate, to make treaties, provided two thirds of the Senators present concur.” (*The Constitution of the United States of America*, Article II, Section 2). Magyar fordítás: *Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányáról* [Letöltés: http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html]. 2013. november 14.]
- ³¹ *U.S. – Hungarian Joint Communique on the return of the Crown of St. Stephen*. December 15, 1977. NSA, Brzezinski Material, Country File, Hungary 1/78-1/81, Jimmy Carter Library.
- ³² A feltételek Philip M. Kaiser amerikai nagykövet Puja Frigyeshez intézett 1977. december 13-ai leveléből olvashatók ki. Uo.
- ³³ *Telegram 10/6/1977*. NSA, Brzezinski Material, Country File, Hungary 1-12/1977, box 27, Hungary, Crown of St. Stephen, Jimmy Carter Library.
- ³⁴ A korona és a koronázási ékszerek szakértői szemléjén készített leltár alapján a felsorolt ékszereken kívül az átadott tárgyak között volt még egy 1853. szeptember 15-én, Orsován kelt jegyzőkönyv a korona megtalálásáról, több eredeti okmány, másolatok, kulcsok. (MOL XVIII-6-k - 9. Csomó. In: Szabó Csaba: *Az „elveszett” magyar Szent Korona hazatérése 1978-ban* [online]. 8. évf., 2008, 1. szám). [Letöltés: http://archivnet.hu/diplomacia/a_szent_korona_atadasatvetele_1978ban.html?oldal=7]. 2013. október 31.)
- ³⁵ A magyar delegáció további tagjai között volt: Lázár György, a Minisztertanács elnöke, az Országgyűlés három alelnöke, Puja Frigyes külügyminiszter, Esztergályos Ferenc, magyar nagykövet az Egyesült Államokban, Szentágothai János, az MTA elnöke, Erdei Lászlóné, a Magyar Nők Országos Tanácsának elnöke, Lékai László hercegprímás, Bartha Tibor református püspök, D. Káldy Zoltán evangélikus püspök, Héber Imre, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaságának elnöke, továbbá például Illyés Gyula stb. Az amerikai delegáció tagjai többek között: Philip Kaiser budapesti amerikai nagykövet, Robert King, a Nemzetbiztonsági Tanács képviselője, Albert W. Sherer, az 1953-as Operation Klondike szervezője, szenátorok és képviselők, Deák István, az egykor Magyarországról kiutasított történész professzor, Szent-Györgyi Albert, amerikai és magyar származású magánszemélyek, vallási méltóságok stb. A State

Department magyar referense, Tom Gerth is Budapestre utazott, bár nem a hivatalos, hanem a szakmai delegáció tagjaként. (Glant, 1997, 115–122. p.)

³⁶ DRS-IR-5867- *The Holy Crown of Hungary: Status since WWII* – Apr. 9, 1952, National Archives, College Park, MD

³⁷ Appendix to Hungarian Bulletin No. 107, Budapest, December, 1951. (DRS-IR-5867- *The Holy Crown of Hungary: Status since WWII* - Apr. 9, 1952, National Archives, College Park, MD)

³⁸ Borhi, 2010, 282. p.

³⁹ The Secretary of State (Vance) to the American Embassy in Rome (Lodge), 1977, május. Suggestions for Conversation with Casaroli. MOL, XXXII-17,2. Doboz. In: Borhi, 2010, 293. p.

⁴⁰ Az 1947-es párizsi békeszerződés 29. cikke nem alkalmazandó, mert nem amerikai, hanem német területen volt a Szent Korona 1947-ben; 30. cikke azért nem, mivel nem Németországba, hanem Ausztriába vitték ki annak idején a koronaőrök, továbbá nem erőszakkal, s nem kényszerrel hurcolták el, ráadásul nem németek, hanem magyarok vitték ki Magyarországról. (Endrey, 1978, 98–102. p.)

⁴¹ Uo., 102–105. p.

⁴² *Dole v. Carter*, 444 F.Supp. 1065 (1977) (WestlawNext).

2013. április 5-én Justitia – jelképesen – újra elfoglalta helyét az egykori (ma a Néprajzi Múzeumnak helyet adó) Igazságügyi Palotában. A Justitia szobrát ábrázoló molinó avatása alkalmából tartott, „Bírósági épületek egykor és ma” című konferencián¹ elhangzott, hogy a kormányzati elképzelések szerint 2018 tavaszára elkészülhet Budapesten a múzeumi negyed, amely otthont adhat majd a Néprajzi Múzeumnak, és legfőbb bírói fórumunk, a Kúria visszaköltözhet 1896-ban megnyitott épületébe.

A Kúria régi épülete

A Kúria régi épületét, amely a Curia utca és a Ferenciek tere sarkán állt, 1770-ben Mária Terézia vásárolta meg 32 000 forintért akkori tulajdonosától, Szellesky Mártontól. Az épületbe II. József rendelkezésének köszönhetően

Bódiné Beliznai Kinga

ELŐADÁS

Az Igazságügyi Palotától a Néprajzi Múzeumig*

a Pázmány Péter által alapított nagyszombati egyetem jogi és bölcsészeti kara költözött, a Kúria pedig ideiglenesen a pálosok kolostorában³ nyert elhelyezést, és csak 1804-ben költözött vissza saját épületébe.

Justitia szobrát ábrázoló molinó az Igazságügyi Palota (ma Néprajzi Múzeum) lépcsőházában²

A Kúria régi épülete a Ferenciek terén⁶

A Kúria „a régi Pest igazi nevezetessége volt, ugyanazon semmitmondó, unalmas kifejezésű épület, mint a többi középület. Hosszú, egyemeletes ház, melynek földszinti ablakán a gyermek is benézhetett. [...] termei alacsonyak, folyosói szűkek, mint a zárdákban szokott.”⁴ Az épület a pesti régi városháza újjáépítésének idején a polgármesteri és a városbírói hivatalnak adott helyet, míg a Kúria az Úri utca és a Zsibárus utca sarkán álló Laffert-házba⁵ költözött.

Az 1838. évi árvíz a Kúria épületét sem kímélte. Az árvizet követően a mai Arany János és Október 6. utca sarkán álló Ürményi-féle ház⁷ megvétele és a legfőbb bírói fórum céljainak megfelelő átalakítását tervezték. A vételár és az átalakítási költségek azonban olyan magasak lettek volna, hogy a terv kivitelezése pénzügyi akadályokba ütközött. Így az árvíz okozta károkat igyekeztek helyrehozni, a megrongált helyiségek helyreállítása két évig tartott. 1845-ben újabb előterjesztés készült, amely a Kúria épületének lebontását, majd a telken új épület építését javasolta. Az 1848–49. évi események folytán a Kúria építkezési ügye szünetelt, a szabadságharcot követően a császári főtörvényszék költözött be, a Kúria 1861-ben⁸ foglalta vissza az épületet.

Az Igazságügyi Palota építésének előzményei

A kiegyezést követően Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter vetette fel egy új igazságügyi palota⁹ építésének szükségességét. 1868-ban két építész, Szkalnitszky Antalt

és ifj. Koch Henriket bízta meg, hogy a Kúria régi épületének helyére igazságügyi palotát tervezzenek. A tervek el is készültek, az építkezés azonban elmaradt.

1871-ben, az elsőfokú bíróságok szervezetéről és működéséről szóló törvényjavaslatok tárgyalásával egyidejűleg szakbizottság felállítására került sor, amelynek elnöke Majláth György országbíró, semmitőszéki elnök volt, tagjai pedig a fővárosban működő bíróságok elnökei, az igazságügyi minisztérium kiküldöttje, valamint két műépítész. A szakbizottság feladata a következő „előkérdések” megvitatása volt:

„1. Vajjon célszerű és kivihető volna-e, ugy a felebbviteli, mint az első folyamodású bíróságoknak a fővárosban egy épületben leendő elhelyezése [...];

2. vagy pedig két teljesen külön álló épületben helyeztessenek el a bíróságok;

3. melyik városrész lenne legalkalmasabb ezen épület vagy épületek emelésére.”¹⁰

Ifj. Majláth György országbíró¹¹

A budapesti adottságokra figyelemmel – bár a központosítást tartotta volna célszerűnek – a szakbizottság a felebbviteli és az elsőfokú bíróságok két külön épületben való elhelyezését látta megvalósíthatónak, két szomszédos, de legalábbis egymáshoz közel eső telken. A bizottság felsorolta a számításba vehető telkeket is, azaz, hogy a Kúria akkori telkét nem javasolja, „mert az a kir. ítélőtábla épületének hozzáadásával és az azokat környező hat magánépület kisajátítása esetén sem elegendő [...] a felsőbb bíróságok számára emelendő épület céljaira”.¹²

1872 áprilisában a szakbizottság az ún. Schopper-féle telket vagy a Múzeum körüli Kunewalder-féle házat és a Beleznay-kertet javasolta arra az esetre, ha a bíróságok elhelyezésére egy épületben kerülne sor. A bizottság utalt arra is, hogy ezek a telkek önmagukban nem elég nagyok a bírósági épületek céljaira, így azokat a szomszédos telkekkel bővíteni kellene. (A Schopper-féle telken később az Országház épült fel, míg a korábban a Pesti Állatgyógyintézetnek helyet adó Kunewalder-féle házba a Műegyetem¹³ költözött, a Beleznay-kert-féle telken pedig magánházak épültek.)

A szakbizottság az Egyetem utca – Papnövelde utca – Hímző utca vagy a Ferencz József rakpart – Sörház utca – Molnár utca – Borz utca, illetve az Üllői út – Ősz utca közti telkrészt javasolta arra az esetre, ha a bíróságok elhelyezésére két külön épületben kerülne sor. (A 19. század végére e telkek nagyrészt beépültek, a harmadik telken ma is a Semmelweis Egyetem egyik épülete áll.)

A költségvetést terhelő nehézségek miatt 1873-ban szüneteltek a megkezdett törvénykezési reformok is. 1879-ben a Kúria Ferenciek terén álló épületét egy emelettel bővítették, ahol három ülésterem és az elnöki szoba kapott helyet.

1881. május 31-én, a főrendiház ülésén Majláth György országbíró interpellációt nyújtott be Pauler Tivadar igazságügy-miniszterhez egy Budapesten felállítandó igazságügyi palota tárgyában:

„Tekintve, hogy a Budapesten levő főbb bíróságok hivatali helyiségeinek egy épületben leendő egyesítése az igazságszolgáltatás helyesen felfogott érdekében fekszik; tekintve, hogy az erre vonatkozó előmunkálatok a magyar királyi igazságügy-ministerium rendelkezésére állanak;

tekintve, hogy az e célból netalán kötendő törlesztési kölcsön felvételére a jelen körülmények kiválóan kedvezőnek mutatkoznak, azon tiszteletteljes kérdést intézem az igazságügy-minister ő nagyméltóságához:

szándékozik-e az 1872. évben elejtett fonalat felfogva a fentjelzett irányban intézkedni és a jövő költségvetésnek előterjesztése alkalmával e körülményt is figyelemre méltítani?”¹⁴

Majláth célszerűnek tartotta volna, hogy ne csak a legfőbb ítélkező fórumot, hanem a Budapesten székelő valamennyi bíróságot, ha nem is egy épületben, de legalább egymáshoz közel helyezték el, „ugy, hogy a jogkereső közönség egy helyen találja fel emberben és dologban mind-

azt, a mire ügyes bajaiban szüksége van”. A párizsi, illetve a brüsszeli igazságügyi palotát úgy építették, hogy „azon nagy teremben, mely összekötő kapcsul szolgál az igazságszolgáltatás minden ágának, sokszor két-három perc alatt szóval intéztetnek el ügyek, melyek elintézésére itt napokra terjedő utánjárás szükséges, mert bizonyos meghatározott órákban bírák és ügyvédek, jegyzők és általában jogkeresők találkoznak és minden segédadat nyomban rendelkezésre áll”.¹⁵

Bár Pauler Tivadar az interpellációra adott válaszában, a pénzügyi nehézségekre hivatkozva, nem találta időszűrűnek a kérdést, az építkezés ügye 1882-ben ismét felmerült. Kállay Béni pénzügyminiszter ugyanis törvénykezési célokra átengedte a Vámház épülete mögötti Sóház-telket, a közmunkák tanácsa pedig azt javasolta, hogy a Kúria épületét a Várban, a Dísz téren, a Honvédelmi Minisztérium akkori épülete mögött építsék fel. Valamennyi bíróság egy épületben történő elhelyezésére Majláth György a Sóház-telket javasolta, míg két külön épület emelése esetén a Kúria építésére a Várban felkínált telket¹⁶ tartotta megfelelőnek.

A Sóház-telken végül a Nagycsarnokot építették fel. A Várban történő elhelyezésnek pedig szép számmal akadtak ellenzői is. Főként arra utaltak, hogy a budai vár köz-

lekedési szempontból a főváros legnehezebben megközelíthető városrésze, „a hova, ha a jogkereső közönség el akar jutni, kétszer, de sőt háromszor is kell a közlekedési eszközt változtatni, a mi mind megannyi időpazarlással jár, a hol semmi üzleti élet nincsen, a hová tehát az utat minden egyes polgár csupán a célból kénytelen megtenni, hogy ezen főbb bíróságoknál levő egy dolgát elvégezze.”

1891-ben a budapesti ügyvédi kamara feliratot nyújtott be Szilágyi Dezső igazságügy-miniszterhez, amelyben az igazságügyi palota felállítását szorgalmazta:

„[...] Hazánk legfőbb bírósága és legnagyobb főtörvényszéke [...] oly elavult, disztelen épületben van elhelyezve, a mely nemcsak hogy az igazságszolgáltatásnak nem válik díszére, hanem még a közegészségügyi követelményeknek sem felel meg. Helyiségei szűkek, sötétek, nyáron fullasztó meleg uralkodik bennük, míg télen a déli órákban is gyertyalánggal kénytelenek a felső igazságszolgáltatás napszámosságai a hiányzó napsugarat pótolni, hogy a periratokat olvashassák, a mi a mai írásbeli eljárás mellett elég nagy baj.

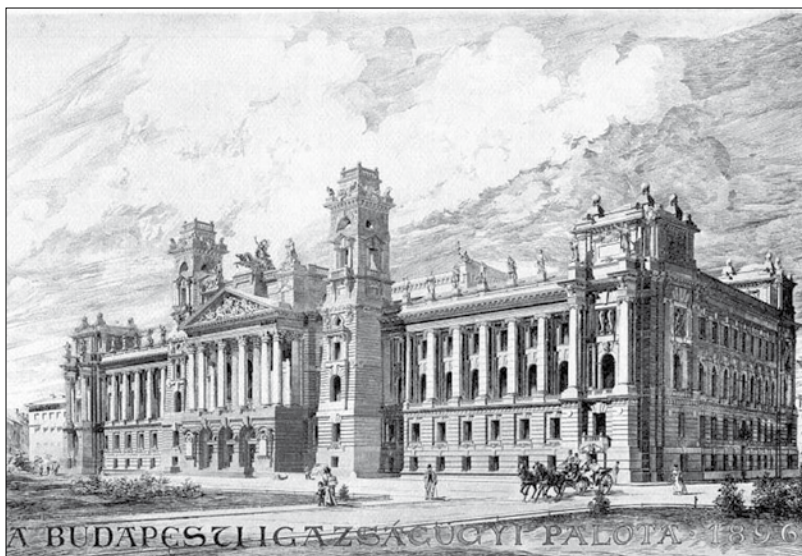

Hauszmann Alajos az 1870-es években²¹

[...] szükségesnek látjuk, hogy az a pesti oldalon lehetőleg a főváros központjában építtessék. A szóbeliség és nyilvánosság megköveteli, hogy a jogkereső közönség a bíróságot a lehető legközelebb találja és hogy ha a bíróságnál személyesen kell megjelennie, ne legyen kénytelen olyan utat megtenni, mely helyben is fél, vagy éppen egy egész napjába kerülne.”¹⁷

Hauszmann Alajos (1847–1926)¹⁸ 1891-ben kapott megbízást az Igazságügyi Palota terveinek elkészítésére. A „kartársak” szerint az épület tervezésekor mintául a Paul Wallot által tervezett berlini Reichstagsgebäude szolgált.¹⁹ Ybl Ervin szerint „Hauszmannak Wallot iránt való hódolata is érvényesül, de építésünk itt méltó idősebb kollégájához, sőt bizvást állíthatjuk, hogy a Kúriánk főhomlokzata nemesebb, könnyedebb a berlini Országház frontjánál.”²⁰

Az elkészült vázlatokat 1892-ben a Kúria és a kir. ítélőtábla bíráiból álló bizottság bírálta el. A megjegyzések figyelembevételével készült el a végleges terv a költségvetéssel együtt. Hauszmann 1893 tavaszán nyújtotta be a tervet Szilágyi Dezső igazságügy-miniszterhez. A terv elfogadása után Szilágyi Dezső 1893 májusában terjesztette elő az igazságügyi palota felállítását célzó törvény-

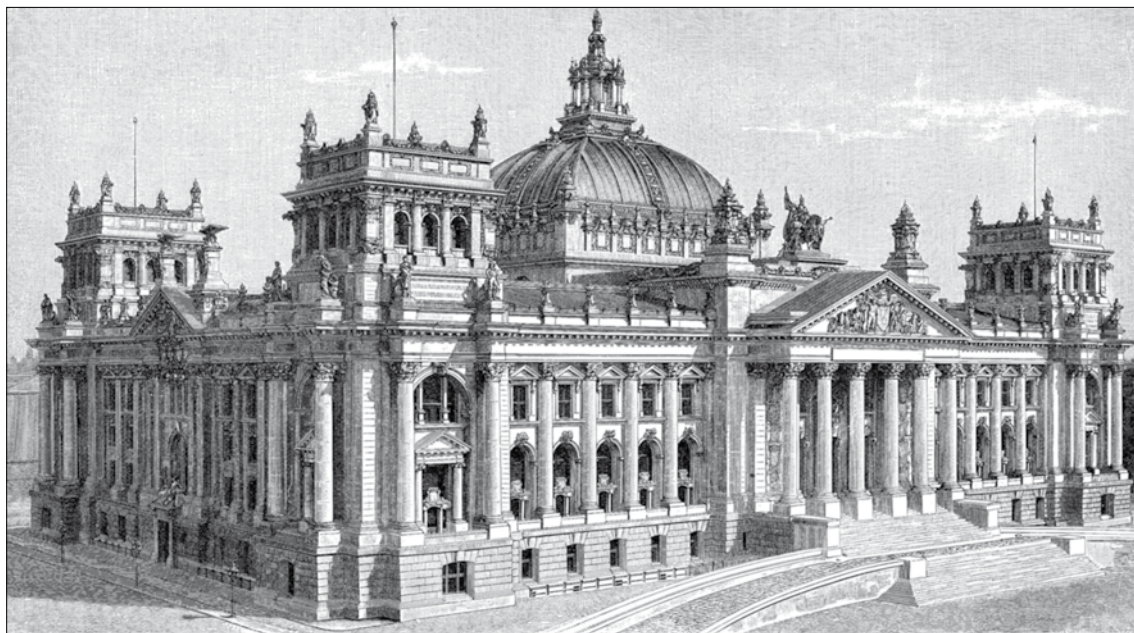
A budapesti Igazságügyi Palota

javaslatot az országgyűlésben, mivel „azon állami épületek, melyek a m. kir. Curia és a budapesti kir. ítélőtábla elhelyezésére szolgálnak, czélszerűtlen beosztásuknál fogva a legszerényebb igényeket sem elégitik ki, ódonságuk következtében pedig közbiztonsági és egészségi tekintetben éppen veszélyesek, és miután a Hatvani-utcának²² a Budapesten emelkedő IV-ik dunai

hid megnyitására okvetlen bekövetkező meghosszabbításakor a m. kir. Curia épülete – annak jelentékeny része az új útba esvén – lebontás alá kerül,²³ az építkezés elől tovább kitérni lehetetlen”²⁴

Az építkezés

Az 1893:13. tc. felhatalmazta az igazságügy-minisztert, hogy „az V-ik kerületben fekvő, a Nádor-, Alkotmány-, Honvéd- és Szalay-utcák által határolt 1810 négyszögöl telken”²⁵ a magyar királyi Kúria, a budapesti kir. ítélőtábla, a koronaügyészség és a budapesti kir. főügyészség elhelyezésére szolgáló igazságügyi palotát emelhesen, „s e célból szükséges építési költségek fedezésére a telekvétellel és belső berendezéssel együtt a pénzügyminiszter

A berlini Reichstagsgebäude

kezelése alatt álló „Magyar készpénzbiztosítéki alap”-ból 2.183,000 [...] forint, [...] kölcsönt vehessen fel.”

Hauszmann tervei alapján 1893. augusztus 16-án kezdődött meg az építkezés, hiszen a millenniumi év egyik emlékének tervezett Igazságügyi Palotának 1896-ra el kellett készülnie.

Az Igazságügyi Palota megnyitása

Az épület átadására 1896. május 1-jén, zárókövének letételére pedig a millenniumi ünnepségek keretében, október 20-án került sor. „Hogy Justiciának ily fényes palotát emeltek, ez nagy fontosságú mozzanata annak a törekvésnek, mely hazánkat a civilizáció terén pár évtized alatt teljesen egyenrangúvá tette azon államokkal, melyek már az efféle külsőségekben is fényesebb történeti lapokat tudnak felmutatni.”²⁶

Komor Marcell szerint „Valóban merész vállalkozás volt az új igazságügyi palotát éppen az új országház többszomszédjába építeni, a melynek hatalmas nagysága a kúria palota hatását könnyen elnyomhatta volna. Annál nagyobb a tervező építész érdeme, hogy a stílus és megoldás kellő átgondolása által az új országháznál aránylag sokkal kisebb palota teljes érvényesülését el tudta érni.”²⁷

Az ünnepélyes megnyitóra Erdély Sándor igazságügy-miniszter küldette szét a meghívót:

„A magyar kir. Curia, a budapesti kir. ítélőtábla és a budapesti kir. főügyészség elhelyezésére szolgáló igazságügyi palota 1896. évi október hó 20-án tartandó zárókövetéi ünnepélyének programja:

1. Ő császári és apostoli királyi felsége d. e. 11 órakor érkezik a palota főbejáratához.
2. Ő császári és apostoli királyi felségét a főbejáratnál a miniszterelnökkel s a kormány jelenlevő tagjaival az igazságügyminiszter fogadja s felkéri az ünnepély megtartására.
3. Ő felségét a kormány tagjai a nagy csarnokban felállított emelvényre kísérik, hol az igazságügyminiszter a meghívottak jelenlétében rövid beszédet mond.
4. Ő felsége megadja az engedélyt a zárkóokmány felolvasására.
5. A m. kir. Curia másodelnöke felolvassa a jelzett okmányt,
6. melyet azután Ő felsége aláírni kegyeskedik.
7. A zárkó elhelyeztetik s ennek tartama alatt
8. Ő felségének az építkezésnél közreműködött művészek s építési vállalkozók²⁸ bemutattnak.
9. A zárkó elhelyezése után Ő felsége erre kalapácscsal hármat üt.
10. Ugyanezt teszik a jelenlevő méltóságok.
11. Ezután Ő felsége kíséretével a palota megtekintése céljából körútra indul, mely alkalommal őt a m. kir. Curia, illetve a kir. ítélőtábla elnöke kalauzolja. Ennek befejeztével a nagy csarnokba tér vissza, hol
12. az igazságügyminiszter köszönetet mond Ő felségének megjelenéséért, mire Ő felsége kíséretével eltávozik.”²⁹

A meghívottaknak teljes díszben vagy, ha „díszmagyaral” nem rendelkeztek, és egyenruhát sem viselhettek, frakkban, fehér nyakkendővel kellett megjelenniük a rangos eseményen.

Az Igazságügyi Palota lépcsőháza a Justitia-szoborral (Vasárnapi Ujság, 1898, 180. o.)

Justitia diadala (Lotz Károly mennyezetfreskója)³²

„Az igazság uj otthona”

Az épület „minden ízében jelenkori épület, mely azonban az ó-kori építészet elemeire és arányaira támaszkodik”. A méltóságteljes épületbe hatalmas előcsarnokot (hossza 40, szélessége 18, belmagassága pedig 23 méter) terveztek, hogy „ünnepélyes összejövetelek alkalmával méltó följáratul szolgálhasson”. A gazdagon aranyozott és stukkóval díszített dongaboltozatra „Lotz Károly mester festette nagy freskó képét”.³⁰ Ebben a nagy csarnokban kapott helyet Justitia szobra, amelyet Stróbl Alajos mintája után kékes-fehér carrarai márványból faragtak Paolo Triscornia di Ferdinando carrarai műhelyében. „Strobl nem a konvencionális Justitiát választotta mintának, inkább költői felfogásból indult ki; ő egy fiatal, szép, a szüzesség benyomását keltő ülő női alakot mintázott egyszerű, keresetlen mozgással, melynek ruházata széles kezeléssel simul testéhez.”³¹

Az Igazság nőalakja antik támlás széken (Curulis Stella) ült,³³ amely sárga csiszolt márványból készült. A szobor alapterülete 4 m², magassága 3 m, súlya pedig 12 000 kg. Az egészét egy kőből faragták, a felmerült költségek 14 000 forint-

tot tettek ki. Komor Marcell szerint „A székek, a jelvénnyek régi hagyomány szerintiék, maga az alak minden ízében modern; igazi szalonbeli nő, a melynek finom arczvonásából mélységes szellem, gyöngéd lényéből hatalmas akaratérő sugárzik ki”.³⁴

Az Igazságügyi Palota Justitiája az igazságosság jelvényeit tartja kezeiben, jobbujában pallost, balujában pedig az igazság mérlegét és törvénykönyveket. Justitia a pallossal (karddal) a jót és a rosszat választja el, illetve a pallos (kard) az élet és a halál feletti bírói hatalomra is utal. Az elfogulatlanságot és az igazságtévést jelképező kétkarú mérleg egyiptomi eredetű, a „Két Igazság” alvilági csarnokának mérlegére utal.³⁵ A Justitia kezében lévő mérleg két serpenyője rendszerint egyenlő magasságban függ, amely egyrészt arra utalhat, hogy az ítékezés révén az egymással szembenálló érdekek kiegyenlítésre kerülnek, másrészt pedig arra, hogy a megsértett jogrend helyreállítása is megtörténik. A mérleg kifejezi még a törvény előtti egyenlőséget.

Az Igazságügyi Palotában a magyar királyi Kúria mellett a budapesti királyi ítélőtábla helyiségei is helyet kaptak, valamint a koronaügyészség és a királyi főügyészség céljaira is

Justitia szobra

szolgált. A helyiségeket ennek megfelelően csoportosították: a nagy csarnoktól jobbra kapott helyet a Kúria, míg balra kerültek az ítéltábla helyiségei. A Kúria díszterme az előcsarnok felett, az ítéltábláé pedig a második emeleten helyezkedett el.

Az alsó földszinten a raktárt, az irattári, nyomdai és fűtőhelyiségeket alakították ki, s itt voltak a tisztviselői és szolgálkások is. A felső földszint a királyi főügyészség és a koronaügyészség hivatalos helyiségeinek, valamint a királyi ítéltábla és a Kúria irattári, kiadó, iktató és egyéb helyiségeinek nyújtott helyet.

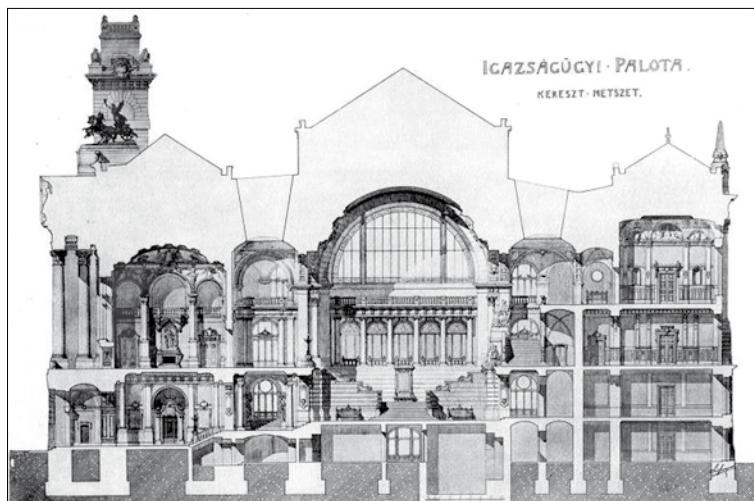
Az első és a második emeleten tárgyalóterem, tanács- és bírói szobák voltak, valamint az ügyvédek, a felek és a tanúk „befogadására” szánt helyiségek, mégpedig aszerint csoportosítva, hogy a Kúria vagy pedig az ítéltábla céljaira szolgáltak. A tanács-termeket „szobrászművekkel és aranyozással” díszítették.

„Az igazságügyi palota belső felszerelése és bútortáza az épület céljának és méltóságának megfelelően készült. Különös súlyt vetettem a dísz- és tanács-termekre.

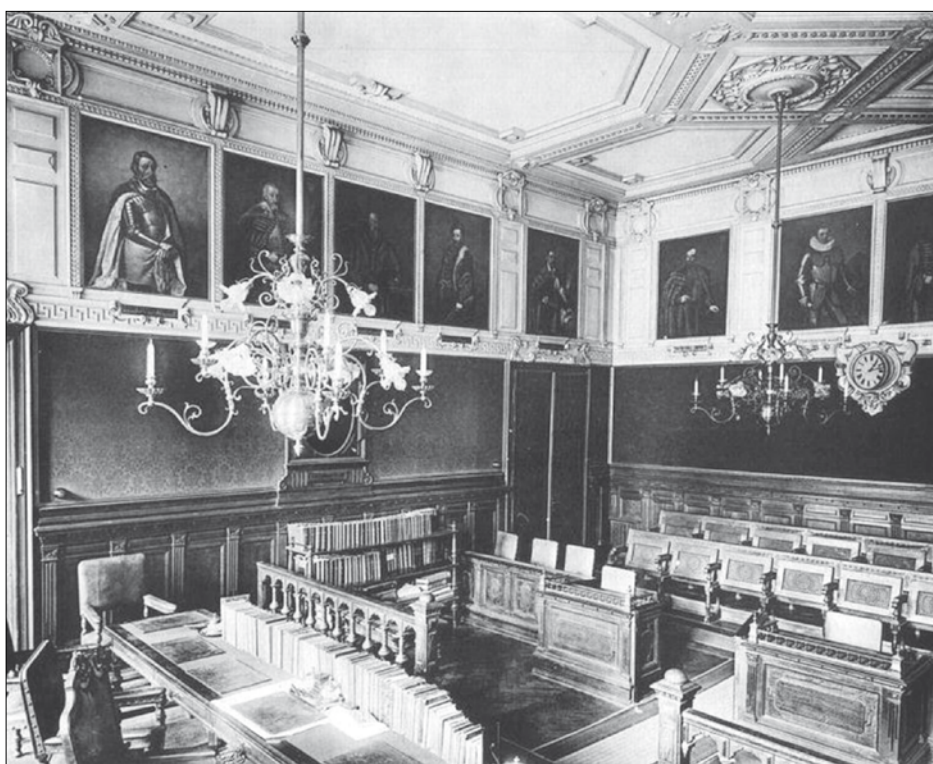
Az utóbbiakat magas faburkolat fedi, a bírói asztal emelvényen áll, csinos korlát foglalja azt körül és mivel a termeket a *szóbeliség* szükségleteihez képest rendeztük be, gondoskodva van a vádló és védő, felperes és alperes ügyvédeknek, valamint a közönségnek helyeiről is. A bútorok tölgyfából készültek, a székek ülési és háttámlái pedig bőrrrel vonják be. Mind a termék bútorainak, mind az elnöki és tanácselnöki helyiségek berendezésénél kevésbé a díszre, mindinkább a szoliditásra és stilszerű kiképzésre vettem a főszűlyt [...]” – írta Hauszmann Alajos a berendezésről.³⁸

Az elnökség az első, a másodelnök pedig a második emeleten kapott helyet. Az elnöki szobához előszoba, váró-, fogadó- és dolgozószoba is tartozott, valamint egy toiletté és egy gardrób. Az elnöki termék felszerelése „megfelel az állás méltóságának – nem annyira a fény és gazdagság, mint inkább a szoliditás és nagyuri kényelem tükröződik vissza”.³⁹

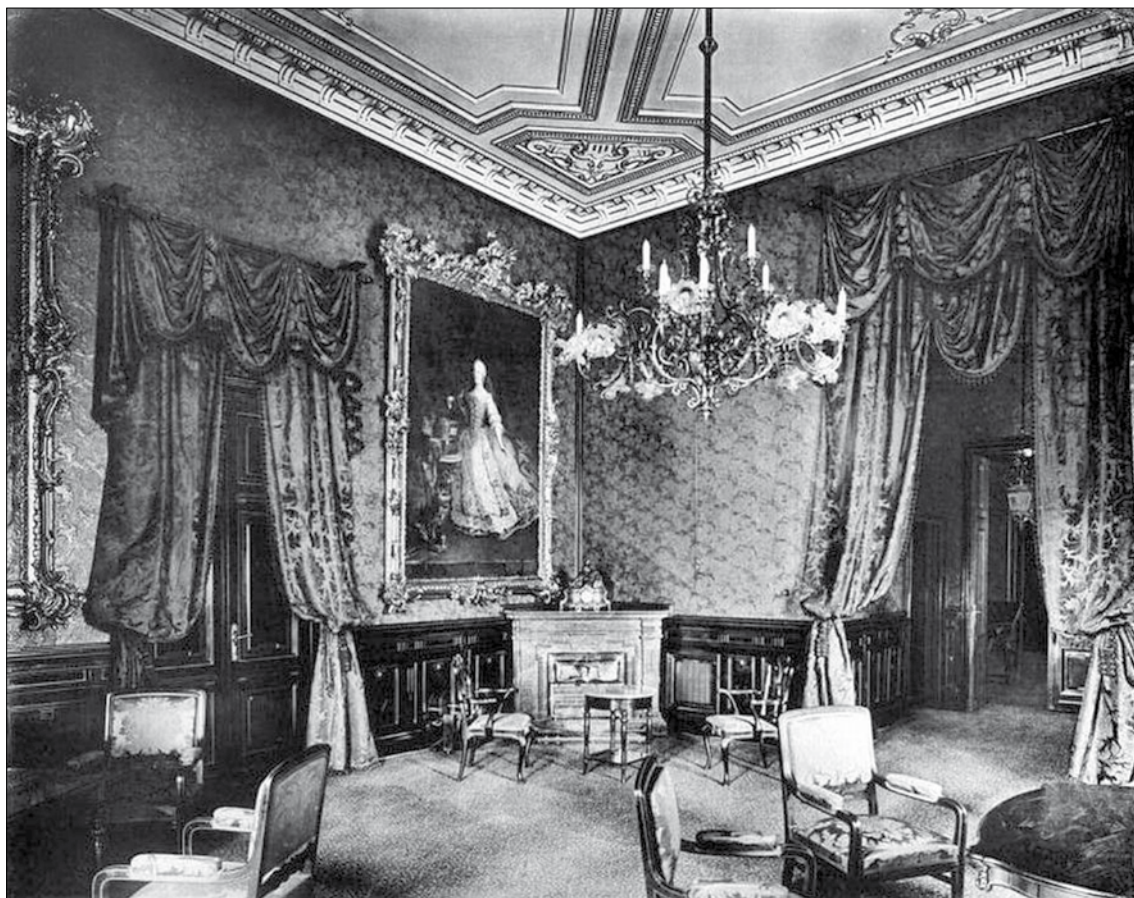
„Az az igazságszolgáltatás, melynek ily palotát tud az ország építeni, fejlett, magas színvonalon álló, a haladás-

Az Igazságügyi Palota keresztmetszeti rajza³⁶

A Kúria polgári tanácsának egyik tárgyalóterme³⁷

A M. Kir. Kúria elnökének fogadóterme⁴⁰

sal és a kor szellemével lépést tartó lehet csak. Azok a bírák, a kiknek az új otthonban fényes termeket rendeztek be, nem állanak a külföld bírái mögött. Magyar judikatúránknak nincs miért restelkednie.²⁴¹

E méltató szavak mellett azonban kritikák is érték „az igazság új otthonát”: „[...] a fény, már a mennyiben különleg is jelentkezik, csak a szem megtévesztésére alkalmas és szinte kellemetlen, ha a verőfényes, pompás tanácstermekből, a bírák szobáiból, a karrarai márványlépcsőkön le azokba az oduszerű, sötét zugokba kell lépnünk, melyek az építész tervében talán szintén termék címén szerepeltek, de a mikorára elkészültek, olyanokká lettek, mintha a Ferencziek terén volt régi épület pinczehelyiségeivel akarának versenyezni.”²⁴²

És a kritikák sora folytatódott:

„A főbejárón át belépve, elragadtatással szemléljük a keleti fényben tündöklő előcsarnokot. [...] bárcsak minden albirónak tárgyalási terme is hasonló módon hirdetné államiságunk és igazságügyünk dicsőségét. [...]

[...] felsőbbíróságaink tagjai ezen márványcsarnoknak gyakorlati hasznát nem igen fogják élvezni. Mert legcélszerűbb volna itten a mindennapi ülés közbeni szünet alatt elsétálgatni, cigarettázni és friss levegőt színi. Ez azonban teljesen ki van zárva, mert a vestibule télen nem lesz fűtve és két esetleg három emeletet fel és lemászni, hogy ezen élvezetben részesüljön, erre vajmi kevés bíró lesz kapható.

Biztosnak véltem, hogy a minden modern háznak immár nélkülözhetlen alkatrészét képező lift itt sem fog hi-

ányozni. A jó 3 emelet magasságú épület, a bírák előre haladt kora és az aránylag igen csekély költség [...] ezt valószínűsítették. [...]

[...] mindaz, a mi hivatva van a nagy közönség érzelmeire hatni, stílszerűen és tetszetősen van berendezve. A célszerűség azonban már itt is sok kívánni valót hagy hátra. A nagy díszteremben például az egyes bírák ülései oly szűkre vannak szabva, hogy testesebb bíró alig fér el bennök. Sürgősen alkalmazandók a tanácskozási termeknél a párnázott kettős ajtók, mert ma az Ítélethozatalnál az egész tanácskozás és szavazás kihallatszik az előszobába, úgyhogy kár volt ezért a feleket és ügyvédeket kiküldeni. [...]

A főbaj a tanácstermekben elhelyezett tanácskozási asztaloknál tapasztalható. Eddig e célra patkóalaku széles nagy asztalok, kényelmes karosszékekkel voltak használatban. Az új tanács-asztal ellenben valószínűleg a majdani, szóbeliségen alapuló új perrendtartásra való tekintettel, mely azt követeli, hogy bíró és ügyfelek egymást szemtől szembe lássák, keskeny és egyenes, úgy hogy a curiai hét [...] bíró egy sorban és pedig háttal az ablaknak kénytelen ülni. Tekintve már most, hogy a tanácstermek legnagyobb részében majdnem elviselhetetlen légmozgás tapasztalható, a bírák majdnem kivétel nélkül erős meghűlésnek és súlyos betegségeknek vannak kitéve. [...]

A keskeny tanácskozási asztal szűkségessé teszi más bútordarabok igénybevételét, mert az a tákták az asztalon el nem férnek; ezenfelül nincs gondoskodva a segédköny-

vek, törvények stb. elhelyezésére szolgáló polcokról, mindezt tehát a meglévő ócska bútorzatból kellett pótolni, a mi a terem stílszerű berendezéséhez nem illő és néha már a színek és az állványok nagyságának különbözősége folytán is komikus látványt nyújt.

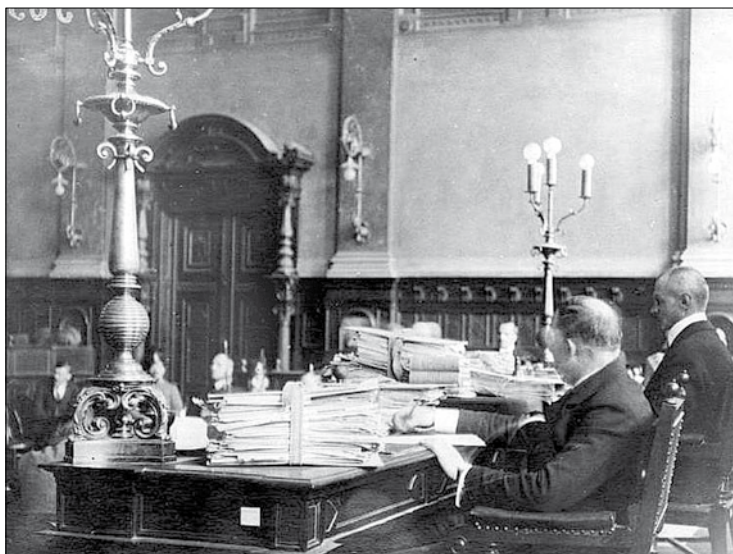
Az ügyvédek asztalai elég csinosak, azonban oly kicsinyek, hogy azokra akták és könyvek, melyek felelőzésre és tárgyalásra nagyobb számmal szoktak elvitetni,

el sem férnek. A hallgatóságnak szánt hely is oly szűk, hogy már több tanú is alig fér el; a közönség pedig teljesen kiszorul. [...]

Az alapeszme helyes: minden bírót viselje gondját a neki kiosztott pereknek és ebből válogassa a hetenkinti előadásra bejelentendő darabokat, melyeket majd a szolgálóval lakására vitethet; a hivatalban dolgozni már azért is lehetetlen, mert ezen kis szoba 10-12 bírónak közös szobája. De annál silányabb a kivitel. Az egyes regálék oly szűkek, hogy azokban már alig egy vaskosabb aktacsomó, annál kevésbé pedig az összes kiosztott percsomó férhet el. [...]

Vannak ügyvédi szobák is; rájuk lehet azonnal ösmerni a bútorzat teljes hiányából. Ócska bútor reklamatióra adott volna okot, – tehát jobb ennél a semmi. Egy ily szobán keresztül Ő Felsége is haladt, csak hogy akkor a szomszéd terem bútorai takarták a hiányt. [...]

A félemeleten vannak a segédhivatalok elhelyezve, de csak rövid idő óta; mert kezdetben a földszinti helyiségek voltak nekik szánva, csak hogy azokban csakhamar furcsa tapasztalatokat tettek: a falakról csurgott a víz, a padlón pedig egerek és patkányok hirdették az új aerát. Így csak az irattár egyik részének jutott a szerencse, földszinten, sötét és télen fűtetlen helyiségekben és egy keskeny, teljesen sötét lépcsőn az irattári személyzetnek alkalmat nyújtani lámpás segítségével és tornászati műveletekkel az akták kibőngészni és az építészek dicsőségét zengeni. Szerencsére a

A bíróság a Tisza-perben (1921, Vasadi Ottó felvétele)⁴³

patkányok és egerek lényegesen könnyítendik majd az irattári tisztek feladatát, mert a hol nincs ott ne keress. [...]

Az elnökök már késelem nélkül informálódtak a sok-sok apró-cseprő, de azért nem kevésbé fontos bajról, be is látták a sok visszasságot és kértek is orvoslást az igazságügyi kormánytól, de ott a stereotyp választ hallották: nincs pénz! [...]

Örömkre szolgál, ha e néhány igénytelen

sor is hozzájárulna ahhoz, hogy a márványoszlopos vestibule mellett a többi helyiség is hirdesse egy bölcs és nagyra törő igazságügyi kormányzat dicsőségét.⁴⁴

Az Igazságügyi Palota felszereltségének hiányára hívták fel a figyelmet 1898 decemberében: „Nem régi épület és mégis egy tekintetben oly kevésbé modern, mondhatni szegény, mintha a legutolsó kis falusi járásbírószágot fogadná be. Ugyanis e nagyszerű, több millióba került épület legtöbb termébe sem villamos, sem gázvilágítás nincs bevezetve, úgy hogy a bírák és ügyfelek egy-egy gyertya halavány világításánál kénytelenek a szemüket ron-

tani. Nem oly költséges dolog, hogy még most is nem lehetne e hiányt pótolni.”⁴⁵

Az Igazságügyi Palota ugyan „a fővárosnak talán legszebb, legstílszerűbb” épülete volt, ám megnyitását követően csakhamar kiderült, hogy „egyben céljának legkevésbé megfelelő épülete”. Félő volt ugyanis, hogy különösen a polgári perrendtartásról szóló 1911:1. tc. hatálybalépését követően a

Az Országház tér az Igazságügyi Palotával (1927 után)⁴⁶

tárgyaló- és tanácskozó termek kevés száma megnehezíti a peres eljárások menetét. „Nyilvánvalóan példa nélkül való állapot” volt az is, hogy „a bíráknak nem jutott” elegendő „hivatali helyiség” sem. Mivel a „villamosvilágítás” továbbra sem működött, légszuszvilágítás pedig csak igen kevés helyiségben volt, „a hivatali időn belül gyertya- és kőolajvilágítás mellett teszük tönkre szemünket a legfőbb bíróságnál működők, a tárgyalások pedig olyan világítás mellett folynak le, amelyhez viszonyítva a

Rembrandt-iskola clair-obscurje a legmodernebb impresszionisták pleinairjével is diadalmasan versenyre kelhet⁴⁷

Ybl Ervin szerint „Mind forma-, mind térképés tekintetében kétségtelenül az Igazságügyi Palota Hauszmann legsikerültebb alkotása. Működésének 40 éves jubileuma alkalmából 1914. május 2-án a nagycsarnokban tartott ünnepély után a homlokzat jobb oldali pilonja oldalán arcvonásait megörökítő emléktáblát helyeztek el. A szürke márványkeretű ércdombormű Pásztor János alkotása 1913-ból, a táblát Tőry Emil tervezte.”⁴⁸

Múzeumok az Igazságügyi Palota épületében

Az Igazságügyi Palota épületét a második világháborút követően a Központi Múzeumigazgatóság állította helyre. Csánk Elemér a hauszmanni építészet lehangsúlyosabb elemeinek megőrzésével egybefüggő teremsorokat alakított ki az egykori tárgyalótermekből és munkaszobákból. Az építkezés során érintetlenül maradt az előcsarnok, az aula és a díszterem, 1951-ben lebontásra került viszont a Justitia-szobor, amelynek helyére hatalmas transzparenst függesztettek.

Hauszmann Alajos emléktáblája

A legfőbb bírói fórum (Legfelsőbb Bíróság) 1951-ben költözött át az Igazságügyi Palotából a volt Közigazgatási Bíróság épületébe (I., Fő u. 1.).

Az épületet 1952 tavaszán használták először kiállítási helyszíneként, amikor március 9-én Rákosi Mátvás 60. születésnapja alkalmából a Magyar Munkásmozgalmi Intézet nyitott nagyszabású tárlatot.

1957-ben az újonnan alapított Magyar Nemzeti Galéria költözött az épületbe. 1959-ben kormányhatározat jelölte ki a Budavári Palotát a Nemzeti Ga-

léria végleges helyszíneként. A Vár elhúzódo helyreállítása miatt azonban 1973-ig az épületben maradt a múzeum.

A Néprajzi Múzeum a Minisztertanács 1973-ban hozott határozatának megfelelően 1974-ben kezdte meg a költözést az egykori Igazságügyi Palotába.

Az épület déli részében (az egykori Kúria és Koronagyűzség helyén) 1957-től 1989-ig az MSZMP Párttörténeti Intézete, 1989-től 1998-ig a Magyar Szocialista Párt Politikátörténeti Intézete, 1998-tól a Politikátörténeti Intézet kapott helyet.⁵⁰

1980-ban a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke, dr. Szilberek Jenő elérte, hogy a Legfelsőbb Bíróság három év-tized után visszaköltözzön az „igazságügyi negyedbe”, és a Fellner Sándor által tervezett Igazságügyi Minisztérium volt épületében (V., Markó u. 16.) kapjon elhelyezést. A legfőbb bírói fórum, amely 2012. január 1-jétől ismét a Kúria elnevezést viseli, jelenleg is ebben az épületben működik.

A Rákosi-kiállítás megnyitója⁴⁹

A Kúria mai épülete (Budapest, V., Markó utca)

Jegyzetek

- * A Kutatók Éjszakáján (2013. szeptember 27.), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Aula Magnájában elhangzott előadás szerkesztett változata.
- ¹ <http://www.lb.hu/hu/sajto/birosagi-epuletek-egykor-es-ma-epiteszeti-konferencia-kuria-eredeti-epuletebe-torteno> [2013. szeptember 6.]
- ² http://www.hirado.hu/Hirek/2013/04/05/17/Jelkepesen_a_helyere_kerult_Justitia_szobra_a_Kuria.aspx [2013. szeptember 6.]
- ³ Pesti pálos kolostor, ma az Egyetemi templom (V. kerület)
- ⁴ A Belváros romjai (Vasárnapi Újság, 1897. február 7. [44. évf. 6. szám], 87. p.)
- ⁵ A ház a mai Petőfi Sándor és Régiposta utca (V. kerület) sarkán állt.
- ⁶ <http://helyituriista.blogspot.hu/2009/11/idoutazo-belvaros-iii-resz.html> [2013. szeptember 10.]
- ⁷ Az Ürményi-házat Ürményi József országbíró számára építette 1812-ben Kasselik Fidél építész.
- ⁸ A cs. kir. törvényszékek megszüntetését, a magyar királyi Kúria visszaállítását az Októberi Diploma (1860) helyezte kilátásba. A Kúria ünnepélyes visszaállítására 1861. április 3-án került sor.
- ⁹ A nyelvművelők nehezen békéltek meg az „igazságügyi palota” elnevezéssel, amelyet „irodából kikerült mesterséges szóalkotmány”-nak, illetve a német Justizpalast „szolgai fordításának” tartottak.
- ¹⁰ Főrendiházi irományok, 1892. IV. kötet (218–248. sz.) Irományszámok 1892–223, 295. p.
- ¹¹ Schrecker Ignác felvétele (1865) (<http://www.kepkonyvtar.hu/?docId=63920>) [2013. szeptember 10.]
- ¹² Főrendiházi irományok, 1892. IV. kötet (218–248. sz.) Irományszámok 1892–223, 295. p.
- ¹³ Ma az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának egyik épülete.
- ¹⁴ Főrendiházi irományok, 1878. X. kötet (533–564. sz.) Irományszámok 1878–558, 252. p.
- ¹⁵ Főrendiházi napló, 1878. II. kötet (1880. március 31.–1881. június 1.) Ülésnapok 1878–167, 344. p.
- ¹⁶ *Új palota a két felső bíróság számára* (Ügyvédek Lapja, 1891/23., 6. p.)
- ¹⁷ *Új palota a két felső bíróság számára* (Ügyvédek Lapja, 1891/23. 5–6. p.)
- ¹⁸ Hauszmann Alajos a millenniumi évek egyik legnevesebb és legfoglalkoztatottabb építésze volt. A Műegyetemen Szkalnitzky Antalnál tanult, aki magánirodájában is foglalkoztatta, majd Berlinbe küldte az ottani Építészeti Akadémiára. 1868-ban Szkalnitzkynél tanszéki asszisztens lett. Az egyetemi oktatásban 1870-től vett részt, 1872-ben kinevezték a Magyar Királyi József Műegyetem Száraz- és Díszépítészeti Tanszékének nyilvános rendes tanárává. Hauszmann nevéhez fűződik többek között a budapesti törvénykezési palota, a New York-palota, a Szent István Kórház, a budai Királyi Palota, illetve a Magyar Királyi József Műegyetem központi épületének tervezése.
- ¹⁹ A berlini Reichstagsgebäude 1884–1894 között épült.
- ²⁰ Ybl Ervin: *Hauszmann Alajos élete és művészete*. In: *Hauszmann Alajos*. Válogatta és szerkesztette: Gerle János (Holnap Kiadó, Budapest, 2002, 95. p.)
- ²¹ <http://www.bildarchiv.austria.at/Bildarchiv//595/B7439437T7439442.jpg> [2013. szeptember 24.]
- ²² Ma Kossuth Lajos utca (V. kerület).
- ²³ A Kúria régi épülete a millennium idején olcsó szálláshelyül szolgált, majd 1897-ben lebontották.
- ²⁴ Főrendiházi irományok, 1892. IV. kötet (218–248. sz.) Irományszámok 1892–223, 296–297. p.
- ²⁵ Ezen a telken korábban a katonai társzékér fiókraktára állt, amelyet lebontottak, és a telek 362 000 forint megváltási ár fizetése mellett az igazságügyi tárca tulajdonába került.
- ²⁶ *Ügyvédek Lapja*, 1896/44., 1. p.
- ²⁷ Komor Marcell: *Az új Igazságügyi Palota* (Vasárnapi Újság, 1896. október 25. [43. évf. 43. szám], 716. p.). Az új Igazságügyi Palota „szoborműveiről” részletesen írt a *Vasárnapi Újság* 1895. augusztus 18-i számában (42. évf. 33. szám, 533–534. p.).
- ²⁸ Hauszmann Alajos, Lotz Károlyt, Senyei Károlyt, Zala Györgyöt, Ströbl Alajost, Neuschloss Marcellt és Neuschloss Ödönt.
- ²⁹ *Ügyvédek Lapja*, 1896/44. 1. o.
- ³⁰ Lotz Károly festményéről részletes leírást adott a *Vasárnapi Újság* (Az új Igazságügyi Palota mennyezeti képe, Vasárnapi Újság, 1895. október 27. [42. évf. 43. szám], 707. p.)
- ³¹ Hauszmann Alajos: *A budapesti igazságügyi palota* (Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 1897/2., 62. p.)

- ³² <http://epiteszforum.hu/meguult-korszeru-teto-vedi-a-neprajzi-muzeum-ertekes-freskoit> [2013. szeptember 27.]
- ³³ Justitiát 1951-ben megfosztották székétől, kardjától és koronájától, ez utóbbiakat később „visszakapta”, eredeti széke viszont időközben megsemmisült.
- ³⁴ Komor Marcell: i. m., 716. p.
- ³⁵ Az egyiptomi túlvilághitben a halottak sorsát a mérlegelés döntötte el. A mérleg a „Két Igazság” alvilági csarnokában állt, egyik serpenyőjébe a halott szíve, a másikba az igazságra utaló strucctoll került, és Ozirisz, a holtak bírójá akkor hozott kedvező ítéletet, ha az elhunytak könnyű volt a szíve, és a két serpenyő egyensúlyban maradt.
- ³⁶ Hauszmann Alajos: *A Budapesti Igazságügyi Palota*. Divald Károly fényképeivel (Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1901) (<http://www.kepkonyvtar.hu/?docId=91405> [2013. szeptember 20.])
- ³⁷ <http://www.kepkonyvtar.hu/?docId=91402> [2013. szeptember 7.]
- ³⁸ Hauszmann Alajos: *A budapesti igazságügyi palota* (Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 1897/2., 64–65. p.)
- ³⁹ Uo., 60. p.
- ⁴⁰ <http://www.kepkonyvtar.hu/?docId=91415> [2013. szeptember 7.]
- ⁴¹ *Az Igazság új otthona* (Ügyvédek Lapja, 1896/31., 1. p.)
- ⁴² Uo.
- ⁴³ <http://www.kepkonyvtar.hu/?docId=65489> [2013. szeptember 27.] (A bíróság a Tisza-perben (1920–1921)
- ⁴⁴ *Felsőbírósgaik új palotája* (A jog, 1896/43., 303–305. p.)
- ⁴⁵ *A budapesti igazságügyi palota* (Jogtudományi Közlöny, 1898/51., 375. p.)
Sajnálatos módon a légszesz-, illetve „villámvilágítás” hiánya a 20. század elején is „egyik általános fogyatkozása” maradt „a ragyogó igazságügyi palotának”. (A kir. Curia könyvtára, Jogtudományi Közlöny, 1907/4. 31. p.)
- ⁴⁶ <http://www.kepkonyvtar.hu/?docId=30152> [2013. szeptember 4.]
- ⁴⁷ *Az igazságügyi palota* (Jogtudományi Közlöny, 1911/51., 449. p.)
- ⁴⁸ Hauszmann Alajos *tervei és épületei*. In: Hauszmann Alajos. Válogatta és szerkesztette: Gerle János (Holnap Kiadó, Budapest, 2002, 284–285. p.)
- ⁴⁹ http://www.neprajz.hu/kiallitasok/nagy_Rakosi_4.jpg [2013. szeptember 19.]
- ⁵⁰ Granasztói Péter–Sedlmayr Krisztina–Vámos-Lovay Zsuzsanna: *Átváltozások. Palotából múzeum / Metamorphoses. From Palace of Justice to Museum* (KépTár 3., Néprajzi Múzeum, Budapest, 2012)

KÖNYVEKRŐL

Máthé Gábor professzor ünnepi köszöntése két kötetben

Magister scientiae et reipublicae. Ünnepi tanulmányok
Máthé Gábor tiszteletére 70. születésnapja alkalmából /
Liber amicorum studia G. Máthé septuagenario dedicata
Szerkesztette: Rác Lajos

Pro Publico Bono Publicationes Facultatis 2. / Libellus aureus 1.
Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2011, 271 p.
ISBN 978-963-9950-52-8
ISSN 2062-8978 / 2063-0697

De apicibus iuris disputare. Tanulmányok Máthé Gábor tiszteletére
Szerkesztette: Bónis Péter, Mázi András, Tóth J. Zoltán
Budapest, ELTE, 2011, 283 p.
ISBN 978-963-08-2852-9

A pályatársak, a kollégák a tanítványok két ünnepi kötetet megtöltő tanulmányokkal tisztelegtek a 70. születésnapját ünneplő Máthé Gábor professzor előtt. A két kötet – *Magister Scientiae et Reipublicae*, valamint a *De apicibus iuris disputare* – önmagában jelzi, hogy nem megszokott életpálya szemtanúi lehettek a szerzők. Az előbbi kötet a Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kara Jogtudományi Tanszékének, míg a második a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtudományi Intézete munkatársainak a tollából jelent meg. Mindehhez

még meg kell jegyezni, hogy a szerzők egyben az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának kutatói is. A szerzőknek ez a széles köre jelzi: az ünnepelt oktatói pályája során több egyetem hallgatóit vezette be az alkotmány- és közgazdaság-történet rejtelmeibe, egyben utat is mutatva ezzel, hogy a 20–21. század kihívásaira hol találják meg a választ.

A szerzők tisztelgő tanulmányaikkal akarva-akaratlanul az ünnepelt által is kutatott témákhoz nyúltak, s ezzel keretet adtak annak a kutatási területnek, amely az ünnepeltet jellemzi.

A *Magister Scientiae et Reipublicae* kötet szerzői valójában két ünneplésre méltó évszám köré készítették el írásaikat. A 70. születésnap az egyik és a 45 éve folyó oktatói és kutatói munkásság a másik, ami előtt fejet kell hajtani. Ha a pályatársak írásait kezébe veszi az olvasó, átfogó képet kap az ókortól napjainkig ívelő államelméleti, alkotmány- és közigazgatás-történeti fejlődésről, amely elsődlegesen Európát, ezen belül Magyarországot érinti.

Rác Lajos széles háttérét vázolja fel a görög városállamok, s elsősorban Európa fejlődésére is meghatározó Athén alkotmányjogi fejlődésének *A polisok kormányzása* című tanulmányában. Rác Lajos, az öt jellemző széles látókörrrel, nemcsak egyszerű leírását adja annak, miképpen fejlődött a lükurgoszi alkotmányból kiindulva Athén közigazgatási-társadalmi struktúrája, hogyan változott meg mindez a szolóni reformoknak vagy éppen Periklész rendelkezéseinek köszönhetően, az egymástól is elszigetelt városállamok miképpen léptek szövetségre egymással, s mindez hogyan vezetett az ókori görögök tragédiájához, hanem azt is kiválóan érzékelteti, hogy a görög demokrácia szabályai miért és hogyan alakultak át, mit jelentett a törvénytelenység vádjá, vagy a cserépszavazás intézménye,

s mindezen jogintézmények hogyan hatottak a későbbi államok fejlődésére, a későbbi évszázadok államelméleti irányzataira.

Takács Péter tanulmánya az újkori Európában megjelenő államelméleti tételek magyarországi képviselőit mutatja be. A szerző inkább csak felvillantja azokat a pontokat, ahol a magyar gondolkodóknál termékeny talajra találtak Európa nagy gondolkodóinak a tételei, elképzelései. Így kaphat az olvasó bepillantást abba, hogy Machiavelli, Jean Bodin, Otto von Guericke vagy Justus Lipsius műveit előbb csak lefordították, majd a nyomtatásban megjelent művek terjesztésével hozzájárultak az abszolutista államberendezkedés igazolásához. A szerző jól érzékelteti azt a „paradox” helyzetet, hogy ha a magyarok elfogadják az európai államelméleti tételeket, akkor a Habsburg-, idegen uralkodók politikáját támogatják, ha ellene mondanak, akkor korszerűtlenség maradnak. Ezzel magyarázható a szerző szerint, hogy a magyar államelméleti szakirodalom kezdeti szakasza Erdélyre koncentrálódott. A természetjog, a felvilágosodás ideológiája aránylag gyorsan éreztette hatását, ami a közigazgatásban elméleti kialakításához is vezetett. Miután a kamerálisztika oktatását a nagyszombati egyetemen is engedélyezte az uralkodó, az új tan magyar képviselői – pl. Gyurkovics Ferenc, Karvay Ágoston – megjelentek a magyar államtani irodalom képviselői között.

Ha már az újkor európai államelméleti irányzatainak hatása vizsgálat alá került, akkor *Egedy Gergely* a 20. század egyik meghatározó irányzatának, a szociológiai irányzat képviselőjének, Franz Oppenheimernek az egyes tételeit ismerteti, s egyben leszögezi, hogy a „tanulmány csak a legelső lépést tette meg – Oppenheimer életműve további elemzésre vár a hazai társadalomtudományban.”

Halász Iván, követve azt a koncepciót, amely a magyar államfejlődést európai összevetésben vizsgálja, a cseh történeti államjogi programot elemzi tanulmányában. Összehasonlító alkotmányjogi munkaként különösen jó példa Magyarország és a cseh állam fejlődésének összehasonlítása. A perszonálunió keretei között Magyarország a Habsburg Birodalom részévé, míg a Cseh Királyság 1620 után örökös tartományává vált. A szerző meggyőző módon bizonyítja, hogy milyen párhuzamok és milyen ellentmondások mutathatók ki a cseh és a magyar polgári, nemzeti állam létrejöttének folyamatában, s a cseh történeti-ál-

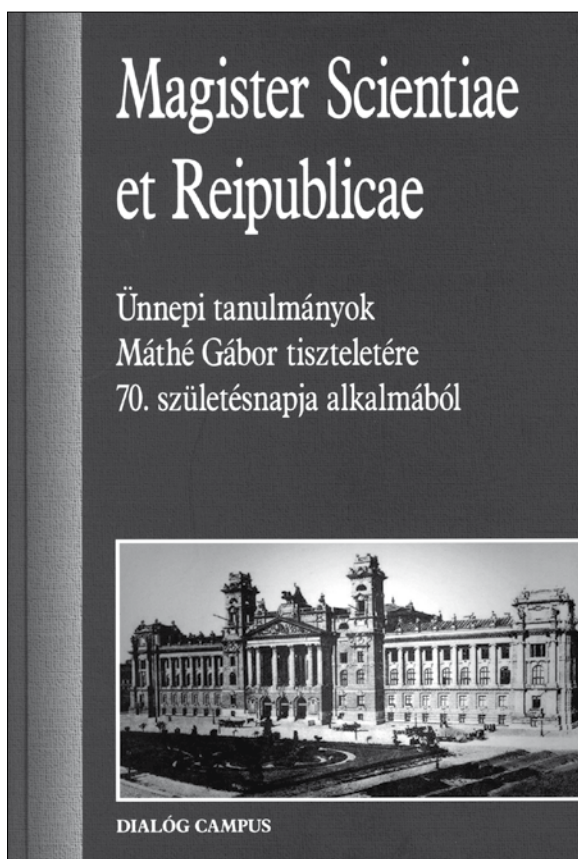
lamjogi program miképpen válik a cseh polgári politika sajátjává, és ezen az elméleti alapon, miképpen építik fel az önálló Csehszlovákiát 1918 után.

Müller György a parlamentáris berendezkedés kormánymodelljét elemzi a rendszerváltástól az Alaptörvény elfogadásáig. A magyar alkotmányos rendszerben a kormány szerepét alapvetően az 1848:3. törvénycikk határozta meg. A miniszteri felelősség bevezetésével a törvényhozó és a kormányzati hatalom egymáshoz való viszonyát alapjaiban határozta meg a polgári átalakulás idején. A rendszerváltás éveiben, 1989-től kezdődően ismét a polgári állam újbóli kialakításának lehettünk résztvevői, s ebből a szempontból döntő jelentősége volt annak, hogy 1989-ben megváltozott a kormányfő alkotmányjogi helyzete, és szabályozásra került a politikai felelősség, ismertebb néven a bizalmatlanság kérdése. A szerző végigköveti azokat a terveket, elképzeléseket, amelyek a kormány, illetve a kormányfő alkotmányjogi helyzetére vonatkoztak, kitérve az ún. kétharmados törvények kialakulásának hátterére, valamint arra, hogy a törvényhozó hatalom mellett nemcsak a kormányzati hatalmat kellett újból definiálni a parlamentáris keretek között, hanem az életre keltett Alkotmánybíróságot is el kellett helyezni, sőt az újból életre hívott állami Számvevőszéknek is meg kellett találni a helyét.

Ugyancsak az Alaptörvény megszületését megelőző nagy alkotmányjogi kérdést vesz górcső alá tanulmányában *Takács Albert*, amikor a két-kamarás országgyűlés problematikáját elemzi. Könyvtár-

ny irodalma van a törvényhozó testületek szervezetének és az ezt megalapozó államelméleti elképzeléseknek. A szerző az angol történeti gyökerek bemutatása után a kétkamarás rendszerek tipológiáját vázolja, ezzel alapozva meg a kérdésfelvetést: mi indokolja, hogy egy ország egy- vagy kétkamarás törvényhozó testületet hívjon életre. Magyarországon történeti alapja és hagyománya van a kétkamarás országgyűlésnek, azonban ezt a hagyományt előbb 1918-ban, majd 1944-ben megszakították. A kérdés az, vissza lehet vagy vissza kell-e állítani a kétkamarás rendszert? Elég-e a történeti hagyomány, vagy a megváltozott politikai, társadalmi struktúra legalizálja az egykamarás törvényhatalom létét.

Kis Norbert a szabálysértési jog kodifikációs kérdéseiről írt tanulmányával tiszteleg az ünnepelt előtt, hiszen

A Magister scientiae et reipublicae c. könyv címlapja

Máthé Gábor a közigazgatási büntetőjogi iskola egyik meghatározó tagja. A szerző által felvetett kérdés a következő: rendszertanilag hol helyezkedik el a szabálysértési jog, mennyiben befolyásolja e terület szabályozását a büntetőjog, és mennyiben a közigazgatási jog? A szerző a 21. század viszonyait röviden elemezve választ is ad, s kijelenti, hogy „a szabálysértési jogterület felbomlását tudomásul kell venni”. Összegző javaslataiban azonban olyan kodifikációs megoldásokat javasol, amelyek ténylegesen a 21. század kodifikációs törekvéseinek nagy feladatai közé tartoznak majd.

Hollán Miklós a büntetőjog területéről a közigazgatásban dolgozók felé irányuló veszélyre irányítja az olvasó figyelmét: a befolyással üzérkedő ügyfél büntetendőségére. Igazi dogmatikai elemzését adja a szerző, miképpen ítélje meg az ügyfél magatartását, ha az 1978. évi IV. törvény nem rendezi pontosan a kérdést. Lehet-e ennek a cselekménynek passzív és aktív változata? Tettesként vagy részesként kell-e megítélni az elkövetőt? Milyen mértékű a társadalomra veszélyessége ennek a cselekménynek? Mind-mind olyan kérdés, amelynek megválaszolása alapvetően szükséges ahhoz, hogy egy cselekmény büntethető legyen.

Imre Miklós a koncesszió europánizálásáról ír, felvetve azt a kérdést, „hogya a közszolgáltatásokat az állam működtesse, vagy a magánvállalatok hatékonyabban képesek-e ellátni ezeket a feladatokat?”. Mivel a koncessziós jogviszony részben köz-, részben magánjogi jellegű, a közszolgáltatások vonatkozásában nem mindegy, hogy melyik oldalát erősíti a jogalkotó.

Tózsza István a közigazgatás modernizációjával összefüggésben az e-government lehetőségeinek kiterjesztéséről értekezik. *Török Gábor* a jogállamiság létét és kritériumait elemzi három tételben, leszögezve, hogy a jogról valott felfogásának két alappillére van. Az egyiket Karl von Savigny jelenti, aki kifejtette, hogy „a jog nem pusztán az ész terméke, hanem a hagyományok és az adott társadalom alapvető nézeteinek összessége”. A másik pillért a római jog alkotja, amelyből származtatjuk ezt a bölcsességet: „summum ius summa iniuria”.

Tamás András Meditációjában az erkölcs és a jog viszonyát elemzi a jogbölcselet eszmerendszerében, mégis a valóság, mai életünk mindennapi szintjén feltéve a kérdést: „Ugyan mi lehet az állampolgároknak, az államoknak, sőt az emberiségnek fontosabb az etikánál, az erkölcsnél és a jognál?”

A tisztelegő kötet szerzői között *Orosz Ágnes* a könyvtár–könyvtáros viszonyáról mesél az ókortól napjainkig terjedő időszakból, amely viszony döntően átalakulóban van a 21. században, de nem feledhető, hogy e hármasság alapjaiban határozta meg az embert. A kutató nem létezhet könyvtár nélkül. A történeti-elméleti kérdéseket boncolgató ember nem lehet meg a könyvtárakban megőrzött könyvek, s az azok által megőrzött ismeretek nélkül. Az ünnepeltnek olyan könyvtára van, amely irigylésre méltó, s amely segítette őt pályáján előrehaladni.

A tiszteleti kötet az ünnepelt 45 évi tudományos munkájának válogatott bibliográfiájával zárul. Ha ebbe a részbe belelapoz az olvasó, akkor igazat ad a recenzensnek, hogy a szerzők úgy tisztelegtek Máthé Gábor előtt, hogy tanulmányaikkal az általa már felvetett kérdésekre kíséreltek meg választ adni, vagy újabb kérdéseket vetettek fel továbbgondolásra. Ezt a szellemi „játékot” csak szepítik azok a képek, amelyeket a szerkesztő

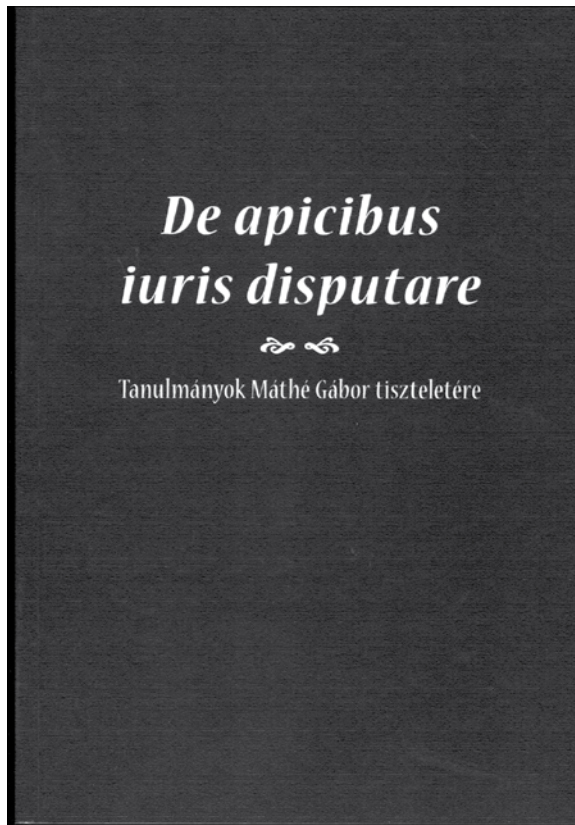
az egyes fejezetek elé helyezett, mintegy megelőlegezve, hogy a képek láttán az olvasó elgondolkozzon, mi fog következni a könyv lapjain.

A másik tiszteleti kötet a pályatársak másik körétől származik. E kötetben egy kicsit eltávolodnak a szerzők az alkotmány és közigazgatás-történettől, azért hogy helyet adjanak a szakjogtörténet egyéb ágainak.

Balogh István tollából ismét előkerül az erkölcs és igazság, az igazság mint konszenzus bölcséleti problémája. A jogászt, kimondva-kimondatlanul, mindig feszíti az erkölcs, az igazság és a jog hármasságának egymásra hatása. A szerző Habermas koncepcióját elemezve-bírálván foglal állást társadalomelméleti kérdésekről.

Ugyancsak jogbölcseleti, azon belül társadalomelméleti tanulmánnyal jelentkezik *Pokol Béla* a „szellemítettség/rögzítettség kategóriapáros” elemzésével. Hegel és Kant morálméletét, Habermas etikai képét elemezve, a történeti-jogi iskola tanain át jut el a konzervativizmus és a liberalizmus eszmei világához.

Bónis Péter a római jog világába kalauzolja el az olvasót úgy, hogy a mai kor szerződésstanának egyik meghatározó problematikájára keresi a választ. Az akarat és a nyilatkozat közötti feszültség, esetleges ellentmondás érvényteleníthet egy szerződést. A szerződés keletkezésé-

A *De apicibus iuris disputare* c. könyv címlapja

nek alapja a jústiniánuszi kodifikáció óta a felek között meglévő akarat-megegyezés, a konszenzus. Ha a szerződő felek belső akarata és a kinyilatkoztatott akarata között megegyezés van, akkor a szerződés érvényes, azonban, ha a kettő között nincs összhang, mert a felek tévedtek, valaki megtévesztette őket, kényszer vagy fenyegetés hatására mondták azt, amit mások konszenzusunak véltek, vagy éppen saját maguk mást nyilatkoztak, mint amit közösen elhatároztak, mind-mind a szerződés érvénytelenségét vonják maguk után. A szerző alapvetően a glosszátorok tanait közvetíti, de ezek a gondolatok a mai ember számára is megfontolandók, sőt a 21. század törvénykönyveiben is érvényesítendőek.

Harmathy Attila a magyar polgári jog történeti fejlődésére kalauzolja olvasóját. A magánjog fejlődését egyrészt meghatározták a kodifikációs törekvések, másrészt azok a „forradalmi” változások, amelyek forradalmi, politikai indíttatásúak voltak. A magyar magánjog fejlődésében meghatározó szerepe volt felsőbbíróságainknak; ezt bizonyítja a *Planum Tabulare* keletkezése, majd a 19. században kimondott tétel, hogy a Kúria döntvényei az alsóbb bíróságok számára kötelezők. Ez a folyamat 1945 után megszakadt, a megváltozott gazdasági-társadalmi és politikai viszonyok következtében az állam ellenőrizni akarta a bíróságok működését. Átalakult a kereskedelmi jog rendszere, s bár az 1875-ben megszületett Kereskedelmi Törvényt nem helyezték hatályon kívül, a gazdasági életben meghatározó szerepet játszó kereskedelmi szerződések szabályait nem lehetett alkalmazni. Ez vezetett el végül 1959-ben a Polgári Törvénykönyv elkészítéséig. A Ptk. azonban nem merevítette meg a polgári jogot, mert ha lassan is, de a változó világ szükségessé tette, hogy olyan új területeket is szabályozzanak, mint a társasági jog, a fogyasztóvédelem stb. Ez ugyan azt eredményezte, hogy a polgári jogot szabályozó Ptk. mellett számtalan más törvény született, amelyek lehetővé tették, hogy a magyar polgári jog előbb a megváltozott gazdasági viszonyokra, a nemzetközi kihívásokra, majd pedig a változó társadalmi kérdésekre is választ adjon.

Ugyancsak a magánjog világának egy kis szeletéről tudósít *Mázi András*, amikor az öröklési jog egy sajátos intézményét a kötelekrésznek a francia magánjogi gyakorlatban alkalmazott változatát ismerteti. A végintézkedési szabadság korlátozását jelentő kötelekrész a magyar jogrendszerbe osztrák közvetítéssel került, s bár az ABGB-t 1861-ben hatályon kívül helyezték, az Országbírói Értekezlet által elfogadott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok ezt fenntartotta. A jogtörténeti elemzések mindig frissítően hatnak a jogtudományban, így a francia modell,

illetve annak történeti elemzése meghatározó lehet a jogintézmény újabb kodifikációja során.

Nótári Tamás a töle megszokott módon a középkori Bajorország jogi életéből villant fel egy kánonjogi vitát, kísérletet téve annak bebizonyítására, hogy az Aethicus Ister néven utókorra hagyományozott *Cosmographia* szerzője Virgil püspök.

Mezey Barna a büntetés-végrehajtás történetéből, azon belül a fenyítőházak történetéből eleveníti fel az ún. Schellenwerk kialakulását. Ez eredetileg egy fenyítő eszköz volt, amelyet megszegényítő büntetésként alkalmaztak. A koldusokat igyekeztek közmunkára ítélni, majd éjszakára szállást biztosítottak számukra. Bár a szállás egy éjszakára szólt, a koldusok újabb és újabb tömege jelent meg azokban a városokban, ahol, ha csak ideiglenesen is, de szállást kaptak. Így alakult ki, hogy a szállást igénylőket megkísérelték közmunkára kényszeríteni, s azokat a helyeket, ahol a koldusok szállást kaptak „Schellenwerk” néven kezdték nevezni. A szerző jól érzékelteti azt a fejlődést, amely német területen zajlik a büntető igazságszolgáltatás történetében.

Tóth J. Zoltán ugyancsak a büntetőjog területéről a halálbüntetés középkori fejlődését mutatja be a bosszú és a compositio világától az állami büntetőhatalom érvényesüléséig. A szerző röviden elemzi, hogy az accusatorius eljárás miként szolgálta az állam büntető hatalmának megnövekedését, miként alakult át nyomozóelvével eljárásá. Miért voltak nyilvánosak a kivégzések, s ezzel hogyan tudták érvényesíteni a generális prevenció elvét.

Horváth Attila a magyar történeti alkotmány tradícióit elemezve kitér az írott és íratlan alkotmány fogalmi megkülönböztetésére, a sarkalatos törvények megjelenésére, majd elemzi azokat a történelmi eseményeket, amelyek a magyar történeti alkotmány egyes fontos elemeinek a kialakulásához vezettek.

Schweitzer Gábor Molnár Kálmán közjogász professzor életét és munkásságát eleveníti meg a könyv lapjain, bemutatva a jogászt, a professzort, a tanítványokat, a kutatói életpályát, amelyet a Pécsi Tudományegyetemen töltött.

A két kötet jól tükrözi egyrészt a szerzők tiszteletét az ünnepelt iránt, mert miközben saját kutatásairól adnak ízelítőt, aközben az ünnepelt által is megírt vagy általa érdekelte területről szólnak. Mindkét kötetet ajánlom az olvasók szíves figyelmébe.

Homoki-Nagy Mária

Parergon parergum – ünnepi tanulmányok Mezey Barna professzor tiszteletére

Jogtörténelmi parerga. Ünnepi tanulmányok
Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére

Szerkesztette: Máthé Gábor, Révész T. Mihály, Gosztonyi Gergely
Budapest, Eötvös Kiadó, 2013, 408 p.
ISBN 978 963 312 166 5

1. Egyetemi körökben szép hagyomány, hogy a jubiláló professzorokat pályatársaik ünnepi tanulmánykötettel köszöntik. Nemrég ünnepelte hatvanadik születésnapját Mezey Barna professzor, s e jeles alkalomból *Jogtörténelmi parerga – Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére* címmel impozáns tanulmánykötet jelent meg Máthé Gábor, Révész T. Mihály és Gosztonyi Gergely szerkesztésében. E jogtörténelmi töredékek (parerga) néhány további töredékén keresztül szeretném bemutatni a művet.

A Mezey professzort köszöntő laudációban a szerkesztők bemutatják az ünnepelt tudományos pályafutásának legfontosabb pillanatait, főbb kutatási területeit. Tudományos elismerései, tisztségei mellett pedig az alábbi, hasonlóan fontos jellemzőit említik: alkotó, szervező, segítő, igényes, műhely- és iskolateremtő, közösségteremtő, nemzetközi kooperációs hálózatokat építő, a fiatal generációk felnevelését a legszebb és legfelelősebb oktatói tevékenységnek valló jogtudós.

2. Tudományos kutatásai során az ünnepelt maga is mélyrehatóan vizsgálta a tágabb értelemben vett büntetés-végrehajtás javarészt érintetlen jogtörténelmi kérdéseit, nem véletlen ezért, hogy a kötetben számos büntetés-végrehajtási jogi kérdéseket vizsgáló tanulmány olvasható.

Béli Gábor a börtönviselésnek az egyes bűncselekményekre alkalmazható hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetés és az eljárási cselekményeknél a vádolt fél jelenlétét biztosító kényszerintézkedés mellett a 13. szá-

zadban fellelhető további alakzatát vizsgálja. Jogeseteken keresztül szemlélteti az előkelő peres felek megegyezésén alapuló, jóvátételt követően alkalmazható, börtöntársakat igénylő, bűnbánásra ösztönző és megszegényítő jellegű börtönbüntetés intézményét. Vázolja a sértett szerepét a végrehajtásban, valamint azt, hogy e büntetést milyen, mai szemmel nézve különösnek ható helyiségekben, például a fogságba vonuló által emelt építményben fogantatották.

Bódiné Beliznai Kinga, az olvasóknak széles körű nemzetközi kitekintést is biztosítva, számos jogeseten keresztül mutatja be a középkor és a kora újkor legelterjedtebb kivégzési rítusait, azok sajátos rituáléit. A halálbüntetés végrehajtásának gyakorlati kérdései mellett kitér a nyilvános büntetés-végrehajtás jelentőségére, és gyakorlati példán keresztül szemlélteti a halálbüntetéshez kapcsolódó babonák továbbélését egészen a 20. század elejéig.

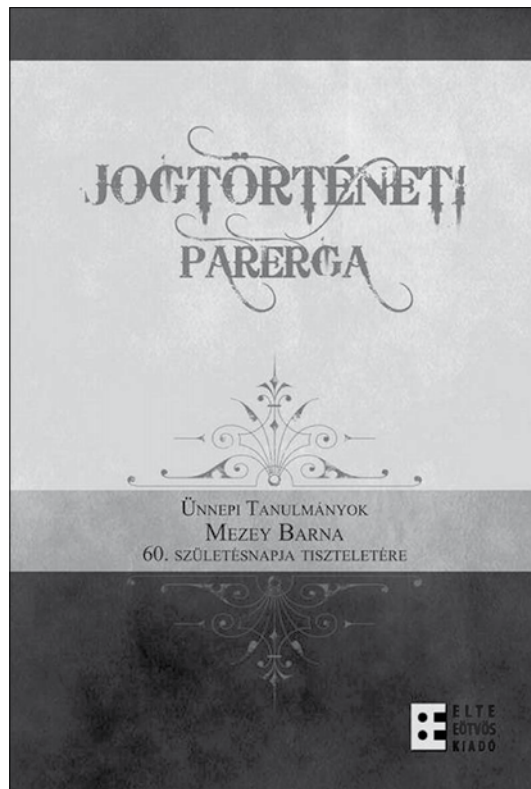
Gedeon Magdolna a bányamunkára ítélt 18. század elején érvényesülő gyakorlatát mutatja be, olyan, ma is aktuális kérdésekre kitérve, mint a büntetések célja vagy a közérdekű munkabüntetés nevelő jellege. Elemzi a gályarabság és a bányamunka büntetések egymáshoz való viszonyát, és hangsúlyozza a bányamunkára ítélt gazdasági jelentőségét.

Gönczöl Katalin az ünnepelt által a közelmúltban is széles társadalmi összefüggésekben vizsgált fenyítőházi szabadságvesztés-büntetés intézményének továbbélését mutatja be napjaink börtönpolitikájában. A szabadságvesztésre ítélt törvényi szorgalmazásával annak gyakorlatában bekövetkezett változások, az időközben megváltozott indokok és eltolódott hangsúlyok mellett vázolja e továbbélés káros hatásait a börtönök panoptikumjellege, a börtönszubbkultúra és a „prizonizációs tériszony” jelenségeinek fényében.

Az auburni hallgató-, illetve a philadelphiai magánrendszer összehasonlításával két, politikai pályáját egyaránt Borsodból indító államférfi, Eötvös József és Szemere Bertalan börtönökre

vonatkozó nézeteit ismerteti *Ruszoly József*. Az elméletek elemzésekor kitér a fogvatartottak munkáltatására, mindennapjaira és a börtönök ideális felépítésére, elrendezésére vonatkozó elméletekre is.

Korsósiné Delacasse Krisztina a királyi ügyészséget létrehozó 1871:33. törvénycikk által a királyi ügyészek hatáskörébe utalt, a törvényszéki börtönökre és a járásbíróóságok mellett működő fogházakra kiterjedő börtönfelügyeleti tevékenységet mutatja be. Kiemeli e tevékenységnek máig is fennálló elemeit, hatásait, és hangsúlyozza, hogy a 19. század utolsó harmadától kezdve az ügyészi

börtönfelügyelet gazdasági, igazgatási feladatokkal is kiegészült. Ennek oka, hogy az új feladatokat egyszerűbb volt a jogalkotás során a büntönfelügyeletben egyébként is érintett szervre bízni.

Jogi kultúrtörténeti aspektusból közelíti meg a büntetés-végrehajtás témakörét *Nagy Janka Teodóra*, aki az organizált társadalomban és az organikus mikroközösségekben betöltött különböző szerepek, a „fent” és „lent” kettősségét mutatja be a „faddi hóhér”, Bali Mihály magyar királyi ítélet-végrehajtó életútján keresztül. Feltárja annak okait, hogyan kerülhetett el Bali Mihály hosszú pályafutása ellenére is a hóhérok korábban általánosnak tekinthető társadalmon kívüliségét.

A magyarországi végrehajtási adatok szemléltetésével a szovjet típusú diktatúrák büntetési rendszerét tárja az olvasó elé *Horváth Attila*, különös figyelmet fordítva a hivatalosan kiadott jogszabályok által nem rögzített szankciókra, a szabadságvesztés szabályozásának alakulására, és olyan egyedi büntetési nemekre, mint a javító-nevelő munka és a szigorított javító-nevelő munka.

A fogvatartottak alapvető jogai felől közelítve a témához, a börtönpasztoráció kérdéskörét elemzi *Völgyesi Levente*. Az intézmény történeti fejlődésének, nemzetközi és magyar jogi hátterének bemutatása mellett a szerző elsősorban a jelenségnek a prizonizációs hatás csökkentésében, a fogvatartottak szociális képességeinek fenntartásában játszott szerepét, felelősségét tárja az olvasó elé.

Lévay Miklós az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának egymásra épülő döntésein keresztül, az ellenvéleményeket és Kennedy bíró szerepét is ismertetve mutatja be azt a folyamatot, amelynek keretében a Bíróság a jogalkotás mulasztását korrigálva a legsúlyosabb büntetési nemek tekintetében összhangba hozta az amerikai jogot a nemzetközi jog szabályaival, legalábbis a fiatalokú elkövetőkre nézve.

Pap András László az Amerikai Egyesült Államok példáján mutatja be a büntetés-végrehajtásban megjelenő diszpozitív rendészeti outsourcing, vagyis a civil szférának a büntetés-végrehajtásba profitorientált módon történő bevonása következtében felmerülő alkotmányjogi kérdéseket és e jelenség gazdasági hátterét.

3. További tanulmányok kapcsolódnak az ünnepelt által előszeretettel kutatott, szélesebb értelemben vett büntetőjog-történethez.

Blazovich László a *Budai jogkönyv* rendelkezései alapján elemzi a város bírójának jogállását. A német jogra is kitékintő tanulmány a bírói személytől elvárt erények ismertetése után kitér a bíró igazságszolgáltatási és igazgatási feladataira, a bíróválasztás és leköszönés rituáléira, az összeférhetetlenség és jogorvoslat szabályozására, a bíró ségedszemélyzetére és díjazására is.

A büntető anyagi jogi jogelvek, tulajdonképpen az anyagi büntetőjog-tudomány hazai megjelenését vizsgálja *Balogh Elemér*. Gyakorlati szempontok alapján indokolja e jelenség hiányát a középkorban, majd ismerteti a Tripartitum és a Directio Methodica főként magánjogi, illetve büntető eljárásjogi szabályai között megbúvó büntető anyagi jogi normákat és jogelméleti fejtegetéseket.

Az 1843. évi büntetőkódex-javaslat előkészítési folyamataival és a javaslat utóéletével kiegészítve mutatja be *Barna Attila* a Deák Ferenc nevével fémjelzett tervezet politikai büntettek vonatkozó szakaszait és az ezekhez kapcsolódó vitákat, különvéleményeket. Az egyes deliktumok mellett kitér a királyi kegyelmezési jogkörével és a politikai büntettek miatt eljárni jogosult bírói szerv meghatározásával kapcsolatos vitákra is.

Varga Norbert büntetőjog és állampolgársági jog kapcsolatát elemzi a Csemegi-kódex személyi és területi hatályán keresztül. Bemutatja, miként valósultak meg a feltétlen büntetőhatalom, a perszonalitás, a territorialitás, az állami önvédelem és az összetett elmélet elvei az Osztrák–Magyar Monarchia különleges területi és állampolgársági viszonyaiban, de kitér a területen kívüliség elvének érvényesülésére is.

4. Az ünnepelt tiszteletére számos tanulmány dolgoz fel magyar állam- és alkotmánytörténeti témát, e körbe sorolva a sajtójog-történeti munkákat is.

Kisteleki Károly a magyar nemzetfelfogás alakulását mutatja be a középkortól egészen napainkig. Szemlélteti a politikai és a kulturális nemzetfelfogás különbségeit, ezek összefüggéseit az állampolgársági joggal, továbbá azt, hogy a magyar nemzetfelfogás – különösen a 19. századtól kezdve – miként befolyásolta történelmünket, majd történelmünk mennyiben hatott vissza nemzetfelfogásunkra.

Szabó István az 1920. évi nemzetgyűlési választásokon érvényben volt választási rendszert és a választójog szabályait elemzi, az előzmények tekintetében egészen 1848-ig visszanyúlva. A vizsgálat fő szempontja az, hogy vajon a kormányzati hatalmat gyakorló politikai erők milyen mértékben próbálták kihasználni a választási földrajz kínálta lehetőségeket. E kérdésre a szerző a választási eredményekre alapozottan ad árnyalt választ.

A második világháborút követő kommunista tisztogatás és koncepciók perek előzményeit, előkészületeit és ennek nemzetközi környezetét, kapcsolódásait tárja az olvasó elé *Zinner Tibor*, bemutatva a vallásellenesség és a kémkedés miatti koholt vádak összefonódásait, amelyek végül a Rajk-perben és más koncepciók perekben csúcsosodtak ki.

Az első „népfrontos” választás előzményeit, lefolyását, eredményét s következményeit mutatja be *Izsák Lajos*, tulajdonképpen azt a folyamatot, amelyben Rákosi Mátyás a Magyar Dolgozók Pártja, illetőleg a Magyar Forradalmi Népfront égisze alatt szisztematikusan elsorvasztotta a többpártrendszert, és létrehozta az állampárt-pártállam és a személyi kultusz rezsimjét.

A rendszerváltozás korának egyik fontos, máig sem érdektelen kérdését, a köztársasági elnök választásának szabályait elemzi *Kukorelli István*. Az 1989-es népszavazás körülményei mellett bemutatja a jogi háttér alakulását egészen az Alaptörvény életbe lépéséig, majd pro és kontra érvek ütköztetésével a közvetlen választás mellett teszi le a voksát.

Az 1848-as és 1914-es sajtótörvények mentén mutatja be a magyar sajtószabályozás kezdeteit *Révész T. Mihály*.

Kiemeli a sajtószabadságért folytatott harc 1848 előtti évtizedeinek jelentőségét, elemzi a kiegyezés utáni jogi környezetet, és objektív módon értékeli az 1914-es jogszabály által hozott változtatásokat.

Gosztonyi Gergely a rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény megszületésének folyamatát és a rendszerváltást megelőző évekig visszanyúló előzményeit vizsgálja. Tanulmányának középpontjában a közszolgálati és kereskedelmi médiumok melletti harmadik utas megoldás, a nem kereskedelmi közösségi média megjelenésének törvényi biztosítása áll.

5. Jelentős figyelmet fordítottak a kötet szerzői az európai alkotmány- és közjogtörténet kérdéskörére is.

Az európai alkotmánytörténet keretén belül a két világháború közötti Európa országainak népszavazási gyakorlatát vizsgálja *Komáromi László*. Németország és Észtország példáján mutatja be, miként szoríthatta háttérbe a francia típusú, felülről szervezett plebiszcitárius népszavazás az alulról jövő kezdeményezéseket, eszközül szolgálva az autoriter hatalmi berendezkedés legitimálásához.

A svéd alkotmányfejlődés történetét elemzi *Képes György*, különös tekintettel az organikus törvényeket felváltó 1809. évi Alkotmány jellegére, megszületésének körülményeire, a hatalmi pólusok változásaira, az alapjogok érvényesülésének alakulására, s olyan sajátos jogintézmények megjelenésére, mint az ombudsman vagy az alkotmánymódosítás eljárási rendje.

A keletnémet kommunista hatalom összeomlásának folyamatát, okait és katalizátorait elemzi *Szigeti Magdolna*. A társadalomban és a gazdaságban lejátszódó folyamatok, illetve a Honecker által irányított központi politikai kommunikáció egyre nyilvánvalóbb ellentmondásossága mellett kiemeli az NSZK, Gorbacsov és Magyarország szerepét is az NDK politikai rendszerének bedőlésében, ami a német egység megteremtésének is alapvető feltétele volt.

6. Több tanulmány született az igazságszolgáltatás- és közigazgatás-történet, valamint igazgatáspolitikai témakörében is, különös figyelemmel a migrációs politika kérdéskörére.

A jogintézmény jelentőségét hangsúlyozva és elméleti alapjait rögzítve mutatja be *Varga István* a választottbíráskodás hazai történetének főbb töréspontjait, az anyagi rendelkezési jog középpontba állításán és ennek feloldásán, a német hatások érvényesülésén, a választottbíráskodás mind szélesebb körű alkalmazhatóvá válásán, majd elsorvasztásán és feltámasztásán, az UNCITRAL modelltörvényének átültetésén át a közelmúltban született megszorító szabályozásig.

Ma is aktuális problémát eleméz *Máthé Gábor*, amikor a polgári korszak szociális igazgatását, a szociálpolitikának a válságkezelésben betöltött szerepét vizsgálja. Közgazdaság-tudományi felütés után a szociálpolitika strukturális átalakulását, a passzív támogatás, segítélyezés helyett a produktív szociálpolitika megteremtésének lépéseit mutatja be, részletezve az Országos Népi és Családvédelmi Alap működtetését.

A közigazgatási bíráskodás magyarországi bevezetésének előzményeit, nehézségeit, indokait mutatja be *Stipta István*. A közigazgatási jogorvoslatok terén kezdetben von Stein elveit valló Tisza Kálmán és a Gneist álláspontját akceptáló Gruber Lajos nézeteinek ütköztetése után a korabeli közigazgatási jogorvoslati fórumrendszert mutatja be a hátskörrel rendelkező miniszterek szerinti bontásban.

Pálvölgyi Balázs az első világháborút megelőző időszakban a magyar kormányzat által az Amerikai Egyesült Államokba irányuló kivándorlás kérdésében képviselt migrációs politikát, és az ennek keretében indított közvetett állami beruházás, a New York-i Magyar Menház kalandos sorsát mutatja be az alapítástól az ellenséges vagyonná nyilvánításon át a befektetett vagyonnak a magyar állampénztár részére történő visszaköveteléséig.

A migráció speciális, kifejezetten a második világháború lezárásához kapcsolódó formáját, a németek kollektív bűnösségen alapuló kitelepítését elemzi *Frey Dóra*. A nemzetközi szerződésnek nem minősülő potsdami zárónyilatkozat és a „kollektív bűnösség” kifejezést gondosan kerülő fél tucat hazai jogforrás fényében vizsgálja a kitelepítés koncepciójának alakulását, a magyar kormányzat szerepét és felelősségét.

7. A közjogi témák közül kiemelhető az intézménytörténeti írások csoportja, valamint egyik jeles közjogászunk szakmai életútjának bemutatása.

A nagyszabeni jogakadémia megalapításának a magyar szakirodalomban elhanyagolt témáját dolgozza fel *P. Szabó Béla*. A korabeli források alapján bemutatja az intézmény létrehozását igazoló indokokat, az eljárás főbb szakaszait, a szervezetre, működésre és az oktató tananyagra vonatkozó terveket, valamint az eljárás során a hatalom által támasztott további feltételeket, követelményeket.

A pozsonyi ítélőtábla felállításának indokait, körülményeit, az előkészületi munkákat, az új intézmény helyi fogadtatását, az ezzel kapcsolatos nagyszabású várakozásokat és az alapítási ünnepség emelkedett hangulatú pillanatait mutatja be *Antal Tamás*. Az ítélőtábla székhelye kiválasztásának indokainál a város központi szerepe és történelmi múltja mellett említést tesz arról is, hogy Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter pozsonyi kötődése mennyiben játszhatott szerepet a döntésben.

A magyar közjogtudós, Molnár Kálmán életútjának utolsó nagyobb, budapesti szakaszát mutatja be *Schweitzer Gábor*, széles körben merítve a professzor személyes visszaemlékezéseiből. A jogtörténet iránt is fogékony közjogász főbb kutatási területeinek felvillantása mellett a szerző végigkíséri Molnár Kálmán utolsó éveinek legfontosabb eseményeit az MTA levelező tagságának és a tanszékvezetői címnek elnyerésétől az egyetemről és az akadémiairól történt dicstelen eltávolításán át egészen kesei házaséletének nehézségeiig.

8. Számos tanulmány született a magánjogtörténet területén is, jellemzően érdekes és szerteágazó jogesetekre felépítve az elemzéseket.

Esterházy Pál nádor két házasságkötésének körülményeit, nehézségeit és indokait tárja az olvasó elé *Peres*

Zsuzsanna, rámutatva a nádor előtt álló atyai példára, a két házasság, a két feleséggel való viszony különbözőségeire és a többszöri gyermekáldás ellenére megghiúsult célkitűzésre, arra, hogy kevéssel a nádor halála után vagyona és a hercegi rang fiúági leszármazók hiányában oldalági rokonára szálltak. A jogi kultúrtörténeti aspektusokat is hordozó tanulmány adalékokkal szolgál az oldalági rokonok közötti házasságkötés jogi hátteréhez is.

Homoki-Nagy Mária az osztatlan jószág vagyonomegosztásának (osztályának) szabályait mutatja be az 1852-ben elhunyt Draskovits József örökösének osztályos perén keresztül. A dologi és öröklési jogi háttér ismertetése mellett részletesen végigvezeti a példaként választott jogeseten az eljárási szabályokat, a leltározás, bizonyítás és az adott korban alkalmazandó jog kérdéseit.

Herger Csabáné egy évtizedeken át húzódó baranyai jogeseten keresztül mutatja be a 19. századi házassági vagyonjog egyes szegmenseit. A tanulmányban közölt yörendelő okirat, valamint az elemzett osztályos per, fellebbezés, osztályos egyezség, végül a hagyatéki per jól szemléltetik a jogi szabályozás és az ehhez igazodó bírói gyakorlat, illetőleg az előbbieket helyenként figyelmen kívül hagyó házastársi gyakorlat különbözőségeit: házassági vagyonjogi értelemben a nők helyzete ugyan kedvező, jogaikat azonban sok esetben nem képesek ténylegesen érvényesíteni.

Koncz Ibolya Katalin a polgári Magyarország jogeseteiből válogatva a házasság vétkességi alapon történt felbontása után a vétlen nő által érvényesíthető végleges nőtartás iránti igény kérdéskörét vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy ilyen igénnyel főszabályként a házassági bontóperben lehetett élni, de bemutatja a vétlen nő számára kedvező kivételszabályokat is, és felsorolja azokat az eseteket, amikor a végleges nőtartás a nő halála előtt szűnhetett meg.

9. Az ünnepelt jogon kívüli társadalomtudományok iránti nyitottsága előtt is tisztelegnek azok a tanulmányok, melyek a jogelmélet társtudományainak erőteljes alkalmazásával íródtak.

Kajtár István a tengeri háborúk jogtörténetének fontos szeletét, az i. e. 5. század görög tengeri háborúit mutatja be a *hybrisz* és *moira*, vagyis egy személy vagy csoport bűncselekmény-jellegű nagyravágyása és a végzetserű bűnhődés jelenségén keresztül. A jogi kultúrtörténeti elemekkel átszőtt elemzés Xerxész *hybriszétől* indítva, Athén felemelkedésén át, a birodalmi szerepre törő görög polisz *hybriszével* és annak sorsszerű büntetésével, Athén bukásával zárul.

Karácsony András az emigrációba kényszerült II. Rákóczi Ferenc visszaemlékezései alapján vizsgálja a fejedelem politikai teológiáját, azt, hogy miként vélekedett Rákóczi saját politikai cselekedeteiről vallásossága tükrében, miként helyezte mérlegre az Istennek és a népnek való megfelelés szükségét, és miben fedezte fel saját bukásának okát. A témaválasztás oka, miként a szerző is bevallja, az, hogy a politikai teológia új nézőpontjával egészítse ki az ünnepelt által is vizsgált Rákóczi-témát.

Földi András a római kultúrában alapvető értéknek minősülő *auctoritas* jelenségét vizsgálja a jogi, politikai és erkölcsi szférában. A fogalom kialakulásának ismertetése mellett a rómaiak tekintélytisztelő mentalitásából levezetve indokolja, miért éppen e társadalom hagyta örökül az *auctoritas* értékét az utókornak. Részletesen bemutatja a szenátus és Augustus tekintélyének egyes aspektusait, de az *auctoritas* egyéb értelmezéseire is kitér.

A kontinentális jogrendszerek jogászképzése más társadalomtudományok és a kritikai szemlélet felé történő nyitottságának szükségességét fejt ki *Fleck Zoltán*, hangsúlyozva a modern, környezete felé nyitott, a jogot nem csupán önmagában szemlélő jogászok kinevelése iránti társadalmi igényt. Vázol azonban néhány körülményt, ami e folyamatot lassíthatja, mint a gazdasági válság vagy a jog nemzeti fragmentáltsága.

10. Legvégül szabad legyen egy, a kötetrel kapcsolatos személyes gondolatot megosztanom az olvasóval. A jogtörténet iránt érdeklődő fiatal jogászoknak olykor felteszik a kérdést: „Miért éppen a jogtörténet?” És valóban, jogászi, mitöbb, sajnos egyetemi körökben is hallani halk (vagy kevésbé halk) megjegyzéseket, félmondatokat, miszerint „ott van az a néhány ember, a jogtörténeti tanszéken, akiket senki nem ért igazán, akiről senki nem tudja, mivel is foglalkoznak, miért vannak ott”.

Most, egy különös alkalomból e jogtörténészek az ország különböző pontjairól, a jogi karok történeti tanszékeiről összefogtak, hogy kollégájukat, pályatársukat e jeles évforduló alkalmából együtt köszöntsék. Az összefogás eredménye pedig egy impozáns kötet, amely nem üres gesztus vagy öncélú publikációk tára, hanem egy szakma közös hangja, erős életjele. E közös hangon kívánnak a kötet szerzői – és e sorok szerzője – további eredményes munkát, ehhez kitartást és jó egészséget Mezey Barna professzornak.

László Balázs

Tanulmánykötet Gecsényi Lajos tiszteletére

A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves
Gecsényi Lajos tiszteletére

Szerkesztette: Baráth Magdolna–Molnár Antal
Budapest–Győr, 2012, 908 p.
ISBN 978 963 7228 34 6

Ritkán történik meg, hogy több különböző korszak történészei, tanítványok, barátok, kollégák ilyen nagy számban fogjanak össze, hogy tanulmánnyal tisztelegjenek egy olyan történész–levéltáros előtt, akit a szakma ismer, tisztel, s ha esetleg nem kedveli, akkor is elismeri Gecsényi Lajos professzor életművét. A kötetet készítőik nagy száma pedig egyúttal azt is tükrözi, hogy a megszólított, két – egymástól évszázadokra távol eső – korszakról írt maradandó műveket, ez pedig igen ritka a történészek között. A kötet köszöntőjében olvashatjuk, hogy az életének egyik meghatározó időszakát jelentő állomáshelyére, Győrbe ma is hazajár, s hivatali utódai ma is főnöknek szólítják. Hozzá kell tennünk, hogy ezt a megszólítást hajdani országos levéltári munkatársai szintén gyakran alkalmazzák, elismerve ezzel, hogy számukra ő volt a meghatározó főigazgató.

Úgy vélem, egy ilyen terjedelmes kötet esetében nem csupán a tanulmányok értékelése fontos, hanem először a megszólított személyt, az ünnepeltet illik bemutatni. Természetesen a levéltáros–történész szakma jól ismeri Gecsényi Lajost, de a szakmán kívüliek okkal várhatják el a recenziótól a bemutatást. Gecsényi professzor 1942. június 2-án született Tápiószőlőben. 1960-ban a nagykátai Damjanich János Gimnáziumban érettségizett, majd 1965-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán történelem–levéltár szakon szerzett diplomát. 1965–1974 között az MSZMP Párttörténeti Intézete Archivumában levéltárosként dolgozott. 1974-től 1987-ig, majd 1994-től ismét a megyei levéltár igazgatója Győrben. A két időpont között levéltári delegátusként a Magyar Országos Levéltárat képviselte az Osztrák Állami Levéltárban. 1997-től 2009-ig – rövid kihagyással – a Magyar Országos Levéltár főigazgatója. A köztes időszakban, 2002–2003-ban a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese volt. 1971-ben bölcsészdoktori oklevelet, 1994-ben a történettudomány kandidátusa címet szerzett, 2001-ben habilitált. Kutatási területe a 16–17. század gazdaság- és társadalomtörténete, illetve a 20. század, ezen belül – némi munkásmozgalom-történeti kitéréssel – főként a magyar–osztrák kapcsolatok története.

Hivatali munkája mellett – amikor lehetősége volt rá – tanított az ELTE bölcsészkarán, először megbízott előadóként, végül 2004-től címzetes egyetemi tanárként.

Szerkesztőként ugyancsak ismert és elismert: a győri *Műhely* című folyóirat alapító főszerkesztője (1978–1984), majd a *Levéltári Szemle* főszerkesztője (1985–1992). 1991–1997 között a *Bécsi Napló* szerkesztőségi tagja volt. 1995-től a *Történelmi Szemlénél* különböző feladatokat lát el, 2005 óta felelős szerkesztő. 1997–2008 között a *Levéltári Közlemények* főszerkesztője.

Az elmúlt évtizedek folyamán a Magyar Levéltárosok Egyesületénél és a Magyar Történelmi Társulatnál választott tisztségeket látott el. Az említettek mellett számos bizottság, kollégium, kuratórium tagja, vezetője, ami szinte kényszerítően veti fel a kérdést, mikor volt képes elvégezni ezeket a feladatokat, s mikor írta értékes tanulmányait. A választ nyilván csak Gecsényi Lajos professzor tudja, bár levéltári főigazgatósága idején munkatársai nemegyszer az éjszaka közepén kaptak tőle levelet valamely kézirat elolvasásáról, bírálatáról vagy figyelmeztetést egy elmaradt feladat mihamarabbi végrehajtásáról.

E rövid pályakép után óhatatlanul felmerül a – kötet szerkesztői által a bevezetőben is felvetett – kérdés: „Levéltáros vagy történész? Történész vagy levéltáros?” S nem sokkal később a választ is megadják, amivel mindenképpen egyet kell értenünk: „Gecsényi Lajos majd fél évszázad óta testesíti meg a levéltáros–történész típusát.” Nyilvánvalóan a kötet szerzői is ezt a felfogást vallották, hiszen nagy számban vállalták a felkérést, vagy ajánlották fel írásukat. A teljesség kedvéért is hozzá kell tenni, hogy a szűk értelemben vett történészek mellett a jogtörténészek két olyan jeles személyisége is a szerzők között van, mint Mezey Barna és Máthé Gábor. (És akkor még nem is szóltunk a tabula gratulatoria névsoráról.)

A kötet szerkesztői, *Baráth Magdolna* és *Molnár Antal* személyükben is demonstrálják Gecsényi Lajos kutatói korszakait. A tanulmánygyűjtemény fő fejezetei lényegében ezt a szerkezeti felépítést tükrözik, de mellettük más, átfogó, elméleti jellegű írások is helyet kaptak a kötetben. A 16–17. századot húsz tanulmány képviseli. Ezt követően néhány 19. századi írás színesíti a kötetet, majd közel ötszáz oldalon a 20. század következik. A kötetet Gecsényi Lajos műveinek bibliográfiája zárja.

Az írások többsége számos szakmai novumot tartalmazó kutatási eredményről ad számot. Színvonaluk természetesen nem mindig egyformán magas, de a recenzensnek ebben az esetben nem feladata a hiányosságok megemlézése.

A szerkesztők igyekeztek rendet vágni a nagyszámú írás között, de ez inkább a fejezetek kronologikus sorrendjében tapasztalható. Az egyes fejezeteken belül a szerzőket ábécésorrendbe állították, ami esetenként nem csupán az időrendileg, hanem a tematikailag összetartozó írásokat is szétszakította (pl. Mikó Zsuzsanna és Szabó Csaba koncepciók perkeit feldolgozó tanulmányai). Ugyanez a probléma érzékelhető pl. a 16–17. századot feldolgozó II. fejezeten belül, amikor egy Mohács előtti írást 150 évvel későbbi cikk követi, de a későbbiekben a Helytartótanács 1769. évi reformja megelőz egy Jagelló-korabeli

tanulmányt. A viszonylag kis terjedelmű III. fejezetnél (19. század első fele, közepe) kevésbé zavaró a névsor szerinti tematika, de a 20. század első felét feldolgozó tanulmányok sorát a 30-as évek kubai forradalmát feldolgozó írás nyitja, hogy aztán a későbbiekben Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter 1871. évi lemondásáról olvassunk *Mezey Barna* professzor tollából. Ugyanakkor Jugoszlávia 1941. évi felosztásáról nem itt, hanem az 1945 utáni történeti kérdéseket feldolgozó V. fejezetben olvashatunk. E fésületlenség természetesen nem csökkenti a kötet tanulmányainak értékét, a tematikus-kronologikus sorrendbe állítás azonban jobban segítené az eligazodást a kötetben.

A kötet nem csupán tanulmányokból áll, többen, így *Szakály Sándor*, *Vida István* és *Seres Attila* forrásokat publikáltak, amelyek szintén fontos adalékai a magyar történettudománynak. Természetesen vannak rövidebb „szösszenezetek”, amelyek szinte az íróasztalfiókban tartalékként pihenő anyagokat jeleznek, de itt is több értékes munka található. Csak példaként utalnék *Bertényi Iván* rendkívül érdekes és gondolatébresztő rövid tanulmányára (357–362. o.), amely egy József nádor jelenlétében tartott avatási ünnepség – a rövid életű kőbányai lebegővasút 1827. évi átadása – kapcsán a magyar nemzeti színek történetét villantja fel, s bizonyítja, hogy a Mátyás király óta az uralkodói szimbólumok közé tartozó piros-fehér-zöld színek együttese a Habsburgok számára sem volt ekkor még ellenséges „hungarus” jelkép. Csak az 1848-as forradalom kapcsán vált azzá.

E rövid ismertető keretében nincs mód az írások teljes bemutatására, csupán néhány, a recenzens szubjektív értékítélete alapján kiválasztott tanulmányt mutatunk be. A kötet tematikája jóval szélesebb kört ölel fel, mint amirehhez szakértőként hozzá lehetne szólni.

Az első fejezetben elméleti jellegű írások nyitják a sort. A Regensburgban oktató *K. Lengyel Zsolt* (Hungarológia, finnugristika és Kelet-Európa-kutatás Németországban), *Pók Attila*, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatói megbízottja (Gondolatok a progresszió fogalmáról), *Grotzky Ágnes* akadémikus („Örökök a jövő nemzedékének”. A folyamatosság a magyar történetírásból) tanulmányait megelőzve elsőként *Glatz Ferenc* akadémikus írását olvashatjuk (13–20. o.), aki a kötet alaphangját megadva a magyar közgondolkodás osztrák képének alakulásáról osztja meg gondolatait a 19. század első felétől máig. A témaválasztás nem véletlen, hiszen Gecsényi Lajos bé-

csi levéltári delegátusi megbízatását és az osztrák–magyar kapcsolatok iránti elkötelezettségét művei is bizonyítják. Glatz Ferenc felfogása szerint a hazai közgondolkodásban az ellenségkép különböző fokozatain keresztül a szocializmus alatt az „idealizált sógor” vált alapérzéssé, majd a rendszerváltást követően – legalábbis a legutóbbi évekig – a „józan barát” képe volt a meghatározó.

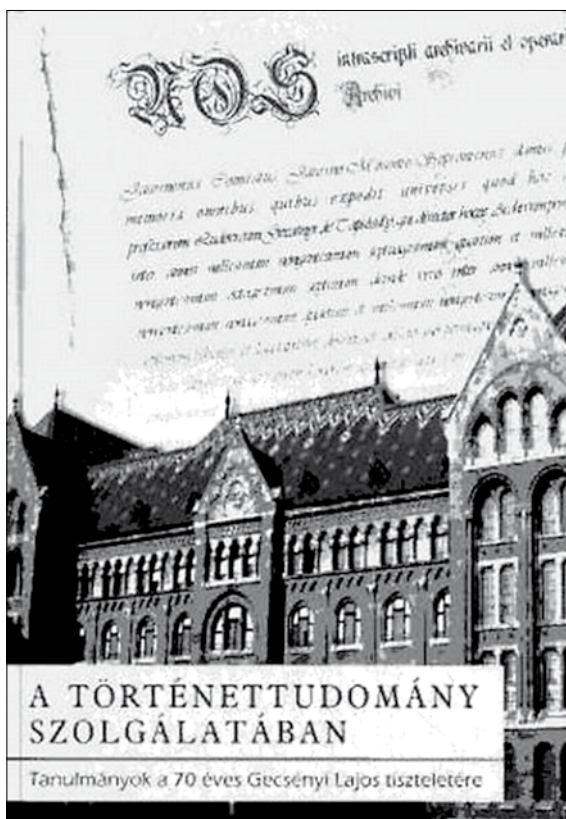
A II. fejezet tanulmányai közül elsőként egy olyan írásra szeretném felhívni a figyelmet, amelynek témája kevésbé áll a szakma érdeklődésének előterében. *Horváth József* tanulmánya a 17. századi győri otthonok berendezését tárja elénk, azaz a korabeli polgárok életmódjáról ad tájékoztatást (197–208. o.). A politikai események, csaták kutatása mellett háttérben maradnak az ilyen jellegű írások, holott az oktatásban részt vevőket, a gyermekeket sokkal jobban leköti az, hogy milyen módon, milyen körülmények között éltek elődeink. Horváth József pedig a látszólag érdek-

telen végrendeletek és leltárak alapján erre tesz kísérletet, s így a szélesebb körű életmódkutatás szükségességére hívja fel a figyelmet.

Oborni Teréz és *Varga Szabolcs* terjedelmében is nagy szintézisében a szerzők Jagelló (II.) Ulászló és Szapolyai János uralkodását értékelik, némileg változtatva a róluk történetileg kialakult, viszonylag negatív megítélésen (251–282. o.). A szerzők szerint mindkét uralkodó lehetőségeikhez képest „az adott körülményekhez alkalmazkodva politizált, és hozott döntéseket”, így a gyengeségükről szóló híradásokat óvatosan kell kezelni.

Pálffy Géza a kora újkori magyarországi és erdélyi felkeléseket elemzi, rendszerezi (283–300. o.). Megállapítja, hogy egy-egy felkelés, esemény hosszúsága nem áll feltétlenül összefüggésben jelentőségével. Egyik legfontosabb megállapítása, hogy „e korszakban egyetlen magyar, szlovák vagy román nemzeti felkelés vagy nemzeti függetlenségi mozgalom sem volt”. A 16–18. század folyamán négy jól elkülöníthető periódust különböztet meg a vezetők, a résztvevők összetétele és a megmozdulások irányultsága alapján.

Hermann Róbert az önálló magyar hadtudomány kialakulásának folyamatát, nehézségeit tárja az olvasó elé (363–374. o.). Míg a magyar történettudomány fontos eredményeket tudott felmutatni, az önálló magyar hadsereggel nem rendelkező magyar királyságban erre nem voltak adottak a feltételek: „jellemző tény, hogy az 1830–1840-es években a cenzúra megakadályozta az Akadé-

mián elhangzott hadtudományi jellegű székfoglaló vagy egyéb előadások kinyomtatását is.” A 48-as forradalom új feltételeket teremtett, de a magyar hadtudomány képviselői nem tudtak ezzel élni, mert „az országnak nem elméleti munkásságukra, sokkal inkább hadszervezői képességeikre volt szüksége”. Mindamellett a korabeli technikai újítások hadászati alkalmazásában a honvédsereg felső vezetése az élmezőnybe tartozott (itt épült a világ első katonai célú gőzhajója), illetőleg a haditervezésben is szellemes megoldással volt képes erőfölényt kiharcolni kisebb létszámú haderővel. A szabadságharc leverése után csak az emigrációban születtek hadtudományi jellegű művek, s az 1850-es évek végétől készültek hadtörténetírással foglalkozó munkák. Gyökeres változást csak a kiegyezés, majd a Ludovika Katonai Hadiakadémia 1873-as megalapítása hozott.

Továbbá a 20. századba, *Fazekas Csaba* Prohászka Ottokárral foglalkozó írását különösen fontosnak vélem, mert elfogulatlanul értékeli az egyébként jelentős életművet felmutató püspök tevékenységét. A szerző látszólag egy apró részletét dolgoz fel – Prohászka Ottokár 1920 októberében, a XIII. katolikus nagygyűlésen elhangzott beszédét elemzi –, de ezen keresztül az egész életműbe és a korba is bepillantást enged. Ismeretes: a püspök a keresztény nemzeti eszme egyik meghatározó ideológusaként a zsidóság visszaszorításában jelentős szerepet játszó numerus clausus törvény elfogadtatásában is fontos szerepet játszott. A nagy hatású beszéd erősen antiszemita felhangjai egyértelműen tükrözik a püspök nézeteit („ezekben a zürzavaros időkben Izrael nyomorult és degenerált népe mohón halászott potykákat után a zavarosban”). Liberálisellenes megnyilvánulásával „az erős nemzeti érzést” akarta az „egész vonalon beoltani”, ami a beszéd hatását vitathatatlanul felerősítette.

A 70. évforduló miatt is kell szólni *Molnár Judit* tanulmányáról (465–484. o.), aki összehasonlító elemzésében két város – Pécs és Szeged – 1944. évi „zsidótlánítását” hasonlítja össze. A szerző már címével is érzékelteti, hogy az eltérő jellegű politika ellenére a végeredmény mindkét városban hasonló lett, sőt, a végrehajtásban kevésbé „szorgalmas” Pécsről mindenkit Auschwitzba vittek, míg Szegedről a három vonat közül kettőt az ausztriai Strasshofba, ahol munkára szétosztották őket, így több esélyük volt a túlélésre.

Saját hajdani érdeklődésem okán is kíváncsi voltam *Balogh Margit* tanulmányára, aki Mindszenty József bíborosnak a budapesti amerikai követségről való távozását mutatja be (621–632. o.). A jórészt már megjelent, de eddig ismeretlen dokumentumokat is feldolgozó írásában a szerző objektív módon érzékelteti a Vatikán és a Kádár-kormányzat közötti tárgyalásokat, illetve azt, hogy a Szentszék képviselőinek milyen óvatosan kellett eljárniuk, hogy a Magyarországot elhagyni nem akaró idős bíboros tudomásul vegye a megmásíthatatlant, vagyis a távozást.

Erdődy Gábor írása ugyan Antall Józsefnek az 1956-os forradalomról elmondott véleményét dolgozza fel, de

a mának is fontos tanúságot hordozó beszédben az elhangzás ideje és helye legalább annyira fontos, hiszen a miniszterelnök szavai 1991. május 7-én hangzottak el. Ha egy szóval jellemezzük a beszédet, akkor a *kiegyensúlyozottságot* lehet említeni. Antall József a világháború utáni helyzet ellentmondásosságáról a „kétféle katasztrófa” alternatíváját hangsúlyozta, „hiszen Hitler győzelme ugyancsak hatalmas katasztrófát jelentett volna a magyarság számára”. A miniszterelnök óvott a történelmi valóságot eltorzító nézetektől, s 1956 eszmeisége kapcsán utalt arra, hogy az egymást követő nemzedékek között a politikai diskussziót egymás nézeteinek maximális tiszteletben tartása határozza meg. Az elemzés – kimondatlanul is – egyértelműen visszatükrözi, hogy Antall felfogása ma már egyesek szemében nem elég radikális akár Nagy Imre, de főként Mindszenty megítélésében, akinek politikai rugalmatlanságát eltakarják „jellembeli szilárdságának” örök értékei.

Feitl István elméleti elemzése, írása a Kádár-rendszer alkotmányosságának kérdéseit feszegeti (656–667. o.), s az évtizedeken keresztül élő 1949-es alkotmány és az 1972-es módosítás szövegét veti egybe. Ennek alapján megállapítja, hogy a két szövegváltozat között az azonoságok voltak a meghatározók, s különösen a politikai berendezkedés struktúrája mutatott állandóságot. A diktatórikus jelleg mellett az eltérés a polgári rendszerektől a társadalmi újratermelés mechanizmusából adódik, vagyis a piaci elv és gyakorlat helyett a javak bürokratikus újraelosztását helyezte előtérbe. A bürokratikus redisztribúció mindvégig a rendszer meghatározó eleme maradt. „A korszak fénykorában a gazdasági, szociális, kulturális jogok alkotmányban való rögzítése képezte a Kádár-rendszer alkotmányának jellegzetességét. Ebben tükröződött a rendszer paternalizmusa, koraszülött jólétiése.”

Bár a szerkesztők feszített tempóra kényszerültek a kötet szerkesztésénél, elütés, értelemzavaró hiba alig-alig található a kötetben. A jegyzetek teljes egységesítése viszont nem történt meg. Itt csak olyanokra utalok, hogy mikor használunk kettőspontot vagy pontot, illetve esetenként a szerzők neve teljes, másutt csak a kereszt-név kezdőbetűje található. Egy nyomdahibára viszont felhívnom a figyelmet: a kötet 209. oldalától a 221-ig tartó tanulmányt fentben szedték ki, ezzel vélhetően nem a szerző munkáját akarták külön kiemelni, hanem technikai baki történt.

Jólesően tapasztaltam, hogy több szerző tanulmányának mintegy előszavaként néhány sorban utal arra, miért tartja fontosnak Geccsényi Lajos köszöntését, ezzel mintegy személyessé téve írásukat, ami emberi viszonyukat is kifejezi a köszöntött tudós felé. Reméljük, hogy egy későbbi kerek évfordulón ismét lehetőségünk lesz egy tartalmas tanulmánygyűjteménnyel köszönteni Geccsényi Lajost, a levéltárost és a történészt.

Ólmosi Zoltán

Mind a jog-, mind az építészet- és a képeslaptörténet szempontjából egyedi kötetet jelentetett meg 2013 decemberében az Agenda Natura Print Hungary Kft., amikor kiadta a *Bíróságok, igazságügyi paloták régi képeslapokon* című kötetet.

A könyv nem előzmény nélküli, mivel 1993-ban jelent meg a *Bírósági épületek Magyarországon*, továbbá 2001-ben a *Magyarország bíróságai és ügyészségei* című kötet. Mindhárom kiadvány az igazságügyi szervek épületeit mutatja be a képeivel, azok küllemére fókuszálva. A most megjelent kötet azonban két vonatkozásban eltér az elődöktől: míg azok a jelenlegi országterületen a kiadás időpontjában létező igazságügyi szervek épületeit mutatták be akkoriban készített fényképeken, addig a jelen kiadvány egy speciális információhordozót, a korabeli képeslapokat használja fel szemléltetésre a hajdani, a trianoni békeszerződés előtti Magyarország egész területét szemléltetve.

A kötet összeállítása két jogász hivatásbéli szakember gyűjtőmunkáján alapul: Bartalos József ügyvéd és Szombath Tibor nyugalmazott megyei bírósági tanácselnök bocsátotta rendelkezésre gyűjteményét. A szerkesztésben Halász Tamás is közreműködött.

A képeslapok a borítón szereplő alcím szerint a Milleniumtól 1920-ig ábrázolják a bírósági épületeket. A kötetet végiglapozva azonban kiderül, hogy a szerkesztők ezen időhatárokat áttörték, és ténylegesen az 1944-ig létezett igazságügyi szervezet épületeit ábrázoló képeslapokat is beválogatták az összeállításba. Jól tették, mert így kiderül, hogy az ország a területét megcsonkító diktátum után is építkezett, új járásbírósi (pl. Bonyhád, Kiskunfélegyháza, Török-szentmiklós) és esetenként törvényszéki (Nagykanizsa) épületeket létrehozva.

A modern állami igazságszolgáltatási szervezetet 1872-ben nemcsak megalkotta, hanem, anyagi erőforrásainak megfelelően, az 1880-as évektől kezdődően, szó szerint fel is építette az ország. Ekkoriban, a kifejezetten igazságügyi célokra létesített szegedi palotákkal kezdődött az a több mint három évtizeden át folytatódó sorozat, amelynek eredményeként szinte évről évre új, a funkciójuknak megfelelően tervezett és az adott települést is gazdagító épületekkel gyarapodott a szervezetrendszer. Így az I. világháború kezdetére egy teljesen megújódott épületállomány szolgálta az igazságügy feladatait.

A kötet képei a történelmi Magyarországon működő négy szintű bírósági szervezet valamennyi fokának épü-

A történelmi Magyarország bíróságai

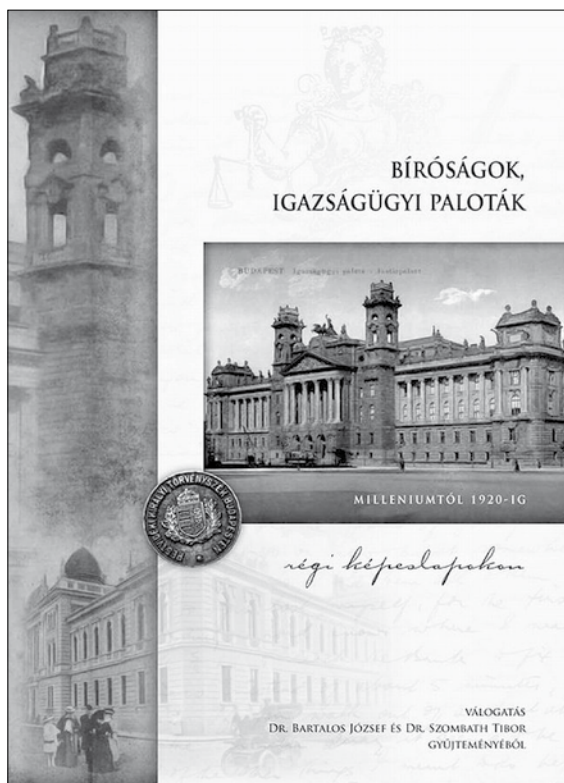
A „Bíróságok, igazságügyi paloták régi képeslapokon” című kötetről

Bíróságok, igazságügyi paloták régi képeslapokon.
Válogatás Dr. Bartalos József és Dr. Szombath Tibor gyűjteményéből.
Szerkesztette: Bartalos József, Szombath Tibor, Halász Tamás. Az előszót írta: Stipta István
Agenda Natura Print Hungary Kft., Kapolcs, 2013, 192 p.
ISBN 978-963-9849-15-0

leteit bemutatják. A könyv elején az igazságszolgáltatási rendszer csúcán álló Kúriának és a Koronaügyészségnek, valamint a legnagyobb területű és népességű budapesti ítélőtáblának és királyi főügyészségnek székhelyet adó budapesti Kossuth téri Igazságügyi Palota szerepel több képpel. A kötet a továbbiakban az ország 1918-ban létezett vármegyéinek betűrendje szerinti sorban mutatja be az azok területén felállított ítélőtáblák, törvényszékek, járásbírósi épületeit.

E szerkesztési módszerre azonban kritikai megjegyzést kell tenni, mivel helyesebb lett volna a vármegyék helyett az igazságügyi területbeosztást alkalmazni. A vármegyék nem jelentették az igazságügyi területszervezés kizárólagos alapját, mivel több vonatkozásban is eltértek egymástól. Az igazságügy legfőbb egységeit a több megyét felölelő ítélőtáblai kerületek adták, amelyekből 1919-ig 11 volt, Trianon után 5 maradt, míg az 1938 utáni terület-visszacsatolások eredményeként 9 működött. E kerületekbe beosztva működtek a törvényszékek, amelyekből a dualizmus végére 67, 1920 után 24, 1941 után pedig 44 volt. A járásbírósiak száma a hajdani egész országban 1918-ban 387 volt, majd Trianon eredményeként ezek száma radikálisan csökkent.

A bemutatott képeslapok az adott vármegyék területén a magasabtból az alacsonyabb szint felé haladva mutatják be a bíróságokat: pl. az Abaúj-Tornában fekvő Kassán az ítélőtáblát és a törvényszéket, majd az adott törvényszékhez tartozó járásbírósi épületeit. Meg kell jegyezni, hogy a törvényszéki épületek jellemzően magukba fogadták az ott működő királyi ügyészséget, a helyi járásbírósi-

got, valamint a fogházat is, így ezek képei egyúttal ezen szervezetekre is vonatkoznak.

A képeslapok alapján is kiderül, hogy a történelmi Magyarország igazságügyi területbeosztása eltért a vármegyéktől: a nagyobbakban akár több törvényszék is létezett, mint például Pest-Pilis-Solt-Kiskunban, ahol a pestvidéki, a kecskeméti és a kalocsai, vagy Bács-Bodrogon, ahol a szabadkai, zombori és újvidéki törvényszékek működtek. A kis területű és kis népességűeket viszont jellemzően közös törvényszék alá vonta a korabeli igazságügyi kormányzat; például Rózsashegy illetékessége kiterjedt Árva, Turóc és Liptó vármegyék területére, mint ahogy a Kis- és Nagy-Küküllő határán fekvő Erzsébetvárosé mindkettőre, vagy Beregszászé Bereg mellett Ugocsára is.

A kötet címében nem túlzásként szerepel az „igazságügyi paloták” kifejezés. Ezek az épületek megjelenésükben fogva kimagaslóak és díszesek voltak építésük idején, az adott település díszeként kiemelkedve a többi ház közül. A korabeli képeslapok feliratai is gyakran e kifejezéssel illetik az ábrázolt épületeket. Ma is láthatjuk, hogy ezeknél a korabeli tervezők, kivitelezők megadták a módját annak, hogy az igazságszolgáltatás sokat emlegetett méltóságának megfelelő épületeket készítsenek. Ennek kimagasló példája a Kúria fővárosi, Kossuth téri épülettömbje, amelynek pompás belsejéről is képet mutat a könyv. Ezen épületek nagyszerűségéről manapság is meggyőződhetünk, látva például a hajdani szegedi, kolozsvári, temesvári, kassai ítélőtáblai épületeket, a kecskeméti, csíkszeredai, beregszászi, nyitrai törvényszéki palotákat. De találunk nagyon szép megjelenésű járásbírói épületeket is e korból, például Makón, Szászrégenben, Törökkanizsán. Természetesen a kisebb településeken voltak szerényebb megjelenésű, szinte módos gazdának tűnő házak is, mint például a nagyigmándi, ógyallai, adonyi járásbírói épületek.

A képeslapok alatti szövegekből az olvasó megismerheti az adott bírósági szerv rövid történetét, a tervező épí-

tész nevét és az épület jelenlegi funkcióját. Kiemelendő, hogy a szerkesztők lelkiismeretesen utánajártak az épületek sorsának is, így kiderül, hogy az egykori bírósági házak mind a maradék országban, mind az utódállamokban jellemzően továbbra is igazságügyi feladatokat látnak el. Számos esetben viszont átalakult az épületek funkciója, hiszen az idők változásának eredményeként találunk bennük egyetemi központokat, mint Szegeden és Kassán, más oktatási intézményeket, de kórházat, vendéglőt, áruházat is. Esetenként az épületeket lebontották, mint például Borosjenőn vagy Nagylakon, de talán a legsomorúbb sors az orsovai járásbírói épületnek jutott, amelyet a Duna vaskapui erőművének építését követően a régi várossal együtt elárasztottak.

A 192 oldalas kötet legfőbb erényét a hatalmas képanyag adja, míg a szép küllem, s kivitelezés Kardos Tibort és a Generál Nyomda Kft.-t dicséri.

A könyv két rövid írást is közöl: egyrészt a miskolci egyetem jogtörténész professzorának, Stipta Istvánnak a magyar igazságügyi épületeket bemutató kötet méltatását, aki kiemelte, hogy a könyv a „jogi kultúrtörténet fontos forrása, a hivatásukat tisztelő jogászok, településeik múltját figyelemmel kísérő patrioták kedves olvasmánya lehet”. Maguk a szerkesztők pedig *Egy kis postatörténet* című írásukban felvázolták a kézbesítés és az emberi információközlés eszközeként szereplő képeslap hazai múltját.

A könyv ajánlását Navracsics Tibor közigazgatási és igazságügyi miniszter írta, „hiánypótló munkának” értékelve azt. Igaz ez a megállapítás, mert e könyv révén a magyar igazságszolgáltatás múltja térbe került, mind földrajzilag, mind építészetiileg. A 20. századi magyar történelem viszontagságainak ismeretében stílszerűen zárja a kötetet a szerkesztők búcsúszója: „Ami már sehol sem látható, megmutatják a régi képeslapok, mint ahogy ez a könyv is tanúsítja.”

Nánási László

Temesvár, a helyőrségi katonai bíróság épülete (1912)

Kir. Itélőtábla.

Kassa.

Kassa, a Királyi Itélőtábla épülete

Gyula

Törvényszék

Gyula, a Törvényszék épülete (1948)

Szolnok

Királyi Törvényház

Szolnok, a Királyi Törvényház épülete

Váry Albert-emléknap Csengődön

2013. október 4. napján – Polt Péter legfőbb ügyész védnökségével – rendezték meg Csengődön, a Bács-Kiskun Megyei Főügyészség és Csengőd Község Önkormányzata szervezésében a Váry Albert-emléknapot. A rendezvény névadója, Váry Albert (1875–1953) élete nagy részében ügyészként tevékenykedett a magyar történelem egyik letragikusabb korszakában. Váry ügyészi tevékenysége mellett sok szállal kötődött a jelenlegi Bács-Kiskun megyében található Csengőd községhez, hiszen itt élt családja, évekig a térség országgyűlési képviselője volt, és itt lelt végső nyugalomra is. E tényezőknek az ötvözte

adta az ötletet a rendezvény megtartására, amelyen közel száz fő vett részt, köztük Váry Albert leszármazottai, az ügyészi, bírói, ügyvédi hivatások, az egyházak képviselői, történészek, levéltárosok, könyvtárosok és a téma iránt érdeklődő helybéliek.

A megemlékezés kezdetén Baltás István, Csengőd község polgármestere köszöntötte a megjelenteket, és röviden bemutatta a települést. A község történetének részletes ismertetése Pivarcsi János nyugalmazott tanárra várt. Ezután Nánási László főügyész előadása *A terrorok elleni ügyész, Váry Albert élete és működése* címmel, majd Zinner Tibor jogtörténész *A vörös- és fehérterror részeseinek felelősségre vonása Magyarországon* című előadása következett. Ezek után került sor Váry Albert sírhelyének megkoszorúzására, amelynek során Bábel Balázs, a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye érseke szentelte meg a családi kriptát.

Csengőd egy 2200 lelket számláló, Kisköröstől 15 km-re fekvő település. A falu neve 1408-ban szerepelt először a Solti-szék települései között, 1526 után azonban, a török pusztítás következté-

DR. VÁRY ALBERT

főbb életrajzi adatai

1875. december 10-én született Makón,
1894-ben érettségizett a Kiskunhalasi Református Gimnáziumban,
1894–1898 között a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen végezte tanulmányait,
1897–1898-ban az Egyetemi Kör elnöke, az Egyetemi Lapok főszerkesztője,
1896–1903 között katonai szolgálatot teljesített, közben doktori oklevelet szerzett, ügyvédi vizsgát tett, s Budapesten ügyvédként dolgozott,
1904–1908 között nagyváradai törvényszéki jegyző, aradi járásbírói albiró, nagyváradai, budapesti királyi alügyész,
1909-ben budapesti királyi ügyész, majd az ügyészségi sajtóosztály vezetője,
1913–1942 között Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényszéki bizottságának tagja,
1917-ben királyi főügyész-helyettesi címet kapott,
1918-ban az Igazságügyi Minisztériumba berendelve a Honvédelmi Minisztériumban működő Sajtóbizottság elnökhelyettese,

1918–1920 között a Budapesti Királyi (Állam-) Ügyészség vezetője,
1919-ben főállamügyészi címet kapott, a terroristák elleni perközvádolója,
1921–1922 között a Duna–Tisza közén 1919–1921-ben elkövetett atrocitások miatti nyomozások irányítója,
1921-ben koronaügyész-helyettes,
1922–1926-ban az Igazságügyi Minisztérium miniszteri biztosa,
1927–1939 között a szabadszállási országgyűlési választókerület képviselője,
1946–1949 között a Duna–Tisza közén 1919–21-ben elkövetett atrocitások miatti népbírói eljárások tanúja,
1951–1953-ban a fővárosból kitelepítve a Békés megyei Hunyán élt,
1953. október 1-jén Csengődön meghalt.

(Összeállította: Nánási László)

ben, elnéptelenedett. A török hódoltság időszaka után I. Lipót Kiskőröst és a környező pusztákat a Wattay családnak adományozta a felszabadító harcokban nyújtott érdemeiért. A család 1717 után kezdte el a földterületet hasznosítani, amikor a Felvidékről szlovák családokat telepítettek a környékre. 1891-ben – az e területen jelentős birtokkal rendelkező – Bethlen testvérek parcellázták és eladták a földjeiket, amelyeket közel 80 család vett meg. A silány homokos talajon azonban a növénytermesztés szinte lehetetlen volt, így sokan tönkrementek, és elmenekültek a földjeikről. Később a szőlővel próbálkoztak, hiszen a homokos területeken ez volt az egyetlen kiút a nyomorból. A szőlőtermesztéssel megindult a település fejlődése, a lakosság nagy része a mai napig ezzel foglalkozik. Az 1950-es évek politikáját megszenvedte a község lakossága: kb. 60 családot nyilvánítottak kulákká, akiket adóztatással, bírságolásokkal, bebörtönzésekkel tettek tönkre, a gazdálkodók pedig a teljesíthetetlen beszolgáltatásokat nyögték. Ezt követően nyugodtabb évek következtek, ismét megindult a település fejlődése, amely az 1990-es évek közepén megtorpant, de kialakult a település hangulatos képe.

Az ünnepelt családjának és Csengődnek a kapcsolata többrétű volt. Apja, Vári Jakab az első telepések között érkezett ide, és birtokosként, képviselő-testületi tagként tevékenykedett, adományával hozzájárulva a református templom és iskola felépítéséhez. A falu a 20. század első felében a szabadszállási országgyűlési választókerülethez tartozott, így a településnek Váry Albert 1927–1939 között képviselője, 1913–1942 között pedig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottságában képviselőtagja volt. Húga és sógora a nagyobb birtokosok, így munkaadók közé tartoztak.

Váry Albert 1875. december 10-én született Makón, 1894-ben érettségizett a Kiskunhalasi Református Gimnáziumban. 1894–1898 között a budapesti tudományegyetemen végezte tanulmányait, ahol a diákság szervezetének, az Egyetemi Körnek az elnöke, továbbá az *Egyetemi Lapok*nak a főszerkesztője is volt. Tanulmányainak befejezése után katonai szolgálatra vonult be; a közel két méter magas, daliás, jó megjelenésű fiatalember a Monarchia hadseregének elit alakulatában, az alapvetően felderítői feladatokat ellátó császárvadászoknál szolgált. 1903-ban letette a kor szakvizsgáját, az ügyvédi vizsgát. Néhány hónapig Budapesten ügyvédként tevékenykedett, majd 1904-ben a Nagyváradi Királyi Törvényszék jegyzője, ezt követően aradi járásbírói albiró, 1908-ban nagyváradi, később budapesti királyi alügyész lett. Váry Albert 1909-ben budapesti királyi ügyészi kinevezést kapott. A hadállapot 1914. júliusi bekövetkeztével mint az ügyészség sajtóosztályának vezetője rengeteget dolgozott, mivel a hadviselés érdekében bevezetésre került cenzúra az ügyészi feladatkörbe tartozott. 1917-ben királyi főügyész-helyettesi címet kapott, majd berendelték az Igazságügyi Minisztériumba, onnan a Honvédelmi Minisztériumba helyezték át, ahol a sajtóbizottság egyik vezetőjeként tevékenykedett.

Életének újabb szakasza 1918. április 20-ával kezdődött, amikor az ország legnagyobb vádhatóságának, a Budapesti Királyi Ügyészségnek a vezetője lett. A háborús nyomorúság, a hatalmas emberi veszteségek, a lakosság nélkülözése miatt az év közepétől sztrájkok, tüntetések kezdődtek, amelyek kapcsán Várynak számos esetben kellett állást foglalnia arról, hogy büntetőjogi szempontból miképpen értékelhetők ezek a magatartások.

Az I. világháború befejezésekor, 1918. október 31-én, Budapesten katonai egyenruhás személyek megölték gróf Tisza István volt miniszterelnököt, akit az egész társadalom a háború jelképének és felelősének tartott. Ezekben a forradalmi napokban Váry elrendelte az 1918. júniusi budapesti események miatt több száz emberrel szemben indult büntetőeljárások befejezését. November 16-án kikiáltották a népköztársaságot, amelyet követően a vádhatóság államügyészség néven működött. A polgári demokratikus célkitűzésű népköztársaság semmilyen támogatást nem kapott a győztes hatalmaktól, míg a november 24-én megalakult kommunista párt egyre népszerűbb lett. A minisztertanács a szociáldemokrata *Népszava* szerkesztőségének megtámadása után úgy döntött, hogy a párt vezetőit le kell tartóztatni, amelyre 1919. február 21-én sor is került fel ségsértés és a népköztársaság elleni szervezkedés miatt. Váry Albertnek a vizsgálóbíróhoz tett indítványa szerint a kommunisták célja a „népköztársasági államforma erőszakos fegyveres megváltoztatása, a tanács (szovjet) köztársasági államforma létrehozása” volt.

Az indítvány kitételét rövidesen igazolták az események, hiszen március 21-én a győztes antant hatalmak jegyzéke következtében megtörtént az ún. proletár hatalomátvétel. A minisztertanács Váryt berendelte a kormányülésre, ahol közölték vele, hogy szabadlábra kell helyezni Kun Bélát és társait, azért, hogy a továbbiakban kormányzati tényezők lehessenek. Váry az utasításnak megfelelően telefonon megtette indítványát a vizsgálóbíróknak a szabadlábra helyezésre, neki pedig a Katonatanács parancsának megfelelően személyesen kellett a gyűjtőfogházba menni a szabadításra. 1919. március 24-én az Igazságügyi Népbizottság elrendelte, hogy az összes budapesti igazságügyi szerv vezetőjét rendelkezési állományba kell helyezni, s helyükbe a Forradalmi Kormányzótanács embereit ültették, továbbá a bíróságok, ügyészségek működését alapvetően felfüggesztették.

A hatalomátvételt követte – a végrehajtói által így is nevezett – vörösteror időszak. A Szamuely Tibor népbiztoshelyettes nevével fémjelzett terror érdekében több alakulat állt fel. Ezek közül az egyik leghírhedtebb a Cserny József vezette, 200 fős különítmény volt, amelynek tagjai mindenhol felléptek, ahol a tanácsrendszert veszélyeztető megmozdulásokat sejtettek, gyakran a Forradalmi Kormányzótanács által alkotott normákat sem betartva. Az ekkori áldozatok számára és a történetekre leghitelesebb a Váry Albert által 1921-ben – már az Igazságügyi Minisztériumban tevékenykedve – összeállított *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* című kiadvány, amelyben a bíróságok által 1919 őszétől megállapított tényállásokat írta le röviden: milyen események történtek, kit, miért és milyen módon öltek meg.

E könyv 590 esetet sorolt fel, amelyek 1919. március 21. és július 31. között történtek.

1919. augusztus 1-jén, a román hadsereg intervenciója miatt a Forradalmi Kormányzótanács elmenekült. A felállt Peidl Gyula vezette kormány alatt megtörtént a polgári igazságügyi szervezet helyreállítása, a bíróságok, ügyészségek visszakapták hatáskörüket. Váry Albert augusztus 4-én visszatért a Budapesti Államügyészség élére, majd szeptember 10-én az államfői jogkört is gyakorló Friedrich István vezette kormány Várynak főállamügyészi címet adományozott.

Már augusztus elején megindult az a törekvés, hogy az elmúlt hónapok eseményeit a büntetőjog eszközeivel kezeljék, s meginduljanak a felelősségre vonások. Váry 1919. szeptember 28-i sajtónyilatkozatában kijelentette, hogy a Btk.-ba ütköző magatartások miatt indulnak eljárások, jogon kívüli megtorlásnak helye nincs. A vádiratok benyújtására azonban csak a magyar kormányzatot korlátozó román hadsereg kivonulása után került sor. A Budapesti Büntető Törvényszék előtti Cserny József és társai, az ún. terroristák elleni perben Váry képviselte a vádat, amely 9 rendbeli gyilkosság volt. A 26 vádlottas per 1919. november 25-én kezdődött, Váry december 6-án mondta el nagy vádbeszédét, s 11-én született a döntés, amely 14 embert halálra, a többieket pedig szabadságvesztésre ítélte. Ezzel az eljárással vette kezdetét a polgári igazságszolgáltatásnak a Tanácsköztársaság szereplői elleni felelősségre vonása.

A Nemzeti Hadseregnek a fővárosba való bevonulása után Váry Albert számos bejelentést kapott katonai atrocitásokról, amelyek ellen igyekezett fellépni. Mint a Fővezérséghez írta, „naponta panaszoznak megriadt polgári egyének, hogy hozzátartozóikat katonai egyenruhát viselő egyének letartóztatják és ismeretlen helyre elviszik”, ezért a „magam hatáskörében mindent elkövetek, hogy megállapítsam, hogy ezek az egyének hová tűntek el. A legmagasabb államérdek, hogy ilyen rejtelmes eltűnések elő ne forduljanak, és mindenki, ha bűnös, törvényes hatósága elé állíttassék.” Várynak személyes fellépésével számos elhurcoltat, önkényesen fogva tartottat sikerült kimentenie a különítményesek kezéből.

1920. június 4-én a honvédelmi miniszterhez írt átiratában fogalmazta meg javaslatait a „katonák jogtalan és felelőtlen erőszakoskodásai ellen”, mivel ezek az országnak az akkoriban folyó párizsi béketárgyalásokon való külső megítélésére is károsan hatottak. A kormány magáévá tette a kezdeményezést, és rendeletet adott ki a katonai alakulatok, különítmények polgári személyekkel szembeni fellépésének megszüntetéséről, azzal, hogy az ezt megszegő katonák azonnal letartóztathatók. Az atrocitások ritkultak, majd 1921-re megszűntek.

1920. augusztus 11-én a nemzetgyűlésben éles támadás érte Váryt azért, mert Tisza István meggyilkolása ügyében július 31-én nem emelt vádat az ellentmondó tanúvallomások alapján Friedrich István volt miniszterelnök ellen. Valószínűleg erre és a katonákkal szembeni fellépésére volt visszavezethető, hogy az október 21-i kormányülésen az igazságügy-miniszter bejelentette, miszerint Váry Albertnek „politikai oknál” fogva mennie kell tisztségéből.

Így 1920. október 26-án megszűnt a budapesti ügyészséget vezető állása, és berendelték az Igazságügyi Minisztériumba. (Az utódja alatt megtörtént egy tényállást alig tartalmazó pótvádirat benyújtása Friedrich Istvánnal szemben, de az 1921. július 13-i tárgyaláson a vádat az ügyész elejtette, mivel a Tisza-gyilkosságban való szerepére nem volt bizonyíték.)

Az 1919 augusztusa és 1921 augusztusa közötti időben történtek Magyarországon jelentős számban a Duna–Tisza közén a fehérterrornak nevezett vérengzések. A kegyetlenkedéseket, gyilkosságokat, rablásokat katonai, félkatonai különítmények tagjai követték el a volt Tanácsköztársaság szereplői, támogatói, baloldali értelmiségiek, zsidó származású polgárok ellen a kommunizmus elleni fellépés okán, ürügyén. Héjjas Iván nevéhez köthetők a Kecskemét környéki vérengzések, amelynek során különítményesei, más helyszínek mellett, az orgoványi erdőben kegyetlenül megkínóztak és megölték számos áldozatot, közöttük azt a 36 személyt, akiket a kecskeméti ügyészségi fogházból hurcoltak el 1919. november 19-én éjjel, a vezető ügyész elleni erőszakot követően.

1921. augusztus 16-án, Solton történt az utolsó, e körbe tartozó cselekmény. Ekkor gróf Bethlen István miniszterelnök, akinek célja az ország stabilizálása, a jogrend teljes helyreállítása volt, ezen újabb rablógyilkosság után kirendeltette Váry Albertet – mint a hasonló ügyekben nagy tapasztalattal rendelkező ügyészt – a Duna–Tisza közére azzal, hogy a hozzárendelt karhatalmi erővel járjon utána ezeknek a cselekményeknek, irányítsa és felügyelje a nyomozásokat. Október 15-én Váry már jelentést írt a miniszterelnöknek a Duna–Tisza-közi felderített megtorlásokról, amelyekben 120, alapvetően zsidó embert öltek meg a kommunizmus elleni fellépés jelszavával. Váry e működése során, 1921. október 24-én koronaügyész-helyettesi előléptetésben részesült.

Várynak a fehérterror részesei elleni működését megakasztotta az, hogy 1921. november 3-án Horthy Miklós kormányzóként közkegyelmi rendelkezést bocsátott ki, amely szerint csak azok ellen volt helye büntetőeljárásnak, akik „önző haszonszerzési céllal” követték el a bűncselekményeiket, míg azokkal szemben nem, akik a „magyar nemzetet és fajt ért sérelmek miatti menthető felháborodásukban” tették ezt. Ez leredukálta a Váry által név szerint megjelöltekkel szemben indítható büntetőeljárások számát, és amnesztiát jelentett Héjjas Ivánnak és társainak.

Azonban Váry Albert és a mellérendelt Kovács Péter királyi ügyész munkája nyomán elkezdődtek a felelősségre vonások azokban az ügyekben, amelyek nem estek kegyelem alá. Mivel a kézre került személyek bűncselekményeik elkövetésekor katonai jogállásúak voltak, ezért a budapesti hadbíróskor járt el velük szemben néhány perben 1922–1924-ben. Az elítéltek később jellemzően kegyelemben részesültek.

Váry Albert 1922 májusában lemondott különleges megbízásáról, majd az Igazságügyi Minisztérium keretein belül mint miniszteri biztos a Tanácsköztársaság miatt elítéltek kegyelmi ügyeivel, majd törvény-előkészítéssel foglalkozott.

1927-től politikai pályára lépett, a Bethlen István vezette Nemzeti Egység Pártjának keretei között országgyűlési képviselő volt három cikluson át. Váry hitvallását úgy fogalmazta meg, hogy „a népképviselő legyen elsősorban jószándékú, jólelkű, a népet önzetlenül szerető, becsületes ember”. Képviselőként részint igazságügyi kérdésekkel foglalkozott, így ő volt a képviselőházi előadója a Csemege-kódexet korszerűsítő II. büntető novellának, másrészt a Duna-völgye vízgazdálkodási, valamint a mezőgazdasági kistermelők támogatásának kérdéseiben hallatta hangját. Sikerrel képviselte Csengőd és környéke lakosságának érdekeit (egészséges ivóvízzel való ellátás, a Fülöpszállás–Soltszentimre közötti út megépítése, a gazdálkodókat sújtó közterhek csökkentése). Munkásságának elismeréseként Csengőd, Fülöpszállás, Dömsöd települések az 1930-as években díszpolgárukká avatták.

Váry Albert Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közéletében is részt vett. Itt is a józan hangot képviselte, s mint 1938. január 11-i közgyűlési felszólalásában mondta: azt, hogy „ki a jobb keresztény, kiben buzog jobban a hit, azt a templomokban kell eldönteni. Azt, hogy ki a jobb hazafi, azt szorgalommal és munkával kell kiérdemelni.” A szélsőjobb, nyilas mozgalmak előretörése ellen is szólt emelt, s felhívta a köztisztviselőket a pártpolitikai érdekek érvényesítésétől való tartózkodásra.

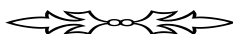
A II. világháborút követő új politikai berendezkedés idején Várynak a vörösterorról 1921-ben írt könyve, valamint a terroristák perében elmondott vádbeszéde tiltott irodalom lett. 1945 februárjában indultak meg azok az

egykori fehérterror miatti népbíróági eljárások, amelyekben a felelősségre vonások alapját Váry Albertnek az elkövetett kegyetlenkedésekről írt, 1921–1922-es összefoglaló jelentései képezték. Ezen eljárásokban Váryt többször kihallgatták tanúként. A meghozott ítéletek számos helyen az ő és Kovács Péter tanúvallomásaira, mint megbízható, hiteles személyekére hivatkoztak. 1947. május 13-án a Budapesti Népbíróóság ítéletet hirdetett Héjjas Iván és társai ügyében. A per eredményeképpen 39 személyt elítéltek, 16 személyt felmentettek. Héjjas Ivánt és Francia Kiss Mihályt távollétében halálra ítélték (utóbbin 1957-es kézre kerülése után hajtották azt végre, míg egy személyt 1949-ben végeztek ki az ítélet alapján).

Váry Albertet 1950. november 1-jétől megfosztották nyugdíjától, lakását elvették, majd 1951. június 22-én, több ezer budapestivel együtt kitelepítették, és a Békés megyei Hunyára deportálták. Itt élt 1953 januárjáig betegesen, sanyarú körülmények között. Ekkor egyéni engedéllyel Csengődre, testvére családjához költözhetett, ahol 1953. október 1-jén meghalt.

Az emléknapon Dr. Váry Albert személyében egy kiváló embert és ügyészt ismerhettünk meg, aki helyt tudott állni a maga tragikus korában. Egész tevékenységét áthajtotta a jog tisztelete, s tetteivel igazolta azon mondatát, hogy „állami és társadalmi életünknek elsősorban a jogrend és a jogbiztonság az alapja”.

Tóth-Zsámboki Judit

Máthé Gábor professzor, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Jogtörténeti Albizottságának elnöke kezdeményezésére merült fel az az ötlet, hogy méltó emléket állítsunk a Tripartitum születésének ötszáz éves ünnepére. Máthé Gábor fáradságot nem kímélő szervezői munkájának eredményeképpen 2014. március 25–26-án rendezték meg a Magyar Tudományos Akadémián a *Tripartitum 500 év múltán* című konferenciát a MTA Jogtörténeti Albizottsága, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont (BTK) Történettudományi Intézet szervezésében.

A szerzők júniusra a konferencia előadásait írásban is elkészítették, és a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Máthé Gábor szerkesztésében közreadta *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv ötszáz esztendő múltán* című kötetet.¹ A könyv bemutatójára Trócsányi László igazságügy-miniszter értékelő méltatásában és Sipta István egyetemi tanár jogtörténeti analizisével 2014. július 14-én került sor.

Gondolatok a Magyar Tudományos Akadémián a Tripartitumról megrendezett konferencia kapcsán

A jelen írás lehetőséget nyújt arra, hogy a konferencia immár nyomtatásban is megjelent kötete alapján összegezzem a konferencia megállapításait, és néhány gondolatot is megosszak az érdeklődőkkel.

A konferenciát Vékás Lajos, az MTA alelnöke, az Állam- és Jogtudományi Bizottság elnökségi tagja nyitotta meg. Közöntőjében rámutatott, hogy a szakemberek között nincs teljes egyetértés a tekintetben, hogy Werbőczy opusa mennyiben épített az európai közös jog, a *ius commune* elemeire. E vita eldöntése a jogtörténetírás adósságai közé tartozik. Reményének adott hangot, hogy a konferencia hozzájárulhat ahhoz, hogy néhány fehér folt eltűnjön Werbőczy életrajzából, és ahhoz is, hogy művé-

¹ *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv ötszáz esztendő múltán*. Szerkesztette Máthé Gábor (Kiadja a Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 242 p.; ISBN 978 615 534 457 2)

nek értékelése ismét a történész és jogtörténész szakértők kezébe kerüljön.

Péter Katalin *A Tripartitum 16. századi anyanyelvű fordításairól* tartott előadást, amelyben Veres Balázs, Heltai Gáspár fordítását és egy harmadik horvát Tripartitum-fordítás hatását elemezte. Szerinte az anyanyelvű fordítások társadalmi vagy gazdasági megkülönböztetés nélkül mindenkinek szóltak. A közönség mindenki volt, aki az anyanyelvére fordított jogszakszöveget igényelte, illetve mindenki, akinek szüksége volt rá, bár az anyanyelvű fordítások nem töltötték be a létrehozók által nekik szánt feladatot, mert a joghoz értő emberek latinul is tudtak. Nyilván a latinban járatlan emberek igényelték az anyanyelvű fordításokat, de az ő igényeiket adatok hiányában nehéz felmérni.

Neumann Tibor *Werbőczy István családja és személyes életútja* című előadásában nem foglalkozott a Tripartitum szerzőjének teljes életpályájával, hanem annak csupán első szeletével: származásával és rokoni kapcsolataival, amely kérdéskör értelemszerűen Werbőczy pályafutásának kezdeti szakaszára vethet a korábnál élesebb fényt. A kérdés újabb áttekintése azért volt időszerű, mert ma már sokkal több forráshoz férünk hozzá, amelyeket az előadó igyekezett áttekinteni.

Tringli István *A kora újkori kodifikáció és a Hármaskönyv* című előadásában kifejtette, hogy a kora újkori kodifikáció nagyobb részben a jogszokások egységes szerkezetbe foglalását jelentette, nem pedig egységes törvénykönyv alkotását. Ezután a Tripartitumot a korabeli jogkönyvekkel hasonlította össze. Az összehasonlításba a következő tizenkét művet vonta be: az 1479-es nürnbergi reformáció, az 1482 körül lezárt morva jogkönyv, az 1498-as wormsí reformáció, az 1500-as cseh országos rendtartás, Viktorin Kornel ze Všehrd 1508-as *Kilenc könyv* című jogkönyve, az 1509-es frankfurti reformáció, az 1518-as bajor reformáció, az 1520-as freiburgi városjog, majd az 1529-es első litván statútum. Két lengyel munka, az 1532-es *Correctura iurium*nak is nevezett összeállítás és Jakub Przyłuski 1553-ban befejezett *Leges seu statuta* című műve, végül pedig az 1554-es württembergi jogkönyv zárta a sort.

Oborni Teréz *Zolthay János Supplementum Tripartiti című kézirat*a című előadásában egy olyan eddig ismeretlen kéziratról beszélt, amelynek szerzője Zoltay János erdélyi fejedelmi táblai ülnök, és amely kézirat tartalmát tekintve egyszerre index és valamiféle gyakorlati útmutató a fejedelmi tábla esküdt ülnökei, sőt ítélőmesterei szá-

mára, akik munkájuk során a Tripartitumot használták, de szembetalálkoztak olyan különleges jogesetekkel vagy eljárás szokásokkal, amelyekre nézve nem találtak eligazítást Werbőczy könyvében. Ezt támasztja alá a kézirat teljes címe is: *Supplementum Tripartiti de casibus jure non*

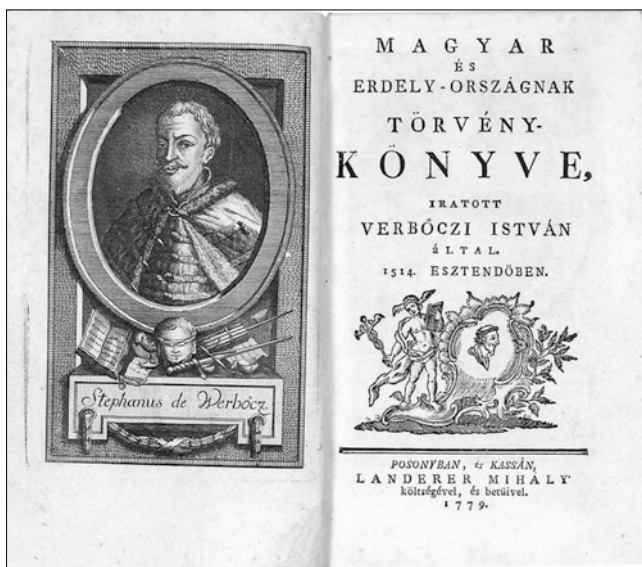
decisis per Joannem Zoltay serenissimi principis Transylvaniae assessorem in judiciis recenter compilatum in quo jura quoque deficientia e canonico et civili jure annectuntur: ut legum exempla in illustri loco posita, quid etiam apud nos fieri in similibus casibus oporteat, praemonstrent. A cím alapján a szerző a Tripartitum joghözait a ius communéból pótolta.

Bogdándi Zsolt, az Erdélyi Múzeum-Egyesület tudományos munkatársa *Az erdélyi központi bíráskodás kialakulása és főbb jellegzetességei (1541–1571)* című előadásában kifejtette, hogy az erdélyi vajdaság bírói széke és an-

nak irat kibocsátó szerve, a kancellária az 1526-ban bekövetkezett törés és az azt követő zavaros időszak ellenére is eljutott arra a szervezetségi szintre, hogy a fejedelemség kori központi szervezet leglényegesebb alkotóeleme lehessen. Buda eleste és a királyi udvar maradványainak, a jogtudó szakembergárdának Erdélybe való húzódása azonban új helyzetet eredményezett, amelynek következtében a kialakuló államalakulat központi bíráskodása inkább a királyi kúria mintáját követte. A legkorábbi Hármaskönyv-hivatkozás Erdélyből, a székelyektől származott, s 1535 novemberében, a vajda által tartott bírói közgyűlésen hangzott el.

Varga Szabolcs, a Pécsi Hittudományi Főiskola docense *Horvátország és Szlavónia Werbőczy Tripartitumában* című előadásában kiemelte, hogy a Habsburg Birodalom fennállása idején a Tripartitum a magyar-horvát közjogi viták gerjesztője volt. 1920 után a téma a tudományos diskurzus keretei közé került, a kora újkori jogi szövegek iránt megszűnt az akut politikai érdeklődés. A horvát történetírás azonban nem emiatt negligálta Werbőczy munkáját a 19. század közjogi harcaiban. Ennek legfőbb oka a III. Könyv 1. cikkelyének fogalomhasználata volt, ahol a délszláv királyságokat a Magyar Királyság szent koronájának alávetett országokként („regna subjecta”) jellemezte. A horvát-magyar kiegyezés előtt dúló polémiában ugyanis az volt a legfontosabb kérdés, hogy a Horvát Királyság társult része, azaz pars annexa, vagy alávetett része, azaz pars subjecta a Magyar Királyságnak.

Zlinszky János *A Hármaskönyv és a római jogi receptio kérdései* című előadásában hangsúlyozta, hogy a Tripartitum a magánjognak éppen a legfontosabb részeit, a

Werbőczy István portréja a Tripartitum magyar fordításának 1749-es kiadásában

tulajdon és a szerződésrendszer szabályozását egyáltalán nem tartalmazta. Tulajdon helyett csupán gyökeres birtokról beszél, tehát a főtulajdonon fennálló haszonjogokról, ami pedig a szerződéses rendszert illeti, az alapszerződés, a kereskedelmi adásvétel összes válfajai közül csupán a nemesi birtok királyi hozzájárulással történő átruházásáról ejt néhány szót, mintha Magyarországnak Mátyás király idejében semmifajta kül- vagy belkereskedelme, áruforgalma, hitelélete egyáltalán nem lett volna. Ez nyilván lehetetlen, és történelmileg tudjuk, hogy nincs is így. Csak az lehetséges, hogy Werbőczy ezeket nem tartotta szükségesnek szabályozni, mert a hazánkban alkalmazott európai *ius commune* ezekben a kérdésekben bőséges eligazítást nyújtott.

Bónis Péter *A Tripartitum és az európai ius commune* című előadásában jog-összehasonlító módszerrel kimutatta, hogy a Tripartitumban jelentős mennyiségű szó szerinti vagy tartalmi idézet van, amely az olasz egyetemeken tanító híres kommentátoroktól, Bartolustól, Baldustól és másoktól ered. Ez eddig nem volt ismert. Az előadó ebből több jelentős következtetést vont le. Egyrészt ennek alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a Tripartitum forrása nem a római jog, mert Werbőczy nem az ókori római jog forrásait idézte és használta, hanem a *ius commune* szerzőit, a glosszátorokat és kommentátorokat, akik a Tripartitum írása idején a legkorszerűbb jogtudományi felfogást képviselték. Itt tehát nem „a római jog recepciójáról” van szó, hanem a *ius commune*, az európai közös jog befolyásáról. (A *ius commune* és a római jog nem ugyanaz!) Werbőczy nem egy elszigetelődött országnak a gyakorlatban úgy-ahogy kiképzett, tudományosan viszont elmaradott, műveletlen jogásza, hanem egy olyan magyar jogász, aki tisztában volt a jogtudománnyal, és ismerte az európai jogtudományi irodalom, a *ius commune* korszerű eredményeit, és ez az európai *ius commune* a Tripartitumba is bekerült.

Béli Gábor *A bírói gyakorlat a 16. század elejéig* című előadásában kifejtette, hogy a Hármaskönyv nem hozott perjogi újításokat a II. rész 6. címbe rögzített elvárásnak, a perrend változtatás nélküli fenntartásának megfelelően. A perfolyamra, elsősorban a királyi kúriában folyó eljárás menetére alapozva összegyűjtött perjogi anyagból valóságos perrend nem állt össze, csak praktikusán, jobbra per associationem kapcsolódnak az egyes eljárási elemek egymáshoz a gyakorlatból merített tapasztalatokból kiinduló magyarázatokkal ötvözve. Ezek a megoldások a bírászkodási praxisban, a nemes peres ügyében felmerülő kérdések tisztázását célozták, nem pedig valamiféle elveken nyugvó rendszer kidolgozását. Emellett a Tripartitum használatba vétele átformálta a megyei törvényszékek előtt folyó eljárást is. A megyék, ha nem is hivatkozták meg rendelkezéseit, a Hármaskönyv több rendelkezését átültették, illetve beépítették törvényeszéki gyakorlatukra alapozott szabályzataikba, igaz, nemegyszer csak avégre, hogy a rendszabás jogszerűségét kellőképpen megalapozzák.

Homoki-Nagy Mária *A polgári kori magánjog kialakulása* című előadásában kifejtette, hogy bár Werbőczy Tripartitumában csak az örökbevallást és az időleges bevallás szabályait rögzítette, azonban ez nem jelentette azt, hogy nem alakultak ki más szerződési típusok. A késő rendi kor

százaiban a haszonbérleti szerződésnek, a vállalkozási szerződésnek, ezen belül a szolgálati szerződésnek, bár törvényben egyik sem volt rögzítve, olyan kifinomult szabályai alakultak ki, amelyek már csak arra vártak, hogy törvényi szinten is megfogalmazásra kerüljenek. A 16–18. századi bírói gyakorlatból a szerződések jogának legfontosabb szabályai is kiolvashatók. A kötelmi jog egészét a magyar rendi magánjogban nem szabályozta törvény. De ha a kutató az egyes bírói döntéseket, az írásba foglalt szerződéseket egymás mellé teszi, megrajzolhatja a vagyoni viszonyok között a szerződések általános szabályait. Ezen szabályok ismerete vezetett el oda, hogy a reformkor országgyűlései néhány szerződési típust már törvényi szinten szabályoztak.

Mezey Barna *A Hármaskönyv büntetőjogi rendelkezései* című előadásában kiemelte, hogy a Tripartitumba felvett büntetőjogi rendelkezések töredékes büntetőjog benyomását keltik. Szerinte ennek oka a korabeli büntetőjog-tudomány fejletlenségében keresendő, és nem abban, hogy Werbőczy szándékosan hagyta ki a Tripartitumból azokat a normákat, amelyeket a *ius commune* tankönyveiből a jogalkalmazók úgyis kiolvashattak. Mezey szerint a magyar büntetőjog Werbőczynek köszönhetően sajátos magyar jogintézményeket fejlesztett ki, és mentes maradt a római jog befolyásától.

Rácz Lajos *Werbőczy – Szerződéses elmélet* című előadásában kifejtette, hogy Werbőczy elsődleges érdeme abban van, hogy vadonatúj teóriák helyett átvizsgálván a régieket, azokból egy új szintézist hozott létre. Összegzésében, ahogy összerakja az addigi államtudomány eredményeit, végül is egy újfajta teljesség, a Szent Korona-tan első megfogalmazása jött létre. Lényegében nem tett mást, mint a már létező két nagy teóriát, a koronatan és az organikus államfelfogást egybekapcsolta a hatalomátruházás gondolatának a segítségével.

Az első ülésnap előadások végén Máthé Gábor, az MTA Jogtörténeti Albizottságának elnöke mondott zárót, amelyet a konferenciakötetben is közöltek. Máthé Gábor, Coing és Wieacker munkáira hivatkozva, európai összefüggésbe helyezte a Tripartitumot. A Hármaskönyvre az európai közös jog, a *ius commune* is hatott, amely nem törvényi, hanem tudós jog, jogtudományi jog, amelyet a jogtudománnyal foglalkozók alkottak. A *ius commune* állam nélküli jog volt, a középkori Európa nem a legislatív unifikáció útját járta. A *ius commune* és a saját jog, a *ius proprium* továbbá egymáshoz kötött rendszert képez, amelyben a glosszatori civiljog (amelyet helytelenül sokszor csak római jognak neveznek, jóllehet nem ugyanaz, mint az ókori római jog) akkor is szerepet kapott, ha nem történt meg a recepciója.

A március 26-i, második ülésnap első előadását tartó Paczolay Péter, az Alkotmánybíróság elnöke *A hatalom gyakorlása és korlátai Werbőczy művében* című előadásában úgy vélekedett, hogy a Tripartitum önmagában is az önkény és a hatalom korlátja volt; természetesen nem modern értelemben, de a jogbiztonságot és a joguralmat szolgálta. Ezt szolgálja, illetve fejezi ki programként a királyhoz intézett „ajánlat” három példája is. A Tripartitum nélkül nem lehetett volna elkerülni a magyar jog parti-

kularizálódását, vagyis egységben tartotta a jogot az ország területén. Egyszerre volt törvénykönyv és jogkönyv (tankönyv). Paczolay szerint a Tripartitum a magyar jogi hagyomány építésének fontos alapköve volt a római jog ekkor más országokban folyó recepciójával szemben. A magyar jog rögzítésével tulajdonképpen a barbár jogi hagyományt humanista eszközökkel védte meg. Politikátörténetileg ezért a Tripartitum szorosán összekapcsolódott a nemzeti függetlenség hangsúlyozásával. Köztudott, hogy Ausztria a magyar jogrendet mindig is idegen jognak tekintette, nem olvasztotta be a Habsburg-monarchia jogrendjébe. Paczolay szerint a Tripartitum a bírói ítéletekre és szokásra alapozott konzervatív jogi szemlélet példája, a sajátos magyar jogi történeti hagyomány megjelenítője.

A feudális, a polgári és a jelenkori bírói gyakorlat hatása a jogfejlődésre című előadásában Darák Péter, a Kúria elnöke kifejtette, hogy a Hármaskönyvben minden egyes jogszabályi rendelkezés szoros kapcsolatban van a független magyar állam eszméjével. Az, hogy Magyarországot nem lehetett beolvasztani, éppen a Hármaskönyvben írt jogintézmények kidolgozottságának, jogtudatformáló erejének köszönhető. Grosschmidot idézve értékelte Werbőczy munkáját, s akként foglalt állást, hogy „itt nem olyan szerzővel állunk szemben, aki construál és codifikál, hanem aki csak rostálja s leírja azt, ami a gyakorlatban van”.

Kukorelli István *Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet* című előadásában úgy vélekedett, hogy a Szent Korona sajátos és Európában egyedülálló hatalomgyakorlási elmélet hordozója volt. 1848-ig a nemesség jelentette a nemzetet, a polgári alkotmányosság megteremtését követően pedig a választópolgárok közössége. A történelmi magyar közjogban és jogász kultúrában mindig, az önálló állami lét elvesztése vagy korlátozása idején pedig különösen élt az a gondolat, hogy Magyarországnak önálló alkotmánya van. „Van alkotmányunk, kell lennie országunknak is!” A nemzeti jelképekben az alkotmányos öntudat, a szuverén magyar államiság jelenik meg, amit legösszettebben a Szent Korona fejez ki. A Tripartitum része volt a történeti alkotmánynak, és a nemesség ragaszkodása a Tripartitumhoz annak meggyőződésnek a kifejeződése volt, hogy Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet.

Réti László, a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke *A jogi képviselő szerepe és a ius patrium* című előadásában kifejtette, hogy a *ius patrium* több, mint a rendi, nemesi Magyarország joga. Történetében nyilván cezúra a Hármaskönyv megszületése. Hiszen nemzeti jog mindig volt, a nemzet mindig jogi keretek között működött, birodalomközi és általában birodalmi létben élt. Nem csak nemesekből állt az ország, ügyei mindenkinek voltak. A rendiesedő társadalomban hatottak a *ius commune*, a szász jog, a városi és partikuláris jogok.

A kötet kiadása nagy öröm a jogtörténész szakma számára. A hazai jogtörténet egyetemi oktatása ezer évet fog át. Ebből 848 év, vagyis az 1000 és 1848 közötti időszak jogrendszere szorosán összefügg a középkori magyar jog-

rendszerrel. Ebben a korszakban Werbőczy művének igen nagy jelentősége volt. Ehhez képest az elmúlt rendszer hathatós tevékenységének nyomán kevés kivétellel mára már szinte teljesen eltűnt a középkori jogtörténet a jogtörténeti tanszékekről, és a középkori jogtörténettel első helyen foglalkozók száma igencsak megcsappant Magyarországon.

Pedig ennek nem kellene így lennie, elég, ha csak tőlünk nyugatabbra tekintünk. Németországban és Olaszországban még mindig elég nagy számban születnek középkori jogtörténettel foglalkozó munkák, amelyek nemcsak mennyiségben, hanem minőségben is felülmúlják a magyar tudományos termést. Pedig a középkori kéziratok tanulmányozása nem kevés szakértelmet, és nem utolsósorban nem kevés pénzt igényel, gondoljunk itt például a nagy német digitalizálási programokra, amelyet például a német állam nagyszabású finanszírozásával nemcsak az egyik legnagyobb könyvtár, a müncheni Állami Könyvtár indított, hanem sok más kisebb könyvtár is részt vesz a munkában.

De a nálunk területileg kisebb országok is kiveszik a részüket a középkori jogtörténet tanulmányozásából. Hollandiában Robert Feenstra a középkorkutató jogtörténészek egész sorának volt mestere, és hosszú tudományos működésének gyümölcse az a holland középkorral foglalkozó jogtörténeti iskola, amely nemzetközi elismertséggel örvend.

Míg hazánkban, a diktatúra idején ideológiailag is gyanúsnak számított a középkorral való foglalkozás, addig ezalatt Nyugat-Európában élénken keresni kezdték azokat a történelmi példákat, amelyeket a megszülető Európai Közösségek jogrendszerének kialakításakor mintának vehettek. Nem volt még eldöntve, hogy Európa pusztán részleges gazdasági unió lesz, hanem eleinte szélesebb jogi alapon gondolkodtak. Bár a korabeli politikusok tisztában voltak azzal, hogy a világháború sebeit nem egykönnyen lehet eltüntetni, és létrehozni az európai jogegységet, de ekkor még nem szűkült le az európai egység gondolata pusztán a gazdasági szférára. Az érdeklődés a nemzeti kódexek, a nacionalista szellemben fogant Code civil és más polgári és büntető törvénykönyvek helyett az európai *ius commune* felé fordult, amely az európai népek közötti közösségnek volt egyik szép példája. Helmut Coing tudományos tevékenysége, aki szintén igen jelentős műveket írt a középkori jogtörténetről, ennek az európai irányzatnak volt a mintapéldája. Ő alapította meg az európai jogtörténettel foglalkozó Max-Planck Intézetet, és a jelentős állami támogatással létrehozott intézetben ő irányította a tudományos munkát. Figyelmüket igyekeztek kiterjeszteni Kelet-Közép-Európára is, bár a vasfüggöny ebben nagy akadály volt. Coing az Európai Bizottságtól is kapott pénzt és bátorítást munkája megkezdéséhez és folytatásához, ami bizonyítja, hogy akkoriban a középkori *ius commune* iránti érdeklődés nem pusztán Coing egyéni kutatási programja, érdeklődése volt, hanem ezt akkoriban európai szinten is támogatták.

A magyar jogtörténészek alig tudtak bekapcsolódni ebbe a munkába. Kevesen kaptak kiutazási engedélyt, a 80-as évek végére pedig a *jelentős* középkorász nemzedék

nyugdíjba vonult. A kommunista rendszer idején a fiatal jogtörténészek más instrukciókat kaptak tudományos munkájukhoz, mint nyugat-európai társaik. Jogtörténészeink latintudása megcsappant, a középkorkutatás megszűnt. Felülkerekedett az ideológiailag sulykolt nézet, amely szerint a középkori jogtörténetnek nincsen gyakorlati jelentősége, elavult, megszüntetésre ítélt jogtudomány-terület ez. Minél gyorsabban megszűnik, annál jobb!

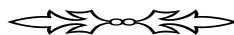
A 90-es évekre már szinte csak a római jogászok tudtak latinul, ezért néhány római jogász önképzéssel foglalkozni kezdett bizonyos középkori magánjogi témákkal, azzal az indokkal, hogy a „római jog továbbélésével” foglalkozik. Miután egy-két római jogász átképezte magát „egyetemes magánjogásszá”, a középkori jogtörténet kettéhasadt magánjogtörténetre és közjogtörténetre. Az előbbi hallgatólagosan megkapták a római jogászok, az utóbbi művelése megszűnt. Miután a középkorkutatás kérdését így sikerült elrendezni, akként, hogy részben megszűnt, részben megszóztak rajta a római jogászok, az elmúlt rendszerben képzett tételes jogászok még mindig az akkor tanult kliséket használják, mint pl. „feudális korszak”, „jogi elmaradottság”, „megkésétt kelet-európai jogfejlődés” stb.

Tény, hogy a közös jog, a *ius commune* gondolata középkori eredetű. Ekkor még nem a mai nemzetiségi kategóriákban gondolkodtak az emberek. A középkori embernek tartományi nemzetisége volt, toszkán nemzetiségű volt, s nem olasz, bretagne-i volt, s nem francia stb. Persze

a 21. századi valóság más, mint a középkori, de a 21. századi Európa építéséhez nem haszontalan figyelembe venni azt, amit a középkorban már felépítettek. A magánjog és a büntetőjog középkori eredményei sok szempontból a mai kódexekben is tovább élnek. A magyar Tripartitum sem válhat 19. századi értelemben vett kodifikációvá, látni kell összefüggéseit az európai *ius commune*-vel. Werbőczy feltehetően nem akart magyar kódexet alkotni, de arról, hogy neki mi volt a véleménye a magyar jog és az európai jog kapcsolatáról, azt csak a Tripartitum alapos elemzésével lehet kideríteni. Ehhez pedig a középkori jogtörténetre is szükség van.

Az MTA Jogtörténeti Albizottsága szerencsésen ragadta meg ezt az alkalmat, amely egyúttal a magyar jogrendszer fejlődése fél évezredes történetének elemzésére is lehetőséget nyújtott. Különösen Máthé Gábor professzor urat, a Jogtörténeti Albizottság elnökét illetik meg a köszönet szavai, akinek tudományos megalapozottsággal és éleslátással párosuló szervezőmunkája elengedhetetlen volt e konferencia létrejöttéhez. Máthé Gábor jó példát adott arra is, hogyan haladjuk meg a magyar provincializmust, és hogyan választhatunk olyan jogtörténeti témákat, amelyek nyugat-európai érdeklődésre is számot tarthatnak. Kívánjuk, hogy elnöklete alatt még jó néhány középkori és kora újkori témájú konferencia kerülhessen megrendezésre.

Bónis Péter

- **2013. július 5-én**, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Dékáni Targyalójában pályatársai és barátai az alkalomra megjelentetett, *Állam-, Egyház-, Jogtörténeti Magyarázatok* című ünnepi kötetrel köszöntötték Rác Lajos professzort 65. születésnapja alkalmából.
- **2013. július 10–12-én**, az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének és a jénai Friedrich-Schiller-Universität Büntetőjogi és Jogtörténeti Tanszékének szervezésében, Rothenburg ob der Taube Kriminallmuseumának közreműködésével rendezték meg a 13. Deutsch–ungarisches strafrechtsgeschichtliches Seminar.
- **2013. szeptember 20-án**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, valamint a budapesti Andrassy Német Nyelvű Egyetem szervezésében nemzetközi konferenciát rendeztek a PPKE Tanácstermében és az Andrassy Egyetem Andrassy Termében, *Good Governance: Reforming Representation* címmel. Az I. Panelben (Elméleti alapok) Komáromi László (PPKE – Improving Representation by Direct Democracy?), Pállinger Zoltán Tibor (Andrassy Egyetem – Enhancing Democracy’s Quality: Representative and Direct Democracy – Two Faces of the Same Coin?), Paksy Máté (PPKE – From Mirror to Kaleidoscope: Direct and Representative Democracy in a Fed-

HÍREK

ral State (the Case of Reference re Secession of Quebec), Apostolou Janina (AE – The Diffusion of Participatory Budgeting in German Municipalities), Saskia Fritzsche (FÖV Speyer – E-Participation as an Instrument of Vibrant Democracy and its Legal Challenges), a II. Panelben (Special Groups’ and Interests’ Representation) Schanda Balázs (PPKE – The Right to Vote. Is the Suffrage Truly Universal? The Representation of Minors), Ifj. Zlinszky János (PPKE) és Fülöp Sándor (Experiences from the First Years of the Ombudsman for Future Generations in Hungary), Christina Griessler (netPOL-Network for Political Communication–AE – The Government’s and Citizens’ Approach to Political Reform in the Republic of Ireland), Sergiu Constantin (EURAC – Autonomy and Minority Representation – The Case of South Tyrol), a III. Panelben (Transcending National Borders: Global Suffrage?), Szabó Marcel (PPKE – The EU Dimension of National Parliamentary Elections through Representation in the Council of Ministers. Complications Arising from Multiple Citizenship), Beke-Martos Judit (ELTE – Inestimable to Them and Formidable to Tyrants Only), Bos Ellen (AE – Voting from Abroad: The Hungarian Case) tartott előadást.

- **2013. szeptember 24-én** a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Eötvös József és Szalay László születésének 200. évfordulója alkalmából, *Politika és autonómia* címmel műhelykonferenciát rendezett. Erdődy Gábornak, az ELTE BTK egyetemi tanárának bevezetője és Fodor Pálnak, az MTA BTK főigazgatójának megnyitója után Völgyesi Orsolya (MTA BTK TTI – Eötvös József az 1839/40-es országgyűlésen), Gángó Gábor (Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Eötvös és Békés megye), Gábori Kovács József (Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola – „Kinyilatkoztatom előre, hogy a régi eretnek vagyok ma is”: önállóság és összefogás az 1847-es országgyűlésre való készüléskor), Konrád Miklós (MTA BTK TTI – Eötvös József és a zsidók), Zakar Péter (Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézete – Eötvös József és az egyházi reform ügye 1848-ban), Hermann Róbert (Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Szalay László frankfurti küldetése), Tevesz László (ELTE BTK – Történeti intézmények és önkormányzatiság Eötvös politikai koncepciójában), Deák Ágnes (Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézete – Eötvös nemzetiségpolitikai nézetei – egy rendőrjelentés perspektívájából [1862]), Cieger András (MTA BTK TTI – Filosz a bíróban. Eötvös József minisztersége) tartott előadást.
- **2013. október 4-én** az Országház adott otthont a *Gróf Bethlen István és kora* című tudományos konferenciának. A rendezvény levezető elnöki tisztét Fodor Pál, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója, az MTA BTK Történettudományi Intézet igazgatója és Szakály Sándor témacsoport-vezető, tudományos tanácsadó, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos rektorhelyettese töltötte be. Bellavics Istvánnak, az Országgyűlés Hivatala közgyűjteményi és közművelődési igazgatójának megnyitója és Kövér Lászlónak, az országgyűlés elnökének köszöntője után Romsics Ignác (Bethlen István pályaképe), Ablonczy Balázs (Bethlen István erdélyisége), Gyurgyák János (Viták kereszttüzében: pro és kontra Bethlenről), Zeidler Miklós (Revíziós törekvések és külpolitika), Püski Levente (Parlamentarizmus és pártpolitika), Tomka Béla (Gazdasági konszolidáció), Gyáni Gábor (Társadalom és szociálpolitika), Sipos József (A földkérdés), Ungváry Krisztián (A szociálpolitika etnicizálása), Ujváry Gábor (Oktatáspolitikai és szellemi élet), Paksa Rudolf (A numerus clausus és módosítása) és Tökéczki László (Bethlen és a nagypolgárság) tartott előadást.
- **2013. október 8-án**, a Tatai Népfőiskolán, *A magyar alkotmányfejlődés* címmel tartott előadást Máthé Gábor professzor.
- **2013. október 11-én**, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Halasy-Nagy József Aulájában a Kar pécsi működése megkezdésének 90. évfordulója alkalmából ünnepi ülést tartottak. A rendezvényen részt vett Sólyom László volt köztársasági elnök is. Bódis József egyetemi tanár, a Pécsi Tudományegyetem rektorának megnyitója, majd Kecskés László egyetemi tanár, a Kar dékánjának ünnepi beszéde után Darák Péter, a Kúria elnöke *A társadalmi konfliktusok jogi megoldásai*, Parragh László, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke *A magyar gazdaság és a felsőoktatás* címmel tartott előadást. Az ünnepi ülésen mutatták be a 90. évfordulóra megjelenő jubileumi kötetet, s felavatták a Pécsi Püspöki Joglyceum emlékére a mai Széchenyi Gimnázium homlokzatán állított emléktáblát. Az esemény alkalmából a Kar épületében kar-történeti kiállítás volt látható, amelyet az Óriás Nándor Szakkollégium Elméleti-történeti Tagozata állított össze Peres Zsuzsanna felügyeletével és vezetésével.
- **2013. október 24–26-án**, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem központi épületében, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem trónra lépésének 400. évfordulója alkalmából nemzetközi konferenciát rendezett a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Debreceni Egyetem és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete *Bethlen Gábor és Európa* címmel. A rendezvényt támogatta a Communitas Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap Múzeumi Szakmai Kollégiuma, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a Bolyai Társaság, Magyarország kolozsvári Főkonzulátusa és a Kolozsvári Polgármesteri Hivatal. A plenáris ülésen (elnök: Egyed Ákos) Paul Niedermaier (Nagyszében, Társadalomtudományi Kutatóintézet – A kormányzás előfeltételei 1600 tájkán), R. Várkonyi Ágnes (ELTE BTK – Az európai jelenlét alternatívái), Nicolae Edroiu (Kolozsvár, Román Akadémia „George Bariţiu” Történeti Intézete – Az erdélyi politikai élet egy meghatározó egyénisége. Bethlen Gábor fejedelem), Kovács András (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Bethlen Gábor fejedelem és székvárosa), Ioan-Aurel Pop (Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Bethlen Gábor és az erdélyi románok felekezete) tartott előadást. Az első ülésnap zárásaként bemutatták a Papp Klára és Balogh Judit szerkesztésében készült *Bethlen Gábor képmása* (Speculum Historiae Debreceniense 15. Debrecen, 2013), valamint a Kármán Gábor és Kees Teszelszky szerkesztette, *Bethlen Gábor és Európa* (Budapest, ELTE, 2013) című tanulmánykötetet. A rendezvény második és harmadik napján két párhuzamos szekcióban hangoztak el előadások, amelyeket tartalmas szakmai megbeszélések követtek. Az első szakosztályban (*Bethlen Gábor Erdélye Európában* – levezető elnök: Horn Ildikó) Papp Sándor (Szegedi Tudományegyetem – Bethlen Gábor hatalomra kerülése és uralmának első évei), Constantinov, Valentin (Kisinyov, Moldovai Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete – Bethlen Gábor külpolitikájának hatása Moldvára a harmincéves háború kezdetén), G. Etényi Nóra (ELTE BTK – Bethlen Gábor híre és

hírveve a Német-római Birodalom kora újkori sajtóműfajaiban), Kees Teszelszky (ELTE BTK – Bethlen információértéke az antwerpeni és amszterdami hírlapokban: Magyarország és Erdély jelenléte a kora újkori észak- és dél-németalföldi sajtóban, 1619–1636), Almási Gábor (ELTE – Az V. [Pfalzi] Frigyesnek adott Legtitkosabb tanítás: egy rejtély nyomában), Gebei Sándor (Eger, Eszterházy Károly Főiskola – Bethlen Gábor és a lengyelek), Hámori Nagy Zsuzsanna (Pázmány Péter Katolikus Egyetem – A francia diplomácia viszonyulása Bethlen Gáborhoz 1620–1621-ben), Zarnóczki Áron (ELTE – Bethlen Gábor diplomáciai kapcsolata Angliával, a fejedelem és a formálódó hágai szövetség, 1623–1626), Kovács Katalin (PPKE – Bethlen Gábor külpolitikai törekvései ügynökhálózata tükrében), Keserű Gizella (Szegedi Tudományegyetem – Útravaló Erdélybe. Joachim Stegmann tanácsai a Bethlenhez induló Brandenburgi Katalinnak), Violeta Barbu (Bukarest, Román Akadémia „Nicolae Iorga” Történettudományi Intézete – Mirtusz és babér. Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin lakodalma), Kármán Gábor (MTA BTK Történettudományi Intézete – Egy diplomáciai zsákutca: Bethlen Gábor házasságkötése Brandenburgi Katalinnal), a *Bethlen Gábor a történetírásban* című szekcióban (elnök: Lupescu Makó Mária) Konrad Gündisch (München, Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas an der Ludwig-Maximilians-Universität – Bethlen Gábor a szász történetírásban), Papp Kinga (Kolozsvar, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Bethlen Gábor a 17. század végi – 18. század eleji katolikus krónikákban), Kovács Sándor (Kolozsvar, Protestáns Teológiai Intézet – Bethlen Gábor az unitárius egyháztörténet-írásban), Ionuț Costea (Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Bethlen Gábor a román történetírásban), a Bethlen Gábor udvara szekcióban (elnök: Oborni Teréz), Horn Ildikó (ELTE – Bethlen Gábor „kreatúrái”), Lengyel Tünde (Pozsony, Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete – Thurzó Imre gróf – Bethlen Gábor elkötelezett híve), Várkonyi Gábor (ELTE – Wesselényi István és fiai Bethlen Gábor környezetében), Jenei-Tóth Annamária (Debreceni Egyetem – Udvari elit Bethlen Gábor „udvaraiban”), Túri Tamás (Szegedi Tudományegyetem – Bethlen István és Csanádi Pál), Király Péter (Kaiserslautern – „excellētissimus legyen, csak közönséges jót ne is hijatok” – Bethlen Gábor, Erdély zeneszerető nagy fejedelme), Kiss Erika (Magyar Nemzeti Múzeum – derekas inventarlistának regestruma – Bethlen Gábor kincstára, kincsei), Köllő Zsófia (Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Bethlen Gábor és a 17. századi verses királyéletrajzok), Tömösvári Emese (Tübingen, Eberhard-Karls Egyetem – Esterházy Miklós nádor, Bethlen Gábor politikai ellenfele. Egy kritikai kiadás munkálatai), a *Bethlen Gábor kormányzata* szekcióban (elnök: Papp Klára) Oborni Teréz (MTA BTK Történettudományi Intézete – A fejedelemség államának, alkotmányának újjászervezése és sajátosságai), Marius Diaconescu

(Bukaresti Egyetem – Jó fejedelem versus rossz fejedelem. Adalékok Báthory Gábor történetéhez), Sófalvi András (Székelyudvarhely, Haáz Rezső Múzeum – A Székelyföld határvédelme Bethlen Gábor korában), Borbély Zoltán (Eszterházy Károly Főiskola – Homonnai Drugeth György mozgalma), Harai Dénes (Párizs, École Pratique des Hautes Études – Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és választott magyar király tanácsa és tanácsosai), Dáné Veronka (Debreceni Egyetem – Bethlen Gábor jog- és társadalom „harmonizációja”), Bogdándi Zsolt (Kolozsvar, Erdélyi Múzeum-Egyesület – A központi bíráskodás főbb jellegzetességei Bethlen Gábor korában), Gálfi Emőke (Kolozsvar, Erdélyi Múzeum-Egyesület – A gyulafehérvári udvarbírák és területi hatáskörük Bethlen Gábor uralkodásának első szakaszában), a II. szakosztályban (Bethlen Gábor művészettörténeti és régészeti öröksége – elnök: Kovács András) Mikó Árpád (Magyar Nemzeti Galéria – Heraldika és művészettörténet. Az erdélyi késő reneszánsz festészet kutatásának problémái), Adrian Andrei Rusu (Kolozsvar, Román Akadémia Régészeti és Művészettörténeti Intézete – Női maszkos kályhacsempék Erdélyben a 17. század első felében), Lupescu Radu (Kolozsvar, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem – Vajdahunyad vára a Bethlenek korában), Emődi Tamás (Nagyvárad, RESTITUTOR Kutató-tervező műhely – Bethlen Gábor váradi fejedelmi palotájának rekonstrukciója), Lupescu Makó Mária (Babeş-Bolyai Tudományegyetem – „...arani es ezöst mivettis, kicintől fogvan mindeneketth... haggia ez w szerelmes hites attiafianak” – Az erdélyi anyagi kultúra aspektusai a 17. század első felében), a *Bethlen Gábor öröksége* szekcióban (elnök: Gábor Csilla) Susana Andea (Román Akadémia „George Barițiu” Történeti Intézete – Írásgyakorlat Bethlen Gábor idején), László Anikó-Óze Sándor (PPKE – Bethlen Gábor Erdélye és Alsted apokaliptikája), Vincze Hanna Orsolya (Babeş-Bolyai Tudományegyetem – A fejedelmi reprezentáció mint politikai nyelv Pataki Füsüs királytükreben), Hargittay Emil (PPKE – Még egyszer a Káldi Biblia támogatásáról), Balázs Mihály (Szegedi Tudományegyetem – Rettegi és Varsolci. Ismeretlen református-unitárius polemikus egy újonnan előkerült kolligátumban), Molnár Dávid (Szegedi Tudományegyetem – Rákosi Boldizsár és Bojtí Veres Gáspár disputája [1621]), a *Bethlen Gábor emlékezete* szekcióban (elnök: Sipos Gábor), Amadeo Di Francesco („L’Orientale” Nápolyi Tudományegyetem – Barangolások Bethlen Gábor magyar irodalmi kultusza körül), Tudor Sălăgean (Kolozsvar, Erdélyi Néprajzi Múzeum – Bethlen Gábor, Erdély és a rózsakeresztes mítosz), Mihaela Grancea-Laura Colțofean (Nagy-szeben, „Lucian Blaga” Egyetem – Brukenthal Nemzeti Múzeum – Bethlen Gábor fejedelem portréja a kommunizmus utáni Románia változó kollektív mentalitásaiban), Lönhárt Tamás (Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Erdélyi külön út vagy Duna-menti összefogás? Bethlen Gábor a XX. századi erdélyi

politikai narratívákban), a *Bethlen Gábor és a városok* szekcióban (elnök: Kenyeres István) Kónya Péter (Eperjesi Egyetem – Eperjes Bethlen Gábor felkelésében), Papp Klára (Debreceni Tudományegyetem – Várad, Debrecen és Kassa szerepe Bethlen Gábor fejedelemsége idején), J. Újváry Zsuzsanna (PPKE – Varannay András kassai polgár útja a kassai főbírói székéből Bethlen Gábor kassai pénzverőházának főprefektusságáig), Szabó András Péter (MTA BKK Történettudományi Intézete – A gyűlölt fejedelem: Bethlen Gábor és Lőcse város viszonya), Cziráki Zsuzsanna (Szegedi Tudományegyetem – Brassó és a szász rendi érdekérvényesítés Bethlen Gábor uralkodása idején), Rüszt-Fogarasi Enikő (Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Kolozsvár és Bethlen Gábor), Balogh Judit (Miskolci Egyetem – Bethlen Gábor és a székely városok), Simon Zsolt (Marosvásárhely, Román Akadémia „Gheorghe Şincai” Társadalomtudományi Kutatóintézete – Bethlen Gábor és Marosvásárhely), B. Garda Dezső (Gyergyószentmiklós, Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Bethlen Gábor és Gyergyó), a *Bethlen Gábor gazdaságpolitikája* szekcióban (elnök: Rüszt-Fogarasi Enikő) Kenyeres István (Budapest Főváros Levéltára – „Nekem pénzem nincsen, valami volt, isten tudja mind hadra költöttem” – Állami jövedelmek és hadi kiadások Bethlen Gábor és II. Ferdinánd korában), Buza János (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – Pénzforgalom és árszabályozás Bethlen Gábor uralkodása alatt), Florentina Nişu (Bukaresti Egyetem – 17. századi erdélyi ékszerhasználat: fényűzés, társadalmi státusz, gazdasági megfontoltság. Bethlen Gábor fejedelem vásárlási jegyzékei), Pakucs Mária (Román Akadémia „Nicolae Iorga” Történettudományi Intézete – Bethlen Gábor és a keleti kereskedelem), Livia Ardelean (Kolozsvár, Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Fiókjá – Bethlen Gábor és máramarosi gazdaságpolitikája), Mátyás-Rausch Petra (MTA BTK Történettudományi Intézete – A bányauradalmak szerepe az erdélyi nemesérc-bányászat igazgatásában, 1613–1629) előadása hangzott el.

- **2013. október 25-én** Mezey Barna és Parádi József aláírta a Magyar Börtönügyi Társaság és a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság közötti együttműködési megállapodást.
- **2013. október 25-én** Mezey Barna mutatta be az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Horthy-korszak témacsoportjának legújabb kötetei közül Szakály Sándor műveit (*Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették*. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2013, 320 p.; *Trianon, honvédség, háború, sport. Válogatott írások Magyarországról XX. századi történelméről*. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2013, 212 p.).
- **2013. október 28-án**, a Magyar Tudományos Akadémia budavári Jakobinus termében adták át Zlinszky

Jánosnak, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar professor emeritusának a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete által odaítélt Iuris Consulto Excellentissimo életműdíjat.

- **2013. november 5-én**, az Andrassy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem, a budapesti Osztrák Kulturális Fórum és a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet szervezésében nemzetközi konferenciát rendeztek az Andrassy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetemen *Deák, Andrassy und die Institutionalisierung des Ausgleichs von 1867 aus ungarischer und österreichischer Perspektive* címmel. Masát András rektor (AUB) köszöntője és Kovács Henriett bevezető szavai után Arnold Suppan (ÖAW/AUB-MES – „War der österreichisch-ungarische Ausgleich reformierbar – oder war die Habsburgermonarchie zum Untergang verdammt?”), Somogyi Éva (MTA BTK TTI – Andrassy Vertraute bei Wiener Amtstellen), Anatol Schmied-Kowarzik (ÖAW – Die Krise des Dualismus nach 1897. Instrumentalisierung der Wirtschaftsgemeinschaft für nationale Partikularinteressen), Ress Imre (MTA BTK TTI – Nationale Aspekte und Reichsinteressen in der Amtsführung von Außenminister Gyula Andrassy), Gerhard Seewann (PTE BTK – Ferenc Deák, Anwalt der „gemeinsamen Angelegenheiten”), Gábor Hamza (ELTE ÁJK – Der Ausgleich von 1867 in der deutschen staats- und völkerrechtlichen Literatur) tartott előadást, majd pódiumbeszélgetésre került sor *Der Ausgleich in der ungarischen und in der österreichischen historischen Erinnerung* címmel, Fónagy Zoltán (MTA BTK TTI), Deák Ágnes (SZTE BTK), Stefan Malfär (ÖAW) és Thomas Kletečka (ÖAW) részvételével, Oplátka András (AUB) moderálásával.
- **2013. november 13-án**, az ELTE ÁJK Tanácstermében, a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, valamint a tanszék mellett működő tudományos diákkör meghívására, *Croatian-Hungarian Compromise of 1868* címmel angol nyelvű előadást tartott Dalibor Cepulo, a Zágrábi Egyetem professzora.

- **2013. november 22-én**, a Médiatudományi Intézet kiadásában, Paál Vince szerkesztésében megjelent *A magyarországi médiaháború története. Média és politika 1989–2010* (Complex Kiadó, Budapest, 2013, 843 p.) című kötet, amelynek szerzői között volt – Bárány Anzelm, Kitta Gergely, Paál Vince mellett – Horváth Attila és Révész T. Mihály.
- **2013. november 25–26-án**, az MTA Székház Felolvasó Termében, illetve Kistermében, a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Állam- és Jogtudományi Bizottsága és Jogtörténeti Albizottsága, valamint a Filozófia és Történettudományok Osztálya Történettudományi Bizottsága – a Magyar Tudomány Ünnepehez kapcsolódóan – közös tudományos emlékülést tartott Bethlen Gábor fejedelemmé választásának 400. évfordulója alkalmából *Én felőlem jól emlékezni meg ne szűnjetek...* címmel. A konferenciát Máthé Gábor, a Jogtörténeti Albizottság elnöke nyitotta meg. *Előadást tartott* R. Várkonyi Ágnes (Bethlen Gábor négyszáz éve), Mezey Barna (Jogalkotás az Erdélyi Fejedelemségben), Péter Katalin (A levélíró fejedelem), Horn Ildikó (Az erdélyi elit változásai Bethlen Gábor korában), Peres Zsuzsanna (A magyar és erdélyi nemesi házassági vagyoni jog Bethlen Gábor korában), Balogh Judit (A református fejedelem és Erdély felekezeti sokszínűsége), Rác Lajos (Bethlen Gábor – kormányzati újítások az Erdélyi Fejedelemségben), Papp Klára (Várad, Debrecen és Kassa szerepe Bethlen Gábor fejedelemsége idején), Kisteleki Károly (Az Erdélyi Fejedelemség államiségének különböző nézőpontjai – jogász szemmel), Horváth Attila (Az erdélyi országgyűlés története Bethlen Gábor fejedelemsége idején), Oborni Teréz (Az 1614. évi „országalkotó” rendi gyűlés), Képes György (Bethlen Gábor központosított rendi állama és a skandináv példák), Kovács András akadémikus, Kolozsvár (Bethlen Gábor fejedelem és székvárosa), Kiss Erika (Bethlen Gábor kincstára és kincsei), Király Péter, Kaiserslautern („excellētissimus legyen, csak közönséges jót ne is hijatok” – Bethlen Gábor, Erdély zeneszerető nagy fejedelme), Rüs Fogarasi Enikő, Kolozsvár (Bethlen Gábor és a városok), J. Újváry Zsuzsanna (Varannay András kassai polgár útja a kassai főbírói székbe Bethlen Gábor kassai pénzverőházának főprefektusságáig) és Szabó Béla („Szászok Attya” – Bethlen Gábor és az erdélyi szászok privilégiumai).
- **2013. november 28–29-én**, a szegedi Akadémiai Bizottság Székházában, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszékének szervezésében, a Szegedi Akadémiai Bizottság és a SZTE Állam- és Jogtudományi Karának támogatásával rendezték meg a VI. Szegedi Jogtörténeti Konferenciát. A tematikus konferencia előadásai a jogász, a tudós, a szépíró, a politikai gondolkodó és gyakorló társadalompolitikus Eötvös József munkásságához kapcsolódtak, születésének 200. évfordulója alkalmából. Homoki-Nagy Mária köszöntője után a program szerint Stipta István (Eötvös József, az önkormányzatvédő centralista), Völgyesi Levente (Eötvös József egyházpolitikai tevékenysége és a 19. századi kultúrharc), Balogh Judit (Demokrácia és utilitarizmus, mint az államszervezés eszközei Eötvös József közjogi munkáiban), Szabó Béla (Eötvös József és a korabeli hazai jogászképzés), Képesy Imre (Eötvös József reformintézkedései a felsőoktatás területén), Koncz Ibolya Katalin (Eötvös József álláspontja a tanulásról, oktatásról), Nagy Janka Teodóra (A népiskolai közoktatás tárgyában született 1868. évi XXXVIII. tc. jogi kultúrtörténeti hatásai a népi írásbeliség tükrében), Császár Kinga (Eötvös József és az intézményes nőnevelés Somogyban), Beke-Martos Judit (Eötvös József és az összehasonlító jog), Frey Dóra (Eötvös József és az 1868-as nemzetiségi törvény alkalmazása, tekintettel a német kisebbség helyzetére a Dél-Dunántúlon), Homoki-Nagy Mária (Eötvös József társadalomrajza), Herger Csabáné (A közszerzemény megítélése a paraszti népréteg körében az 1848 utáni joggyakorlatban Baranyában. [A beházasodás és a „vőfogadás”]), Mezey Barna (Eötvös József a magyar büntetőjog megalapozásáért), Bató Szilvia („Ahol társaság létezik, ott büntető törvényeket is találunk... Eötvös József és a büntetőjogi dogmatika), Máthé Gábor (Az „uralkodó eszmék” és a jelenkori állam), Petrasovszky Anna (Eötvös József, a Szibenliszt-tanítvány), Szabó István (A görög-keleti egyházszervezet sajátosságai és az 1868. évi IX. tc.), Nagy Noémi (Nyelvi jogok a dualizmus kori Magyarországon), Papp László (Szabadalmi reformok Eötvös József korában) tartott előadást.
- **2013. december 6-án** az ELTE Állam és Jogtudományi Kar vendégeként Wilhelm Brauner, az ELTE díszdoktora tartott előadást az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola hallgatóinak *Österreichische Verfassungsentwicklung in 19–20. Jh.* címmel.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bank Barbara, PhD, történész, Nemzeti Emlékezet Bizottsága; **Bódiné Beliznai Kinga**, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jegtörténet Tanszék; **Bónis Péter**, PhD, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti Tanszék; **Dr. Paweł Cichoń**, egyetemi adjunktus, Jagelló Egyetem, Krakó (Katedra Historii Administracji i Myśli Administracyjnej Uniwersytetu Jagiellońskiego); **Elek László**, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Fejes Zsuzsanna**, PhD, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Állam és Társadalomelméleti Intézet, Államelméleti és Politikatudományi Tanszék, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék; **Fenyvesi Csaba**, PhD, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi és Kriminálisztikai Tanszék; **Homoki-Nagy Mária**, PhD, tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jegtörténet Tanszék; **László Balázs**, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténet Tanszék; **Koósne Mohácsi Barbara**, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék; **Nánási László**, PhD, főügyész, Bács-Kiskun Megyei Ügyészség; **Ólmosi Zoltán**, főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár; **Papp László**, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti Tanszék; **Peres Zsuzsanna**, PhD, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Állam- és Társadalomelméleti Intézet, Állam- és Közigazgatás-történeti Tanszék; **Marta Rajková**, PhD-hallgató, Univerzita Komenského v Bratislave Právnická Fakulta; **Tóth-Zsámboki Judit**, ügyész, Járási Ügyészség, Kiskőrös.

E számunk megjelenését a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közigazgatás-tudományi Kar támogatta.

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jegtörténeti Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az elesztosl@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 íves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

- a szöveget World programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;
- a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;
- az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;
- az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;
- az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;
- nem lábjegyzetet, hanem végjegyzetet kérünk;
- a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;
- az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;
- a végjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A Tanulmány, Műhely, Előadások, Disputa című rovatokban megjelenő cikkekhez, tanulmányokhoz rövid, kb. 1200–1800 leütés terjedelmű **összefoglalót kérünk német nyelven.**

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredetként postai úton, esetleg személyesen kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

AUFSÄTZE

BANK, Barbara: Das Nachleben eines Internierungslagers – ein Versuch zur Wiedereröffnung des Internierungslagers in Reck im Jahre 1955	1
CICHON, Pawel: Die Zentralverwaltung der Freien Stadt Krakau 1815-1846.	7
FEJES, Zsuzsanna: Die ideengeschichtlichen Wandlungen des „guten Staates“	17
FENYVESI, Csaba: Die Vorgeschichte der modernen Kriminalistik	27
MOHÁCSI, Barbara: Die wichtigsten Entwicklungsstufen des Rechts auf persönliche Freiheit im ungarischen und deutschen Recht im XIX. Jahrhundert	35
PERES, Zsuzsanna: Die Eheverträge der am Wiener Kaiserhof dienenden ungarischen Hofdamen	42

WERKSTATT

ELEK, László: Die Vorgänger der Regelung der Straftaten gegen die Reinheit des öffentlichen Lebens in Ungarn	49
PAPP, László: Der Ursprung der öffentlichen Inbetriebnahme als neuheutverringender Umstand im ungarischen Patentrecht	55
RAJKOVÁ, Marta: Die ungarische Heilige Krone in Amerika.	61

VORTRAG

BÓDINÉ BELIZNAI, Kinga: Vom Justizpalast bis zum Ethnographischen Museum	71
--	----

ÜBER BÜCHER

Festtagsgrüße an Professor Gábor Máthé in zwei Bänden – HOMOKI-NAGY, Mária	82
Parergon parergum – Festschrift zu Ehren von Professor Barna Mezey – LÁSZLÓ, Balázs	86
Aufsätze zu Ehren von Lajos Gecsényi – ÓLMOSI, Zoltán	90
Die Gerichte des historischen Ungarns – Über das Band „Gerichte, Justizpalaste auf alten Postkarten“ – NÁNÁSI, László	93

RUNDSCHAU

Albert Váry – Gedenktag in Csengőd – TÓTH-ZSÁMBOKI, Judit	96
Gedanken anhand der Konferenz über das Tripartitum an der Ungarischen Akademie der Wissenschaften – BÓNIS, Péter	99

NACHRICHTEN

Die Autoren dieser Ausgabe	108
--------------------------------------	-----

Auf der Titelseite:

Ignác Zsoldos

(Pápa, 2. Juli 1803 – Veszprém, 24. September 1885): Rechtswissenschaftler.

Ab 1827 Adelsrichter, ab 1832 Hauptadelsrichter, ab 1834 Hauptnotar des Komitats Veszprém, ab Ende 1843 Richter am Wechselgericht in Pest, ab Anfang 1848 dessen Vizevorsitzende. Nach der Annahme der Unabhängigkeitserklärung (April 1849) dankte er von seinem Posten ab, zog nach Wien, ab 1850 wurde er Hofrat der ungarischen Abteilung des Kassationsstuhles. Ab 1865 vorsitzende Richter an der ungarischen Septemviraltafel, ab 1867 Ratsvorsitzende an der Kurie. Korrespondierendes (1837), später ordentliches Mitglied (1838) der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Veröffentlichte zahlreiche Aufsätze über die Todesstrafe, die Wechselprozesse, die Feldpolizei, das Wechselgesetz etc, als eine der ersten untersuchte er die Fragen der örtlichen Verwaltung und der Selbstverwaltung fachgerecht und mit einer zeitgemäßen Auffassung. Er übersetzte die Werke von Lucius Annaeus Seneca ins Ungarische.

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkiĉ (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice)

Redaktion: Dr. Attila Barna, Dr. Gábor Béli, Dr. Mária Homoki-Nagy, Dr. Gábor Máthé, Dr. Barna Mezey, Dr. Mihály Révész T., Dr. István Stipta

Redakteur: László Élesztős (E-Mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18

ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös Loránd Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli Gáspár Universität der Reformierten Kirche, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi István Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität Miskolc, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität Pécs, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität Szeged und Lehrstuhl für Staats- und Verwaltungsgeschichte der Nationalen Universität für den Öffentlichen Dienst

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna

Verlagsarbeiten: Gondolat Verlag

RENDSZERVÁLTÁSOK KORTÁRSA ÉS KUTATÓJA – TANULMÁNYKÖTET IZSÁK LAJOS 70. SZÜLETÉSNAPIJÁRA

Főszerkesztő: Erdődy Gábor. Szerkesztők: Feitl István, Sipos Balázs, Varga Zsuzsanna

A kötetet Izsák Lajost, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszékének egyetemi tanárát, az MTA doktorát köszöntik barátai, pálya- és kortársai, tanítványai és tisztelői 70. születésnapja alkalmából. Izsák Lajos a 20. századi magyar történelem, elsősorban Magyarország 1945 utáni politikatörténetének elhivatott kutatója, határainkon kívül is ismert történész. Számtalan historiográfiai jelentőségű tanulmány, monográfia, illetve forráskiadvány fűződik a nevéhez. A 70. születésnapjára összeállított, több mint félszáz munkatárs, kolléga rövid tanulmányát tartalmazó kötet jelentős részben Izsák professzor úr szakmai érdeklődését tükrözi: nem egy tanulmány a szívének kedves vagy fontos témákat tárgyalja. A Jogtörténeti Szemle munkatársai, olvasói nevében szerkesztőbizottságunk elnökének ezúton is jó egészségben, alkotóerőben, sikerekben megélt hosszú életet kívánunk.

ISBN 978-963-284-306-3 – Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013, 557 p.

Kisteleki Károly:

AZ ÁLLAMPOLGÁRSÁG FOGALMÁNAK ÉS JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK FEJLŐDÉSE – KONCEPCIÓK ÉS ALAPMODELLEK EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

Bibliotheca iuridica. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának tudományos kiadványai. Publicationes cathedrarum 55.

„Könyvem arra nézve kísérlet, hogy az államhoz tartozás jogi kategóriájaként szolgáló állampolgárság európai és magyar jogintézményének elméletét, fogalmi hátterét és a legfőbbnek ítélt intézményi megoldásait alapvetően a történeti elemzés eszköztárával felhasználva mutassam be.” (A Szerző előszavából). A kötet az állampolgárság fogalmi meghatározása, valamint az állampolgársághoz vezető két út, a nemzetfogalom aspektusai, illetve az állam modern fogalma és alkotóelemei (terület, főhatalom, népesség) történeti fejlődésének bemutatása után az állampolgárság jogintézményének három európai alapformáját, a francia, a német és a brit modellt elemzi, s Észtország példáján bemutatja az állampolgári státusz alakulását egy birodalom felbomlása után, végül az olvasó a magyar állampolgárság fejlődéstörténetéről és az európai uniós polgárság tartalmáról kap áttekintést.

ISBN 978-963-9987-06-7 / ISSN 1586-8265 – Budapest, Martin Opitz Kiadó, 2011, 259 p.

Megyeri-Pálffy Zoltán:

NÉV ÉS JOG. A NÉVISELÉS JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK FEJLŐDÉSE MAGYARORSZÁGON

Dignitas iuris – Debreceni Iskola

A név az emberi létezés minden pillanatában jelen van, mégis vannak olyan események, amikor a névvelés kilép a hétköznapi megszokottságból, s jelentős kérdéssé válik az egyén életében. Ilyen a születés, a házasságkötés vagy a névváltoztatás, amelyek az ember társadalmi helyzetére is hatással vannak. Bizonyos esetekben a társadalmi változások hatnak a névvelésre, így az lakmuspapírként jelez egyes társadalmi folyamatokat. A név és a jog viszonyrendszerét a névvelési, névjogi szabályok írják le, ezek magyarországi megjelenésének és fejlődésének feltárására vállalkozik a szerző, a jogtörténet megszokott módszerei mellett felhasználva a nyelvészet, a névtan, a történetudomány és a szociológia eszközeit és eredményeit is. A könyv a kezdetektől egészen napjainkig bemutatja a névvelés magyar szabályozásának fejlődését. A megrajzolt fejlődési ív olyan jogi, társadalmi és történeti összefüggésekre és folyamatokra világít rá, amelyek nemcsak a tudományterületek képviselőinek, hanem a sajátos magyar névvelés szabályozástörténete iránt érdeklődőknek is hasznos ismeretekkel szolgálhat.

ISBN 978 963 693 499 6 – Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2013, 302 p.

Horváth Attila:

A MAGYAR SAJTÓ TÖRTÉNETE A SZOVJET TÍPUSÚ DIKTATÚRA IDEJÉN

Médiatudományi könyvtár 7. Sorozatszerkesztő: Koltay András, Nyakas Levente

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Társadalomelméleti Intézetének intézetvezető egyetemi docense, az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének docense a magyar nyomtatott sajtó történetének 1945 és 1989 közötti időszakát dolgozta fel könyvében. Külön fejezetekben ismerteti a sajtóra vonatkozó jogszabályokat, majd a koalíciós évek, a Rákosi-korszak, az 1953–1956 közötti klikkharok időszaka, az 1956-os forradalom és szabadságharc, végül a Kádár-rendszer sajtóviszonyait, -politikáját. Mint az előszóban írja: „A magyar sajtótörténetnek különleges korszaka a szovjet típusú diktatúra időszaka, amikor az egész rendszer fordított logikával működött. Nem a sajtószabadság biztosítása, hanem az információk elhallgatása, a cenzúra elleplezése és a mindent behálózó propaganda intézményének kiépítése érdekében... A sajtó, bár nem tükrözte, hanem elleplezte a valóságot, mégis a kor egyik legfontosabb történeti forrása.” A kötet digitalizált formában is olvasható a Magyar Elektronikus Könyvtárban (<http://mek.oszk.hu/13400/13447/>)

ISBN 978 615 530 203 9 / ISSN 2063-5222 – Budapest, Médiatudományi Intézet, 2013, 93 p.

Koi Gyula:

ÉVSZÁZADOK MEZSGYÉJÉN. NÉGY MAGYAR KÖZIGAZGATÁS-TUDÓS ÚTKERESÉSE ÉS ÉLETPÉLDÁJA: ZSOLDOS IGNÁC (1803–1885), RÉCSI EMIL (1822–1864), CONCHA GYŐZŐ (1846–1933), MAGYARY ZOLTÁN (1888–1945)

Koi Gyula, a közigazgatás-elmélet és a hazai közigazgatás-tudomány történetének mezsgyéjén hívja szellemi kalandozásra az Olvasót. Választottjai négy közigazgatás-tudós: Zsoldos Ignác, a hazai önkormányzati jog és szakigazgatás legkorábbi honi művelője és értő szaktudósa, Récsi Emil, a közigazgatási jog első hazai professzora; Concha Győző, akit 40 évesen választották akadémikussá, és hat évtizeden át tartó tudományos pályájának csúcsa az Akadémia alelnöki tisztsége volt, valamint Magyary Zoltán, a hazai közigazgatás-tudomány nemzetközi szinten ismert, számos nyelven beszélő, iskolateremtő és tanítványokat nevelő tudósa, akinek munkásságát minden közigazgatással foglalkozónak kötelessége ismerni. A kötet egyszerre visz közel az életpályákhoz, s a kiválasztott négy szerző tudományos munkásságát is bemutatja műveik részletes elemzésén keresztül. Ezáltal az 1842 és 1942 közötti közigazgatási jog tudománytörténetéről és szakirodalmáról kapunk metszetet.

ISBN 978-963-5344-41-1 – Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013, 180 p.